

FILÍOCHT CHINAEDA UÍ ABTACAÍN

M. PHIL.

FILÍOCHT CHINAEDA UÍ ARTACÁIN

Tráchtas mar chuid den saothar
i gcóir
Céim Mháistir ins an Fhealsúnacht
i
Léann na Meán Aoise

le
Nioclás Máirtín Ó Briain
7 Bóthar Drom Álainn
Beaumont
Baile Átha Cliath 9

do
Cholaíste na hollscoile
Baile Átha Cliath 4

Stiúrthóir
An tOll. P. Mac Cana
Damh an Léinn Cheiltigh

30ú Deireadh Fómhair 1977

COMRIÚ

Tá naoi gcinn de dhánta le Cinaed úa hArtacáin, prímeces Érend, curtha in eagar agus aistrithe sa tráchtas seo. Tá na gluais-eanna ar dhán II chomh maith leis na rainn bhreise a chuir Find Ua Gormain leis an dán sin curtha in eagar agus aistrithe freisin. Pléitear an t-eolas atá againn faoin bhfile é féin i gcaibidil II agus déantar iarracht dátaí a lua le roinnt dá dhánta sa chaibidil sin. Tugtar cuntas ar na dánta atá curtha síos do Chinaed i gcaibidil III agus scagtar an chuid dhílis dá shaothar ó na dánta eile. Ó 1820 anall go dtí ár linn féin chuir scoláirí spéis i saothar an fhile agus tugtar cuntas gearr ar a gcuid taighde agus tuairimíochta i gcaibidil IV. Chuaigh filíocht Chinaeda i bhfeidhm ar aos léinn na Gaeilge agus féachtar le cuid dá thionchar ar an litríocht a mheas i gcaibidil V. Sa réamhrá lena eagrán de Fíanna bátar i nEmuin (=II) dúirt W. Stokes: "Cinaed's verses are valuable as proving the existence, in the tenth century, of a mass of traditions respecting the ancient Irish heroes." (RC xxiii, 303) Déantar iarracht é seo a léiriú i gcaibidil VI. I gcaibidil VII tugtar cuntas ar phátrúin an fhile, .i. Congalach mac Máel Mithig agus Amlaíb Cuaráin. Baineadh úsáid as an dán ina luaitear Amlaíb, tráth, in éineacht le glac bheag solaoídí eile le cruthú go raibh 'ein reger Verkehr' idir na Gaeil agus na Gaill in Éirinn sa 10ú céad. Déantar athbhreithniú ar an tuairim seo i gcaibidil VII. Ní bheadh an tráchtas seo iomlán gan cuntas éigin a thabhairt ar Fhind Ua Gormáin agus na rainn bhreise a chum sé. Tá sin déanta i gcaibidil VIII.

BROLLACH

Tá mo bhuíochas ag dul do na daoine seo leanas: an tOll. P. Mac Cana a thug stiúradh comhairle agus cabhair dom agus mé i mbun oibre ar an tráchtas seo; an tOll. T. Ó Concheanainn a bhí fial lena chomhairle i gcónaí; an tOll. F. J. Byrne a phléigh cúrsaí staire liom.

Táim faoi chomaoin ag The Board of Medieval Studies agus ag Rúnáí an Bhoird, Denis Bethell, as ucht an tuilleadh ama a tugadh dom chun an tráchtas seo a chríochnú.

Táim buíoch freisin don Dr. P. Ní Chatháin agus do Thomas Ó Cathasaigh, Roinn na Sean- agus MeánGhaeilge as ucht na cabhrach a thug siad dom; R. W. McTurk, Roinn an Bhéarla, a thug leabhair ar iasacht dom.

Táim go mór faoi chomaoin ag Mairín Ní Scanláin a thug cúnamh clóscríbhneoireachta dom.

Tá mo mhórbhuíochas ag dul do mo thuismitheoirí a chuir gach uile dheis ar fáil dom. Tíolacaim an saothar beag seo dóibh.

AN CLÁR

Teideal an tráchtais	Lch 1
Coimriú	ii
Brollach	iii
An Clár	iv
Clár Leabhar	v
I Réamhrá	1
II An File	2
III An Fhilíocht	13
IV Taighde go nuige seo	28
V Tionchar an fhile	44
VI Foinsí na filíochta	56
VII Pátruín an fhile	95
VIII Find Úa Gormáin	131
	Nóta Eagarthóireachta 135
	Téacsanna 136
	Translations 183
	Apparatus Criticus 218
	Nótaí Teácsa 229
	Nótaí Fáisnéise 254
	Treoir 293

LEABHAIR AGUS IRISÍ A CEADAÍODH

(a)

- ACL Archiv für Celtische Lexikographie, eag. W Stokes agus K Meyer, Halle, 1898-1907.
- AI The Annals of Inisfallen, eag. Seán Mac Airt, Dublin, 1951.
- ALI Ancient Laws of Ireland, Rolls Series, Dublin London, 1865- 1901.
- ARc The Annals of Roscrea, eag. D. Gleeson agus Seán Mac Airt, *FRIA*, 59, C (1958) 138-80.
- ARE Annála Ríoghachta Éireann: Annals of the Kingdom of Ireland by the Four Masters, eag. J. O' Donovan, Dublin 1851.
- AS Agallamh na Seanórach, I-III, eag. Nessa Ní Sheághda, Baile Átha Cliath, 1942-1945.
- AT The Annals of Tigernach, eag. W. Stokes, *RC*, xvi (1895) 374-419, xvii(1896) 6-33, 119-263, 337-420, xviii (1897) 9-59, 150-97, 267-303.
- AU Annála Uladh: Annals of Ulster, eag. W.M. Henessy agus B. MacCarthy, I-IV, Dublin 1887-1901.
- CGG Cogadh Gaedhel re Gallaibh, J.H. Todd, London 1867.
- Corp. Gen. Corpus Genealogiarum Hiberniae, eag. M. A. O'Brien, Dublin 1962.
- CS Chronicon Scotorum: a chronicle of Irish affairs from the earliest times to A.D. 1135, with a supplement, 1141-50, eag. W.M. Henessy, London 1866.
- Death-Tales Death-Tales of the Ulster Heroes, eag. K. Meyer, Todd Lecture Series, vol. xiv, Dublin 1906.
- EIHM Early Irish History and Mythology, T. F. O'Rahilly, Dublin 1946.
- EIL Early Irish Lyrics, eag. Gerard Murphy, Oxford 1956.
- EIM Early Irish Metrics, Gerard Murphy, Dublin 1961.
- Essai Essai d'un Catalogue de la Litterature Epique de l'Irlande, H. d'Arbois de Jubainville, Paris 1885.

FFE	<u>Foras Feasa ar Éirinn, Seathrún Céitinn</u> , eag. D. Comyn (I), P. Dineen (II-IV), ITS iv, viii-ix, xv, London 1902-14.
GOI	<u>A Grammar of Old Irish</u> , R. Thurneysen, Dublin 1946.
Held.	<u>Die irische Helden- und Königsage bis zum siebzehnten Jahrhundert</u> , R. Thurneysen, Halle 1921.
Hogan	<u>Onomasticon Goedelicum locorum et tribuum Hiberniae et Scotiae</u> , eag. E. Hogan, Dublin 1910.
IHS	<u>Irish Historical Studies</u> , Dublin 1938-.
IT	<u>Irische Texte</u> , eag. E. Windisch agus W. Stokes. I-IV, Leipzig 1880-1909.
ITS	Irish Texts Society.
JRSAI	<u>Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland</u> , Dublin 1849-.
L&P	<u>A Concise Comparative Celtic Grammar</u> , eag. H. Lewis agus H. Pedersen, Göttingen 1937.
MD	<u>The Metrical Dindsenchas</u> , E.J. Gwynn, Todd Lecture Series viii-xii, Dublin 1903-1935.
MSS Mat.	<u>Lectures on the manuscript materials of ancient Irish History</u> , E O'Curry, Dublin 1851.
MV	<u>Mittleirische Verslehren</u> , eag. R. Thurneysen, IT, iii (1891), 1-182.
PIM	<u>Primer of Irish Metrics</u> , K. Meyer, Dublin 1909.
PRIA	<u>Proceedings of the Royal Irish Academy</u> .
RIA Contribb.	<u>Contributions to a Dictionary of the Irish Language</u> , Royal Irish Academy.
RC	<u>Revue Celtique</u> , Paris 1870-1934.
Tara	'On the History and Antiquities of Tara Hill,' G. Petrie, <u>Transactions of the Royal Irish Academy</u> , Vol. XVIII.
ZCP	<u>Zeitschrift für Celtische Philologie</u> , Halle 1899-.

(b)

(Ní luaitear anseo ach na leabhair agus altanna is tábhachtaí dá gceadaítear sa tráchtas.)

Byrne, F. J. 'Historical Note on Cnogba (Knowth),' in G. Eogan, 'excavations at Knowth, Co. Meath,

- 1962-1965,' PRIA C 66, 383-400.
- Byrne, F. J. Irish Kings and High-Kings, London 1973.
- Celtica Dublin 1946-.
- Chadwick, N.K. The Vikings and the Western World, i The Impact of the Scandinavian Invasions on the Celtic-speaking Peoples c 800-1100 A.D., eag. B. O'Cuív, 13-42, Baile Átha Cliath 1975.
- Eigse A Journal of Irish Studies, Dublin 1940-.
- Eriu The Journal of the School of Irish Learning. Dublin 1904-.
- Goedheer, A. J. Irish and Norse Tradition about the Battle of Clontarf, Haarlem 1938.
- Jones, A. The History of Gruffydd ap Cynan, Manchester 1910.
- Jones, T. The Black Book of Carmarthen 'Stanzas of the Graves', Sir John Rhys Memorial Lecture, Proceedings of the British Academy 53 (1967).
- Mac Cana, P. 'The rise of the later schools of filidheacht,' Eriu, xxv (1974) 126-146.
- Meyer, K. Fianaigecht, Todd Lecture Series xvi, Dublin 1910.
- O'Reilly, E. Irish Writers, Transactions of the Ibero-Celtic Society, Dublin 1820.
- Thurneysen, R. 'Eine Fälschung auf Namen Cinaed ua h-Artacáin,' ZCP x, 438-440.
- Thurneysen, R. Zu irischn Handschriften und Literaturdenkmälern, i, Berlin 1912.
- Walsh, A. Scandinavian Relations with Ireland during the Viking Period, Dublin 1922.

REAMHRA

1.0 Is éard a chuireas romham sa tráchtas seo (a) díolaim de fhilíocht Chinaeda uí Artacáin a chur in eagar agus (b) tionchar an fhile ar litríocht na Gaeilge a mheas agus (c) é a shuíomh ina chúlra liteartha agus polaitiúil.

1.1 Tá naoi gcinn de dhánta leis curtha in eagar agus aistriithe agam. Leagtar roinnt dánta eile air ach faoi nach féidir a bheith cinnte gurb é a chum iad níl siad curtha in eagar agam sa tráchtas seo. Gheofar cuntas ar na dánta seo i gcaibidil 3. Is dócha nach bhfuil sna naoi ndán seo ach fuíoll áir ach is féidir linn saothar an fhile a mheas leo. Cuireadh na dánta sa tráchtas seo in eagar cheana féin agus táim go mór i dtuilleamaí leithéidí Stokes, Meyer agus Gwynn a bhí ag plé le filíocht Chinaeda romham. Níor cuireadh saothar an fhile in eagar mar aonad ariamh cheana. Cé gur baineadh roinnt úsáide as dánta leis chun eolas a fháil faoi chúrsaí litríochta (féach caibidil 4) níor tugadh cuntas ar fhoinsí an fhile fré chéile go nuige seo. Bhain H. d'Arbois de Jubainville agus R. Thurneysen an-úsáid as filíocht Chinaeda agus baintear leas as a saothair i gcaibidil 6. Pleítear cúlra polaitiúil an fhile agus an chumarsáid chultúrtha a bhí idir na Gaeil agus na Gail in Éirinn lena linn i gcaibidil 7.

1.2 Maidir le cúrsaí eagarthóireachta féach caibidil 3.5 agus an Nóta Eagarthóireachta roimh na Téacsanna. Níor glacadh le haon chóras leanúnach maidir leis na hainmneacha dílse agus logainmneacha a luaitear sa tráchttaireacht agus sna nótaí. Glacadh go hiondúil le cíoc ar oith oén leagan a bhí sna foinsí a bhí idir lámha.

CAIBIDIL II

2.I Luaitear bás Chinaeda i gcúig cinn de na hannála, AU, ATig, Arc, CS, ARE. Fuair sé bás sa bhl. 973 (CS, ARE) nó sa bhl. 975 (AU, ATig),

Sa tuairisc faoi tugtar príneces Érenn (AU, ARE) nó príneces leithi Cuind (CS, ATig, Arc) air. Tugtar tuilleadh eolais faoi in AU óir deirtear faoi: '.i. do sil Cernaigh Sotail' (féach AU, i, 488 agus nóta 2). In dá dhán leis luann sé beirt fhear a bhí suas lena linn féin, Congalach (VII 22) agus Amhlaoibh Átha Clíath (VI 2I). Maidir leis na ríthe seo féach caib. 7. Sílim gur tugadh príneces Érenn ar Chinaed i ngeall ar a bhaint leis an ardrí Congalach (†956) agus baineann an chuid is mó de na háiteacha a luann Cinaed ina chuid filíochta le Breagha agus ba de shliocht ríthe an cheantair sin Congalach. Cumadh dán VII roimh bhás Chonghalaigh sa bhl. 956 óir is léir ón gcaoi a labhraítear faoi sa dán go raibh sé ina bheatha nuair a chum Cinaed é. Ní féidir aon dáta a lua le ceann ar bith eile dá dhánta ach b'fhéidir gur cumadh IV agus V roimh 956 (féach 7.22). Tá dán II cosúil le VII, (tá cur síos ar uaigh-eanna na seanchuraí agus ríthe sa dá dhán agus tá roinnt cosúlachtaí friotail eatarthu, féach mar shampla II 36ab: VII I9cd; II 25c: VII I5b) agus b'fhéidir gur cumadh II thart faoin am céanna le VII. Ní féidir aon dáta a lua leis an dán (VI) ina luaitear Amhlaoibh ach b'fhéidir arís gur cumadh é roimh bhás Chonghalaigh nuair a bhí comhar cairdeasa eatarthu.

Tá blúirín eile eolais faoi Chinaed gur fiú tagairt a dhéanamh
dó anois mar seans go dtugann sé roinnt eolais dúinn faoi chúlra
an fhile. Ina Fhoras Feasa ar Éirinn deir Seathrún Céitinn:

"Is fán am so tugadh Cath Cille Móna le Domhnall
nac Conghalaigh is lé Lochlannaibh Átha Cliath
ar Dhomhnall nac Muircheartaigh rí Éirinn, áit
ar thuit Ardghal nac Muircheartaigh do bhí
'na rígh Uladh seacht mbliadhna déag, is Donnagán nac
Maoilmhúire rí Orghiall is ionad do dhaoineibh
uaisle mar aon ris. Go grod dá éis sin fuair
Beacán easpog Finne bás agus Cionaoth Ó Hartagáin
príomháidh Ard Macha agus do gabhadh Ughaire nac
Tuathail rí Laighean lé Lochlannaibh Átha Cliath." ¹

Tá an-éiginnteacht ann faoi dháta an chatha atá luaite anseo.
Luaitear an bhliain 970 leis in AU, 973 i gCogadh Gaoidheal

re Gallaibh, agus 976 in ARE. Fuair Domhnall nac Conghalaigh

'rígdomna Temrach' bás sa bhliain 976 (AU, AT 975) agus faoin

mbliain chéanna deirtear in AT 'Ughaire nac Tuathail, rí Laighean,

do gabail do Gallaibh Atha Cliath.' Tá dátaíocht an Chéitinnigh

ag teacht leis na dátaí atá luaite sna hannála le bás Chinaeda, ach

céard faoi 'príomháidh Ard Macha'? Is éard adeir eagarthóir

FFÉ faoi seo:

Cionaoth O Hartagáin, 'primate' of Ard Macha,
d.III, 244: no primate of this name is
mentioned in the annals of Ulster or the Four
Masters: príomháidh of the text is prob. equal
to príomhfaidh, 'chief seer', 'primate among
seers',²

Tá sé seo ag luf le réasún agus glacaim leis, arae is léir óna

samplaí de 'prímáid (-aid)' atá luaite in RIA Contribb.

P 204. 56-62 nach raibh an téarma eaglaiseach seo in úsáid sna

hannála in aimsir Chinaeda agus gur litriódh é níos deireanaí mar prímfáidh, agus is éard adeirtear faoi seo in RIA Contribb, " a popular etymology, cf. fáith?" Is léir freisin go raibh an dá litriú seo in úsáidtaobh le taobh in aimsir an Chéitinnigh, féach na samplaí a luaitear as saothar na gCeithre Máistrí, op. cit. B'fhurasta an dá fhocal príomhfháidh agus príomháidh a mheascadh in aimsir an Chéitinnigh agus i bhfad roimhe sin. Tugtar 'prínéces' ar Chinaed sna hannála, agus is ionann, geall leis, fáith agus éces ó thabhairt na céille de. Is féidir talamh slán a dhéanamh de, dá bhrí sin, go nba é Cinaed ua hArtacáin a bhí i gceist ag Seathrún Céitinn.

Cén bhaint a bhí ag Cinaed le hArd Mhacha? Ní thagraíonn sé don áit seo ar chor ar bith ina chuid filíochta agus ní luaitear Cinaed leis an áit seo i bhfoinse ar bith eile go bhfios dom. Cad chuige mar sin ar luaigh an Céitinneach a ainm leis an áit seo? B'fhéidir nach é Ard Mhacha na hEaglaise atá i gceist anseo ach áit éigin eile a raibh an t-ainm seo air tráth. Bhí a leithéid de áit ann agus go deimhin féin is dócha gurb é an áit seo atá i gceist ag an gCéitinneach ina thuairisc ar bhás Chonghalaigh. Léitear sna hannála agus i bhfoinse eile gur maraíodh Conghalach faoi mar adeir Find Ua Conráin 'ic Ailén Tigi Giugrand' (II (i) 6). Is éard adeir an Céitinneach faoin bhás:

Is go grad dá éis sin gur marbhadh Conghalach mac Maoilmhithidh rí Éireann in Ard Mhacha le Lochlonnaibh Átha Cliath is le Laighnibh.³

Is éard adeir eagarthóir FFE faoin tuairisc seo:

Conghalach..... Fm. says he was sl. at Tigh Gighrainn, supposed to be on the Liffey, but name now obsolete; Au. says Taig Giurann in Leinster and IL I6b says Ailen Tighi Giurand 'island of Tech Giurand'; it would appear that Ard Mhacha of K. is Ard Macha Brege of Annals of Logh Ce (II 386) and identical with Tigh Gighrainn.⁴

Maidir le Ard Macha Brege is éard adeir Hogan faoi:

..... it seems in Fingall, but Hennessy equates it with Armagh-breague, b. Upper Fews, c. Armagh. It seems curious that FM does not record it. I think it is 'Armagh Bregagh, a fair-town in c. Meath' of Steward's Topographia Hibernica:

Is féidir glacadh leis go raibh Ard Macha eile ann agus go raibh an tArd Macha seo sa dúthaigh inar mhair Cinaed, is é sin le rá i mBreagha. An raibh aon bhaint ag Cinaed leis an Ard Macha seo, agus má bhí, cén chaoi? Sula dtugaimid faoin gceist seo a fhreagairt ní mór dúinn a chuimhneamh nach bhfuil de údarás againn an áit seo a cheangal le Cinaed nó le Conghalach ach fianaise éigirnte an Chéitinnigh, agus nach bhfuil a fhios againn ach oiread cé na foinsí a bhí aige agus go dtí gur féidir linn tuairiscí Chéitinnigh a chruthú le fianaise neamhspléach ní bheidh in aon iarracht an cheist seo a fhreagairt ach buille faoi thuairim.

Is féidir dar liom cúpla míniú a thairiscint ar an bhfadhb seo, ach ar ndóigh ní féidir aon cheann acu a chruthú. B'fhéidir gur tagrafodh do Chinaed mar prímfaid i gcáipéis éigin, i leaba tagairt dó mar prímeces, agus b'fhéidir, ní nach ionadh, gur shíl an Céiteannach gur príomháidh (prímáid) a bhí i gceist, agus uaidh sin gur shíl sé go raibh baint ag Cinaed le hArd Macha na hEaglaise, mar thugtaí príomháidh na hÉireann ar chomharbaí Phádraig sa I2ú aois agus ina dhiaidh sin. NÓ b'fhéidir go raibh baint ag Cinaed leis an Ard Macha i mBreagha, b'fhéidir gur rugadh ann é, nó gurbh ann a chaith sé seal dá shaol agus gur tugadh 'prímháid Ard Macha' (= prímeces Ard Macha) air mar gheall air sin.

2.2 Iéitear in AU gur bhain Cinaed le 'sil Cernaigh Sotail'. Mac le Diarmaid mac Aodha Sláine ab ea an Cearnach seo agus fuair sé bás sa bhL. 664. Ba uaidh a shíolraigh ríthe Deiscirt Bhreagh nó ríthe Locha Gabhair mar a thugtaí orthu scaití. Ní luaitear Cinaed sna ginealaigh ar chor ar bith agus ní féidir linn dá bhrí sin an iontráil faoi in AU a chruthú le cabhair na nginealach. Ní aon chruthú é an easpa eolais seo faoi sna ginealaigh go bhfuil an tuairisc faoi in AU bréagach. Is éard a deir J. Kelleher agus é ag trácht ar ghinealaigh Ua Néill:

The eight Uí Néill kindreds are on the whole very poorly reported in Rawl. B 502 and Bk Leinster, both Leinster MSS, both compiled long after the Uí Neill hegemony had ended. To what they offer we can add quite a lot more from other sources, but when all the pre-Norman Uí Néill material is gathered the result is still disappointing.⁶

Maidir le Uí Néill an Deiscirt is éard a deir sé:

One would expect that the fund of information on the descendants of Conall Crenthainne mac Néill, especially Síol Áeda Sláine of Breaga and Clann Cholmáin Mór of Míche, who furnished the southern high-kingship and who were for centuries the cynosure of the annalists' attention, would match that on Cenél Eogain. It is instead amazingly small, fragmentary and inaccurate.⁷

Is léir óna chuid filíochta gur chuir Cinaed suim í Síol Aodha Sláine agus i gceann amháin dá dhánta tagraíonn sé do Chlann "Cernaigh Meic Diarmata" (VI 20b; féach freisin caib. 7.22 agus 7.30). Bhí féith na filíochta i roinnt de na ríthe de Shíol Aodha Sláine. Tá, mar shampla, roinnt dánta curtha síos do Fhlannagán mac Ceallaigh (896), rí Breagh, agus dá mhac Maelmithigh (919), rí Breagh.⁸ Tá cúpla rann curtha síos do Chonghalach mac Maelmithig sna hannála freisin.⁹ Is fiú a mheabhú gur shíolraigh roinnt de theaghlaighléannta ré na Gaeilge Clasaicí ó ríthe a mhair roimh theacht na Normanach, féach mar shampla, Muintir Uí Chléirigh a rinne cúram de chúrsaí staire agus a shíolraigh ó Cléireach éigin a mhair sa 9ú aois

agus a bhí ina rí ar Uíbh Fiachrach Aidhne. ¹⁰ Ní iontas ar bith mar sin go mbeadh duine de Shíol Aodha Sláine ag gabháil den fhilíocht go gairmiúil agus níl aon ní i bhfilíocht Chinaeda a thiocthadh salach ar an iontráil faoi in AU agus a léireodh nach raibh aon bhaint aige leo.

2.3. B'fhéidir gur comhartha é ar ghaol an fhile le Síol Aodha Sláine an t-ainm Cinaed. Ba é Cinaed mac Irgalaig an chéad duine de Shíol Aodha Sláine a raibh an t-ainm Cinaed air. Deir Ó Rathile go bhfuil seans ann gur ainm de bhunadh Píodhach é an t-ainm seo agus maidir lena theacht go hÉirinn deir sé: "The name Cinaed was borne by a king of Ireland, Cinaed mac Irgalaig (reigned 724-728), after whose time it acquired popularity in Ireland." ¹² Is suntasach an méid ainmneacha i nginealaigh Shíol Aodha Sláine arb í an litir C an chéad litir iontu.

Is éard a deir Byrne faoin tréith chomhuaimneach seo:

Similar susceptibility to foreign influences is suggested by the peculiar phenomenon that the Knowth dynasty from the very beginning of its separate existence in the seventh century exhibited a marked tendency to alliterate (on the letter C) in its pedigrees: names such as Congal, Conaing, Congalach, Cinaed, Cemach, Cumascach, Cellach, occur ¹³ in every generation from 634 to 851.

Cé go bhfuil Byrne ag trácht anseo ar shliocht Chonghaile mhic Aodha Sláine a bhí lonnaithe timpeall ar Chnoghbha tá an tréith chéanna le sonrú ar ghinealaigh Chlann Chearnaigh Shotail. ¹⁴ Cuireann an file an sampla is luaithe dá bhfuil againn dá ainm ar fáil dúinn i ndán VI I4c. Ba shin faisíun a bhí ag filí a linne iad féin a lua ina gcuid filíochta. Tá an t-ainm Cinaed pléite thuas. Is ainm reasúnta neamhchoitianta é Artacán.

Is éard a deir M.A. O'Brien faoi: "The following Irish personal

names preserve common words, which, though found in Welsh, do not occur elsewhere in Irish..... Artán, Artucán, W. arth 'bear'." I5

An sloinne nó ainm sinsearachta (patronymic) é ua Artacáin? Chun an cheist seo a fhreagairt caithfear cúpla focal a rá faoi fhás na sloinnte in Éirinn. Sa bhliain I650 nochtaigh an Dubhaltach Mac Fírbhisigh a thuairim faoi fhás na sloinnte. Is éard a deir sé agus é ag tagairt do lucht an tseanchais:

..... do coimhedsíod an senchas gus na h-ainisioruibh déghenchaibh timchioll cúig nó sé de ceudoibh bliadhain ó shin. Fa tuairim na hainsire sin do thasaighsíd a n-as mó do na sloinntibh Gaoidhealcha atáid i n-Éirinn anosa.....I6

Is é sin le rá gur thosaigh na sloinnte ag teacht i réim idir I050-II50. Sa I9ú aois bhí norán an tuairim chéanna ag Eoghan Ó Conhraidhe:

"Previous to the time of the monarch Brian Boraimhe (about the year I000), there was no general system of family names in Éirinn; but every man took the name either of his father or grandfather for a surname. Brian, however, established a new and most convenient arrangement, namely that families in future should take permanent names, either those of their immediate fathers, or of any person more remote in their line of pedigree.I7

Ní ghlacann an tAthair de Bhulbh leis seo. Is éard a deir sé:

It is stated by Keating and others, and the statement has been adopted by O'Curry, that surnames first became fixed in the reign of Brian Boru (AD I002-I0I4) and in obedience to an ordinance of that monarch.... it can be shown from the Irish Annals that fixed surnames were already in process of formation before Brian was born and that the process was not complete until nearly two centuries after his death.I8

Mar is léir on sliocht seo leanas bhí M.A. O'Brien ar aon intinn leis an Athair de Bhulbh.

AD 900 is usually taken as the beginning of Middle Irish. It also serves as a useful terminal for this investigation as about this time a new method for naming individuals came into vogue. This process went on over several hundred years, commencing in the ninth and lasting well into the thirteenth century.¹⁹

Is féidir glacadh leis go raibh sloinne ar roinnt daoine nuair a bhí Cinaed ag curadh filíochta, agus caithfear an cheist a chur an sloinne nó ainm sinsearachta é úa Artacá (i)n. Tá a leithéid de shloinne ann inniu, agus is éard adeir an tAthair de Bhulbh faoi:

O hArtagain -I- O Hartigan, Hartigan, Hartican: 'des. of Artagan' (dim. of Art); the name of a Dalcassian family in Thomond, still well known in Clare and Limerick. Dunlaing O hArtagain was one of the heroes of Clontarf.²⁰

Tugann Éamonn Mac Giolla Iasachta tuilleadh eolais dúinn faoin sloinne seo.

"O'Hartigan. The O'Hartigans, or O'Hartigans, are a Dalcassian sept located in Thomond and still well known around Limerick, though nowhere very numerous. The name is Ó hArtagain in Irish, probably derived from the well-known Christian name Art. Dunlaing O'Hartigan was one of the heroes of Clontarf. The best known of the sept was born in Ulster far from the home of his ancestors, viz. Cineth O'Hartagan, the Gaelic poet who died in 975.²¹

Luaitear an Dunlang Ó hArtagain seo, 'one of the heroes of Clontarf; in dá chaibidil de Chogadh Gaedhal re Gallaibh, cbl. MCVIII, CIV. agus i ngiota de soéal faoi Chath Chluain Tarbh a chuir Nioclás Ó Cearnaigh i gcló in Transactions of the Ossianic Society.²²

Pléann A.J. Goedheer na tagairtí seo do Dhúnlang ina leabhar

Irish and Norse Traditions about the Battle of Clontarf.

Léiríonn sé nach cuid bhunúsach de CGG í an chuid faoi Dhúnlaing:

The section of Cogadh ~~were~~ Dunlang is mentioned, are only found in D. (TCD H 2 I7) They are not in O'Clery's copy and so never formed part of C, but were inserted by the scribe of D. Dunlang makes an allusion to his life in the happy otherworld, known in Irish literature as Tír na nÓg, 'the land of the young'. Murchadh replies that he has often been offered a similar life, but has always rejected it. The whole incident is of a literary character and is meant²³ to illustrate Murchadh's constancy of purpose.

Níl aon fhianaise againn gur ghlac aon duine a raibh an sloinne Ua hArtagáin air páirt i gCath Chluain Tarbh. Níl aon tagairt don sloinne seo sna ginealaigh i Corp. Gen.

Luaitear é in Aguisín I, ins an Leabhar Muinbhneach:

'Maol Cluiche, mac Cuiléin dá mhac leis .i. Síoda; agus Lúba, a quo Ua Lúba agus Ua hAllmharáin, agus Ua hArtagáin.....'²⁴

Baineann siad seo le Dál gCais agus cuireadh na ginealaigh atá sa chuid seo den Aguisín le chéile i dtús am éigin tar éis 1364.²⁵

Níl aon fhianaise ann go raibh an sloinne seo ann in aimsir an fhile agus baineann an sloinne atá ann anois le Cúige Mumhan.

2.4. Níorbh é Cinaed, áfach, an t-aon duine lena linn a raibh

úa hArtacáin air. Léitear in ARE faoin mb. 976:

'Fiachra Ua hArtacáin, abb Ia Cholúim Cille..... d'écc.'

Luaitear an duine seo in AU 977: 'Fiachra airchinnech Ia

quieuit.' Cúpla bliain ina dhiaidh sin fuair Mughrón 'comharba

Colúim Cille inter Ere et Alba' bás. Luann Reeves an

bheirt fhear seo in The Life of St. Columba:

XXX — Mughron. Coarb 964-980. The Annals of Ulster designate him 'Successor of Columcille both in Ireland and Alba'... The Four Masters style him 'Abbot of Ia, scribe and bishop; the most learned of the three Divisions (na dTrí Rand), that is as Dr. O'Donovan explains it, of Ireland, Man and Alba. During his presidency, Fiachra Ua hArtagain, airchinnech of Ia, died. This is the only instance we find the term airchinnech used in connection with Hy, and the Four Masters, in the present case, render it by 'abbot'.²⁶

Cé nach féidir liom a chruthú go raibh gaol ag Cinaed leis an bhFiachra seo tá seans an-mhaith ann go raibh. Is iad an t-aon bheirt a bhfuil ua hArtacáin orthu sna hannála sa tréimhse sin. Mar a dúradh thuas is ainm sách neamhchoitianta é Artacán. Bhí baint ag Fiachra le hí agus luann Cinaed í agus Colm Cille i ndán amháin leis (VIII 17).

Tagraíonn sé do bhunú Scrín Choilm Chille i ndán eile (VI 22). (Is fíor áfach go dtugann Gwynn 'a later addition' ar an rann seo agus níl an rann i VIII ina luaitear an naoth in LL, an ls. is sine den dán.) Tá roinnt mhaith tagairtí cráifeacha i bhfilíocht Chinaeda (féach, mar shampla, II 35, 36; V I; VI I3, I4; VII I9; VIII I5; féach freisin na tagairtí do Bhuite in III). Bhí baint ag Amhlaoibh Cuaráin, duine de phatrúin Chinaeda, le hí. Fuair sé bás ann sa bh1. 980 (féach caib. 7. 32). Chum an Mughrón réamhráite marbhna ar Chonghalach, duine eile de phatrúin Chinaeda. Duaibsech laithi fri cech toisc is tús don marbhna seo atá i ls. Add. Ms. 305I2.²⁷ Tá seans maith ann mar sin go raibh gaol ag Cinaed le Fiachra ua hArtacáin.

NOTAÍ

- 1 FFE, iii, 242-4.
- 2 FFE, iv, 214.
- 3 FFE, iii, 242.
- 4 FFE, iv, 229.
- 5 Hogan, 44.
- 6 'The Pre-Norman Irish Genealogies', IHS, xvi, 148.
- 7 op. cit. 149.
- 8 Féach John V. Kelleher, 'On a poem about Gormfhlaith', Éigse, xvi 252; K. Mulchrone, 'Flannacán mac Cellaich rí Breg hoc carmen', Journal of Celtic Studies, i, 80.
- 9 Mulchrone, lch. 81.
- 10 Féach P. Walsh, The Ó Cleirigh Family of Tír Conaill, 1f.
- 11 EIHM 362.
- 12 EIHM 363.
- 13 PRIA C 66, 397.
- 14 Féach an tábla ginealaigh, PRIA C 66, 401.
- 15 'Notes on Irish personal names', Celtica ix, 212.
- 16 Genealogical Tracts (in eag. ag T. Ó Raithbheartaigh), 8.
- 17 MS Mat. 214.
- 18 Sloinnte Gaoidheal is Gall, réamhrá, xiv.
- 19 Celtica x, 217
- 20 Sloinnte Gaoidheal is Gall, 20.
- 21 Irish Families (Dublin 1957), 175.
- 22 Iml. ii (1854), 99.
- 23 op. cit. 67.
- 24 lch. 313.
- 25 Féach P. Walsh, Irish Men of Learning, 257.
- 26 Reeves, lch. 394.
- 27 Féach R. Flower, Catalogue of Irish Manuscripts in the British Museum, ii, 490. Tá cóip eile i ls. RIA 23 D 9.

CAIBIDIL III

3.0 Seo leanas liosta de na lámhscríbhinní (lss.) a bhfuil dán nó dánta le Cinaed ua hArtacáin iontu agus ar bhaineas úsáid astu sa tráchtas seo.

3.I LU: Leabhar na hUidhre, ls. 23 E 25 (I229) in Acadamh Ríoga na hÉireann. Tá cuntas ar an ls. seo i Catalogue of Irish Manuscripts in the Royal Irish Academy (RIA Cat.), 3367ff: sa réamhrá leis an téacs dioplómatiúil, Lebor na hUidre (R.I. Best agus O. Bergin, B. A.C. 1929). Tá aois na ls. ina hábhar conspóide faoi láthair, féach na tagairtí don chonspóid seo, Éigse, xvi, 256, fonótaí 7,8,9. Meastar go mbaineann an chuid sin den ls. ina bhfuil dán le Cinaed (dán VII) le lár an IIú aois.

LL: An Leabhar Laighneach, nó Lebar na Nuachongbála mar a tugadh uirthé tráth. Tá seacht gcinn de dhánta le Cinaed sa ls. seo (II, III, IV, V, VI, VIII, IX). Tá an ls. seo sa Leabharlann i gColáiste na Tríonóide, uimhir seilfe H 2 I8, I339 i gclár na lss. sa leabharlann sin. Tá cuntas uirthé sa réamhrá leis an eagrán dioplómatiúil, The Book of Leinster, (R.I. Best, O. Bergin, M.A. O'Brien, B.A.C. 1954-); féach freisin 'Notes on the scripts and make-up of the Book of Leinster', W. O'Sullivan, Celtica, vii, I-3I.

La: Bodleian Laud Misc. 6I0. Maidir le stair na ls. agus cuntas uirthé féach na tagairtí fúithé. 'The scribe who wrote for the White Earl' le Tomás Ó Concheanainn, Celtica, x, 2I0

Scríobhadh í sa I5ú aois.

Eg: Egerton I782 i Leabharlann na Breataine (British Library).
Maidir le stair na ls. seo agus cuntas uirthé féach Robin Flower,
Catalogue of Irish Manuscripts in the British Museum, II, 260ff.

Scríobhadh í thart faoin mbliain I5I7.

Lec: Leabhar Mór Mhic Fhirbhisigh Leacáin, RIA 23 P 2 (535).

Tá cuntas ar an ls. seo i RIA Cat. I55I-I6I0. Scríobhadh í
idir I4I6-I4I8.

M: Leabhar Ua Maine, RIA Stowe D ii I (I225). Tá cuntas ar an
ls. seo i RIA Cat. 33I4-56 agus D.N. Dumville, 'The Textual
History of Lebor Bretnach', Éigse, xvi, 260-3. Scríobhadh í
idir I360-I427.

B: Leabhar Bhaile an Mhóta, RIA 23 P I2 (536). Tá cuntas ar an
ls. seo i RIA Cat. I6I0-55; féach freisin Dumville, Éigse, xvi,
257. Cuireadh le chéile í idir I384-I406.

R. Ls Gaeilge i Rennes na Briotáine. Tá cuntas uirthé le Dottin,
'Notice du ms. irlandais de la bibliotheque de Rennes', RC,xv,
79ff; agus maidir leis an gcóip den Dinnseanchas inte féach
Gwynn, MD, v, 4-5. Meastar gur scríobhadh an chuid di ina
bhfuil an chóip den Dinnseanchas sa I4ú nó I5ú céad.

B2: RIA Stowe B ii 2. Ní fios go baileach cén uair a scríobhadh
an ls. seo, ach meastar gur scríobhadh í idir an I4ú agus I6ú
céad, féach an cuntas uirthé in RIA Cat, uimh.74I.

B3: RIA Stowe B iii I a scríobhadh sa I7ú céad, féach an cuntas
uirthe in RIA Cat. uimh. 742.

B.4: RIA Stowe B iv 2 a scríobh Micheál Ó Cléirigh idir 1627-8, féach an cuntas uirthé in RIA Cat. uimh. 1080.

D 2: RIA Stowe D ii 2 a scríobh Muiris Ó Cléirigh éigin. Ní fios cé hé, ach síleann Gwynn go mb'fhéidir gurb é Muiris mac an Ghiolla Riabhaigh Uí Chléirigh a fuair bás sa bhliain 1573 (féach MD, v,7).

D 4: RIA Stowe D iv 2 a scríobhadh sa 15ú aois, féach an cuntas uirthé i RIA Cat. uimh. 1223.

Chomh maith leis na lss. thuasluaite tá roinnt de na dánta seo leanas, IV-VIII, dánta an dinnseanchais, sna lss. seo: Leabhar Buí Leacáin (TCD H 2 I6), meastar gur scríobhadh an chóip den Dinnseanchas inte sa 15ú aois (MD,v,6): TCD H 3 3 H 2 4 agus H I I5, cóipeanna de B. Tá cuntas ar na lss seo i MD,v, 3-10.

3.2. Tá dhá cheann déag de dhánta agus rann aonair amháin curtha síos do Chinaed ua hArtacáin ins na lss thuasluaite agus i leabhair éagsúla. Chomh maith leo sin tá dhá dhán eile curtha síos do 'Chinaed' éigin (e), nó don 'senchaid Cinaeth eolach' (f). Ní ghlactar sa tráchtas seo ach le naoi gcinn de na dánta sin (I-IX) mar chuid dhílis de shaothar an fhile. Maidir leis an bhfuilleach is féidir a bheith réasúnta cinnte de nárbh é Cináed ua hArtacáin a chum trí cinn díobh, (a), (b), agus (c) thíos. Tá (d) curtha síos do Chináed úa hArtacáin in aon ls amháin, (e) curtha síos do 'Chináed' i roinnt lss agus (f) curtha síos don 'senchaid Cinaeth eolach'. Ní féidir a bheith cinnte de nárbh é Cináed a chum na dánta seo.

3.3(a) 'Temair toga na tulach'. Foinsí. R,B ,M,B2,B3,D2. Cuirtear an dán seo síos do Chúán Ó Lócháin ins na foinsí thuas, B ,R M,B2 B3, D2,. Deirtear, áfach, in MD,I,62 gur chum Cinaed an dán seo. (Luann Gwynn fianaise RIA Reeves, 832, freisin.) Ach is éard adeirtear in B 'Cuan cecinit so sis. Temair toga na tulach'. Caithfear glacadh leis nár chum Cinaed an dán seo. Tá an dán curtha i gcló agus aistrithe ag Gwynn, MD, I, I4-27, (féach RIA Cat.. lch. I647, I89 r^oa).

(b) 'Sund dessid domunemar'. Foinsí: LL, R, B, M, B2, B3, D2. Ní luaitear ainm údair leis an dán ach in B2 agus H.3.3. Is é Maicniadh mac Aonaccan an t-údar dar le H, agus is é Cinaed an t-údar dar le B2. Is éard adeir Thurneyesen faoin bpointe seo: "beides vermutlich irrig". (Held. 6I7) Tá fianaise na lss in aghaidh glacadh le ceachtar den dá fhile seo mar údar ar an dán seo. Tá an dán curtha in eagar agus aistrithe in MD,ii, 2-9. Ní miste a rá, áfach, go bhfuil roinnt cosúlachtaí idir an dán seo agus cuid de shaothar Chinaeda. Is í Ésa is ábhar don dán seo agus bhí eolas ag Cinaed fúithe, cf. an tagairt di in VI, I8c. Ní fiú mórán é an tagairt seo as féin ach tá roinnt cosúlachtaí eile ann ó thaobh na meadrachta agus na cinnte de; tá comhardadh idir feochra: Tebtha sa dán seo (MD, ii, 6, ll. 58, 60) agus tá feochra: trethna in IX, 2bd. Tá cétach: Étar anseo (MD, ii, 6, ll. 70, 72.) agus i gcomhardadh inmheánach sa chéad rann in IX, agus tá cétaib: Étair i rann I3 bd. Tá an comhardadh seo cétach: Étar sách coitianta, áfach, i ndánta eile, cf. an dán eile faoi Bheann Éadair in LL, ll, 26453-55. Maidir le cosúlachtaí

cainte de, cf. m.sh. ní thoracht (MD, ii, 8, 96) agus VII, I4a, I5a, I7; VIII, IID; úachalda (MD, ii, 4,43; sic leg. cf. K. Meyer, ZCP 6. 245) úachal, VII, I4c, níl na focail seo coitianta ar chor ar bith agus tá siad doiléir ó thaobh na céille de, cf. RIA Contribb, s.v. úachalda; úachal(1). In ainneoin na gcosúlachtaí seo tá fianaise na lss in aghaidh glacadh le Cinaéd mar údar an dáin.

(c) 'Sect. o.f.n. 'Foinse: LL. (11.2945I-29766) Tá an dán seo curtha in eagar agus aistriú ag Lucius Gwynn, Ériu, VII, (I9I4), 210-38. Ceartúcháin, K. Meyer, Miscellanea Hibernica, Urbana, I9I7, lch. 38. Tá an dán seo curtha síos do Chináed, II.29726-7, 'Is hé so tossach na duaine remoind. Cinaed bua Artacáin cecinit.' Ní ghlactar leis anois gur chum sé an dán ar chor ar bith. Phléigh Thurneysen an dán seo in 'Allerlei irisches; V. Eine Falschung auf den Namen Cinaed úa hArtacáin', ZCP, X, 438-40. Deir Thurneysen in ainneoin go bhfuil an dán curtha síos do Chináed go bhfuil foirmeacha gramadaí sa dán nach raibh ann in aimsir an fhile. Tugann sé roinnt samplaí díobh:

Vgl. das Objektspronomen in fácbait é
209 a 5, co'fargbur tu 209a27
(auch die I. Sg. des Subjunktivs auf - ur!)
die Konstruktion: mac ro ail sinni 'nar
síd' der Knabe, den wir in unserem Sid
aufgezogen haben' 209a39, Verbalformen wie
at.rubratar 209aI3, con.ebratar 208bI4, die nn-
Formen: risa mbenand 209b38, as.mberand
36; auch das Adverbium sút 208 b55, 209 b 30
dürfte kaum so alt sein. (op. cit. lch. 439.)

Tá G Ó Murchadha ar aon intinn le Thurneysen faoin dán seo;

As distinguished from Cinaed's true poems and the IIth century poem on Carmun, the poem on Brug na Bóinne contains forms which do not become common in poetry till the second half of the I2th century, and are normal only from the beginning of the I3th on..... (Eriu, I6, I56)

Cumadh an dán roimh II60 (ibid.).

Is é an fáth ar cuireadh an dán seo síos do Chináed, dar le Thurneysen,

.....um ihm mehr Gewicht zu geben, hat der Verfasser die Maske des zweihundert Jahre älteren Cinaed úa hArtacáin vorgenommen. Das spricht für das Ansehen dieses Dichters bei der Nachwelt. (op. cit. 440)

Ní miste, áfach, a bheith in amhras faoi roinnt de na foirmeacha a luann Thurneysen in aghaidh an dán a chur síos do Chináed. Maidir leis an bhfoireann briathartha in-ann cf. an nóta ar VIII, I4b. Maidir leis na samplaí a luann Thurneysen agus Ó Murchadha de úsáid an fhorainm neamhspleáigh sa dán (bess tussu; ma ro gab se: luaite ag Ó Murchadha) cf. Carney, 'Notes on Early Irish Verse', Eigse I3, lch. 300: Ag trácht dó ar 'co ro choíne mé' in Early Irish Lyrics 27, i ndán ar chuir Ó Murchadha dáta sa I2ú aois síos dó ar bhonn na foirme scartha thuas, deir Carney:

Here I would merely note 'issed at-beir mé', in Cert cech ríog co réil (K.M. Misc, P. I72), and suggest that the present poem could possibly belong to the tenth century, or even the late ninth.

Pléann an tOll. Ó Concheanainn na forainmmeacha intáite agus neamhspleácha ina alt faoi Leabhar na hUidhre:

Texts deriving from recensions made by the Compiler, Gilla Caemain and other eleventh-century authors show that the system of infixed pronouns was rapidly breaking down in the eleventh-century literary language (and was being replaced by a system of independent pronouns, i.e. to express the subject of the copula or of a passive verb or the object of an active verb.) (Eigse, xv, 28I-2).

(d) 'Do luidh Ailill isin caillid', Foinsí: RIA 23 E 29, (E), Leabhar na Róisteach (Book of Fermoy). Tá an dán ar f. 33b;

B 50ra; RIA 23 D 17, 79; RIA 23 N 6, 83. Tá cóip eile i G 45 sa Leabharlann Náisiúnta ach níl sa chóip seo ach cóip de E le malairtí as D a rinne Edward O'Reilly san aois seo caite.

(Tagraíonn sé don dán seo ina Irish Writers, féach. caib. 4.II istigh.) Tá an dán curtha síos do Chinaed hua Artagain in

E agus G. Ní luaitear aon fhile leis sna lss. eile.

Tá I2 rann in E, I3 i B, I4 i D agus I2 i N. Tá an chéad cheithre rann as E curtha i gcló ag Meyer, ZCP, xi, 358-9; tá D curtha i gcló in 'The O'Cleary Book of Genealogies', Analecta Hibernica, uimh, 18, lgh. 6I-2.

Maidir le gaol na leaganacha éagsúla dá chéile is féidir trí roinn a dhéanamh amach; tá E léi féin, tá B léi féin, agus tá D agus N gaolmhar. Maidir le haois an dáin tugann Byrne 'a late Middle Irish poem' air (PRIA C 66, 396). Tá fianaise na teanga éiginntitheach im thuairim agus tá ábhar an dáin roinnt cosúil le hábhar dánta eile le Cinaed. Níl fianaise na lss. sách láidir le glacadh leis mar chuid dhílis de shaothar Chinaeda, ach ní féidir a bheith cinnte go hiomlán faoi.

(e) 'Forsind oenchloich i rRaith Chró', Foinsí: LL 329a; B 107 vb; Lec 22Ib. Ceithre rann sna lss. seo agus leagtar iad ar 'Cinaed'. Tá na rann as LL curtha in eagar i

Corp. Gen., lch. 404. Tá Lec agus B bunaithe ar an eiseamlár

céanna óir is ionann iad focal ar fhocal. Tá na
rainn seo i leagan de Chath Crinna atá sna ginealaigh agus
is ionann leagan Lec agus B den téacs seo agus tá roinnt bheag
sa bhreis iontu thar mar atá i LL. Tá an chéad rann
luaite in ARÉ, i. IIO agus sa dinnseanchas próis faoi
Mag Findabrach (RC, xvi, 69).

Maidir leis an gCinaed atá luaite in LL, Lec agus B tá seans
maith ann gurb é Cinaed ua hArtacáin atá i gceist. Níl aon ní
sa dán a thiocthadh salach ar dháta sa IOú aois. Is minic a
thugtar 'Cinaed' as féin air sna lss agus ní luann Meyer aon fhile
eile a raibh an t-ainm Cinaed air (féach 'The Poets of Ireland'
Primer of Irish Metrics). Ní féidir talamh slán a dhéanamh
de, áfach, gurb é Cinaed ua Artacáin atá i gceist anseo.

(f) 'Uallach dolluid Tadg i tresuib', Foinsí: Lec 22I va:
B I07vb. Tá an dán seo curtha síos don 'senchaid Cinaeth
eolach' sa dá ls. Tá 24 rann sna lss. seo agus iad focal ar
fhocal. Baineann an dán seo leis an leagan de Chath Crinna
luaite thuas, ach níl sé i LL. Ní féidir a bheith cinnte nárbh
é Cinaed a chum an dán

3.4. Seo leanas liosta de na dánta atá curtha in eagar agam.
Is féidir a bheith cinnte, geall leis, gur chum Cinaed ua
hArtacáin iad.

I 'In chloch fors tāt mo dí sãil', Foinsí: Lec Iva agus
278vb; TCD E 3 5, 6 b 23; Rawl. B 5I2 80 a II; Foras Feasa
ar Éirinn, i, I00; 206. Tá an rann aonair seo curtha síos do
Chinaed ua Artacáin i mbunáite na bhfoinsí seo. Baineann sé

leis an Leabhar Gabhála agus tá sé curtha in eagar i Lebor Gabála Éirenn (eag, R.A.S. Macalister, ITS, vol. xli) cuid iii, 244. Chuir Petrie an rann seo i gcló maille le haistriúchán air i Tara, I59-60.

II 'Fíanna batar i nEmain.' Foinsí: LL, 3I a 43; La, 74c; Eg, 52: Tá an dán curtha síos do Chináed i LL agus La. Níl ainm údair luaite leis in Eg. Tá an dán curtha in eagar as na lss thuas agus aistrithe ag Whitley Stokes, 'On the deaths of some Irish heroes' (RC, XXIII, (1902) 303-48, 438; Ceartúcháin, XXVII, 202.) Tá Eg an-doiléir in áiteanna anois agus bhaineas roinnt úsáide as cóip a rinneadh di san aois seo caite agus atá sa ls a dtugtar St. Mels III uirthi. Ní heol dom aon chur síos ar an ls seo.

Tagraíonn Pádraig de Brún di ina liosta lss i Studia Hibernia, 7. I63. Bhaineas úsáid as an bhfótachóip atá sa Leabharlann Náisiúnta. Níl na gluaiseanna as Eg in St. Mels III.

Cuirtear síos ar an dán mar seo leanas in ls St. Mels, sa chlár, lch. v-vi, "Page 205. A poem telling where and how (vi) how died the principal kings and heroes of ancient Ireland. It begins with "Fianna batar in Emhain"

"The warriors who were in Emain'." Níl ainm an scríobhaí luaite sa ls seo.

B'fhéidir gurbh é Edward O'Reilly an scríobhaí, mar cé nach dtagraíonn sé don dán seo ina Irish Writers, bhí fáil aige ar Eg I782. ("later the book came into the hands of

William Monck Mason and Edward O'Reilly made some transcripts from it at this time." R. Flower, Cat. II, 262.)

Rinne Eoghan Ó Comhraidhe cóip den dán as Eg1782 sa bhliain 1849.

Tá an chóip seo sa Leabharlann i gColáiste Phádraig, Má Nuat, ls. C 8I 16. (Tagraíonn Ó Comhraide fein don chóip seo ina

Manners and Customs, lch. 107. Tá tuairisc ar an ls seo i

Lámhscríbhinní Gaeilge Choláiste Phádraig Má Nuat: Clár,

Fascúl VI le Pádraig Ó Fiannachta, lch. 10).

Tá LL stróicthe anois i roinnt áiteanna agus tá rann 4, 5, 6,

agus an chéad léathrann de 7, leathrann deiridh 31, 32 go

hiomlán, agus an chéad leathrann de 33 chomh maith leis an

gceathrú deiridh in easnamh anois. Tá II rann le Finn Ua

Gormáin curtha isteach i gcorp an dáin II (I) I-II, agus cé is

moite de 2, (Eg.34) níl na rann seo in aon chóip eile

den dán. Tá dhá ghluais faoin gcuid a chum Cináed in LL,

agus tá dhá ghluais soléite ann faoin gcuid a chum Finn. Tá

deireadh an dáin in easnamh in La. Tá 29 rann sa ls sin

agus gluaiseanna ar 10 gcinn díobh. Tá 35 rann le Cinaed in

Eg, tá rann amháin ann a chum Finn sáite isteach sa téacs, agus

tá dhá rann bhreise (a, b) ag deireadh an dáin in Eg, tá ceann

acu in LL freisin mar ghluais ar 26c, Tá an trí ls neamhspleách

ar a chéile, leanann La ord na rann in LL nuair atá mhalairt

in Eg, ach ós a choinne sin bíonn Eg agus La ar aon fhocal scaití

i gcoinne LL. Maidir leis na gluaiseanna deir Thurneyesen

gur maisiúcháin dheireannacha iad (Held. 20. 2), féach caibs. S.II.

III 'A chloch thall for elaid uair, 'Foinsí: LL I50a;
curtha síos do Chinaed hua Artacain; II rann ann; B4 I50, gan
ainm, II rann ann: D4 54a, gan ainm, II rann ann: Tá
LL agus D4 curtha in eagar agus aistriithe ag Meyer
Death Tales of the Ulster Heroes, I8-2I. Tá an téacs
ann bunaithe go príomha ar LL, ach glacann sé go minic le
malairtí as D4. Tá na lss neamhspleách ar a chéile, agus
cé go raibh teacht ag Micheál Ó Cléirigh, scríobhaí B4, ar LL,
ní uaithe a fuair sé téacs an dáin seo.

IV 'Ní cheil maisse dona mmáib'. Foinsí: LL I6b:
B I88 vb; R 9I: M I33vb: B2 Ivb: B3 2r: D2 2va:
Tá an dán curtha síos do Chináed úa hArtacáin ins na lss
thuas cé is moite de LL agus B3 atá gan ainm. Tá I9 rann
in LL, I8 rann atá sna lss eile. Tá sé curtha in eagar agus
aistriithe Petrie, Tara, I33
Tá an dán curtha síos anseo do Chúán uá Lócháin, is éard
adeirtear faoi údar an dáin: "In the copies of the
Dinnseanchus, preserved in the Manuscript Library of
Trinity College, Dublin, H.2.I5. p. 229, and H.3.3, p.2
this poem is ascribed to St. Cairneach; and it would appear
from the language that it is some centuries older than the time
of Cuan O'Locháin, to whom it is ascribed in the Book of
Ballymote." Luaitear 'Cinaet h. hArtagan' áfach, mar údar
an dáin i B. Tá an dán curtha in eagar agus aistriithe ag
Gwynn, MD, I, 6-13.

(+ (17) 23K32, lch 153, of 28 infra)
27rann

MS B 512, 36va1, 2499
of 5 Cuiv (2001), 241

V 'Domun duthain a lainde.' Foinsí: LL 28a: B.I89a:

R 9I: M I44rb: B2 3vb: B3 6v: D2 5va: Tá 28 rann in LL agus idir I8 agus 27 sna lss eile. Tá an dán curtha síos do Chinaed ua hArtacain in B, M, R, B2, B3.

Tá sé curtha síos do 'Cormac fili' in LL. Síleann Meyer, (PIM, 33) go mb'fhéidir gurb é Cormac mac Cuilennáin atá i gceist anseo. B'fhéidir, áfach, gur shíl scríobhaí LL gur chum Cormac mac Airt an dán. Tá an dán seo cosúil

ó thaobh téama, cainte agus meadrachta de le dánta eile de chuid Chinaeda. (Cf. an úsáid a bhaineas Cinéad as briathra bunaithe ar ci-, tarca, rann 5c anseo, agus IX, 4a; ar-aicce in VI, Ia; agus for-accai, in II, 7b; 26d; 34b.)

Glacaim leis an dán seo mar chuid de shaothar Chinaeda ach ní féidir a bheith cinnte go hiomlán faoi. Tá sé curtha in eagar (ó H.3.3.) agus aistrithe in Tara, I88. Tá sé curtha in eagar agus aistrithe ag Gwynn, MD, I, 28-37.

VI 'Achall ar-aicce Temair. Foinsí; LL I6Ia; B I89vb
M I44va; R 92b; Y 440a; B2 4rb; B3 8r; D2 6b:

Tá 2I rann in LL, I8-I9 ins na lss eile. Tá an dán curtha síos do Chinaed ins na foinsí thuas. Ní ionann ord na rann in LL agus sna LL eile. Tá an chuma ar an scéal go raibh dhá fhoirse ag scríobhaí LL mar (a) cuireann sé malairt oird in iúl le litreacha san imeall, agus (b) tugann sé malairt leagain ar cruthaig in I2b. (Cf. IX, I7a, tugtar malairt leagain anseo freisin.) Cloím le hord LL

agus úsáidim na litreacha freisin. Chuir Eoghan Ó Comhraidhe an leagan atá in BB i gcló in Lectures on the manuscript materials of ancient Irish history, lch. 5I4. Tá sé curtha in eagar agus aistrithe ag Gwynn, MD, I, 46-53.

ai. Trúchan

VII 'Ān sin a maig Meic ind Ūc.' Foinsí: LU 5Ib:

B I90va: R 93a: M I45ra: B2 5rb: B3 IOv: D2 7vb: Tá an dán curtha síos do Chináed úa hArtacáin sna lss thuas cé is moite de M atá gan ainm údair. Tá sé curtha in eagar agus aistrithe ag Gwynn, MD, II, IO-I7. Tá 22 rann in LU, I3 rann sna lss eile cé is moite de D2. Tá an chéad 3½ rann sa ls ach tá an chuid eile de caillte.

VIII. 'Déccid ferta níthaig Néill'. Foinsí: LL I54a:

*of foinse eile:
214 22 etc.
u/H/*

B I9Iva: R 94a: M I45vb: Y 442b: B2 6vb: B3 I3v: D2 9a: Tá I6 rann in LL agus I7 sna lss eile. Tá an dán curtha síos do Chináed ná hArtacáin in LL. Níl ainm údair luaite leis sna lss eile. Luaitear rann 5 i gcuntas ar mharú Néill Naoighiallaigh atá in B 77vb agus luaitear ainm Chinaeda leis an rann. Tá an dán cosúil le dánta eile le Cinaed ó thaobh cainte agus meadrachta de. (Cf. talchar I6b mar chur síos ar Nath Í agus Nath Í tolchar' in II, 29c: cf. an comhardadh talman: adrand, I4ab, agus Failend: maíded in VII, 9ab. Maidir leis an bhfoirceann briathartha seo - ann (-and, -end) cf. nóta ar I4b. Tá an dán curtha in eagar agus aistrithe ag Gwynn, MD, II, 36-4I.

IX 'Étar étan ri dílind.' Foinnse: LL I6Ia: Tá an dán curtha in eagar agus aistrithe ag Gwynn faoi dhó:

(i) Poems from the Dindshenchas: Todd Lecture Series, Vol. VII, 50-55, agus (ii) MD, III, IO⁴ ff.

3.5. Maidir leis an modh eagarthóireachta a úsáidim sa tráchtas seo glacaim go príomha leis na téacsanna in LL nuair is ann dóibh. (Glacaim le Lec. I i gcás I, agus LU i gcás VII.) D'iniúchas na foinsí thuasluaite agus tugaim malairt leaganacha

malairt leaganacha astu sna nótaí nuair is gá agus tugaim na malairtí is tabhachtaí san Apparatus Criticus. Shíleas nuair a thugas faoin saothar seo i dtosach go bhféadfainn téacs leasaithe a bhunú ar na foinsí uilig, ach, fearacht an ghobadáin, níorbh fhéidir freastal ar an dá thrá óir bhí an chontúirt ann i ngeall ar na difríochtaí móra atá idir LL agus na lss eile go gcuirfí téacs bréagach on Fichiú aois ar fáil i leaba téacs a bheadh in ainm is a bheith ina théacs ón deichiú aois. (Maidir leis an bhfadhb seo cf. J. Carney 'Notes on Early Irish Verse' Éigse, 13, 291-96.)

Níor féachadh ach oiread le litriú normalaithe a chur i bhfeidhm ar théacs LL, mar is minic a athraíonn litriú an fhocail céanna ó ranngo rann sa dán céanna in LL agus ba dheacair slat tomhais sásúil a fháil.

Ba éigin LL a leasú go réasúnta minic, áfach, nuair a bhí bearna sa téacs nó siolla (í) sa bhreis sa líne ag teacht salach ar an meadracht. Sa chás sin glacadh le malairt leaganacha ó na lss. eile. Ghlacas le roinnt leasaithe a mhol Gwynn (féach VI, 2Id) agus scoláirí eile (féach IX, Ib) ar théacs LL nuair ba léir dom go raibh LL lochtach. Pléitear na leasaithe sna nótaí ar na dánta agus tugtar léamh na lss i gcónaí san Apparatus Criticus. Caithfear a admháil go bhfuil míbhuntáiste ag baint le LL mar théacs príomha. In ainneoin a haoise níl LL cruinn iontaofa. Ba léir sin do Meyer. Dúirt sé agus é ag trácht thar roinnt leasaithe a mhol sé ar na dánta in MD, ii:

1/

Hier haben wir ein gutes Beispiel, wie wenig die Überlieferung des Buchs von Leinster zu trauen ist, auf welches Gwynn in erster Linie seinen Text gründet.... Es ist aber nicht zu viel gesagt dass die in ihr enthaltenen Prosatexte und Gedichte fast durchweg einen arg verwahrlosten Text bieten, der oft selbst gegen viel jüngere Handschriften unvorteilhaft absieht. Bei älteren Texten wie der Táin Bó Cúailnge ist das längst anerkannt: aber auch Gedichte des 9. und 10. Jahrhunderts und Prosa aus derselben Zeit wie z. B. die Tecosca Cormaic wimmeln von verderbten Lesarten, Verschreibungen und Nachlässigkeiten aller Art. (ZCP,vi,244-5)

Chonacthas do Gwynn ina dhiaidh sin nach bhfuil LL chomh iontaofa sin agus gur fearr go minic leagan an té a dtugann sé an Reviser air.

In many passages he has preserved the correct reading where it is corrupt in L. (MD,v,67)

Ach ós a choinne sin:

There are also many cases where the manuscripts of the Second Recension present corrupt versions of a text which seems to be correctly given by L. (ibid., 68)

Luaitear na malairtí seo sna nótaí leis na dánta.

CAIBIDIL IV

4.0 Is éard atá sa chaibidil seo cuntas gearr ar an taighde agus ar an bplé a rinne scoláirí de chuid na haoise seo caite agus na haoise seo ar shaothar Chinaeda uí Artacáin. Ar na scoláirí a bhí ag plé le filíocht Chinaeda san aois seo caite caithfear tús áite a thabhairt don triúr seo leanas: Edward O'Reilly, Eoghan Ó Comhraidhe, agus an Francach H. d'Arbois de Jubainville.

4.II Ba é Edward O' Reilly an chéad duine de scoláirí na haoise seo caite a thug cuntas ar an bhfile agus a shaothar. Ina leabhar Irish Writers, a foilsíodh sa bhliain 1820, chuir sé 6 cinn de dhánta síos do Chinaed.^I Seo leanas ~~o~~adhlínte na ndánta sin agus cuid dá thurairisc fúthu.

(I) Domhan, duthain alainde, "World, transitory beautiful," (dán V). Is éard a deir sé faoin dán: "..... gives a description of the beauty of the hill, and splendour of the palace of Tarah, in the days of Cormac mac Art, otherwise Cormac ulfada (long-beard), and although only seven hundred and twenty-one years had elapsed, from the ascension of Cormac, A.D. 254, until the death of Cinnaeth, A.D.975, it appears, that in his days the palace no longer existed, and the hill had become a desert, overgrown with grass and weeds. This gave occasion for the moral reflection with which the author commences his work."

Deir sé freisin go bhfuil an dán ar fáil "in the O'Clearys' Book of Invasions." Is f/ls. RIA 23 K 32 a scríobhadh sa 17ú aois atá i gceist ag O'Reilly. Tá 27 rann as an dán seo curtha síos do Chionnaeth ua hArtacain ar lch. 153 den 1s. seo.

(2) Sund d'eisidh da mhuinneamar, "Here of the Easa's if we explain."
Níl le rá aige faoin dán seo ach: "This gives the popular account of the origin of the name of Rath Easa, in Meath." Maidir leis an dán seo, féach 3.3'(b).

(3) Acaill for aice Tearhair, "Acaill, near to Tarah," (dán VI).
Maidir leis an dán seo deir sé: "... upon the origin of the name of Dumba Earc near Tarah, in Meath."

(4) An sin a bhruigh mhic Anoig, "There is the palace of the son of Anoig", (dán VII). Maidir leis an dán seo deir sé: "This poem gives the origin of the names of the palace of the son of Anoig, Inbher Colpa, &c."

(5) Da beir maisi dona maib, "If bloom be given to women," (dán IV).
Faoin dán seo deir sé: "... upon several remarkable women of antiquity, and places called after them."

(6) Do luidh Olioll isin caillidh, "Olioll fell in the wood."
Maidir leis an dán seo, féach 3.3(d). Is éard atá le rá ag O'Reilly faoin dán seo: "This poem gives the names of places where several of the Irish kings and heroes died."

4.I2 Chuir Eoghan Ó Comhraidhe leis an eolas a thug O'Reilly faoi fhilíocht Chinaeda. Thug sé cuntas níos cruinne agus níos iomláine ar na dánta a luaigh O'Reilly le Cinaed agus chuir sé 3 dhán eile i leith an fhile.² Seo leanas cuid de thuairisc Uí Chomhraidhe faoi na dánta breise sin.

(I) Chuir sé dán II síos do Chinaed. Bhí teacht aige ar chóipeanna den dán seo i LL agus Eg. I782, "an ancient vellum manuscript, now in the possession of a private gentleman in England."³ Rinne sé cóip de leagan Eg. den dán. (Cf. 3.4) Is éard adeir sé faoin dán seo:

A poem of thirty-six stanzas... on the manner and places of death of a great number of the warriors whose names occur in Irish history, chiefly Ultonians, from Conor Mac Nessa, King of Ulster, at the time of the Crucifixion, down to the Monarch Finnachta "the Festive", who was slain at Grellach Dollaiq, in Meath, in the year 693.⁴

(2) Chuir sé dán III síos do Chinaed. Tá cuntas tugtha aige ar ábhar an dáin. Dar leis níl an scéal inste sách soiléir sa dán:

But the part of the story which is not sufficiently explained in this poem is where the author calls this ball a stone, -- saying that it lodged seven years in King Conor's skull, -- that it fell out on the day of the Crucifixion,-- and that this stone was afterwards the pillow upon which Saint Buite was accustomed to lay his head when taking his scanty sleep; and as such, the poet addresses it these most curious verses...⁵

(3) Chuir sé dán VIII síos do Chinaed.⁶

Maidir le saothar Chinaeda is éard adeir sé:

I think I need hardly call attention to the historical value of poems such as these, in which so many detailed references are to found to some of the most interesting and important facts of our early history.⁷

4.13 Bhain H. d'Arbois de Jubainville an-úsáid as saothar Chinaeda ina Essai d'un catalogue de la litterature epique de l'Irlande (1883).

Tagraíonn sé go minic do dhánta éagsúla le Cinaed sa leabhar seo ina phlé ar na scéalta. I measc na ndánta seo tá II, III, VIII, IX.

Tagraíonn sé go han-minic do II. Tagraíonn sé do dhánta eile a cuireadh síos do Chinaed uair amháin ach nach n-áirítear ar shaothar an fhile a thuilleadh. (C.f. Essai lch. 134 tagairt don dán dár tús Sect .o. f. n.; lch. 228 tagairt don dán faoi Rath Ésa.)

Tugaim tagairtí do leabhar de Jubainville agus dá thagairtí do fhilíocht Chinaeda san áit a bpléim na scéalta a bhí ar eolas ag Cinaed.

(Cf. Cdbl. 6.2) Bhain de Jubainville an-úsáid as II. Is éard
adeir sé faoin dán seo i réamhrá a leabhair:

Le poème de Cinaed hua Artacain sur le lieu de la mort
et de la sepulture des heros du cycle de Conchobar et de
Cuchulainn, du Cycle ossianique, et des premiers siècles
qui ont suivi l'époque a laquelle se rapportent les
evenements historiques ou fictifs célèbres dans ces
deux cycles.⁸

Níor bhain de Jubainville an oiread céanna úsáide as saothar aon fhile eile
agus a bhain sé as saothar Chinaeda. Rinne sé tagairtí anseo agus
ansiúd ina leabhar do dhánta le Eochaid Ua Flainn⁹, Gilla Cómáin,¹⁰
Cúán¹¹ agus thagair sé do Fhlann Mainistreach reasúnta núnic.¹²
Ní raibh mórán de shaothar na bhfilí seo foilsithe faoin am ar chuir
sé a Essai le chéile agus bhí de Jubainville i dtuilleamaí na
Macasamhla de Leabar na Nuachongbála a chuir an RIA amach sa bhliain
1880¹³.

Luann sé an Mhacasamhail seo go núnic ina leabhar. Is uaithe a fuair
sé a chuid eolais faoi dhánta Chinaeda, chomh maith ar ndóigh le
tuairiscí Uí Chomhraiche faoi na dánta céanna.¹⁴ Cheal téacsanna
de dhánta na bhfilí eile ba éigin dó failli a dhéanamh orthu
agus tá toradh na failli seo le sonrú ar mhórshaothar Thurneysen,
an Heldensage. Bhí Thurneysen go mór i dtuilleamaí an Essai faoi mar
a adhaform sé féin ina chur síos ar leabhar seo de Jubainville:
"..... ein überaus praktisches Werk, ohne das ich meine Arbeit
nicht wohl hätte unternemen können."¹⁵ Tá tionchar leabhar de
Jubainville le sonrú sna tagairtí iomadúla ins an Held. do dhán II le
Cinaed in ainneoin nár ghlac Thurneysen féin leis mar chuid bhunúsach
de shaothar Chinaeda. Ach oiread le de Jubainville ní thagraíonn

Thurneysen do fhilfocht Fhlainn mhic Mhaelmaedoc, file a mhair thart faoin am céanna le Cinaed agus a chum dán atá cosúil go maith le II le Cinaed i bpointí áirithe.^{I6} (Luann Thurneysen é áfach, san fhorlíonadh a chuir sé leis an Held.^{I7})

4.14 Ní féidir clabhsúr a chur ar an gcuntas seo ar shaothar scoláirí na haoise seo caite gan tagairt a dhéanamh don leabhar a scríobh George Petrie faoi Theamhair.^{I8} Tá trí cinn de dhánta le Cinaed curtha in eagar agus aistrithe sa leabhar seo; dánta I, IV agus V (cf. 3.4. faoi I, IV agus V).

Thug Seán Ó Donnabháin an-chúnamh do Petrie in ullmhú an tsaothair seo. Is éard a deir Macalaister faoi seo: "It is not, however, an unfair criticism that Petrie hardly acknowledges with justice the obligations he is under to O'Donovan's assistance. Perusal of the Ordnance Survey Letters shows that the descriptions and identifications, as well as the translations of the numerous Irish texts, are all due to O'Donovan."^{I9}

4.20 Ar na scoláirí de chuid na haoise seo a chuir lenar gcuid eolais faoi shaothar Chinaeda caithfear Whitley Stokes, Kuno Meyer, Edward Gwynn, Rudolf Thurneysen, Eoin Mac Néill, agus Gearóid Ó Murchadha a lua. Baineann roinnt de na scoláirí seo leis an aois seo caite, ach baineann a gcuid saothair faoi Chinaed leis an aois seo.

4.21 Is é Stokes a chuir II an dán is tábhachtaí de shaothar Chinaeda i gcló go hiomlán an chéad uair riamh. (Cf. 3.4II thuas.) Thuig sé tábhacht an dáin seo agus dúirt sé, "Cinaed's verses are valuable as proving the existence, in the tenth century, of a mass of traditions respecting the ancient Irish heroes".²⁰

4.22 Is é Gwynn is mó a d'oiibrigh ar dhánta Chinaeda. Chuir sé 6 cinn dá chuid dánta in eagar. (Cf. 3.4.IV-IX.) Phléigh sé gnéithe áirithe de na dánta seo sna nótaí a chuir sé leo.

4.23 Cé nár chuir Meyer ach dán amháin, III, le Cinaed in eagar (cf. 3.4.III) bhain sé leas as a chuid dánta, go háirithe as II, chun solas a chaitheamh ar chúrsaí litríochta. (Cf. na nótaí a chuir sé le Death Tales, 43-45; agus Fianaigecht, Introduction,xxii; 'The death of Finn mac Cumail, ZCP, i, 462-65,)

4.24 Ina ainneoin féin tá Thurneysen ar dhúine de na scoláirí is mó a bhain úsáid as dánta le Cinaed. Cé nach raibh sé sásta glacadh le Cinaed mar údar ar II bhain sé an-úsáid as an dán seo ina Heldensage. Is é Thurneysen a chruthaigh nár chum Cinaed (c) (cf. 3.3) agus bhí an dán seo ina intinn aige nuair a phléigh sé II in Kap.6, cuid I den Heldensage. Ní ar fhianaise na teanga sa dán a bhunaigh sé a thuairim nár chum Cinaed é arae shíl sé nach bhféadfaí aon bhreithiúnas a bhunú ar an teanga ann. "Wann es entstanden ist, lässt sich bei seiner farblosen Sprache schwer bestimmen."²¹ Is ar na scéalta a luaigh Cinaed a bhunaigh Thurneysen a thuairim. Imaitear scéalta sa dán nach bhfuil i dtéacsanna a cumadh roimh an IIú aois agus nuair a thug Thurneysen faoi deara gurb ionann leagan Chinaed de bhás Furbaide (II,8) agus leagan i ndán dar tús 'Attá sund Cam hui Chathbath' (LL I99a) le Cúán ua Lóthcháin shíl sé go raibh II,8 bunaithe ar leagan Chúáin agus dá bhrí sin nár chum Cinaed é. Cumadh an dán sa I2ú aois dar leis. Glacadh le breithiúnas Thurneysen faoin dán ar feadh i bhfad agus tá sé seo le sonrú ar shaothair dhaoine eile a bhí ag plé le litríocht na hÉireann. Is féidir The Growth of Literature na Chadwicks a ghlacadh mar shampla de seo. Tagraítear do dhán "..... ascribed

to Kenneth O'Hartigan (d. 984) on the Deaths of Some Irish Heroes, which describes the deaths and often the graves of various heroes from Fergus mac Lete down to the battle Allen or later".²²

Ach i bhfonóta deirtear, "Two of the three texts claim Kenneth O'Hartigan as author; but most scholars believe the poem to have been composed in the 11th century." Mar shampla eile de scoláire a cuireadh amú is féidir Margaret Dobbs a lua. In alt faoin dán seo, 'A note on Aídheda Forni do hUaislib Erenn and the lost legend of Ferdmon',²³ glacann sí le breithiúnas Thurneysen faoi údar an dáin. (Tá dul amú uirthé nuair adeir sí nach luaitear ainm Chinaeda leis an dán seo in La.²⁴) Is léir, áfach, nach raibh sí an-sásta le dátaíocht Thurneysen. Tugtar é seo le tuiscint nuair adeir sí, "The ten quatrains added by Bishop Find are certainly of twelfth century date. They are obviously intended to bring up to date an older document. That document would be a prose list compiled circa 750. The ascription to Cinaed hua Artacáin implies that some one worked at it in the tenth century but did not add to it. The present metrical form came later."²⁵ Shíl T.F. Ó Rathile go raibh seans ann go raibh tuairim Thurneysen contráilte: "I am by no means sure that Thurneysen's rejection of his authorship, Heldensage, 20 f., is justified."²⁶ Fágadh faoi Ó Murchadha a chruthú go raibh dul amú ar Thurneysen. In alt dar teideal 'Two sources in Thurneysen's Heldensage',²⁷ léirigh sé nach bhféadfaí aon bhreithiúnas a bhunú ar fhianaise na scéalaíochta mar nach raibh Thurneysen sásta glacadh le tionchar an bhéaloidis. Is ar theanga an dáin a bhunaigh Ó Murchadha a chás agus ní amháin gur chruthaigh sé go mbaineann an dán leis an IOú aois ó thaobh na teanga de ach chruthaigh sé freisin gur cuid de shaothar Chinaed é trí chomparáid a dhéanamh le dánta eile de chuid an fhile. Tagraítear do na cosúlachtaí léirigh sé a bheith ann sna nótaí le II agus dánta eile.

4.25 D'áirigh Eoin Mac Néill Cinaed ua hArtacáin i measc na 'Synthetic Historians'²⁸. Ba é cúram na scoláirí seo dar le Mac Néill, '..... to 'synchronize and harmonize all the stories' to give them a chronology and a correlation; in other words to weave them together into a web of ostensible history.'²⁹

Is éard adeir sé faoi Chinaed go bhfuair sé bás sa bhliain 984. (Maidir leis seo sílim gur trí bhutún simplí a luaigh sé an bhliain seo, an bhliain a luann O'Reilly le bás Eochaid uí Fhlainn ina Irish Writers, le Cinaed mar go dtráchtann sé san alt roimh an alt ar Chinaed ar Eochaid agus luann sé dáta báis Chinaeda le hEochaid san alt sin. Mheasc sé an dá dháta lena chéile is dócha.)
Tugann sé an cuntas seo leanas air.

"He wrote historical poems on the deaths of Irish kings; also topographical poems, embodying minor tales, such as were the special study of the higher orders of filidh."³⁰

Pléitear tuairimí Mhic Néill in 6.I thíos.

4.30 Chuir roinnt scoláirí a bhí ag plé le litríocht na Breataise agus litríocht na Sean-Ioruaise filíocht Chinaeda i gcomórtas le haistí filíochta a cumadh sna teangacha sin. Tráchtar ar an goosúlacht atá ag filíocht Chinaed leis na haistí seo agus ar an bplé a rinneadh ar an ábhar seo anseo.

4.31 Is iad Syr Ifor Williams, J.E. Caerwyn Williams agus Thomas Jones na scoláirí Breataise atá i gceist anseo agus is iad na rainn faoi ionaid adhlactha na seanchuraí Breataina, Englynion y Beddau, nó Beddau Milwyr Ynys Prydain mar a thugtar orthu freisin, a bhí i gceist acu nuair a thagair siad do fhilíocht Chinaeda. Tagraíonn Caerwyn Williams do na Englynion seo ina leabhar faoi thraidisiún liteartha na hÉireann agus is éard adeir sé fúthu:

goeist seo, cf. alt le Einar Ol. Sveinsson, 'An Old Irish verse form roaming in the North,' in Proceedings of the Seventh Viking Congress,⁵⁵ Is é tuairim Sveinsson "that a class of Irish metres provided the prototype for the Norse catalectic metres."⁵⁶) Cibé ar bith céard is cúis leis tá cosúlachtaí áirithe ag an Ynglingatal (agus na dánta a múnlaíodh air) le roinnt dánta sa Ghaeilge agus in ainneoin de Vries is féidir dán Chinaeda a áireamh i measc na ndánta seo. Ar an goeád dul síos tá an Ynglingatal cosúil i mbealaí leis na sean dánta sna ginealaigh Laighneacha.⁵⁷ Thagair Turville-Petre don chosúlacht seo.

The subject matter of these poems is not very interesting. Sometimes the heroic feats of ancestors are recalled, and superficially these poems are not all unlike Ynglingatal, Haleygjatal, and Noregskonungatal, in which the pedigrees of the Norwegian and Swedish chieftains are traced. It is worth noting that, while the Scandinavian poets begin with Odinn or the earliest ancestors and trace the genealogy down to the chieftains who were still alive, the Irish poets begin with the living chieftains and trace the pedigree backwards.....⁵⁸

Cuireann na tagairtí don chaoi a bhfuair roinnt de na ríthe a luaitear san Ynglingatal bás oitte na Gaeilge i gcumhne do dhuine. Tá dán Chinaeda bunaithe cuid mhaith ar na hoitte seo ach ar ndóigh pléitear an t-ábhar seo i ndánta eile sa Ghaeilge, is féidir an dán faoi líon na ríthe ar Éirinn 'ro loisced 7 ro báided 7 ro gonad' a ghlacadh mar shampla eile.⁵⁹ Áiríonn an dán seo Muircheartach Mac Erca agus Dianmaid mac Cearbhaill i measc na ríthe 'ro ort tein is muir is guin' agus tagraíonn Cinaed do bhás na beirte seo freisin (II, 26; 30). Cé nach bhfuair rí ar bith atá luaite sa dán Lochlannach bás sa bhealach seo go baileach, tá samplaí ann de ríthe a báthadh i ndabhach fíona (Fjolnir) faoi mar a báitheadh Muircheartach Mac Erca, nó an rí Visbur a dódh ina theach. (Tá an Ynglingatal agus na hoitte pléite ag an Oll. F.J. Byrne, Irish Kings and High-Kings, IO3-4.)

Fe'n hatgoffir ni ohonynt lwy gan y gerdd, Fianna batar i nEmain, a briodolir weithiau i Cinaed Ua hArtacain, a fu f. 975: ynddi disgrifir marwolaethau ac weithiau feddau amryw arwyr o amser Fergus mac Leite at Frwydr Allen neu'n ddiweddarach.³¹

Is docha gurb é an tagairt a rinne Syr Ifor Williams do dhán Chinaeda ina réanhrá le Canu Llywarch Hen a spreag Caerwyn Williams chun an chomparáid sin a dhéanamh. Mar is léir ón sliocht seo leanas chonacthas do Ifor Williams go raibh dán II le Cinaed cosúil agus eagsúil le Englynion y Beddau:

Er mai marwolaethau'r ceimíaid yw'r testun, medrai ambell bennill gymryd ei le yn y rhestr Gymraeg, gan nad yw ond cynfeiriad cryno at fedd neu feddau.³²

Bhain sé úsáid as dán Chinaeda leis an tuairim a nochtadh go mb'fhéidir gur chuir seanchaí (hynafiaethydd) amháin an díolaim seo de englynion sa Bhreatnais le chéile agus go mb'fhéidir go raibh rann mar seo sna scéalta faoi bhás na gcuraf agus gur bhain an seanchaí úsáid astu freisin. Chuir Thomas Jones na Englynion seo in eagar maille le haistriú agus notaf orthu.³³ Phléigh sé cúlra liteartha agus foinsí na rann seo agus tagraíonn sé do na cosúlachtaí le filíocht na Gaeilge. "In their general atmosphere and in their attitude towards the heroic figures whose traditional burial places are listed, the 'Stanzas of the Graves' are akin to several metrical tracts in Irish."³⁴ Tagraíonn sé don Lechtach a chum Broccán Craibdech³⁵ agus don dán dar tús Eol dam i ndairib drechta le Flann mac Maelmaedóc mar shamplaí de na haistí seo.³⁶ Luann sé Fianna batar i nEmain freisin agus is éard adeir sé faoi, "Like the verses in the last-named Irish tract the Welsh stanzas are not confined to the graves or heroes of any particular region of the country."³⁷ Ní miste roinnt de na cosúlachtaí agus éagsúlachtaí idir filíocht Chinaeda agus na Englynion a lua.

Maidir le stíl na Englynion baintear an-úsáid as foirmli.

Tá seachtó trí rann sa chinuasach i Leabhar Dubh Carmarthen agus tosaíonn tríocha trí de na rann seo leis na focail 'Y bedd.....', sé cinn le 'Y beddau.....', agus péire le 'Y trí bedd.....'. Chomh maith leis sin tosaíonn ocht rann déag eile leis an gceist 'Pieu y bedd....?' Baineann Cinaed úsáid as 'lecht.....', atá ar chombhrí le 'y bedd', le tús a chur le roinnt rann agus leathrann, baineann sé úsáid as 'Atá lecht.....' cúpla uair freisin. Ach marab ionann agus an file Breathnach a chuireann a spéis uilig san uaigh cuireann Cinaed spéis ní amháin san uaigh ach i soéal an té atá inte. (II,2) Go deimhin féin níl an oiread sin scéalta ann faoi na daoine a luaitear sna Englynion.

Luaitear ainmeacha ochtó trí fear agus ceathrar ban sna rann Bhreatnaise agus síleam. Jones go raibh scéalta ann uair éigin faoi na daoine seo. "The existence of a stanza recording the grave of a hero, be he historical or not, must mean that some kind of story, whether it was simple or involved, was told of that hero."³⁸

Cé is moite de chúpla duine in II (Cf. mar shampla II, 34) tá scéalta faoi na daoine a luann Cinaed ar fáil sa litríocht.

Luann sé áfach, daoine i ndánta eile leis nach bhfuil scéalta fúthu ar eolas anois. (Cf. VI, 12; 19:) De bhrí go bhfuil an t-ábhar sna dánta le Cinaed roinnt cosúil le hábhar Englynion y Beddau ní iontas ar bith é go bhfuil cosúlachtaí anseo agus ansiúd san fhriotal a úsáidtear sa Ghaeilge agus sa Bhreatnais sna dánta seo. Tá 'Atá lecht Cormaic iar fír/ forinn áth ic Ros na Ríg' (II,26.) cosúil le 'bet Kinon in Reon rid'³⁹ agus tá 'lecht Con Ruf i Sléib Mis' (II, 10) cosúil le 'bet Siaun syberv in Hirerv minit'.⁴⁰

4.32 Deir na Chadwicks faoi dhán II le Cinaed ina n-úrshaothar, The Growth of Literature, "It has analogies on the one side to the Norse Ynglingatal and on the other to the Welsh Stanzas of

the Graves."⁴¹

Ba é Sophus Brugge a rinne an comparáid seo den chéaduair idir an Ynglingatal agus dán Chínaeda. Rinne sé seo i leabhar dar teideal Bidrag til den ældste Skaldedigtning Historie (Christiania, 1894.) agus rinne Louis Duvau athchoimriú ar an leabhar seo sa Revue Celtique, Tome xvii, (1896), 113-18.

Tugann Duvau 'Les poètes de cour irlandais et scandinaves' mar ainm ar an athchoimriú seo agus is air atá ro chuid eolais faoi leabhar Bugge bunaithe. Ní é an Ynglingatal ná dán Chínaeda amháin is ábhar don alt seo ach na cosúlachtaí idir filíocht na skald agus filíocht na hÉireann. Filíocht chúirte ab ea filíocht na skald.

Meastar gur tháinig an cineál seo filíochta chun tosaigh sna tíortha Lochlannacha sa 9ú aois.⁴² I ngeall ar a héagsúlacht leis an bhfilíocht a saothraíodh sna tíortha Lochlannacha roimhe sin síleann roinnt daoine gur tionchar ó litríocht eachtrannach faoi ndear an éagsúlacht seo.⁴³ Síleann roinnt scoláirí gurb í filíocht na hÉireann a chuaigh i bhfeidhm ar an dróttkvaett, (filíocht chúirte).

Luann Turville-Petre roinnt díobh⁴⁴ agus is féidir é féin a áireamh i measc an dreama a ghlacann leis an teoiric seo, ainneoin nach nglactar anois go coitianta le teoiric an tionchair faoi mar a deir sé ina alt: "Few would agree with this at the present day.

Instead of this the majority hold that the complex language of the scaldic poems and their great variety of metres were formed by the Scandinavians who had never heard any poetry other than early Germanic heroic verse and the like, more or less the same as is found in Saemundar Edda."⁴⁵

Bhí Gudbrandur Vigfusson ar dhuine de na chéadscolairí a ghlac le teoiric an tionchair Éireannaigh.

Luann George Sigerson tuairim Vigfusson faoin tionchar seo:

Vigfusson recognized the influence of Irish versification on the Norse: "Bragi's innovation of the line-rhyme," he wrote, "and the more regular stressing we should certainly ascribe to foreign influence, probably Keltic: we can account for it in no other way."

Bragi's line, he adds, was "the fountain-head of various courtmetres." End-rimes occurred in the West, under Irish influence, for they are "alien to old Teutonic poetry."⁴⁶

Is é an Bragi atá i gceist anseo Bragi Boddason agus is air a leagtar na chéad dánta cúirte.⁴⁷

Dá éagsúlai

i an fhíliocht chúirte seo leis an bhfíliocht a cumadh roimhe sin san Ioruais is éagsúlai go mór fós an Ynglingatal a leagtar ar Thjóðólfr ór Hvini le dán ar bith eile a cumadh san Ioruais (cé is moite den Haleygjatal a chum Eyvindr Skaldaspillir sa 9ú aois agus an Noregs konunga tal a cumadh sa 12ú aois agus atá múnlaithe araon ar dhán Thiodolfr). Is éard atá sa dán seo dán faoi ghinealach Rognvaldr heidunhaeri a bhí ina rí i Vestfold san Ioruaidh sa 9ú aois. Luaitear 27 rí ónar shíolraigh Rognvaldr agus cuirtear síos ar an gcaoi a bhfuair siad bás agus insítear scaití cá hadhlacadh iad. Is éard adeir Bugge (Duvau) "... c'est moins une généalogie qu'un obit versifié."⁴⁸ Cumadh an dán seo dar leo ar mhúnla dánta sa Ghaeilge:

La manière dont Thjóðólfr a conçu ce poème genealogique, si elle n'a point de précédents dans le monde germanique, si elle reste presque isolée en Scandinavie, si enfin elle pourrait paraître étrange dans presque toutes les littératures, est absolument conforme aux habitudes des filid irlandais. A la cour des rois d'Irlande, on ne craignait point de chanter la mort...⁴⁹

Luann siad Fíanna bátar i nEmain mar shampla den chineál filíochta seo a chuaigh i bhfeidhm ar an Ynglingatal. Tagraíonn Jan de Vries do thuairimí Bugge agus scoláirí eile faoin tionchar Éireannach ar an dán seo. ⁵⁰

Ní ghlacann sé leis an tuairim a nocht Bugge faoi dháta agus ionad cumtha an dáin. Shíl Bugge gur cumadh an dán i Sasana sa IOú aois. Ní dhéanann de Vries aon bhreithiúnas dearfa ar thuairimí na scoláirí sin faoin tionchar Éireannach, níl ann ach go luann sé an teoiric agus deir sé i bhfónóta: "Man weist dabei gerne auf den irischen Dichter Cinaed úa Artacáin (gest. 973) hin, weil er ein Gedicht verfasst haben soll, das in aller Kürze vom Tod und von den Gräbern der Helden der Vorzeit handelt..... es war also kein geneologisches Gedicht wie das Ynglingatal und das beeinträchtigt den Wert dieses Vergleichs wesentlich".⁵¹ Glacann de Vries leis gur chun Thiódólfr an Ynglingatal ach gur bhunaigh sé é ar seandán cuimhneolaíoch. (Cf "Wir nehmen also an, dass das Ynglingatal eine skaldische Bearbeitung eines alten Merkgedichtes ist."⁵²) Síleann sé freisin i ngeall ar chomh healaíonta agus atá an dán seo agus dánta eile a cumadh sa tréimhse chéanna go gcaithfear tús na filíochta cúirte sna tíortha Lochlannacha a chur siar go dtí an 8ú aois. Ní ionann sin agus a rá nach raibh aon tionchar Éireannach ar an bhfilíocht seo. Níor ghlac de Vries leis gurbh é Bragi an chéad duine a shaothraigh an fhilíocht chúirte. Tugann sé a bhreithiúnas air seo i léimheas a scríobh sé ar alt Turvill-Petre.⁵³ Luann Turville-Petre an léimheas seo agus tuairimí de Vries faoin tionchar Éireannach in aghuis lena alt in Ériu. "But de Vries evidently found the similarities between scaldic and Irish verseforms too close for it to be likely that the two developed independently. On the evidence of the archaeologist, A.W. B. Rogger de Vries suggests that there had been peaceful contacts between Norse and Gaelic-speaking peoples before the Viking Age, as early as 750. Influence of the Gaelic forms on the Norse might well have taken place at that period."⁵⁴ (Maidir leis na tuairimí is deireanaí faoin

NÓTAÍ

- 1 lgh. lii-liiii.
- 2 On the Manners and Customs of the Ancient Irish, ii, 105-8.
- 3 op. cit. 107.
- 4 op. cit. 106.
- 5 op. cit. 108.
- 6 op. cit. 108.
- 7 op. cit. 108.
- 8 Essai, xxxvii-xxxviii.
- 9 Essai, 73, 240, 242.
- 10 Essai, 192, 237, 240, 241.
- 11 Essai, 57, 117, 234.
- 12 Essai, 10, 123, 150, 157, 179, 237, 246.
- 13 The Book of Leinster, sometimes called the Book of Glendalough ... published ... by the Royal Irish Academy, with Introduction, Analysis of Contents and Index by Robert Atkinson ... Dublin 1880.
- 14 Essai, xxxviii.
- 15 Held. 7.
- 16 Féach Do chomramaib Laigen inso sis, curtha in eag. ag Kuno Meyer, 'Mitteilungen aus irischen Handschriften', ZCP, viii (1912) 117-9.
- 17 ZCP, xiv (1923) 305-7, féach nótaí ar S. 506 agus S. 582.
- 18 Tara, féach clár na leabhar.
- 19 Proc. RIA Vol. xxxiv, 231.2.
- 20 RC, xxxiii, 303.
- 21 Held. 21.
- 22 H. Munro Chadwick and N. Kershaw Chadwick, The Growth of Literature, Vol. i, 282.
- 23 Ériu xiv (1946), 166-9.
- 24 op. cit. 166.
- 25 op. cit. 168.
- 26 EIHM 213.2.
- 27 Ériu xvi (1952), 151-6.
- 28 Celtic Ireland (Dublin, London 1921), Chapter iii 'The Irish Synthetic Historians'.
- 29 op. cit. 37.
- 30 op. cit. 39.

- 31 Traddodiad Llenyddol Iwerddon (Caerdydd 1958), 51.
- 32 Canu Llywarch Hen (Caerdydd 1935, athchló 1970), xlvii.
- 33 The Black Book of Carmarthen 'Stanzas of the Graves', (Sir John Rhys Memorial Lecture), Proceedings of the British Academy 53 (1967).
- 34 op. cit. 101.
- 35 In eag. maille le haistriú ag M.E. Dobbs, ZCP, xxiv (1953), 139 ff.
- 36 Féach nóta 16 thuas.
- 37 op. cit. 102
- 38 op. cit. 106.
- 39 op. cit. 120.10.
- 40 op. cit. 130.67.
- 41 Vol. i, 282.
- 42 Féach G. Turville-Petre, 'Poetry of the Scalds and of the filid', Ériu, xxii (1971), 1-22; féach lch. 15: féach freisin Johannes Brønsted, The Vikings, (Penguin Books 1960), 314-5.
- 43 Tá cur síos ar na tuairimí éagsúla faoin tionchar eachtrannach déanta ag Stephán Einarson, A History of Icelandic Literature (New York 1960), 5-8.
- 44 Ériu xxii, 14.2
- 45 op. cit. 14-5.
- 46 Bards of the Gael and Gall (London 1897), 59.
- 47 Féach Turvill-Petre, op. cit. 15-7.
- 48 RC, xvii, 114.
- 49 op. cit. 116.
50. Altnordische Literaturgeschichte, Band i (Berlin 1964), 132.
- 51 op. cit. 132.63.
- 52 op. cit. 134.
- 53 Ogam ix (1957), 13 ff. Foilsíodh alt Turville-Petre don chéad uair in iris Íoslannach, Skírnir 1954.
- 54 Ériu, xxii, 22.
- 55 Proceedings of the Seventh Viking Congress, in eag. ag Bo Almqvist agus David Greene (Dublin 1976), 141-52.
- 56 op. cit. 144.
- 57 Corp. Gen 1-9.
- 58 Ériu, xxii, 6.
- 59 Corp. Gen. 125-6.

CAIBIDIL V

5.0 Bhí an-nheas ag aos léinn na Gaeilge ar shaothar Chinaeda.¹ Ní amháin gur cuireadh dánta síos dó nár chum sé ach baineadh an-úsáid as na dánta a chum sé ón an ar cuireadh an Dinnseanchas le chéile go dtí aimsir an Chéitinnigh agus Míchíl Uí Chléirigh.

5.II Chuaigh Fianna bátar i nEmain, dán II, le Cinaed i gcion go nór ar aos léinn agus scoláirí na Gaeilge ó aimsir Fhinn uí Ghomáin (agus roinne is cinnte) anuas go dtí aimsir Thurneysen agus ina dhiaidh. Bhain Finn ua Gomáin úsáid as le cás na Laightneadh, is dócha, a bhuanú nuair a chuir sé na rainn bhreise a chum sé féin isteach i gcorp an dáin.² Is léir freisin go raibh gradam áirithe bainte amach ag an dán mar thobar feasa ar 'aidheda fomi do huaislib Erenn' nuair ab fhiú le daoine gluaiseanna a chur leis.

5.I2 Ní féidir dáta cruinn a chur leis na gluaiseanna seo³ ach is léir go raibh páirt ag níos mó ná duine amháin ina gcumadh arae ní ionann na gluaiseanna atá in Eg agus in La. (Maidir le LL níl ach dhá ghluais ann ar dhán Chinaeda. Tá rann aonair ann faoi Thadc mac Céin mar chuid de cheann de na gluaiseanna seo agus tá an rann céanna ar fáil ag deireadh leagan Eg. de II. Ghlac Stokes leis an rann seo mar chuid den dán.⁴ Tá dhá ghluais sholéite in LL ar na rainn a chum Finn agus tá freisin, ar ndóigh, in LL na tagairtí don chuid den dán a chum Cinaed agus don chuid a chum Finn.) Níl an oiread céanna gluaiseanna in La agus atá in Eg.⁵ Níl aon dá ghluais sa dá ls. ar aon fhocal nuair a thagraíonn siad don ní céanna. Is féidir an ghluais in La agus Eg ar rann 5ab a ghlacadh mar shampla de seo. Deirtear in Eg. "Inoél Coech 7 Fer[G]el 7 Fer Rogain 7 Fer Roroguin it e béotar Conaire." Deirtear in La. "mac Etirsciuil 7 Meise Buadhalla, rod-marb Ingcel Caech mac Conaic do Bretnaib." Léiríonn teanga na

nghluaiseanna seo gur cumadh cuid de na ghluaiseanna ar a laghad i rith ré na Meán-Ghaeilge. Tá sé contúirteach aon dáta a lua leis na ghluaiseanna ar bhonn na scéalta agus leaganacha de scéalta a luaitear iontu.⁶

Ní féidir ach oiread aon dáta cruinn a lua leo ar fhianaise na teanga iontu. Tá cuma sean go maith ar an dá ghluais atá luaite thuas; maidir le 'it é' cf. T. Ó Concheanainn, Éigse, xv, 280-I; tá 'béotar' 3ú iol. coibhneasta preitiríteach benaid sean freisin. Cé go bhfuil cuma sean go maith ar an ngluais seo leanas as Eg 'Sárán Sóbderc do muinntir Senbothi ron-gechnae'⁷ is gluais é ar rann a chuir Finn (+1160) le dán Chinaeda.⁸ Cibé ar bith cén chaoi a dtáinig don ghluais seo agus don rann seo a bheith in Eg níl a fhios agam. Níl aon rann eile le Finn in Eg. Bheadh cathú ar dhuine a cheapadh go mb'fhéidir gur bhain an rann seo le dán Chinaeda ar tús agus gur cuireadh isteach ina dhiaidh sin é i measc na rann a chum Finn. Ach ní nóide gur tharla a leithéid arae baineann an rann seo leis na rainn bhreise ó thaobh téama de agus chomh maith leis sin ní luann Cinaed duine ar bith a fuair bás sa 9ú aois ina dhán agus fuair na daoine a luaitear i gcomhad an rainn áirithe seo bás sa 9ú aois. Léiríonn an ghluais ar an rann seo cé chomh deacair agus atá sé dáta a chur leis na ghluaiseanna.

5.I3 Baineadh úsáid as rann 7 i ndán II sa leagan de Thoghail Bruichne Da Choca a chuir W. Stokes in eagar.⁹ Níl ainm Chinaeda luaite leis an rann i gceachtar den dá ls. Seo mar atá an rann i H.3.I8:

Lia fil a n-ichtar Bruichne
is lia foraccaib buichne
Lugaid Laimerg rodus-lá,¹⁰
for Illann mac Fergusa e.

Tá a thabhacht féin ag baint leis an rann seo. Ghlac Stokes leis gurb é an Lia Fáil a bhí i gceist i rann 7 agus d'aistrigh sé an líne dá réir

sin. Tá IL beamach anseo agus líon eagarthóirí an téacs dhioplómaitiúil an bearna le léamh La agus glacann siad leis mar Lia Fáil ach chomh fada agus atáim in ann a dhéanamh amach níl aon síneadh fada ar fail sa bhfótachóip de La a d'úsáideas. Tá an fótachóip seo an-soiléir agus inléite. Is léir ón rann i H.3.I8 agus ó H.I.I7 freisin gurb é an briathar substainteach atá i gceist anseo. Is é Thurneysen a léirigh go raibh dul amú ar Stokes anseo.¹¹

5.20 Marach go mbaineann roinnt mhaith de dhánta Chinaed leis an Dinnseanchas ní m'áirde go mbeadh fáil ar an oiread dá shaothar inniu. Rinne Thurneysen amach go bhfuil trí mhór leagan den Dinnseanchas ann.

Tugann sé A,B,C, orthu.¹² Ní áiríonn Gwynn ach dhá leagan nó 'Recension' mar a thugann sé orthu.¹³ Is ionann a 'Recension I' agus A agus

B Thurneysen agus is ionann 'RecensionII' agus C Thurneysen. Tugann Charles Bowen achoimriú ar a dtuairimí faoi na leaganacha éagsúla in alt dar teideal 'A Historical Inventory of the Dindshenchas'.¹⁴

Tá dánta IV: VI: VIII-IX i nDinnseanchas A atá in LL amháin agus tá IV-VIII i nDinnseanchas C.

Maidir le bunús an Dinnseanchais is éard a deir Gwynn: "There were probably at first not one Dindshenchas but many, each collected by a different school, and concerned chiefly with places within the provinces to which the school belonged."¹⁵ B'fhéidir gur chuir Cinaed cruasach mar seo le chéile mar baineann na dánta thuasluaite uilig leis an gceantar céanna, le Breagha. I nDinnseanchas C tá réamhrá i bprós roimh gach uile dhán agus is cosúil go bhfuil roinnt de na réamhranna le dánta Chinaeda bunaithe ar na dánta féin. Ní féidir a bheith cinnte i gcónaí an bhfuil an próis bunaithe ar an dán nó an bhfuil sé bunaithe ar fhoinse atá gaolmhar le foinse an dhán. Is léiriú maith é ar an bhfadhb seo an gaol atá idir an dinnseanchas faoi Theamhair in B agus C agus IV le Cinaed. Seo mar a chuirtear síos ar dhinnseanchas na Teamhrach i leagan LL de B.

(Tugann Thurneysen Ba ar an leagan seo.^{I6})

Temuir. unde nominatur. Ni handsa. Temair .i. Teamur .i.
mír Tea ingine Lugdach meic Itha. ben Herimoin meic
Miled .i. is and ro hadnacht hí. Unde poeta cecinit.

In cœtben luid i n-uaig úair
don chúain a Tur Bregain báin
Tea Brega ben in ríg
dianid ainm Temair fir Fáil.

Uel Temuir a uerbo Greco tempo .i. conspicio. úair is Temair
ainm do cœch inad asnid soirb fegad radairc. Unde dicitur
temair na tuathe 7 temair in tige. (LL. ll 21032-41.)

Maidir leis an rann aonair a luaitear anseo baineann sé le dán sa

Lebor Cabála in LL dar tús 'Dene no resnís a meic'. (LL. 941-1017.

Tá an rann seo idir l. 1001 agus 1005. Baineann sé leis an dán seo ó
thaobh stíle agus ábhair de.) Tá an t-alt deireannach sa sliocht thuas

bunaithe ar Shanas Cormaic. Luaitear Cormac mac Culennáin san imeall

lena thaobh in LL agus tá tagairt níos ionláine dó in alt i Laidin i

nDinseanchas C faoi Theamhair.^{I7} Luann Cinaed 'Temair túathi

7 tigi' (IV. 18a.) ach is dóigh lian nach gá a cheapadh gur iasacht é seo

ó Shanas Cormaic mar is éard adeirtear faoi leagan Chormaic de na focail

seo i nDinseanchas C: "Sic in proverbio scotico reperitur, ut

dicitur temair na tuaithi et temair in toighi, quam sententiam in suo

Silentio Cormaccus de hóc nomine disputando possit."^{I8}

Sílir gur bhain Cormac agus Cinaed úsáid as an seanfhocal céanna.

Cé go luann Cinaed ingen Lugdach. (IV 1c) agus cé gur dócha gurb í an

bhean a bhí ag Erimón umal. (IV 4) tá sé le tuiscint óna dhán gurb ionann

dar leis Géde agus Erimón agus ní luaitear Géde ar chor ar bith i Ba.

Luaitear Géde sa leagan de Dhinseanchas B atá i ls. Rawl.B 506.

Tugann Thurneysen Bb ar an insint de leagan B atá sa ls. seo agus i

ls. Edinburgh, Advocates Library Nr. XVI.^{I9} Tá Bb roinnt níos cosúla

le dán Chinaeda na Ba. Tá ábhar sa bhreis sa leagan seo nach bhfuil i Ba. (Níl an sliocht bunaithe ar Shanas Chormaic luaite i Bb áfach.) Seo leanas an t-ábhar breise seo as Rawl.

Teairm diu .i. Muir Tea ingine Lugdach maic Itha dia luid la Geidi nollgothach. Is 'na flaith sein ba bindithir la cach nduine i nEirind guth araille beitis teta mennchrota, ar méit in tsída 7 in tsamcuiri in chaincomraic 7 na cairdine robai do cach duine fri aroile i nEirind, 7 is airí dano as sruithiu cach mur .i. Tea-mur, 7 is uaisliu cach comarba a comarba, fobith it e cétna soerchuir doronta i nEirind .i. cuir Tea ingine Lugdach maic Itha fri Gede nollgothach. Unde Temair..... 20

B'fhéidir gurb ionann an 'ellom ro gáid ben Géde' (IV 2) agus na 'soerchuir' atá i gceist sa sliocht thuas as Bb. Thairis sin níl de chosúlacht idir an dán agus an próis ach gurb í Tea bean Géde. Is é an ghnáththuairisc áfach gurb é Erinón fear Tea²¹ agus cé is moite den sliocht thuas as Bb (tá an sliocht ósanna i bprós C) agus dán Chinaeda ní heol dom ach am fhoinsé eile ina luaitear Tea le Géde agus is foinse Nua-Ghaeilge í an fhoinsé sin.²² Tá sé le tuiscint as dán Chinaeda gurb ionann dar leis Erinón agus Géde ach faoi mar a deir Gwynn ní raibh siad comhainseartha lena chéile mar deirtear in ARE agus i bhfoinsí eile gur mbair Géde 500 bliain i ndiaidh Erinón.²³ Maidir le Dinnséanchas C tá ábhar breise ann atá gaolmhar le dán Chinaeda. Seo leanas an t-ábhar breise seo:

Nó Temhair .i. Teipe mūr .i. mūr Teipis ingini Bachtir rí Espainía, is hí bai ac[C]anthon mac[C]aitmend rí Breatan conid romarb occo si, 7 doradudh Heithiurnm idhal na mBretean fria taisecc go mba beó nó marb. Ruccad sidhe iarum iama bás co hEspain co ndemadh mūr impe and .i. Teipe mūr. Atconnairc Tea didiu ben Eirinoin insin .i. mur Tephis. Luid-sidein co hEirind le fear 7 doberedh di cach tulach toghadh in Eirinn, conid le iarum conarnect mūr amail mūr Tephis, conid inde rohadhnacht. Unde Temair dicitur. 24

Baineann rainn 6-15 i ndán Chinaeda leis na daoine atá luaite sa sliocht seo thuas. Ní luaitear Bachtir mac Buirrig (IV, IO = Bachtir rí Espainía)

ná Camsón (IV, IO etc. = Canthon mac Ceithmend) ná Etherún (Heithiurún) in aon fhoinse eile dá bhfuil againn; níu go bhfios dom. Níl dán Chinaeda chomh soiléir sin agus is cúnamh é an próis chun é a thuiscint. Níl aon ní sa phróis ag freagairt do rann 6,7,9 agus ní fhreagraíonn na rann eile agus an próis chomh maith sin dá chéile ach oiread. Tá an dán agus an próis bunaithe ar an bhfoinse céanna agus tá seans maith ann gur cóngrafaí an próis don fhoinse seo ná an dán mar tá ainmneacha sa phróis tugtha i Laidin, Espania agus Teiphis agus tá na hainmneacha céanna gaelaithe i ndán Chinaeda. Ní luaitear Téphi ach in áit amháin eile go bhfios dom, agus ní é amháin go léiríonn an fhoinse seo cé chomh meascáithe is atá an bhréagstair faoi Theamhair ach tugann sé bunús an ainm Téphi dúinn freisin. Mar is léir on sliocht seo leanas tá an t-ainm seo bunaithe ar ainm cathair na Téibe (Thebae, san Éigipt). Tá sé curtha in eagar agus aistriú ag Máirín O'Daly ²⁵ ó ls. 7 sa Leabharlann Náisiúnta; is réamhrá é an sliocht seo le dán agus níl an dán ná a réamhrá in aon ls. eile go bhfios don té a chuir in eagar iad. Níl aon bhaint ag an dán leis an ábhar atá faoi chaibidil againn.

[M]ac Míled Espáine .i. Hérimón nomine di-pert muf di Teipip .i. ciuitas Tebi nomine de quo fuit mulier. Gaipis éulchairi in (d) mbein in(d) Éri , indmáille im Tepiss .i. ciuitas ho da deochith Hérimón i n(d)HÉri[nn] , is-pert in pen no regath hi fridisi do Tepiss. Is-pert Éirimón frie emá téissiuth , di-gell-sidi aurd pad cáimam no peth hi n(d)Ére no dēn(i)uth dūn doip adn , no bēradh sēn don dūn .i. laste co nac[ha] gebad éolchaire and. Is (n) de for-fhucoratar Temraig. To-gnithi trí mūr leutha inna hōchtar. Is (n) de hairnright (i)e Temir .i. Tebe-mūr hoc di Tebis muri .i. mulieris uel similitudine murorum conid Temir tra a mērla rūstac. ²⁶

Is sine an sliocht thuasluaite ná dán Chinaed. Baineann sé le circa 900 dar le Máirín O'Daly. Léiríonn na samplaí thuas as Dinnseanchas B agus C cé chomh deacair is atá sé an gaol idir an dán agus an próis a dhéanamh amach scaití. Is féidir a rá, áfach, go bhfuil an dinnseanchas faoi Dhurha Eirc bunaithe ar an dán, VI, cé go bhfuil abairt sa phróis nach bhfuil ag freagairt do aon ní sa dán: "co tainic Acall a derbsiur a hUlltaib oa fiur .i. Glan mac Carbaid, do cháiniudh a bráthar."²⁷

Ní thugtar le fios sa dán go raibh Achall in Ultaibh agus tá freisin neart ábhair sa dán nach bhfuil aon ní ag freagairt dó sa phrós. Maidir le 'Dingnai in Broga' i nDinnseanchas C ²⁸ freagraíonn roinnt ainmneacha a luaitear ann do dhán Chinaeda faoi Bhruagh na Bóinne, VII istigh. Tá an chuid is mó den phrós ag freagairt don dán dar tús 'A chéadu Breg, bríge nad bréce' ²⁹ a leagtar ar Mhacnia mac Oengusa. Maidir le dán Chinaed faoi Ochan, VIII, is ionann é cuid mhaith agus Dinnseanchas C faoi áit. ³⁰ Tá leagan níos iomláine de bhás Néill Naoighiallaigh inste sa phrós ach tá an cur síos ar na géill agus ar adhlacadh Néill níos iomláine san fhilíocht. Níl dán Chinaeda faoi Bheann Éadair, IX, i nDinnseanchas C ar chor ar bith ach tá an chéad chuid den dán seo gaolmhar leis an dinnseanchas faoi Shliabh Mairge. ³¹ Is dócha go bhfuil siad bunaithe ar an bhfoinse céanna mar cé go luaitear na daoine céanna iontu araon nach mór (cé is móite den dara dán i 'Sliabh Mairge' atá gaolmhar ó thaobh ábhair de leis an leagan den dinnseanchas faoi Shliabh Mairge atá in LL 160 = Dinnseanchas Ba.) ní ionann go baileach an insint iontu ar na heachtraí a luaitear iontu araon. (Bás Aís agus Bethi mar shampla.)

5.21 Maidir leis na dánta le Cinaed atá i nDinnseanchas C agus nach bhfuil i nDinnseanchas A d'fhág siad rian ar an litríocht freisin. Is iad na dánta atá i gceist agam V faoi Theamhair agus VII faoi Bhruagh na Bóinne.

Tá V an-chosúil leis an gcuid sin de 'Suidigud Tigi Midchuarta' in LL a chuireas síos ar 'suidigud tigi Temrach la Cormac'. ³²

Tá ll. 3680-3684 an-chosúil ar fad le dán Chinaeda. Níl aon ní i ndán Chinaed ag freagairt don chur síos seo áfach. "Gail 7 Romáin.

Frainc 7 Frési. Longbaird 7 Albanaig. Saxain 7 Bretnaig 7 Cruithnig. ar dosaigtis na huili seo. co n-ór 7 co n-argut. 7 echaib 7 cetarriadaib. Tictis uili co Cormac". ³³ Cuirtear Cormac i gcomparáid le Solamh

ar a fheabhas sa dán agus sa phrós agus tá an comparáid seo bunaithe faoi mar a léiríonn Gwynn ar an Sean-Tiomna.³⁴ Pléann Gwynn na cosúlachtaí seo go mion agus tagraíonn sé freisin do na cosúlachtaí idir an cur síos ar Theach Solaimh agus a Theampall sa Sean-Tiomna agus an cur síos ar Theach Míodhchuarta sa Ghaeilge agus síleann sé gur bunáidh cuid den chur síos seo ar an Sean-Tiomna. Nochtann an toll. F.J. Byrne an tuairim chéanna.³⁵

Baineadh úsáid as dán VII sa tráchtas 'Senchas na Relec' in LU.

(Tá cóip eile de 'Shenchas na Relec' i T.C.D. H.3.I7. col. 73I ach níl an dán seo ann.) Baineadh úsáid as an dán seo mar adeir an té a chum an tráchtas seo "Conid d'innisín na rig ro gabsat Temraig iar Cremthand do neoch ro adnacht isin Brug...."³⁶

5.30 Luaitear filíocht Chinaeda i roinnt téacsanna eile thairis an méid atá luaite thuas. Rann aonair as dán éigin leis a bhíos i goeist go hiondúil agus scaití ní bhíonn ainm údair leis.

5.31 Baineann dán I le Cinaed le Leabhar Gabhála Éireann. Níl an rann seo sa 1s. is sine den Leabhar Gabhála, LL, ach tá sé luaite sna leaganacha a dtugann Macalister Recension 2 agus 3 orthu.³⁷

Tá an rann aonair seo curtha síos do Chinaed sna lss. is sine ina bhfuil sé. Cuireann Mícheál Ó Cléirigh é síos do freisin sa Leabhar Gabhála a chuir sé le chéile.³⁸ Luann an Céitinneach an rann seo freisin ina Fhorus Feasa.³⁹

5.32 Dealraíonn sé go raibh dán Chinaeda faoi Achall, VI, ar eolas ag Gilla Mo Dutu nuair a chuir sé a Bhanseanchas le chéile sa bhliain II47. Is éard adeir sé fúithi:

LG < LU
of Page 29.88

Achall ingen chunnail Chairpri.
 cunnam Glain meic Carbaid chaeim
 nó chomnam Echach meic Carbaid
 methach do marbaib nar maín.
 ainm uathi ar thulaig ac Temraig
 cubaid i llebrib a llaíd. (LL.11 I6779-84.)

Luaitear na daoine céanna anseo agus a luaitear i 'laíd' Chinaeda (VI,1;11.) agus ar an ábhar gurb é Cinaed an t-aon duine a chum dán faoi Achall is féidir a bheith cinnte go dtagraíonn Gilla Mo Dutu anseo dá dhán fúithe. Baineadh úsáid as dhá rann as an dán seo le Cinaed i Lebar Aicle.⁴⁰ Mar a léiríonn an sliocht seo leanas as réamhrá an tsaothair sin ní go ró-mhaith a thuig an té a chuir le chéile é dán Chinaeda, is é sin le rá má bhí fáil aige ar an dán ina ionláine, mar deir sé gurb í Achall deirfiúr nó bean Eirc in ainneoin go dtugtar 'derbráthair álaind Aichle' (VI.6d) ar Erc sa dán.

Aicill sin, uch oll do rigne Aicell, ingen Cairpri, ann a cainedh Eirc mic Cairpri, a derbrathar; ocus deismirecht air sin:

Ingen Cairpri do rochair
 is do Feidleim nochrothaigh,
 do chumaig Eirc, aebda in raind,
 gaeth i ndígail Conculainn.

No, Aicell. ben Eirc ba marb do cumaid a fir
 and ar na marbadh do Conall Cernach; ocus deismirecht air:

Conall Cernach tuc cenn Eirc
 re taeb Temrach im trath teirt;
 is truagh in gním do dechaidh de,
 brisedh cridhi uair Aicle.⁴¹

Maidir leis an leabhar dlí seo is éard adeir an tOll. Binchy faoi:

..... the so-called 'Book of Aicill'..... This is not the title of a law tract at all, but of an ancient codex in which the tract called Bretha Étgid was once preserved and from which it was transcribed into later manuscripts. But all the extant copies give nothing more than a few disjointed citations from the tract itself, which are simply used as pegs on which to hang voluminous commentaries written in Late Middle Irish or Early Modern Irish. 42

5.33 Luaitear rann 5 as dán VIII i gcuntas faoi bhás Néill

Naoighiallaigh i Leabhar Bhaile an Mhóta.⁴³ Luaitear Cinaed

mar Údar an rainn sa chuntas seo. Baintear úsáid as rann

2 agus 6 i gcuntas eile faoi bás Néill atá sa Leabhar Eoghanach.⁴⁴

Ní luaitear aon ainm leis na rainn sa chuntas seo.

Maidir le dáta cumtha an tráchtais seo baineann na rainn seo leis an
gcéad chuid de a cuireadh le chéile in aimsir Thoirdealbhaigh

Luinigh Uí Néill," tráth éigin idir bhliain a 1577 agus bliain

a 1580."⁴⁵

NOTAÍ

- 1 Féach mar shampla Thurneysen, ZCP, x, 440.
- 2 Maidir le Finn féach caib. 8.
- 3 Féach tuairim Thurneysen luaite i gcaib. 3.4 II.
- 4 Féach rann 27 ina eagrán den dán, RC, xxiii, 310.
- 5 Féach 3.4 II.
- 6 Féach tuairimí Uí Mhurchadha luaite i gcaib. 4.24 thuas.
- 7 'Already in Mid. Irish treated as a weak vb. ... pret. 3s gonais ... romgon...', RIA Contribb., s.v. gonaid.
- 8 Rann 2 leis.
- 9 RC, xxi, 149, 312, 388.
- 10 RC, xxi, 324.
- 11 Held. 587.4.
- 12 Held. 36-46.
- 13 MD, v, 3.
- 14 Studia Celtica, 10/11, 120-25.
- 15 MD, v, 92.
- 16 Held. 39.
- 17 Féach Three Irish Glossaries (W. Stokes), 42.
- 18 RC, xv, 278.
- 19 Held. 40. Tá an dinnseanchas as Rawl. 506 curtha in eagar agus aistriithe ag Stokes i Folklore, iii (1892), 467 ff; tá dinnseanchas Ed. curtha in eagar agus aistriithe aige, Folklore, iv, (1893), 471 ff.
- 20 Folklore, iii, 470.
- 21 Féach mar shampla MD, i, 4.31-2 agus LL 13 b 29.
- 22 Féach T Mc Caughey, 'Tract on the Chief Places of Meath', Celtica v, lch. 173.
- 23 MD, i, 59.
- 24 RC, xv, 277-9.
- 25 Celtica v, 186-91.
- 26 Celtica v, 187.
- 27 RC, xv, 289.
- 28 RC, xv, 292.
- 29 In eagar ag Gwynn, MD, ii, 18-25.
- 30 RC, xv, 296-5.

- 31 LL 216 b.
- 32 LL 11. 3676-3701.
- 33 LL 11. 3684-7.
- 34 MD,i, 70-4.
- 35 Irish Kings and High-Kings, 65.
- 36 LU 4113-4.
- 37 Féach Lebor Gabála Érenn, iv (ITS. vol. xli), 244.
- 38 R.A.S. Mac Alister and E. Mac Neill, Leabhar Gabhála (1916), lch. 144
- 39 FFE,i, 100; 206.
- 40 Ancient Laws of Ireland, iii, 82-96.
- 41 op. cit. 84-6.
- 42 The Linguistic and Historical Value of the Irish Law Tracts, (Sir John Rhys Memorial Lecture), Proceedings of the British Academy, xxix (1943) , 28.
- 43 Facs. 134 b 27.
- 44 Curtha in eagar ag Tadhg Ó Donnchadha i Leabhar Cloinne Aodha Buidhe (B.Á.C 1931), 1-40. Tá rainn Chinaeda luaite ar lch. 5.
- 45 op. cit. Réamhrá lch. vii.

CAIBIDIL VI

6.I Pléitear na foinsí a bhí ag Cinaed agus na scéalta a bhí ar eolas aige sa chaibidil seo. Ní miste cúpla focal a rá ar tús faoi Chinaed mar fhile agus a chúlra liteartha. Tugtar 'príméces Érenn' air sna hannála agus is féidir file úirte a thabhairt air ar an ábhar gur chum sé roinnt dánta do ríthe. Áiríonn Mac Néill é i measc na 'synthetic historians'. (cf. 4. 2) Ní áiríonn Seán Mac Airt é i measc na stairithe seo. (Seán Mac Airt, 'Filidecht and Coimgne', Ériu, xviii(1958) 139-52. cf. lch. 151.) Ba iad fir léinn na mainistreacha (Klostergelehrten) a shaothraigh an cineál seo léinn agus faoi mar adeir an tOll. Mac Cana faoi agus é ag trácht ar an idirdhealú a rinneadh sna hannála is sine idir na filí (Dichtergelehrten) agus na fir léinn seo:

As regards the latter, the great differentiating factor (purely religious poetry apart) was the monastic scholar's predilection for what Mac Neill dubbed 'synthetic' history. It accounts for the distinction made in the annals and constitutes the actual perceptible difference between the literary compositions of the two classes; this apart, it is difficult to discern any fundamental disparity between, on the one hand, the work of filid like Cinaed ua hArtacáin and Cúán ua Lothcháin and on the other that of Flann mac Maelmaedóc and Flann Mainistrech himself. (P. Mac Cana, 'The rise of the later schools of filidheacht', Ériu, xxv, 138.)

Ní féidir, áfach, idirdhealú chomh néata sin a dhéanamh i gcás Chinaeda, arae baineann sé úsáid as foinsí a bhaineas leis an léann 'sintéiseach' seo agus is féidir a rá gur baineadh úsáid as rann arháin leis ar a laghad i mórshaothar na stairithe 'sintéiseacha' seo, an Leabhar Gabhála. I atá i gceist anseo agus caithfear a admháil nach bhfuil sé

sa ls. is sine den Leabhar Gabhála agus nach féidir a bheith cinnte ar chor ar bith ar cumadh le haghaidh an Leabhair Gabhála é ar an gcéad dul síos. Is iad na foinsí atá i gceist agam na foinsí de bhunadh iasachta a úsáidtear sa dá dhán faoi Thearhair IV agus V. Maidir le Téphi ingen Forainn in IV tá foinse a hainm pléite in 5.20 thuas. Maidir leis an gcomparáid idir Cormac mac Airt agus Solamh, V, 28, agus an cur síos ar Theach Míodhchuarta sa dán céanna tá siad bunaithe faoi mar a léirigh Gwynn ar an mBíobla. (cf. 5.21)

Baineann Tea agus Erimón a luaitear in IV le traidisiún an Leabhair Gabhála. B'fhéidir go mbaineann an tagairt do 'fert na n-airech di Grécaib' in IX 13, leis an traidisiún sin freisin, mar b'fhéidir gurb é bás Parthalóin agus a lucht leanúna atá i gceist anseo. Seo mar a chuireann Eochaid ua Flainn síos air sa Leabhar Gabhála:

Atbath iar n-uaille co n-ócaib
 Partholon cona chuain chétaig.
 ro slechta sellaib sétaib
 for Senmaig Elta Etair. (LL, 11.580-3
 cf. freisin II.502-4)

Mar shampla den 'growing assimilation of native monastic learning to that of the filid' (Mac Cana, Ériu xxv, 139) is féidir an tagairt a rinne Gilla Mo Dutu ina Bhanseanchas do dhán Chinaeda faoi Achall a lua (cf. 5.32) mar shampla de seo agus mar shampla de cé chomh cóngarach agus atá saothar na bhfear léinn agus na bhfilí dá chéile is féidir na rainn chráifeacha i bhfilíocht Chinaeda (cf. II, 35, 36; V, I; VI, 14; VII, 19; VIII, 14) a chur i gcomparáid leis na rainn seo as dánta le beirt scoláirí de chuid

na mainistreacha, Flann Mainistrech agus Eochaid ua Flainn:
Eochaid ar tús;

Adraid ainm ind Ríg dobrórand
fodlaid cech fír adfeidend
ro sem cach sín arsailem
ro delb dír n-oibeng Herend. (LL. ll.
1258-61. léigh tír sa líne
deireanach.)

Ní fil i crí rofessad cach ní acht Dia
riaguil rea rofitir o chianaib cia.
(LL. 234I3-4.)

Níl an oiread sin eolais againn faoi eagraíocht na bhfilí
in aimsir Chinaeda. Tagraíonn Mac Airt do seo nuair a
thráchtann sé ar "the almost complete failure of our
extant sources to characterize his work precisely...."
(Ériu, xviii, lch. 141) Is léir, áfach, go raibh
eagraíocht de chineál éigin acu agus gur tháinig an
eagraíocht seo chun tosaigh i gcúrsaí léirín sa 12ú aois
nuair a chuaigh saothrú an léinn dhúchasaigh i léig sna
mainistreacha nuair a leasaíodh an Eaglais in Éirinn agus
nuair a tháinig na hOird iasachta chun na tíre. Is éard
adeir an tOll. Mac Cana faoin eagraíocht seo:

But there is one point of cardinal importance
which should not be lost sight of, and that
is that the filid, despite all the stresses
and strains which they endured, especially in the
wake of the Norse invasions, appear to have
maintained their own professional usages
relatively intact throughout and to have clung
to their old conception of themselves as the
continutors of the learned oral tradition of
Ireland." (Ériu, xxv, 136)

Mar a léirítear thíos bhí an-eolas ag Cinaed ar an traidisiún
seo. B'fhéidir go bhfuil ceann de na 'professional
usages' i gceist ag Cinaed sa dán faoi Achall nuair adeir
sé "A gilla geib m'ech it lám / na tí nech dom
imforráin" (VI, 16). B'fhéidir go bhfuil tagairt anseo
don nós a bhí ag na filí filíocht a chumadh i n-éith

borcha nó in áit chúlraideach éigin.

(Maidir leis an nós seo cf. Eleanor Knott, 'Irish Classical poetry', in Early Irish Literature, curtha in eagar ag James Carney, (London, 1966) lch. 63; cf. freisin an cur síos ag J.E. Caerwyn Williams, Traddodiad Llenyddol Iwerddon, lgh. 132-3, ar an nós seo.)

6.2I

Baineann an chuid is mó de fhoinsí Chinaeda leis an 'learned oral tradition of Ireland' thuasluaite.

Tráchtar anseo ar na scéalta a bhí ar eolas ag Cinaed agus a luaitear ina chuid filíochta. Bhí an scéalafocht ar cheann de chúrainní an fhile agus bhí air n-éid áirithe scéalta a bheith ar eolas aige. (Cf. na tagairtí do na scéalta seo sna dlíthe, A.L.I., i. 44ff; agus an tagairt seo leanas i dtráchtas meadrachta atá curtha in eagar ag Thurneysen: '.... prímscéla Hérend olchena fria n-aisnéis do ríghaib 7 flaithib 7 dagdhoínib..... níba file cen scela. 'I.T. iii. 50.)

Go hiondúil ní dhéanann Cinaed ach tagairt an-ghearr do eachtra nó pearsa as scéal ach tá IX, 14-21 cosúil le húirsgeal a chumfadh duine de fhilí na Gaeilge Clasaicí. (Cf. Ériu, xviii, 150; Knott, op. cit. 74.) Sa tuairisc seo thíos bainim úsáid as na teidil a luaitear i liosta na scéalta in LL. (I89b), 'De nemthigud filed' (=A) agus in Airec Menman Uraird Maic Coisse. (=B. Tá sé curtha in eagar ag M.E. Byrne, Anecdota from Irish MSS., ii, 42ff.) Tá na liostaí seo pléite ag Thurneysen ina Heldensage, 21-4. Tá siad bunaithe ar liosta a cuireadh le chéile sa 10ú aois agus ar cuireadh tuilleadh scéalta leis le himeacht

aimsire. (Held. 22:) Tá thart faoi dhá chéad teideal de phríomhscéalta luaite sna liostaí seo. (Cf. "..... the more extensive lists have somewhat less than two hundred separate titles of prím-scéla." Ériu, xviii, 141. cf. freisin fonóta 7 ann.) Luann Cinaed scéalta nach luaitear sna liostaí seo agus maidir le teidil na scéalta seo bainim úsáid as na teidil a thugtar orthu sna lss. ina bhfuil siad. De ghrá na héascaíochta pléitear na scéalta seo faoi cheithre cheannteideal, scéalta a bhaineas le Miotaseolaíocht, leis an Rúraíocht, leis an bhFiannaíocht, agus le Scéalaíocht na Ríthe. Tá na scéalta roinnte ina n-aicmí sna liostaí, Tána, Togla etc., (cf. Held. 21). Tá seacht n-aicme déag luaite in A, cúig aicme déag i B, tá trí haicme déag ag an dá liosta i gcoitinne. Baineann an chuid is mó de na scéalta a luaitear i bhfilíocht Chínaeda le haicme na nÓitte. Luaim scéalta na Rúraíochta in ord aibítire agus scéalta Scéalaíocht na Ríthe in ord staire. Tagraím do Essai de Jubainville (cf. 4.13) sna nótaí leis na scéalta seo. Tá an Rúraíocht pléite go curasach ag Thurneysen ina Heldensage. Bhí dul amú air maidir le roinnt de na dátaí a chuir sé le roinnt de na scéalta seo. Is é an dáta a chuir sé le dán II le Cinaed faoi ndear cuid den dul amú seo. (cf. 4.24.) Is é an dáta a chuir sé le H, an té a scríobh na hidirshliochtanna in LU, is mó a chuir a dhátaíocht amú. Shíl Thurneysen go raibh H i mbun oibre san I3ú aois. "Somit ist der Interpolator wohl im I3.

Jahrhundert tätig gewesen; ihn weiter herabzusetzen, lässt seine Sprache und Orthografie nicht zu." (Held. 3I.)

Ní ghlactar leis an dáta seo a thuilleadh. Meastar anois go raibh H i mbun oibre circa 1100. (cf. Tomás Ó

Concheanainn, 'The reviser of Leabhar na hUídhre',

Éigse, xv (1973-4), 277-88; David N. Dumville,

'The Collation of Leabhar na hUídhre', Éigse, xvi (1975)

24-28., cf. lch. 24 go háirithe faoi thuairimí faoi H.)

Déantar athbhreithniú ar roinnt de na dátaí a luaigh

Thurneysen le scéalta a bhaineas leis an Rúraíocht thíos.

Tá sé le tuiscint as II 2c go raibh scéalta ann uair amháin

faoi gach uile dhuine a luaitear sa dán sin ach bhí roinnt

de na scéalta sin imithe i ndícheimhne faoin am ar scríobhadh

IL, arae deirtear faoin tagairt do lecht Taidc (in II 26cd)

'is do chestaib in tsenchais aided Taidc'. Luann Cinaed

roinnt daoine in II (Fogartach mac Néill nar shampla) agus

i ndánta eile a luaitear sna hannála ach nach bhfuil scéalta

fúthu ná teidil scéalta fúthu ar eolas anois. Pléitear na

tagairtí sin sna nótaí leis na dánta.

- 6.22 Cé go dtagraíonn Cinaed do roinnt pearsana agus áiteanna a luaitear i scéalta Miotaseolaíochta (cf. Éssa in VI, 18; Tech Maic ind Óc in VII, 3) ní áirítear ach scéal amháin as an tsraith sin anseo.

Cath Maige Tuired: Cinaed, VII, 6. Luaitear an scéal

seo in A agus B; Essai, 78; 80. Luaitear 'da cath

Muigi Tuire' sa liosta scéalta sa Senchus Mór. (A.L.I. i,46.)

Is é Cath Maige Tuired na Fomórach atá i gceist i ndán Chinaeda.

Is éard adeir de Jubainville faoin scéal seo; "..... celle des deux batailles de Mag Tured qui a été inventée la première, et qu'on met la seconde dans l'ordre des temps." (Essai, 80.)

Ní ghlacann T.F. Ó Rathile leis an ord seo ina EIHM: "The story of the first battle of Mag Tuired was in existence before that of the second, to which it served as a model." (EIHM, 388)

Tá ceist seo an dá chath pléite ag G. Ó Murchadha ('Notes on Cath Maige Tuired', Éigse, VII, 191-98). Ní thagann sé leis an tuairim a nocht Ó Rathile agus cuireann sé fianaise ar fáil le cruthú go raibh an scéal faoin gcath in aghaidh na bhFomhórach ann roimh an scéal faoin gcath in aghaidh na bhFear Bolg.

Is éard adeir sé, "The documentary evidence available therefore clearly suggests that in the ninth and tenth century only one battle of Moytirra was known and that this battle was the battle against the Fomoiri, which was later to be sometimes called Cath dédenach Maige Tuired". (Éigse, VII, 194.)

Níl an t-eachtra a luann Cinaed inste sa mbealach céanna sna leaganacha de Chath Maige Tuired a tháinig anuas chugainn.

Tá an cheist seo pléite freisin ag Ó Murchadha:

Now in the old story of the battle against the Fomoiri (RC, XII, 84) the Dagda is described as meeting a woman, before the battle at Lige ina Lánonhon ('The Lying-place of the Married Pair'), beside a river in Connacht. The woman was so big that she washed with one foot to the south of the river and the other to the north. She is identified as the Mórrígan. Cinaed in the quatrain quoted above seems to be referring to a different version of the same episode localized near a pool on the Boyne in Meath. (Éigse, vii, 193-4)

Bhí tagairt don chath seo i ngluais in Eg ar II, 30.

Tá an ghluais seo roinnt doléite anois ach seo leanas an chuid di a bhaineas leis an scéal atá faoi chaibidil anseo:

".... Grellach Dálaidh (...) ro marb Cu Culainn isin grellaig sin (...) cosin ar is ann ro imraided cath M(aige..)"
Mar is léir ó dhinnseanchas Grellach Dollaid (MD, IV, 302) agus ón leagan de Chath Maige Tuired a d'fhoilsigh Stokes in RC, xii, lch. 80 is é Cath Maige Tuired atá i gceist sa ghluais seo.

- 6.23 Baineann an chuid is mó de na scéalta a luaitear i bhfilíocht Chinaeda leis an Rúrafocht. Seo leanas liosta díobh.
- Aided Ailella agus Conaill Cernaig: Cinaed, II, 20: Tugtar Aided Conaill ar an scéal seo in A. Luaite ag de Jubainville, Essai, I3: Pléite ag Thurneysen, Held. 579: Tá sé curtha i gcló ag Kuno Meyer in ZCP, I, (1896) IO5: Baineann an scéal atá curtha i gcló ag Meyer leis an gcéad cheathrú den I2ú aois, (Held. 668), ach mar is léir ó fhilíocht Chinaeda bhí an scéal ar eolas go maith roimhe sin. Tagraítear do na Ruadchoin Martine a mharaigh Conall Ceamach i ngluaiseanna ar an rann faoi bhás Chonaill i gcóipeanna Eg agus La. de II, 20. Maidir leis na Ruadchoin seo cf. Nettlau, ZCP, xii, 446-8; MD, iii, 396; EIHM, II8, I44.
- Bhí eolas ag Flannagán mac Ceallaigh ar bhás Ailella agus Conaill ach dealraíonn sé óna dhán nach raibh baint ag bás Chonaill le bás Ailella sa 9ú aois, arae deir sé faoi Chonall 'luan i mbíth Conall' (Kathleen Mulchrone, 'Flannacán mac Cellaigh rí Breg hoc carmen', The Journal of Celtic

Studies, Vol., I, 80-93.) Rann IOc atá i gceist anseo agus is éard adeir sé faoi Ailill, 'd'é mairt na cairrell croebach/do fhoeth Ailill mac Magach.' (rann I2cd.) (Tá brí c sa leathrann seo doiléir agus deir Mulchrone "May one perhaps emend this line to read d'é Mairt na caille(d) croebach? A croeb cuill betrayed Ailill to his death." (op. cit. 90) Fiú más féidir glacadh leis an leasú seo ní chruthaíonn sé go raibh baint ag Conall le bás Ailella in aimsir Fhlannagáin mar deir sé go bhfuair siad bás ar laetha éagsúla agus chomh maith leis sin ní luaitear i dteannta a chéile iad ina dhán.)

Aided Blaf Briugad: Cinaed, II, I5cd: Luaite in A: Shíl de Jubainville go raibh an scéal seo cailhte, Essai 7, ach níl. Insítear é sa scéal a dtugtar Aided Celtchair air in A agus Aided Blai Briugad agus Congoncnis agus Celtchair maic Uithechair air i ls. Edinburgh, xl.

Tá an scéal seo faoi bhás Blaf agus Celtchair curtha i gcló ag Meyer ó LL II8b (tá críoch an scéil in easnamh sa ls leo) agus ls. Edinburgh in Death Tales of the Ulster Heroes, 24-31. Dealraíonn sé go raibh baint ag an dá scéal seo, Aided Blaf Briugad agus Aided Celtchair, lena chéile in aimsir Chinaeda mar tagraíonn sé do bhás Blaf agus Celtchair sa rann céanna. Tagraíonn Flannagán mac Ceallaigh dóibh freisin (i I2b do Blaf agus 9c do Chealtchair) agus bhí an scéal faoina mbás ar eolas sa 9ú aois, (Held. 667). 521

Aided Chonchobuir: Cinaed, II, 4; III, passim: Luaite in A. Pléite ag de Jubainville Essai, I3-5; ag Thurneysen, Held. 534-9. Leaganacha curtha i gcló agus aistriithe ag Meyer, Death Tales., 2-22. / Bhí leagan den scéal ar eolas sa 8ú aois, (Held.534). Ní ionann go baileach leagan Chinaeda de Aided Chonchobuir agus na leaganacha seo cé gur cóngrafaí é don chéad leagan a dtugtar A air

tré Ard Ailbe (?)

griú Ailbe and

(Meyer, 4-II, ó lss LL agus Edinburgh xl.) ná do na leaganacha eile. (Held. 534) Níl aon trácht ar an 'tré ard Ailbe' a luaitear i ndán Chinaeda (III,4) i gceann ar bith de na leaganacha eile. Tá deireadh an scéil i ls Ed. mlaithe ar chuid de dhán Chinaeda (Meyer, IO; Cináed, III, 9-II). Is léiriú maith é an scéal seo ar thionchar léinn na mainistreacha ar shaothrú an léinn dhúchasaigh, mar ní hé amháin go bhfuil an tionchar seo le sonrú ar an gcaoi a bhfuair Conchobhar bás 'dia luid do dígail Rí g recht' (III, 2c) ach dealraíonn sé ó na tagairtí do Bute mac Brónaig (III, I; 9-II) go mb'fhéidir go raibh baint ag lucht léinn na mainistreach a bhunaigh sé, Mainistir Buite, le curadh an scéil seo. Is éard a deir Thurneysen faoin gcloch ar uaigh Bute ar tugadh Inchind Meiss Gagra agus Adart Buti air; "Vermutlich hat eben das Aussehen dieses als Reliquie verehrten Kalksteins, der irgendwie an ein Him erinnerte, zu der ganzen Sage geführt."
(Held. 534) Deir de Jubainville agus Thurneysen go bhfuil baint ag an scéal a dtugtar Táin Bó Rois air in A le hAided Chonchubair, (Essai, 15: Held 535.). Deir Thurneysen go mb'fhéidir gurb ionann é agus Aided Chonchubair 'in andere Fassung'. Is fiú cuimhneamh go raibh Mainistir Buite i mBreagha agus bhí dlúthbhaint ag Cináed leis an áit sin. Ní raibh Fir Rois i bhfad ón mainistir seo agus b'fhéidir go raibh baint ag an mainistir le curadh an scéil faoi Tháin Bó Rois. (Tagraítear don táin seo i leagan A de Aided Chonchubair: "Fecht and didiu dolluid inti Cet sair co tuc tánai mBó a Feraib Ross....." Death Tales, 6.)

Aided Con Culaind: Cináed, II, IIab; I2: VI, I-9, Tá dhá scéal i gceist anseo. Aided Con Culaind agus an scéal a dtugtar Derguathar Chonail Chearnaigh air i bhfoinsí Nua-Ghaeilge, (Essai 100-I.). Tugtar Brisleach mór Maige Muirtheinne ar an goéad chuid de Aided Con Culaind sna cōipeanna Nua-Ghaeilge den scéal (Essai, IOI) ach dealraíonn sé gur tugadh an t-ainm seo freisin ar an leagan beamach de atá in IL. (Held. 548). Tá dhá leagan de Aided Con Culaind tagtha anuas chugainn, tugtar A agus B ar na leaganach seo, (Held, 548). Tá A atá in IL, beamach, ach rinneadh cóip de roinnt sliochtanna as leagan éigin de A agus tá siad seo i ls. T.C.D., H.3.I8., ach ní bhaineann ach naoi gcinn díobh leis an gcuid chailte de IL. (Held, 548). Baineann an chuid is sine de A leis an 8ú aois, (Held, 548: Pokorny, ZCP, xiii, I23). Bhí eolas ag Cináed agus ag filí comhainsireartha leis ar ghnéithe de leagan B ach meastar go mbaineann an téacs is sine de B leis an 15ú aois, (Held, 557). (Curtha in eagar ag A.G. Van Harel, Compert Con Culainn and other stories, Med. and Mod. Ir. Ser., Vol. III, (B.Á.C. 1933, athchló, 1956; 1968.) lgh. 69-133.) Is é Lugaid mac Con Ruí a mharaigh Cu Chulainn faoi mar a insítear an scéal i leagan A, ach tagraíonn Cináed do bhás an Lugdach seo agus do bhás Eirc mhic Chairbre sa rann céanna (II, I2.) agus deir sé in VI, 2c gur maraíodh Erc 'i ndígail Chon Culaind' rud a thugas le tuiscint go raibh lámh ag Erc i mbás Chú Chulainn. Deirtear in A gur mharaigh Conall Cernach Lugaid mac Con Ruí, níl aon trácht ann ar Erc a mharú faoi mar atá in B. Is é Erc a mhol an

ceann a bhaint de chorp Chú Chulainn i leagan A ach is í Meadhbh
a nhol an gníomh seo a dhéanann i B agus is é Lugaid a rinne
é in A agus B. (Eagrán Van Hamel, lch. II4: LL I4058) Deirtear
i roinnt dánta a curadh sa IOú aois agus ina dhiaidh go ndearna Erc
an t-éacht seo.

Is éard adeir Flann mac Maelmaedóc:

Ba gairgge gnímaib gossa hécht meic Cairpri meic Rossa
scothais a chenn cleithi de do Choin Culaind
Martheime. (ZCP.VIII,
II7,12)

Deirtear i ndán Laighneach eile:

Erc mac Cairpri clothrí Herend cona thauraind
tend in barrfind bentais a chenn de Choin Culaind.
(LL6435-6)

Ba é an chéad chéim eile a rá gur mharaigh sé Cú Chulainn. Deirtear é
seo sa dán dar tús 'Échta Lagen for Leth Cuind' (LL 48b):

Erc mac Carpri co cruas Gaill
is é ro marb Coin Culaind. (LL 7008-9)

Tugann na tagairtí seo le tuiscint go raibh leagan eile (C) de
Aided Con Culaind ann sa IOú aois. Ní féidir a rá, áfach, go bhfuil
tagairtí Chinaeda do bhás Eirc bunaithe ar B nó C, mar luaitear bás
Eirc i B (Van Hamel. § 53.) agus dealraíonn sé gur leagan Laighneach
é C. (Tagraíonn Erard mac Coisse do bhás Eirc mar seo leanas:

Nír ferr le Fe[d]lim in mbeirt easbaidh Eirc, immain
lé a mac
dar' thuit mac Coirpri ina[f]uil le Conall ar Muigh
Bregh balc
(ZCP.VI,269.9)

Tugann Cinaed roinnt eolais dúinn faoin scéal seo nach bhfuil ar fáil
i bhfoinse ar bith eile go bhfios dom. Is é an t-aon duine a
ainmníonn an coirthe faoinar thit Cú Chulainn. Tugann sé 'Corthe
Crumtheri' air (II, IIc) Is é freisin an t-aon údar a luann Achall
leis an scéal seo. (VI passim.) Dealraíonn sé go raibh scéal eile

faoi Achall ar eolas aige (VI, 11) ach tá an scéal seo cailte anois.

Aided Con Rui: Cináed, II, IOa: Luaite in A. B'fhéidir gurb ionann é agus Orgain Cathrach Conroi a luaitear in B (cf. Essai, I83: Held, 432). Dealraíonn sé gur leagan eile den scéal seo a bhí sa scéal Aithed Bláthnaite ingine Puill meic Fídaig re Coin Culaind a luaitear in A agus B, (cf. Held, 436). Tá an scéal pléite ag de Jubainville, Essai, I8 agus ag Thurneysen, (a) in 'Die Sage von Curoi', ZCP, IX, (I899), I89ff. Nachträge, 335 agus X, 432f; (b) Held, 43I-5. Deir Thurneysen go raibh an leagan is sine den scéal seo ar eolas sa 8ú aois mar go raibh baint aige le Forfes Fer Fálchae a bhí i gCín Droma Snechta. (Held, 666). Maidir leis seo cf. Forbais Fer Fálga thíos.

Aided Fergusa: Cináed, II, 2I: Luaite in A. Tugann Cináed Óenét annas Ailella ar an scéal seo. Pléite ag de Jubainville, Essai, 23, ag Thurneysen, Held, 575. Bhí an scéal ar eolas sa 9ú aois. (Held, 667) Deir Carney agus é ag trácht ar Conailla Meab míchuru le Luccreth moccu Chiara a cumadh timpeall ar an mbliain 600 AD: "It is clear that Luccreth knew a tale that showed Fergus dying at Lathama in Ulster which suggests that the extant version of Aided Fergusa (with its Connacht location) is secondary." (Ériu, xxii, 79) Tagraíonn Flann mac Maelmaedóc don leagan atá ar eolas inniu. (ZCP, viii, II7.I3) Dealraíonn sé go bhfuil an ghluais in Eg. ar II, 2I bunaithe ar shliocht a tógadh as téacs scríofa den leagan seo.

Aided Fiamain: Cináed, II, IO: Luaite in A. Tugadh Forbais Dúin Binne (A), Orgain Dúin Binne (B), agus Orgain Fiamain núc Forui (Essai, I86) ar an scéal seo freisin.

Luaitear scéalta eile faoi Fhiamhain in A, Aithed Mugaine re Fiamain, agus Echtra Fiamain. Tá na scéalta seo uilig pléite ag Thurneysen, 'Die verlorne Sage von Fiamain mac Foroi', Held. 446-7: agus ag Margaret E. Dobbs, 'Notes on the Lists of Historic Tales', The Journal Celtic Studies, Vol. ii, (1953), Igh. 45-6, 51. Deir Thurneysen go raibh an scéal faoi bhás Fhiamhain imithe i ndícheimne faoin am ar cuireadh na gluaiseanna le Eg, arae ní thugtar aon tuairisc faoi sna gluaiseanna seo. Maidir le hábhar na scéalta thuasluaite is éard a shfleann Thurneysen a bhí iontu:

Daraus ersieht man, dass es sich um eine Entführungsgeschichte handelt (s. oben Kap. 36). Conchobors Frau Mugain (Aitencathrech) wird offenbar von Fiamain mac Foroi entführt, und dieser wird dann in seiner Burg Dún Binni — vermutlich von Cú Chulainn erschlagen und die Frau zurückgewonnen. (Held. 447)

Ní ionann go baileach na tuairimí atá ag Dobbs agus atá ag Thurneysen. Is éard a shfleann sise a bhí sna scéalta seo:

The elopment story and the death story hang together. They provide an outline of the contents of the lost tales: Mugain has a liason with the poet Aed. They are found out and he is executed. Mugain persuades Fiamain to carry her off to Dún Binne to escape Conchobar's wrath. Of all the heroes he lived furthest away from Emain. The Ulaidh pursue and storm Dún Binne and the guilty queen is slain with her lover. (Dobbs, op. cit. 46)

Faoi mar adeir Thurneysen luaitear Fiamhain 'in vielen Aufzählungen der Helden unseres Sagenkreises' (cf. na tagairtí a thugann sé) agus síleann sé go raibh baint de chineál éigin aige

leis na scéalta faoi Chú Roí. I gcruthúnas air sin b'fhéidir is fiú a rá go luaitear Cu Roí agus Fianhain sa rann céanna i ndán Chinaeda. Cé go bhfuil na scéalta thuasluaite faoi Fhianhain cailhte anois bhí eolas éigin ag filí na Gaeilge Claisicí air. Cuirtear Brian Mag Shamhradháin i gcomórtas leis sa dán dar tús 'Dénam shíodh mbunaidh, a Bhriain' (dán III, 31 i Leabhar Méig Shamhradhain, curtha in eagar ag Lambert Mc Kenna, (B.A.C. 1947). I ndán a curadh am éigin idir I566 agus I576 do Riocard Óg mac Uilleag de Búrca (I582) cuirtear Riocard Óg i gcomparáid le Fianhain agus Naoise agus Fear Diadh i ndeich gcinn de na rann. (Dán VII, 8-17, Poems on the Butlers, curtha in eagar ag James Carney, D.I.A.S. 1945). Tá na tagairtí seo uilig bunaithe sílim ar leagan éigin de Fhoghlaim Con Culainn, cf. an tagairt seo leanas sa chuid sin de Thochmarc Emire atá bunaithe ar an bhFoghlaim:

Is é tra áirmit slechta and so co mbátar drem de
 láthaib gaile na hÉirenn isin dúnad so oc foghlaim cless
 la Scáthach .i. Fer Diad mac Damáin 7 Náisií mac Uisnig
 7 Lóch mór mac Egomais 7 Fíamain mac Forai 7 drem
 diáirmithe aile olchena. (Van Hamel, op. cit. 49-50.)

Aided Fir Dead: Cináed, II, I3ab: Luaite in A. Pléite ag de Jubainville, Essai, 24-5; Thurneysen, Held. 219-21; Cecile O'Rahilly, 'The Fer Diad Episode' sa réamhrá le The Stowe Version of TAIN BÓ CUALNGE, (D.I.A.S. 1961), Pádraig Ó Fiannachta, 'Comhrac Fhir Diadh' i Léas ar ár Litríocht, (Má Nuad, 1974), 49-58. Glactar leis nár bhain an scéal seo leis an Táin bhunúsach (Held. 219) agus gur cumadh an scéal chun an ainm áite, Áth Fíer Diad, a mhíniú agus gur bunaíodh é ar théama a bhí sa Táin cheana féin, comhrac

comhdhaltaí. (Held. 220; Ó Fiannachta 50.)

Tá an leagan is sine den scéal seo i Leagan I de Tháin Bó Cuailnge.

(Curtha in eagar ag Strachan agus O'Keefe, B.A.C. 1912. II.2200-2733).

Tá an leagan seo easnamhach agus tá leagan níos ionláine i Leagan II de TBC. Sa 15ú aois, b'fhéidir, rinneadh scéal

neamhspleách de Aided Fir Dead arís agus bhí an-tóir ar an scéal seo:

Tá a lán cóipeanna agus leaganacha den scéal neamhspleách seo againn. Ní dhearnas ach srac-fhéachaint a thabhairt ar na cláracha foilsithe lámhscríbhinní, agus chomhair mé 26 cóipeanna, a bhformhór i lámhscríbhinní den ochtú agus naoú haois déag. As Co. Chorcaí a lán díobhsan — deich gcinn; tá seacht gcinn ón gClár, agus ceithre cinn ón tuaisceart. (Ó Fiannachta, 58)

Bhí dul amú ar Thurneysen maidir le haois an scéil seo. Shíl sé nach raibh sé ann roimh an 11ú aois. (Held. 219) Chuaigh sé amú ar an ábhar nár ghlac sé le Cináed mar údar ar II. Is éard adeir Iníon Uí Rathile faoi seo:

Judging by the language of the tale and the metres of the poems, Thurneysen would place the composition of it in the 11th century. But some form of the tale already existed in the 10th century; it is mentioned in the poem Fíanna bátar i nEmain attributed to Cináed ua Artacáin (975). (O'Rahilly, xxiv.)

Maidir leis an bhfianaise teanga a úsáideann Thurneysen le teacht ar an dáta a luann sé leis an scéal pléitear an foirceann -enn sa treas pearsa uatha láithreach cónasctha i nóta ar VIII, 14b, agus sílim nach féidir é a úsáid mar shlat tomhais sa chás seo a thuilleadh. (Cf. na tagairtí, Held. 219.3) Ní féidir ach oiread an foirceann - aba(i)r sa dara pearsa iolra caite a luann Ó Fiannachta mar shampla de fhoirm dhéanach a úsáid ach oiread, (op. cit. 50) arae bhí an foirceann seo ann chomh luath leis an 9ú aois. (GOI, lch. 434.) Má táthar le cloí le dáta sa 11ú aois caithfear tuilleadh fianaise a chur ar fáil. Cé go

nglactar leis go raibh Aided Fir Dead ina scéal neamhspleách ar tús (cf. thuas agus O'Rahilly, xxiv) ní fios go baileach cén uair a rinneadh cuid den Táin dó. Sílim go bhfuil seans láidir ann go raibh sé ina chuid de TBC chomh luath le hainsir Chinaeda. Tagraíonn Cinaed do eachtra eile as an Táin sa rann céanna ina luam sé Fér Diadh (II, I3cd; cf. Caladgleo Cethim thíos). Luam Cinaed daoine a bhfuil baint acu lena chéile go minic sa rann céanna. (cf. Erc agus Lugaid in I2.)

Aided Loegaire: Cinaed, II, I4cd. Luaite in A. Pléite ag de Jubainville, Essai, 26; Thurneysen, Held. 574.) Bhí an scéal ar eolas ag Flannagán mac Ceallaigh sa 9ú aois: 'i ngairi i nEmain cœnaich / Satham Loegaire Buagaich' (op. cit. rann 25cd). Is éard a deir Mulchrone faoi seo: "gaire..... possibly refers to the fact that Lœgairé died in defense of a poet, perhaps his fosterfather." (op. cit. lch. 92). Tugtar achoimre ar phríomhghnéithe an scéil seo i ngluaiseanna fada in Eg agus La ar rann I4cd.

Aided (Lugdach Riab nDery ocus) Derbforgaill: Cinaed II, I0b. Maidir leis an teideal seo cf. Held. 426. Tá an scéal pléite ag Marstrander, Ériu, v, 201; agus ag Thurneysen, Held. 426-7. Tá dhá leagan ann de bhás Lugdach, A agus B. (Held. 426; cf. freisin Kelleher, Ériu, xxi, I09.) Baineann A an leagan is sine le Scéalaíocht na Ríthe (Held. 427). Is féidir an rann seo leanas as 'Do chomramailb Laigen' le Flann mac Maelmaedóc a ghlacadh mar shampla den leagan seo.

Hit hé cauraid cloíte ferg robeotar Lugaid
Reo nDerg
na trí Ríadchind, réim ngaile, hit ē beotais
Conaire. (ZCP, VII, II7. IO)

Maidir leis na Ruadchinn seo cf. EIHM, lch. II9.I.

Baineann an leagan eile leis an Rúraíocht agus leis an scéal
thuasluaite. Is féidir dhá insint faoi bhás Lugdach a
dhéanamh amach sa leagan seo B. Tugaim Ba agus Bb orthu seo.

Tá Ba sa scéal i LL, Aided Derb Forgaill, agus is éard
adeirtear ann nuair a chonaic Lugaid corp a mhná: 'Asberat
dano ba marb Lugaid a chetoir oca descin' (LL. 1452) Is léir
áfach, go raibh insint eile ar seo faoin am ar scríobhadh an
téacs thuas, arae deirtear i ngluais faoin líne seo in LL:

'hoc tamen non est uerum'. Is é leagan Ba atá ag Gilla
Coemáin nuair adeir sé faoi Lugaid 'co n-Ébailt do thromchumaid'
(LL. 11 I5I50). Mar shampla de Bb is féidir an tuairisc
faoi Lugaid i 'Ríg Érenn' i Rawl. B. 502 a lua: "Lugaid Riab
nDerg mac trí Find nErna rī hÉrenn .xxv. b. co rod-léic féin
moa chlaidiub ar chumaid Deirbi-Forgaill ingine rīg Iochlainne...'

(Corp. Gen. I2I) Insítear sa ghluais in Eg. ar II, IOb gur
chuir Lugaid lámh ina bhás féin. Is é leagan B atá i ndán
Chinaeda. Is féidir a bheith cinnte de seo mar (a) baineann
na curáí go léir a luann sé sa chuid seo den dán leis an
Rúraíocht agus (b) deir Cinaed go bhfuil a leacht 'fo lecaib lis'
agus tá tagairtí do 'leca lis' agus 'leca lis Lugdach' sa
scéal in LL (ll. I4479-80). Ba leasc le Thurneysen ina Held.
glacadh leis go raibh scéalta faoi Derb Forgaill ar eolas sa
IOú aois agus ar an ábhar sin níor ghlac sé leis an dáta a
luaigh Marstrander leis an scéal seo. (Held. 427) Bhí

air a chuid tuairimí a leasú, áfach, agus i ZCP, xiv,307, glacann sé le breithiúnas Marstrander go raibh an téacs de Aided Derb Forgaill (LL) ann sa IOú aois. (Cf. Cath Etair thíos.)

Aided Meidbe: Teideal. LL I24b. Pléite ag de Jubainville, Essai, 28; Thurneysen, Held. 583. Áiríonn Cináed Meadhbh ar dhuine de na 'sé má is ferr ro boí ar bith ché' (VI, IOa) agus i rann eile sa dán céanna deir sé 'Guidne Mac Dé do-rat meirg/ tar Meidb Lethdeirg tar Meidb nDeirgg' (VI, I3ab).

Bhí leagan de bhás a deirféar Clothru ar eolas ag Cináed (II,8: Tá cuntas níos iomláine ar an scéal seo sa dán dar tús 'Attá sund Cam hui Chathbath' le Cúán ua Lothcháin in LL I99a). Bhí eolas ag Cináed ar bhás Ailella agus Conaill agus daoine eile a raibh baint acu léi agus tá sé ag luí le réasún go raibh leagan dá bás ar eolas aige. Ní leor áfach, an tagairt in VI nar chruthúnas air seo.

Aided Óenfir Aife: ^{ed} Cinaed, II IIb. Pléite ag de Jubainville, Essai, I6-7; Thurneysen, Held. 403-12; Van Harnel, op. cit. 9. Tugtar Aided Aenfir Aife ar an leagan is sine den scéal atá ar fáil i ls. amháin, Leabhar Buí Leacáin. Shíl Meyer a chuir an leagan seo in eagar (Ériu, I, II3 ff) gur bhain sé leis an 9ú aois ach níl Thurneysen chomh cinnte de sin. (Held, 404)

Glactar leis an dáta a luaigh Meyer leis an scéal seo sa tuairisc air i The Celtic Realms (le Myles Dillon agus Nora Chadwick, (I967 agus Cardinal I973.) lch. 308). Ní hé seo go baileach an leagan atá ag Cináed arae deirtear sa leagan seo go bhfuair Óenfer Aife bás i dTráig (Trácht) Éise agus deir Cináed go

bhfuair sé bás 'for Tráig Baile'. Tá an insint chéanna sa dinnseanchas faoi Lecht Áenfir Aífe, deirtear gur tháinig Áenfir Aífe i dtír i dTráig Baile nó in Áth Bec (RC. xvi, 46).

Aithed Dendrinne re macaib Uislenn: Cináed, II, 17. Tá an teideal réamhluaithe in A, Essai 34, tugtar Longas mac nUislenn (nUisnig) ar an scéal. seo freisin agus tá an teideal seo pléite ag Thurneysen, Held. 322-3; agus ag V. Hull ina eagrán den scéal, Longas mac n-Uislenn, (New York, 1949) lch. 4-7).

Tugtar Oidhe Chloinne Uisneach ar na leaganacha Nua-Ghaeilge den scéal (Held. 327). Baineann cuid den leagan is sine den scéal leis an 8ú nó 9ú aois ach is ón IIú aois an téacs faoi mar atá sé againn anois. (Held. 323-4)

Ehí an scéal ar eolas ag Flannagán mac Ceallaigh: 'Lúan i mbítha meic Uislend' (op. cit. rann 8a) agus cruthaíonn sé seo agus tagairt Chinaeda dóibh go bhfuil an ceart ag Thurneysen maidir leis an leagan is sine dá n-ainmneacha:

Ich zweifle nicht, dass Uisliu, Gen. - enn, die ursprüngliche Form des Vaternames war, dass die Form Uisnech aus dem oftgenannten Ortsnamen Uisnech (Usney oder Ushnagh Hill in Westmeath) eingedrungen ist und sich teilweise an die Stelle des veralteten Personennamens gesetzt hat. (Held. 323)

Argain Bélcon Bréifne: Cináed II, 19. Tá an teideal réamhráite in A agus B agus luaitear Togail Bruidne Bélcon Bréifne in B freisin. Is mar chuid den scéal Aided Ceit maic Mágach atá an scéal seo ar eolas inniu. Tá sé pléite ag de Jubainville, Essai, 7, 180, 242; agus ag Thurneysen,

Held. 577. Baineann an scéal seo leis an 9ú aois dar le Thurneysen, Held. 577. Ní ionann an leagan a bhí ar eolas ag Cinaed agus an leagan seo. Is é Meyer ba thúisce a thug é seo faoi deara nuair a dúirt sé sna nótaí a chuir sé le Aided Ceit maic Magach: "There seem to have been other versions of this story differing from those here printed. This I conclude from the following stanza in O Hartacan's poem....." (Death Tales, 45)

Deir Kathleen Mulchrone go raibh dhá leagan de bhás Cheit ann; an ceann a chuir Meyer i gcló agus ceann eile a insítear i gCath Airtig. (op. cit. 91.) B' fhéidir gurb é an leagan seo a bhí ar eolas ag Cinaed mar bhí eolas aige ar an scéal faoi Chath Airtig, mar a léirítear thíos.

Caladgleo Cethim: Cinaed, II, 13cd. Luaite in B i roinn den liosta seo nach bhfuil bunaithe ar an liosta bunaidh (Held. 23) agus ina luaitear roinnt eachtraí eile as Táin Bó Cuailnge. Pléite ag de Jubainville, Essai, 53; agus ag Thurneysen 190. Is ceann de 'Dinda na Tána' é Caladgleo Cethim (cf. eagrán Strachan agus O'Keefe, I.2746).

Cath Airtig: Cinaed, II, 9; 16. Ní luaitear an scéal seo i gceachtar den dá liosta agus shíl Thurneysen ar an ábhar sin nach raibh sé sean. (Held. 595.)

Tá an scéal faoin gcath seo curtha in eagar ag Best, Ériú, viii, 170ff. Deir Thurneysen gur cuireadh an téacs seo le chéile sa 13ú aois (Held. 595). Bhí an scéal ar eolas roimhe sin ach bhí dul amú ar Thurneysen ina phlé ar an scéal mar nár ghlac sé le dán Chinaeda mar fhianaise ar aois an scéil.

Luann sé na tagairtí a rinne H in idirshliochtanna i LU agus Annála Tighearnaigh (Held. 595) don chath seo ach ar ndóigh shíl Thurneysen go raibh H i mbun oibre sa 13ú aois. (Held.595) Ach ní hé amháin go raibh an scéal faoin gcath seo ar eolas go maith ag Cinaed sa IOú aois ach dealraíonn sé freisin go raibh sé ar eolas ag Flannagán mac Ceallaigh san aois roimhe sin. Tagraíonn Flannagán do dhaoine a maraíodh sa chath seo cé nach n-ainmníonn sé an cath féin. Luann sé Cuscraid i rann I5 agus tá an chuma ar an scéal gur maraíodh an Find a luaitear sa rann céanna sa chath seo, agus b'fhéidir gur maraíodh Cet mac Mágach sa chath seo freisin arae luaitear é sa rann seo freisin. Is éard a deir Mulchrone faoi seo: "As our poem deals with the heroes of the Ulster cycle mainly this Find is probably Find son of Mágu, slain by Conall Cernach together with his six brothers (among them Ailill, Cet, Scanlán) in the battle of Airtech." (op. cit. 91) Maidir le bás Ceit cf. Argain Belcon Breifne thuas.

Cath Étair: Cinaed, II, 22ab; 23ab: IX, 14-23. Tugann Cinaed an teideal seo air in II, 23a. Tugtar Forbais Étair ar an scéal seo in A agus Talland Étair ar an insint air atá in IL (II4b) agus luaitear na teidil seo ag deireadh an scéil in IL 'Is de sin trá atá Cuaird Athimi 7 Marbad Mes Gegra do Chonall Chemach 7 Cath Etair.' (IL. (I3548-9) Tugtar Allaind Étair air freisin. Maidir leis na hainmneacha seo pléitear thíos iad. Tá an scéal pléite ag de Jubainville, Essai, 67; I42. Tagraíonn sé do IX le Cinaed agus deir sé go raibh an scéal ar eolas sa IOú aois (lch. I42).

Bhí dul ar Thurneysen ina phlé ar an soéal seo ina Held. (505-6). Dúirt sé go mbaineann an soéal leis an IIú aois ar an ábhar go luaitear Derb Forgaill ann agus go luaitear é 'von dem angeblichen Cinaed ua h-Artacain' (-II; Held 506). Ba éigin dó an tuairim seo a leasú agus in ZCP, XIV, 309 deir sé go ndearna sé faillí sa Held. de IX le Cinaed agus go raibh an soéal seo ar eolas sa IOú aois agus go mbaineann téacs LL leis an aois seo freisin. Ní ionann go baileach an leagan a bhí ar eolas ag Cinaed agus an leagan a insítear sa téacs seo in LL. Cé go n-abraíonn Thurneysen 'Cinaed ist mit der Erzählung ziemlich frei umgegangen' (ZCP, XIV, 307) dealraíonn sé go raibh roinnt leaganacha den soéal seo ar eolas sa IOú aois. Is féidir na tagairtí do mharú Mes Dia a lua mar shampla de na leaganacha seo. Is éard a deirtear sa téacs in LL: 'Is and dochotar tri chét laech cosin mac forsin chléith dia marbad. Do-rat a buriud ass iarum oc beim a chind de.' (ll. I3409-10). Ní insíonn Cinaed cé mharaigh Mes Dia in II ach in IX deir sé gur bháigh Finn File é agus tá sé seo ag réiteach leis an tuairisc faoin eachtra seo sa dán dar tús 'Éichta Lagen for Leth Cuind' (LL. 48b. Cumadh an dán seo sa IOú aois dar le Meyer, Fianaigecht, xxiii.). Is éard a deirtear sa dán seo: 'Find mac Rosa cossin rath/ leis dorochair Mes Dead ! . Bhí leagan eile ar eolas ag Flann mac Maelmaedóc:

La Mess Gegra, gáir cach thuir, tren g(n)im ós allaind
Étuir,
quin Meis Dead, díth co feirg, Íar tabairt ūad a
gíallcheird. (ZCP,
VIII, 15)

Cé is moite de Chuaiirt Athimi luaitear príomheachtraí an scéil faoi mar atá sé in LL i ndánta Chínæda. Luaitear marú Mes Gegra in II, 22, agus mar is léir ón ainm a thugtar ar Chonall sa rann seo, Conall Clóen, bhí leagan de Marbad Mes Gegra do Chonall Chemach faoi mar atá sé in LL(II.I3485-I3525) ar eolas ag Cínæd. Luann sé Inchind Meiss Gegra in III agus tugtar tuairisc ar an gcaoi a ndearna Conall liathróid den inchinn seo in LL, II. I2544-6.

Caithfear athbhreithniú a dhéanamh ar roinnt de na dátaí a luann Thurneyesen le téacsanna eile ar an ábhar gur bhain sé úsáid as an scéal seo mar shlat tomhais le teacht ar na dátaí sin. Tá Aided (Lugdach ocus) Derb Forgaill pléite thuas agus leasaigh Thurneyesen féin a chuid tuairimí faoi dháta an scéil seo agus ghlac sé leis go raibh an scéal ar eolas sa IOú aois. Má tá Marbad Mes Gegra mínlaithe ar Aided Con Culainn faoi mar a deir Thurneyesen (Held. 506, 549) é a bheith caithfear athbhreithniú a dhéanamh ar an dáta a luaigh sé leis an leagan próis is sine dá bhfuil againn de Aided Con Culainn, is é sin leagan IL. Deir Thurneyesen gur cuireadh an leagan seo le chéile sa IIú aois ach go mbaineann cuid mhaith dís leis an 8ú agus 9ú aois. Má tá Marbad Mes Gegra i gCath Étair bunaithe ar Aided Con Culainn caithfear glacadh leis gur cuireadh Aided Con Culainn le chéile sa IOú aois.

Tugtar Talland Étair ar an scéal seo in IL agus deir Thurneyesen gur doiligh an teideal seo a thuiscint. Tagraíonn sé don Allaind Étair a luaitear sa dinnseanchas faoi 'Áth Cliath Cualann' (RC, XV, 328). Luann Flann mac Maelmaedóc guin Meis Dead

'os Allaind Étuir'. B'fhéidir go gciallaíonn sé seo pluais nó uainh ("Höule" Held. 506). Tá cuntas tugtha ag Kuno Meyer ar an gcaoi a dtáinig sé féin agus Mr. Henry Stokes ar an bpluais seo sa bhliain 1890 (RC,XI, (1890), lch. 132). Echtra Fergussa maic Lete: Cinaed, II, 3. Luaite in B amháin. Pléite ag de Jubainville, Essai, II2-3; ag Thurneysen, Held. 539-540; agus ag D.A. Binchy, 'The Saga of Fergus mac Léti', Éiriú, xvi, 33-48. Léiríonn Binchy go raibh an-dul ann ar Thurneysen maidir le bunús agus dáta an scéil seo. D'aontaigh Thurneysen le de Jubainville (ZCP, IV, 456; agus Études de Droit Celtique II, 10ff) gur chum duine éigin a raibh bua na samhlaíochta aige an scéal seo sa IIú aois mar thráchttaireacht ar dhán ársa doiléir sa Seanchas Mór. Cruthaíonn Binchy gur scríobhadh an leagan is sine den scéal seo síos sa 8ú aois. Ní raibh an leagan seo ar eolas ag Thurneysen nuair a chuir sé a Heldensage le chéile agus bhí sé ag brath ar leagan a cuireadh i gcló in The Ancient Laws of Ireland (I,70ff) agus is éard a deir Binchy faoin leagan seo "In its present form L (= an leagan in ALI) may be as late as the IIth century and as it was the only text available to Thurneysen when he wrote the Heldensage, this may to some extent explain his error in dating." (op. cit. 35). Maidir leis an dán ársa baineann sé leis an 7ú aois. Shíl Thurneysen nach raibh baint ag an dán leis an scéal ach deir Binchy a mhálairt. "I hold, on the contrary, that the poem tells substantially the same story as the prose and thus provides evidence of the existence of the saga at a still earlier period." (45). Tá an dán seo curtha in eagar agus aistriithe ag Binchy san alt seo. Is éard atá sa IOú líne, 'finech i lloch Rudraige' agus aistríonn Binchy é seo mar

"..... into the tribal (?) loch of Rudraige....." (46).

Deir sé nach bhfuil sé chomh cinnte sin de bhrí finech

ach "We may dismiss sinech (B) (=H. 3.I7. 1s. an leagain is sine den phrós) 'the teated one' as an obvious spurious attempt to explain the unfamiliar original, though the glossator in A (Harl. 432) gives it as an alternative, stating that this was the monster's name" (47).

Ní miste cúimhneamh áfach, go luaitear an t-ainm seo Sinech sa ghluais ar II, 3 in Eg.

Forbais Fer Fálga: Cinaed, II, 14ab. Luaitear an teideal seo in A agus

B agus i ngluais ar an rann réamhráite in Eg. Tá sé pléite ag de Jubainville, Essai, I42-3; agus ag Thurneysen, Held. 429-30, 436.

Bhí leagan den scéal seo Forfes Fer Fálchae i gCín Droma Sneachta,

(Held. 429. Curtha in eagar ag (a) Thurneysen, Zu irischen Handschriften und Literaturdenkmalem, I, 53; (b) Meyer, ZCP, VIII, 564.)

Ní ionann an leagan seo agus an leagan atá i gceist i ndán Chinaeda, arae

níl aon trácht ar Luar sa leagan is sine. Bhí baint ag Aided Con Ruí

le Forbais Fer Fálga (Held. 431), agus ~~amadh~~ an téacs is sine de Aided

Con Ruí san 8ú nó 9ú aois (Held. 432). Ní réitíonn dán Chinaeda leis

an leagan seo ach oiread, is iad Erca Echdi na ba atá i gceist sa

scéal faoi Chú Ruí agus is éard a thugtar orthu seo i ndán Chinaeda,

Erca Iuchna. Tugtar Erca Iuchna orthu freisin sa leagan de

Aided Con Ruí atá i Leabhar Buí Leacain (Best, Ériu, II, 18-35).

Is sine dán Chinaeda ná an leagan seo (Held. 440) agus is é

Cinaed is túisce a luaigh na ba seo faoin ainm seo. Ní féidir

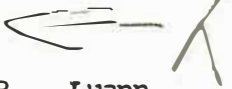
a rá go mbaineann an rann le Aided Con Ruí nó le Forbais Fer Fálga

i ngeall ar an dlúthbhaint atá ag an dá théacs seo lena chéile

ach ghlac an té a chuir an ghluais leis an rann in Eg

gur bhain sé leis an bhForbais: 'for Forbais F'er Falga
dorochair Luar.....'. Maidir leis an Luan (Luar Eg) atá i
gceist sa rann agus sa ghluais air b'fhéidir gurb é an duine céanna
atá i gceist sa rann seo leanas as dán curtha síos (go bréagach ar
ndóigh) do Mhongán Mac Fiachna:

Ropu chalmu lãechaib Luar
bale i comraiced cach sluag,
is é bas genaige trá
cach duine nacha cuala. (Corp. Gen. 282)

Luaitear curaf na Rúraíochta sa dán seo agus cé is moite den rann
thuas ní eol dom aon tagairt eile do Luan /Luar.

Táin Bó Cualnge: Cinaed, II, I3. Luaite in A agus B. Luann
Cinaed dhá eachtra as an Táin, Aided Fir Dead agus Caladgleo
Cethim agus tá na heachtraí seo pléite thuas.

Togail Bruidne Da Choca: Cinaed, II, 5cd, 6, 7. Luaite in A
agus B. Pléite ag de Jubainville, Essai, 243; Thurneysen,
Held. 586-7; agus ag T. F. Ó Rathile, EIHM. I30-40. Cé go
raibh an scéal seo ar eolas sa 9ú aois (Held. 586: EIHM, I32 agus
fonóta 3 ann) is ón I3ú aois an leagan próis is sine de atá ar
fáil anois. Shíl Thurneysen gur chum an té a chuir an scéal
seo le chéile sa I3ú aois an chuid is mó de as an nua (Held. 587)
ach ní ghlacann Ó Rathile leis seo: "But the old tale is
unfortunately lost, for the tale which has come down to
us under the title 'Bruiden Da Choca' is later in point of language,
though doubtless very similar in contents." (EIHM. I32, féach
freisin fonóta 6 ar an lch. céanna.) Luaitear roinnt nuaith
de eachtraí an scéil seo i ndán Chinaeda agus insítear na heachtraí
céanna sa téacs próis (Held. 589) rud a fhágann go bhfuil an ceart
ag Ó Rathile. Luaitear rann 7 le Cinaed sa scéal próis (cf. 5.I3
thuas).

Togail Bruidne Uí Dergga: Cinaed II, 5ab. Tá an teideal réamhráite in A. Tugann Cinaed, de réir dealrainh, Cath Bruidne Da Berga air agus tugtar Togail Bruidne Da Derga air in B agus go coitianta sa Mheán-Ghaeilge (cf. an brollach le Togail Bruidne Da Derga, curtha in eagar ag Eleanor Knott, *Med. and Mod. Ir. Series*, lch ix). Tugadh Orgain Bruidne Uí Dergae air i gCín Droma Sneachta faoi mar a thugann an sliocht as an leabhar sin in LU 8005-8037 le fios. Tá na teidil seo pléite ag Thurneysen, Held. 622.I; agus ag Ó Rathile, EIHM, I27-8, 485. Deir Thurneysen gurb í Bruiden (a)ui Derga (e) an fhoirm is sine den ainm agus gur múnlaíocht an t-ainm Bruiden Da Derga ar analach Bruiden Da Choca. Is léir nach nglacann Ó Rathile leis seo. Is éard adeir sé gur cumadh an mhalairt leagain Bruiden Uí Derga "to avoid the inconvenience arising from the natural confusion of Da with dá 'two', which would lead to the name being interpreted as the 'hostel of the two Dergas', a meaning which was in conflict with the text, which makes it clear that the lord of the hostel was a single individual" (EIHM, I28).

Maidir leis an leagan atá ag Cinaed is éard adeir Ó Rathile faoi: "The form b. Da Berg(a) was doubtless due to a desire for alliteration." Sílim go bhfuil míniú Thurneysen ar na leaganacha seo ceart, arae cuireann sé aois na dteideal san áireamh, rud nach ndéanann Ó Rathile.

Maidir leis an scéal tá sé pléite ag de Jubainville, Essai, 243; ag Thurneysen, Held. 62I-27; ag Ó Rathile, EIHM, II7-I30. Bhí an scéal ar eolas sa 8ú aois (Held. 622) ach níor bhain an leagan sin leis an Rurafocht. Is é an té a chum leagan B (Fassung B Thurneysen,

cf. Held. 626-7) a tharraing curaf na Rúraíochta isteach sa scéal agus dealraíonn sé go raibh an leagan seo ar eolas ag Cinaed ar an ábhar go mbaineann na daoine a luann sé sna rainn roimh agus i ndiaidh na tagarta do Chonaire leis an Rúraíocht.

6.24 Ní thagraíonn Cinaed ach do eachtra amháin as an bhFiannaíocht ina chuid filíochta. Is é sin Aided Finn. Tá seans áfach go bhfuil daoine as an bhFiannaíocht i gceist in II,34, ach is deacair a bheith cinnte. Tá an rann seo agus na daoine atá luaite ann pléite ag Margaret Dobbs, 'A note on 'Aidheda fomi do huaislib Érenn' and the lost legend of Ferdomon.', Ériu, xvi, 166-9, agus deir sí: "I can now identify these names as those of persons of the Finn cycle. They are the only names, except that of Finn himself, from the cycle, and the composition ends with them:" (op. cit. 166). Ní éiríonn léi é seo a chruthú im thuairimse. Tagraíonn sí do Fheardhomhan ach mar is léir ó na tagairtí seo tá níos mó ná duine amháin a bhfuil an t-ainm seo air luaite san Fhiannaíocht. (Cf. mar shampla de seo na tagairtí in Agallamh na Seanórach III (curtha in eagar ag Nessa Ní Sheaghda) lch. 212 do na Fheardomhain éagsúla.) Ní féidir a rá oen duine díobh seo atá i gceist ag Cinaed, is é sin le rá ná tá duine ar bith acu i gceist aige. Ní éiríonn léi ach oiread na daoine eile a aithint. "There must have been an account of the death of Mac Con Crechta alluded to in the Aidheda. This is lost, but the Mál there mentioned is surely Mál mac Aeil whose story is in the Agallamh. He is a Scottish prince whose wife eloped to Ireland for love of Mac Lugach. Mál follows and is killed at Tulach in Mháil in Machaire Laigen (SG I89-I9I Acall. 4654 ff.)."

Deir Cinaed áfach go bhfuil leacht an Mháil seo i nDruim Gam.
Tugtar Smól air i leagan Eg. den rann seo agus deirtear go bhfuil
a leacht i Sléib Damh. De cheal eolais dhearfa faoi na daoine
atá luaite sa rann seo ní thig liom a rá an raibh nó nach raibh
aon bhaint acu leis an bhFiannafocht.

Aided Find: Cinaed, II, 28od; VII, 9. Tá na leaganacha éagsúla
de bhás Fhinn pléite ag Meyer, (a) 'The death of Finn Mac Cumail',
ZCP, i, (1897), 462-5; (b) sa réamhrá le Fianaigecht, xxii: agus
ag G Ó Murchadha, Duanaire Finn III, xli-xlii. Tá ar a laghad
trí leagan dá bhás ar eolas. Tagraíonn Cinaed don "usual
account of the death of Finn" (Meyer, ZCP 1,462) nuair a deir sé
gur mharaigh Fian Luaigne é ag 'Áth Brea for Bóinn'. Tagraítear
do leagan eile dá bhás i ngluais ar rann II,28 in Eg: 'la Aichlech
mac Duibrenn dorochair Find ac Ath Brea os Boaind 7 ni a mBeola
Broghoige a Luachair.' Luaitear an leagan atá i ndán Chinaed
agus sa chéad chuid den ghluais Eg. i rann breise faoi bhás
Fhinn in Eg. (iii) agus luaitear an rann breise seo sa chuntas
a thugtar ar bhás Fhinn in ARÉ, faoin mbliain 283 A.D. Tagraítear
do bhás Fhinn i Luachair ins na leaganacha éagsúla den Agallamh.
Sa leagan atá i Silva Gadelica deirtear: 'Ocus do bí Fionn isin
ríge sin ar Cáilte nó go bhfuair bás ocus aidhed i nAill in Bhruc
i Luachair Degaid.' (I32). Deirtear sa leagan a chuir Nessa Ní
Sheaghda in eagar: '.... do éirighseat reompu tar Ré in Chind
i Luachair, bail i rucsat meic Cuilgreand ceand Finn huf Bhuiscne.."
(AS,II,7). Tagraítear sa leagan seo don Agallamh do insint
eile faoi bhás Fhinn:

of John Carey, 'The testimony of the dead', Egge 26 (1992) 8²⁰.
- Sagala de Dickled: < SC 91
LL 21833-36 (rann breise
le 'Ath Brea' ... faoi bhás
Fhinn)

Trí chéad bliadhain go nbláithe,
deich mbliadhna acht nach aon-ráithe,
saoghal Finn go bhfuair a ré,
go ndorchoir 'ga léim baofsi. (AS II,80. Cf.
freisin, AS III, I78,181.)

Tá tuairisc ar an leagan seo in alt Meyer, lch. 463 agus ag
Ó Murchadha, DF. iii, xlii. Ní iontas ar bith é go bhfuil an
oiread sin leaganacha dá bhás ar eolas óir mar adeir Ó Rathile agus
é ag déanamh comparáide idir an Rúraíocht agus an Fhiannaíocht:

"Whereas the Ulidian tales are tied down geographically and are
assigned to a definite period of pseudo-history, the Finnian
tales are much more elastic in both respects, and in particular
they possessed (unlike the Ulidian tales) a local adaptability,
which contributed to their increasing popularity." (EJHM, 273-4).

Is dócha gur luaigh Cinaed bás Fhinn faoi go bhfuair sé bás i
mBreagha.

Is suntasach go luann Cinaed bás Mhóngáin sa rann céanna ina luann
sé bás Fhinn mar deirtear i scéal a bhí i gCín Droma Sneachta tráth
agus atá in LU anois: 'Ba hé Fínd dano inti Móngán acht nach leic
a fomdisse' (LU, IO997). Is suimúil freisin go bhfuair an
bheirt acu bás 'la féin'.

6.25 Cé go dtagrafonn Cinaed go minic do ríthe ina dhuid dánta,
go háirithe in II agus VII, agus cé go bhfuil sé le tuiscint ó II 2
go raibh scéalta faoi na daoine a luann sé sa dán sin ar a laghad
ar eolas aige ní phléitear anseo ach daoine a bhfuil scéalta fúthu
nó teidil scéalta fúthu ar eolas inniu. Ní leor ach oiread
tagairt lom do dhuine le tabhairt le fios óen scéal atá i gceist agus
pléitear na daoine a dtagrafonn Cinaed dóibh ach nach dtugann sé
dóthain eolais fúthu le rá óen scéal atá i gceist sna nótaí leis

na dánta ina bhfuil trácht orthu. Tagraíonn Cinaed do eachtraí as scéalta atá cailhte anois. Is féidir na tagairtí do Cheallach mac Maeli Coba a ghlacadh mar shampla de seo. Tagraíonn Cinaed dó faoi dhó; II, 27ab agus VII 10. Deir Cinaed go bhfuair sé bás sa Bhrugh (II, 27) agus in VII, dán faoi na daoine atá curtha sa Bhrugh deir sé faoi Cheallach 'co n-appad éc n-ualle' ann. Sin é an leagan atá i leaganacha Eg agus La de rann II, 27 (cf. nótaí ar an rann) ach in IL deirtear 'i n-éc n-ūachta ní maluaid'. Deirtear i ngluais faoi seo in Eg. a éc do fuacht na habhæ no galur brége do chur i graid ina mnaib'.

Is léir ó na tagairtí seo go raibh scéal ann faoi am éigin.

Dealraíonn sé go raibh an scéal seo ar eolas ag Flann Mainistreach (LL 15854-7). (B'fhéidir gurb é atá i gceist sa ngluais ar an rann seo leanas le Fíngin mac Flainn:

Bás Béicci, baile co mblaid	7	aided Chein cellaig
apair, ma fetar, a fir,		(sic) cia diarbo mac Aéd aithgin. (ZCP,xiii,6)

I ngluais faoin dara ceathrú deirtear: 'a éc do uacht no laighi dó a ngalur bréci a óenar.')

Sa tuairisc seo leanas luaitear na scéalta in ord staire.

Cath Maige Mucrima: Cinaed, II,24,25ab, 27cd; VII, 14. Luaite in A agus B. Pléite ag de Jubainville, Essai, 75; agus ag Carney, 'Cath Maige Muccrime' in Irish Sagas, eag. Myles Dillon, lch. 148-161. Deir Carney gur scríobhadh an leagan is sine den scéal seo circa 800 (op. cit. 148). Baineann an leagan den scéal atá in IL 288a le Scéalaíocht na Ríthe agus is féidir a rá go mbaineann tagairtí Chinaeda do éachtraí as an scéal seo le Scéalaíocht na Ríthe freisin, mar baineann na daoine a luaitear sna rann a leanann na tagairtí don chath seo leis an gcineál céanna scéalaíochta. I ngluais in Eg ar II 24cd deirtear: 'dorochair la fein Find hí Baiscne Feirchis

a n-uainn Esa Fidgrinde'. Tá sé seo ag réiteach le tuairisc ar bhás Ferchiss sa scéal in Laud 610 a dtugann Meyer 'Ailill Aulom, Mac Con, and Find ua Baiscne' air (Fianaigecht, 28-41; cf. lch 38). Mar is léir ón scéal seo bhí cúpla tuairisc ann faoin áit ar maraíodh Ferchess; (a) 'oc Lind Ferchis for Bandai', (b) 'a nEss Mage', agus (c) tuairisc Eg. 'a n-uainn Esa Fidgrinde'. Tugtar malairt leaganacha ar an scéal seo sa ghluais ar II 25 in Eg: 'Lugaid Mac Con tuc in cath 7 Lugaid Lágha ro marb Art 7 Bene Brit no Lighaime ~~rus-marb~~ Artt'. Tá na malairtí seo seanbhunaithe. Is é an tuairisc is coitianta ar bhás Airt gur mharaigh Lugaid Lágha é (cf. Cath Maige Mucrima in LL.1.37351; Corp. Gen.403). Bhí an leagan eile ar eolas ag Flann mac Maelmaedóc sa IOú aois:

Rogair brig bressa buille	an rolamair Liguime
guin Airtt Oenfir, ardd bine	hi cath magruaid Muccrime.
	(ZCP, viii, 117.14)

Comert Chormaic huf Cuind: Cinaed, V 27. Luaite in B antáin Baineann an scéal seo go dlúth leis an scéal réanhráite, le Cath Maige Mucrima. Gineadh Cormac an oíche roimh an gcath (LL 11.37280 ff). Tugann Cinaed Echtach ar mháthair Chormaic ach tugtar Achtán uirthé sa leagan is sine den scéal a bhaineann b'fhéidir leis an 8ú aois. (Curtha i gcló ag Meyer, ZCP, viii, 309ff; malairtí le Thurneysen, ZCP, x, 422f. Maidir leis an dáta cf. G. Ó Murchadha, 'Saga and Myth in Ancient Ireland' in Early Irish Literature, eag. Carney, lch. 132-3.) Tugtar Étain uirthé i 'Geinmain Cormaic uf Chuinn' i Silva Gadelica 1.253ff. Bhí eolas ag Cinaed faoi bhás Chormaic agus tagraíonn sé dó in II 25cd agus VII 15.

Aided Taidc meic Céin: Cinaed, II 26cd. Luaite in A.

Pléite ag de Jubainville, Essai, 31. Deirtear i ngluais faoin rann Chinaeda in LL: 'is do chestaib is tsenchais aided Taidc' agus luaitear rann (iia) ag cur síos ar an gcaoi ar mharaigh sé féin agus fia a chéile. Tugtar an tuairisc chéanna ar a bhás sa ghluais ar an rann seo in Eg: 'os ro marb ac Ath Ruis na Righ fri hAird Findabrach anall'. Mara raibh an scéal ar eolas ag an té a chuir an ghluais le LL bhí sé ar eolas ag an té a chum Echtra Thaidg meic Chein (curtha in eagar ag Ó Grada, Silva Gadelica 1,342ff.) Cumadh an scéal seo am éigin idir an 13ú agus 15ú aois (Ó Murchadha, 'Ossianic Lore' in Early Irish Literature, eagar. Carney, 168) agus tugtar cuntas ar an bhás Thaidhg (SG 1 352). Ní féidir a rá gur b é seo go baileach an leagan a bhí ar eolas ag Cinaed. Bhí eolas ag Cinaed faoi bhás athair Thaidhg, Cian mac Ailella, II, 27d. Dealraíonn sé gur maraíodh Cian i gcath Maige Mucrina. Ní luaitear a bhás sa scéal faoin gcath seo in LL ná in laud 610 ach i ndán faoin gcath seo in LL,27a 'In t-ibar macc n-angciss' (curtha in eagar agus aistriú ag Myles Dillon, Ériu, xiv, 154-165) deirtear gur troideadh an cath seo mar gheall ar an 'ibar' seo agus:

Trit darochair Art mac Cuind
darochratar ra hella

ropa rí ar Herind adluind
sect meic áilli Ailella.

(LL 11.3390-3).

Ba duine de na mic seo Cian agus tá sé le tuiscint ón rann go bhfuair sé bás sa chath. Is ón gCian agus Thaidhg seo a shíolraigh na Ciannachta de réir mar insítear sna ginealaigh (cf. Corp. Gen. 137-8 mar shampla) agus bhí dream díobh lonnaithe i mBreagha, Ciannachta Breg.

Sluagad Neill meic Echach co Muir nIcht. Cinaed, II, 29ab; VII, 17; VIII passim. An teideal seo luaite in A. Tugann de Jubainville Aided Néill air, Essai 30-1. Tá na traidisiúin faoi Niall Naoighiallaigh pléite ag Ó Rathile in 'Niall of the Nine Hostages', caibidil XII in EIHM; agus ag F.J. Byrne i gcaibidil 5, Irish Kings and High-Kings. Baineann na scoláirí seo úsáid as dánta Chinaeda ina bplé ar Niall. Tá tuairisc Chinaeda ar mharú Néill cosúil leis an gcur síos ar mharú Chonchobhair in Aided Chonchobuir Leagan A (cf. Meyer, Death Tales, 6).

Sluagad Dath Í co Sliab nElpa: Cinaed, II29od; VIII, 16. Teideal luaite in A. Tugtar Aided Nath I a naonacol ar an scéal seo in LU 38a. Pléite ag de Jubainville, Essai 29-30 agus ag Byrne agus Ó Rathile sna saothair thuasluaite. Ní ghlacann Ó Rathile leis go raibh Nath Í ina rí ar Theamhair (EIHM, 215) agus tá Byrne idir dhá chomhairle faoin gceist seo (op. cit. 85). Dealraíonn sé, áfach, gur ghlac Cinaed leis gurb é Nath Í oidhre Néill i dTeamhair mar luann sé é sa rann céanna le Niall in II agus tagraíonn dó in VIII dán faoi Niall.

Aided Muirchertaig meic Erca: Cinaed II, 26ab. Tá an scéal seo luaite ag de Jubainville, Essai, 29. Tá an scéal curtha in eagar agus aistrithe ag Stokes, EC xxiii, 395-437; agus curtha in eagar ag L. Nic Dhonnchadha, Med. and Mod. Ir. Ser. xix (1964). Baineann an scéal faoi mar atá sé leis an Meán Ghaeilge dhéanach (Nic Dhonnchadha, xix) ach luaitear

príomh eachtra an scéil in annála agus i bhfilíocht a cumadh roimhe sin; mar shampla, sa tuairisc faoi bhás Muircheartaigh in AU deirtear: 'demersio Muirchertaig filii Erce in dolio pleno vino in arce Cletig supra Boinn' (AU 534). Tá an scéal seo pléite go mion agus go minic; cf. Alwyn agus Brindley Rees, Celtic Heritage, 338ff; F.J. Byrne, Irish Kings and High-Kings, 100-2; T. Ó Concheanainn, 'The act of wounding in the death of Muirchertach mac Erca', Éigse XV, 141-44; B. Ó Cuív, 'The motif of the threefold death' Éigse, XV, 145-50. Tagraíonn Cinaed do bhás Muircheartaigh 'for taib Chlettig' agus is dócha go raibh an scéal faoin bhás faoi mar a insítear go coitianta é ar eolas aige. Bhí an scéal ar eolas ag an té a chuir an ghluais le II, 26 in Eg: 'badud a ndabaig fína 7 loscad a tene 7 goin co rinnib ros-fuc." Seo é an cuntas a thugtar go hiondúil ar a bhás agus mar shampla de is féidir an cuntas sa Leabhar Eoghanach a lua:

Agus do chaith Muircheartach ceithre bliadhna fiched i ríge nÉireann go dtorchoir lais an mmaoi shidhe .i. la hingheinn Déin mic Triuin mhic Roithiuin i dtigh Chleitigh ós Bóinn. Conadh í a oidhidh .i. guin báthadh agus losgadh..... (Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, 15-6.)

Aided Diarmada meic Cherbail: Cinaed II, 30cd. Luaite ag de Jubainville, Essai, 22. Fearacht Muircheartaigh fuair Diarmaid bás le 'guin is báthadh is loscad'. Tá an scéal faoina bhás curtha in eagar ag Ó Gráda Silva Gaedelica I 72ff. Tá sé pléite ag na deartháireacha Rees, Celtic Heritage, 333-5;

ag Byrne, op. cit. 97ff; Ó Cuív, op. cit.; agus ag Cormac Ó Cadhlaigh, Diarmaid Mac Chearbhall, (B.Á.C. 1950) 117ff. Luann Flannagán mac Ceallaigh Diarmaid agus Muircheartach sa rann cáanna agus cé nach n-abraíonn sé cén chaoi a bhfuair siad bás is soiléir go raibh baint éigin acu lena chéile in intinn Fhlannagáin (cf. rann 17 leis).

Aided na trí rí: Cinaed II 32. Is é Aed Sláine duine den triúr Aodh atá i gceist sa teideal seo atá ar chuntas faoina mbás i ls. Harleian 5280 agus RIA, D.IV.2. Tá an cuntas seo curtha in eagar in Anecdota from Irish Manuscripts, Iml. 111 (1910), 47-8. Is éard atá ann dán agus réamhrá faoi i bprós. Deirtear sa réamhrá seo:

Aed Gustán ~~condalta~~ Conaill Guthbind issé romarb na trí hAeda isin oenlo .i. Aed Slaine oc Ioch Semtide, Aed Buide ri O Maine oc Bruighin, Aed Ron righ O Failge i faithci míc Mecnain.....

Maidir leis an eachtra atá i gceist ag Cinaed cf. Byrne, op. cit. 96; 154.

Cath Almaine: Cinaed II 33ab. Tugann Cinaed Cath Móna Almaine air seo. Tá an scéal luaite ag de Jubainville, Essai 55. Troideadh an cath seo sa bhliain 722. Maidir leis an scéal faoin gcath cf. (a) O Donovan, Annals of Ireland. Three Fragments, (Brussels 5301-20), 32-51; (b) Stokes, RC xxiv, 41-70. Glactar leis go mbaineann an cath seo le deireadh ré an laochais i stair na hÉireann. Is éard a deir Ó Murchadha faoi: "The Chadwicks in their Growth of Literature (I, 165) regard the Heroic Age of Ireland as having continued from the pre-historic Ulidian period to the end of the seventh

century, the story of Cath Almaine (The Battle of Allen), fought in the year 718, and known to us to-day from a ninth-century version, being treated by them as the latest in origin of Irish heroic tales." (Saga and Myth in Ancient

Ireland, in Early Irish Literature, eag. Carney, lch. 131.

Cf. freisin, J.E. Caerwyn Williams, Traddodiad Llenyddol Iwerddon, lch. 28) Is éard adeir Byrne faoi thoradh an chatha seo:

This is the latest historical event to be enshrined in saga literature. The period around the year 730 saw the consolidation of the major provincial dynasties,..... The heroic age was over, both in king saga and in hagiography, as dynasties had become settled in power and monasteries wealthy and secularised. (op. cit. 146)

Bhí Fearghal ag iarraidh an Bhóramha a thobhach ar na Laighnigh nuair a maraíodh é. Ní iontas ar bith go ndearna filí Laighneacha gaisce ar mhárú Fhearghail. Tráchtann Flann mac Maelmaedóc (ZCP, viii, 118.30) agus Broccán Craibdech (IL 11.6205-6) air agus go deimhin féin i ndán a chum Fearghal Óg Mac an Bhairé (nó Niall Ó Ruanadha) do Fhiachaidh mac Aodha Uí Bhroin (1597) déantar gaisce as:

Goin Fhearghail mheic Maoile Dúin
is Mheic Corb, an t-écht antnúidh
laoich ó Bhóinn bhaibhleathain bhuig
róinn le Laighneachuibh leaguid
(dán 23, rann 8, Leabhar Branach curtha in eagar
ag Seán Mac Airt).

Ní thagraíonn Cinaed ach do aon imeacht amháin stairiúil i ndiaidh an chatha seo agus is é sin cath Uchbad (Cinaed II 33cd) (738)⁽⁹¹⁾ agus más féidir a rá gur chuir cath Almaine deireadh le ré amháin i staire na hÉireann is féidir a rá freisin gur chuir

cath Uchbad tús le ré nua. Tugtar tuairisc fhada ar an gcath seo in AU agus is éard adeir Byrne faoin tuairisc seo: "If the entry is in fact retrospective, the annalist showed good historical judgement in so highlighting it, for the defeat of Áth Senaig did in fact inaugurate a new age both for Leinster and for the evolution of the Uí Néill highkingship."

(op. cit. 148) Deir sé freisin go mb'fhéidir gur bunáodh an tuairisc fhada faoin gcath seo in AU ar scéal atá cailte anois: ".... this detail and the attempt at a literary style suggest that it may derive from a lost saga....."

(op. cit. 148)

CAIBIDIL VII

7.0 Is éard atá sa chaibidil seo cuntas ar phátrúin an fhile. Féachtar, freisin leis an gcumarsáid chultúrtha a bhí idir na Gaeil agus na Gaill in Éirinn le linn an fhile a rneas.

7.1 Ainmíonn Cinaed beirt dá phátrúin. Is iad seo Congalach (Conghalach mac Maoilmhithigh) agus Amlaíb Átha Cliath (Amhlaoibh Cuaráin) a luaitear in VII 22 agus in VI 21 faoi seach. Bhí dlúthbhaint ag an mbeirt seo lena chéile agus bhí siad ar na ríthe ba thábhachtaí in Éirinn lena linn. Is ar an ábhar, b'fhéidir, gur chum Cinaed filíocht dóibh a tugadh 'prínéces Érenn' nó 'prínéces Leithi Cuind' air.

7.20 Glactar leis gurb é Conghalach mac Maoilmhithigh atá i gceist ag Cinaed in VII 22.¹ Tugann Finn ua Gormáin Congalach Cnogba air agus tugtar Áed in Broga ar dheartháir leis i ndán in LL 185b faoi Shíol Áeda Sláine (LL 11.24177-80). Is í Brugh na Bóinne atá i gceist anseo agus is i gCnoghbha i nBrugh na Bóinne a bhí cónaí ar Chonghalach agus ar a shinsear roimhe, ríthe Breagh.² Baineann dán VII le Cinaed leis na ríthe atá curtha sa cheantar seo agus is ann atá roinnt de na tulaigh adhlactha is mó cáil in Éirinn; Cnoghbha, Dubhadh (Dowth) agus Teach Maic ind Óc (? Newgrange) agus luann Cinaed roinnt áiteanna eile sa dán seo ar dócha gur tulaigh adhlactha iad. Is féidir 'in tor thall' in VII, 4, agus Cnoc in Mhathai, 7; Sechi bó Buadain, 8:

Fertai na Fallend, 9, a lua mar shampla díobh seo nach féidir a aithint anois cheal eolais dhearfa ina dtaobh. B'fhéidir gur chum Cinaed an dán seo faoi Bhruagh na Bóinne mar chur síos ar oidhreacht Chonghalaigh agus ag glacadh leis gurb é Conghalach atá i gceist sa rann deireannach is féidir a rá gur cumadh an dán sa bhliain 956, nó roimhe, mar is sa bhliain seo a fuair Conghalach bás.

7.21 Ba é an Conghalach seo an chéad duine de Shíol Aeda Sláine a bhí ina rí ar Éirinn ó fuair Cinaed mac Iorghalaigh bás sa bhliain 728. Ba é an Conghalach seo a bhris an ghreim a bhí ag Clann Cholmáin agus ag Cenél nEogain ar an ard-ríochas nó ceannasáocht Ua Néill ó 734 anall go dtí a linn féin. Cé go mba dheargnamhde iad Clann Cholmáin agus Síol Aeda Sláine go hiondúil, ón uair ar mharaigh Áed Sláine Suibne mac Colmáin sa bhliain 600, tá seans ann gurb iad Clann Cholmáin a chuidigh le Conghalach an t-ard-ríochas a bhaint amach arae bhí gaol aige leo. Iníon le Flann Sinna mac Maelsheachlainn (†916) ab ea Lígach (†922) máthair Chonghalaigh:

Ingen Laid is Maela Múiri
 maith in ben Ligach fria linn
 a cland Congalach caem crichid
 is Aed mac Mael Mithig in mind.³

Ba de Chlann Cholmáin Flann Sinna agus bhí Donnchadh Donn, mac leis, ina ard-rí i ndiaidh bás Néill mhic Áeda, Niall Glúndubh, a maraíodh i gcath Átha Cliath sa bhliain 919. Fuair Donnchadh Donn bás sa bhliain 944:" Donnchadh mac Flainn mic Maoileclainn, Rí Erenn post arnos xxi in regno moritur. Congalach mac

Maoilmithidh regnat."⁴ Bhí gaol ag Conghalach freisin le Niall Glúndubh agus le Cenél nEogain. Fuair a athair bás ag troid ar son an Néill seo i gcath Átha Cliath. Ba é an Niall sé uncail Mhaelmhithigh, ba í deirfiur Néill a mháthair. Ba í Mael Muire iníon Chinaeda mhic Ailpin, rí Alban, máthair Néill⁵ agus ba í freisin máthair Ligeach, bean Mhaelmhithigh, agus ba í dá bhrí sin seanmháthair agus seanaint Chonghalaigh : Tá tuilleadh samplaí den 'tangle of consanguinity' seo tugtha ag an Oll. Kelleher. Ag trácht dó ar Chonghalach deir sé

Mael-mithig was married to Ligeach, daughter of Flann Sinna.

Their son Congalach, who reigned as high-king from 944 to 956, was the first to break the Midhe-Ailech alternation in that kingship since 734 and was most likely backed by Cenél Eogain which had momentarily run out of eligibles of its own.

Mírar chuir Cenél nEogain ina aghaidh chuir Cenél Conaill. Ach oiread le Síol Áeda Sláine ní raibh aon duine de Chinél Conaill ina ard-rí ón 8ú aois agus shíl Ruaidrí Ua Canannain é seo a athrú. Chuir sé go tréan in aghaidh Chonghalaigh agus i bhfianaise ar a ndearna sé deirtear in AI 'Ruadri 7 Congallach regnauerunt .xii. inter se' (AI § 384). Fuair Chonghalach cúnadh ó Anhlaoibh Cuaráin. Níorbh é Chonghalach an chéad duine dá mhuintir a fuair cúnadh ó na Gaill.⁷ Tuairiscítear, mar shampla, in AU s.a. 917(=918) 'Mael Mithid mac Flannacain ri Cnoghbhai do dul co Genti fri cosnum tuaiscirt Breg a muin Genti, quod eo nihil contuilit.' Fuair Maelmhithigh bás i gcath ag troid in aghaidh Sitriuc Gáile, athair Anhlaoibh. Ag trácht ar a leithéid de chonradh idir Gaeil agus Gaill deir Todd: "Such sudden alliances between the bitterest enemies were common, both in England and Ireland, in those days, and were broken, even though ratified by oaths, as readily as they were made."⁸ D'ionsaigh Ruaidrí Chonghalach sa bhliain 945

ach fuair Conghalach an ceann ab fhearr air le cunamh ó
 Amhlaoibh. D'ionsaigh Ruaidrí é arís agus an t-am seo
 d'éirigh leis faoi mar a thuairiscítear in AU946 (=947):
 'Slogad le Ruaidrí .h. Canannan co Slaine, conidairthiter
 Gaill 7 Goidel .i. Congalach mac Maelmitidh 7 Amhlaoibh Cuaran,
 co roimidh for Gallu Atha Cliath in quo multi occisi et mersi
 sunt." Ní raibh Ruaidrí in ann a theacht i dtír ar an mbua
 seo ach thug sé fogha arís faoi Congalach trí bliana ina
 dhiaidh sin. In ainneoin gur éirigh go han-mhaith leis ar tús
 maraíodh i gcath Muine Brocainé (950). Ní raibh aon fhreasúra
 gur fiú trácht air ag Conghalach ina dhiaidh sin go dtí gur
 ionsaigh Domhnall Ua Néill é sa bhliain 954, agus ní bhfuair
 Conghalach aon chabhair an uair seo ó Amhlaoibh. Maraíodh
 Conghalach dhá bhliain ina dhiaidh sin. B'iad na Laighneigh agus
 Gaill Átha Cliath a mharaigh é. Is éard adeir Flann
 Mainistreach faoina bhás:

La gaethu Gall gairgge gen
 7 la laechu Iagen
 dócer Congalach oet cland
 oc Taig glondbladaich Giugrand. (LL 11.15950-3.)

Ní fios go baileach cé bhí i gceannas ar na Gaill a mharaigh é.
 Ní luaitear ainm a gceannaire ach amháin in ARÉ áit a
 luaitear Amhlaoibh mac Gofradha ⁹ thighearna Gall. Deir Todd
 go bhfuil Amhlaoibh Cuaráin i gceist anseo mar go raibh
 Amhlaoibh mac Gofradha marbh le cúig bliana déag roimhe sin agus
 ba é Amhlaoibh mac Sitriuca nó Amhlaoibh Cuaráin mar a thugtar
 air freisin a bhí i gceannas in Áth Cliath. ¹⁰

+ Leabhar Gabhála Uí Chléirigh
 23 K 32 : 217.

7.22 Chum Cinaed dán amháin ar a laghad do Chonghalach. Is é sin VII, ach b'fhéidir gur chum sé roinnt de na dánta eile dó freisin. Baineann dhá cheann de dhánta Chinaeda (IV;V) agus rann aonair amháin (I) le Teamhair. Tugann roinnt scoláirí 'demented antiquarianism' ar an gcineál seo litríochta ach bhí mar a fheicfear feidhm agus brí leis an gcineál seo cumadóireachta.¹¹ Chun é seo a léiriú ní mór breathnú ar roinnt dánta faoin ábhar céanna a chum file a bhí, fearacht Cinaeda, ina fhile ag ard-rí. Is é Cúán ua Iothcháin (1024) atá i gceist again agus is é Maelseachlainn Mór mac Domhnaill (1022) an t-ard-rí. Chomh maith leis an dán dar tús 'Temair Breg bale na fian' (LL 33b) chum Cúán dhá cheann den chúig dhán faoi Teamhair atá curtha in eagar ag Gwynn sa chéad imleabhar den Metrical Dindsenchas. Tugann Gwynn Temair III agus Temair V ar na dánta seo arb iad 'Temair toga na tulach' agus 'Temair, Tailtiu, tír n-óenaig' a gcéadlínte faoi seach. Ní luann Gwynn ainm ar bith le Temair V ach tugtar tús áite don dán seo i nDinnsenchas B agus cuirtear síos ansin do Chúán é.¹² Níorbh fhiú le Stokes an dán seo a chur i gcló agus is éard adeir sé faoi: "I omit twenty stanzas, chiefly composed of stupid strings of place-names, and having no relation to any existing copy of the Dinnsenchas."¹³ Is éard adeir Ó Concheanainn faoin dán seo: "The poem is to all intents and purposes an eulogy of a king named Maelsechlainn, presumably Maelsechlainn Mór who reigned from 980-1022..... It consists mainly of an array of place-names intended to convey an idea of Maelsechlainn's dominion (note that the same method is used in part

(11. 29-36) of an elegy on Maelsechlainn Mór published by J. Carney in Ériu xxi 142-7)." ¹⁴ Is geall le mion-dinnseanchas ann féin é an dán seo agus tugtar tús áite do Teamhair ann. Is í Teamhair Breagh príomhdhiongna na hÉireann, nó faoi mar adeir Cúán: 'Temair toga na tulach/foatá Ériu indradach'. ¹⁵ Cén fáth an raibh Teamhair chomh tábhachtach sin óir bhí sí ina fásach in aimsir Chinaeda (cf. V2;3) agus ar feadh i bhfad roimhe sin? Ba údar áthais do Óengus Céle Dé go raibh Teamhair ina fásach lena linn féin, circa 800.

Atbath borg tromm Temra
la tairthin a flathe
col-lín corad sruithe
maraid Ard mór Machae. ¹⁶

Ba le Shíol Chearnaigh Shotail an ceantar ina raibh Teamhair suite, Deisceart Breagh, agus síleann Binchy gur tréigeadh Teamhair nuair a baineadh ard-ríochas Ua Néill de Shíol Aede Sláine tar éis na bliana 727. ¹⁷

Is dócha gur chuir na ríthe de Shíol Chearnaigh Shotail fúthu sa chrannóg ar Loch Gabhar thart faoin am sin. (Maidir leis an gcrannóg seo cf. H. Henken 'Lagore crannóg', Proc. R.I.A. Vol.53C,1-247; cf. an nóta staire ann le Liam Price, 18ff.

Shíl Henken go raibh conaí ar Dhiarmaid Ruanaidh (664) sa chrannóg seo. ¹⁸ Bhunaigh sé an tuairim seo ar an scéal Orguin trí mac Diarmada mic Cerbaill. Tá an scéal seo curtha in eagar agus pléite ag D. Greene ¹⁹ agus léiríonn sé nach féidir brath ar an scéal seo ó thaobh na staire de agus deir sé "Certainly, Henken's conclusion..... that 'on the historical evidence, the high-king Diarmait Ruanaid was using Lagore as a fortress as early as 651' seems somewhat bold." ²⁰ Is é Fógartach mac Cumuscaigh (786) an chéad duine a dtugtar 'rex Locha Gabor' air sna hannála.) Cad chuige mar sin ar cuireadh an oiread sin spéise i dTeamhair

in aimsir Chinaeda agus ina dhiaidh? Tugann Cúán freagra
na ceiste sin dúinn nuair adeir sé:

Ce beith ós Banbai brainig
ríg amrai, ard a medair,
ní fuil rechtas ríge foraib ²¹
acht a ríge techtas Temair.

Cé gur tréigeadh Teamhair lean teideal 'rí Temro' ar an rí a
bhí ina ard-rí ar Uí Néill.²² Cé go raibh an áit tréigthe bhí
draíocht fós ag baint leis. Faoi mar adeir Byrne "Throughout
Irish history the glory of Tara has always lain in the past --
in the reign of Conaire Mór, of Conn Cétchathach, of Cormac
mac Airt, of Niall Noígiallach or of Loeguire his son."²³

Fíodh na daoine seo isteach i mbréag staire na tíre agus cuireadh
béim ar an mbaint a bhí acu le Teamhair. Rinne Cinaed agus
Cúán cuid den chumadóireacht seo. Mhúnláigh Cinaed cuid den
traidisiún faoi Chormac mac Airt agus chuir sé i gcomparáid
é le Solamh (V 28). Mar is léir ón gcuntas thuas faoi shaol
Chonghalaigh agus ón rann seo thíos as dán le Cúán faoi Niall agus
an chailleach gránna a chlaochlaigh ina spéirbhean nuair a
luigh Niall léi bhí go leor dua ag baint le ríochas na Teamhrach.

Is gráin ra gabais anno gnúis
ar duthaig nucun ar drúis
tossach sin flatha Temra
na mbiat catha is chomfedna. (LL 11.4660-3)

I gcruthúnas air sin b'fhéidir bhí Cath na Teamhrach (980)
ar cheann de na cathanna ba mhó tábhacht sa 10ú aois.
Is í mo thuairim go mb'fhéidir gur chum Cinaed na dánta seo faoi
Teamhair do Chonghalach. Ní féidir é seo a chruthú, ní
luaitear ainm aon phatrúin sna dánta atá i gceist. Ní miste
a rá go bhfuil an t-éadh orainn go bhfuil a fhios againn gur cumadh

VII agus VI do Chonghalach agus Amhlaoibh faoi seach mar cé is moite de LU agus IL ní luaitear an bheirt seo i goeann ar bith de na lss. eile. Bhí Conghalach ina 'rí Temro' agus ar an ábhar sin bheadh na dánta seo (IV,V) feiliúnach dó.

7.30 Chum Cinaed dán VI do 'Amhlaoibh Átha Cliath'. "Tallus lúag mo dúane de" adeir sé, VI 21c. Dán faoi Achall (nó Acall) is ea an dán seo. Tá an cnoc seo óngarach do Theamhair agus bhí baint ag an dá áit lena chéile sa scéalaíocht faoi Theamhair, tugtar 'Achall ar-aicce Temair' ar Achall i ndán Chinaeda agus i Tuait indarba na nDésse in LU deirtear faoi Chormac mac Airt nuair a caochadh é:

Ní deochaid dī Cormac hi Temraig ónd uair sin ar ni hada rí co n-anim inti conaid i nAchall ar Themair ro boí. (LU 4377-8.)

B'fhéidir go raibh siombalachas éigin ag baint le hAchall in aimsir Chinaeda, siombalachas a cheanglódh é leis an ard-ríochas agus gur shíl Amhlaoibh leas a bhaint as an dán faoi Achall ar mhaithe lena pholaitíocht féin. Sa sliocht thuas as LU tá gluais ar Achall: "Áit hi fil Scrín Cholaim Cille indiu." Bhí baint ag Amhlaoibh le cuallacht eile a bhain le Colm Cille i ndeireadh a laetha mar fuair sé bás in í Choilm Chille. B'fhéidir freisin go raibh baint ag Cinaed le hí mar fuair Fiachra ua hArtacáin a bhí ina airchinneach dar le AU agus ina ab dar le ARÉ ar í bás idir 976 agus 977 (AU alias 978). Bhí Achall suite i nDeisceart Breagh agus ba de Chlann Chearnaigh mhic Dhianmada ríthe an cheantair seo. Luann Cinaed 'Cland Chernaig meic Diannata' ins an dán seo, rann 20.

(Dar le AU bhí baint ag Cinaed leo.) B'fhéidir gur cumadh an dán seo mar chonradh idir iad agus Amhlaoibh ach ní eol dom aon tagairt dá leithéid sna hannála in aimsir Chinaeda, ach tagraíonn Cinaed do "Gaidil for crech ocus Gaill / it luatha a n-eich dar Achall" (VI 16) a thugann le tuiscint go raibh comhoibriú de chineál éigin i gceist agus sílim gurb iad Clann Cheamaigh Shotail atá i gceist aige sa rann seo. Luann sé Fógartach éigin i rann 19. 'Ba flaith Fötla' an duine seo agus is é Fógartach mac Néill (cf. II 31), an duine deireannach de Chlann Cheamaigh Shotail a bhí ina ard-rí ar Uí Néill, atá i gceist ag Cinaed sa rann seo. Ag brath ar na tagairtí seo i rann 16 agus rann 19 go 21 do Ghaeil agus Gaill is féidir a rá go raibh ceangal nó conradh de chineál éigin idir Amhlaoibh agus Clann Cheamaigh Shotail.

7.31 Tugann Cinaed 'Amulaib Átha Cliath' ar a phatrún. Tugtar Amulaib Cuará(i)n agus Amulaib mac Sitriuca air i bhfoinsí Gaelacha. Tugtar Ólafr Kvaran, nó Kuaran, Kuoran, Quaran air i bhfoinsí Íoslannacha²⁴ agus Anlaf Cwiran nó Sitricson air ins an Anglo-Saxon Chronicle²⁵ I nginealach Gruffydd ap Cynan luaitear 'Avloed vrenhin cuaran m. Sutric'.²⁶ Is ainm iasachta ón tSean-Ioruais é Amulaib agus bhí Álaib agus Ólaib ann freisin sa Mheán-Ghaeilge, cf. "Go Amulaib ± Ólaib hua Inscoa rig Lochlainn..... Álaib hua Inscoa..... Cath Ruis na Rig, LL 11. 22744; 22791. Bhí éagsúlacht foirmeacha ag an ainm seo sa tSean-Ioruais; Áleifr, Óláfr, Óleifr, Ólafr. Shíolraigh na foirmeacha seo uilig ó *Amulaifar²⁷ agus tá toradh na héagsúlachta seo léirithe sna foirmeacha Gaeilge.

Tá leasainm Amlaoibh mínithe i mbealaí éagsúla ag scoláirí.

Is éard adeir Plummer faoi

The meaning of the name Cuaran is very uncertain. I have sometimes wondered whether possibly it rests on a confusion with a later Anlaf, and is an attempt to represent in Irish the soubriquet of Ólafr hinn Kyrri, Olave the Peaceful, son of Harold Hardrada. Anyhow, the Irish form was transformed back into Scandinavian sources, as we get Ólafr Kuaran, or Kuaron, Flatey Book l. 150.218.²⁸

Ar feadh m'eolais níor glacadh ariamh leis an míniú seo.

(B'fhéidir gurb é an míniú seo, áfach, faoi ndear do Bartrum Cuaran a mhíniú mar "(Norse) sandal".²⁹)

Glactar leis go coitianta gur focal Gaeilge é Cuarán san ainm Amlaib Cuará(i)n, ach tá sé ciallaithe i mbealaí éagsúla ag scoláirí. Mhínic W.M. Hennessy é mar 'Amlainh (Anlaff) of the sock (or of the sandal)'³⁰. Glac Todd leis an míniú seo.³¹

Mínítear Cuarán mar 'The crooked or stooped' in ARE, ii, 692.12 agus glactar leis an míniú seo in RIAContribb s.v. cuarán.

Tá an míniú seo bunaithe ar an bhfocal cuar (Cf. RIA Contribb, s.v. l cuar "curved, bent, crooked,"). Glacaim leis gurb é tuis. gin. uath. an fhocail cuarán 'sandal' atá anseo.

Tá Amlaib Cuaráin /Cuarán sna foinsí Mear-Ghaeilge, cf. Amlaib Cuaran LL 5467 agus Amlaib Cuarain, Corp. Gen. lch. 13. Cad chuige ar tugadh an leasainm seo air? Is éard adeir A. Walsh faoi:

The Norseman sometimes adopted Irish fashions in their dress..... It was probably from his Irish cuaran, or shoes of skin that Olaf Sihtricsson, the farous king of Dublin received his nickname.³²

Ní móide gurbh amlaidh, tá an uimhir iolra i gceist ag Walsh anseo agus is é an uimhir uatha den ainmfhocal atá sa leasainm. Luagh an tOll. F.J. Byrne liom go mb'fhéidir gur gairneadh rí de Amlaoibh san fhaisiún Gaelach agus gur lean an leasainm

Amhlaoibh Cuaráin dó ina dhiaidh sin mar go raibh an t-as nó cuarán ina chuid bhunúsach den ghnás seo in Éirinn.³³

B'fhéidir go dtagraíonn Cinaed dó seo nuair adeir sé faoi Amhlaoibh 'ro gab rígi i mBeind Étair', mar b'fhéidir gur bh ann a gaimleadh rí de. Mar a léirítear thíos ba é Amhlaoibh an rí ba ghaelaí a bhí ar na Gaill lena linn agus bhí dlúthbhaint aige le teaghlaigh mhóra na tíre agus bheadh sé ag teacht leis an méid atá ar eolas againn faoi dá ngainní rí de san fhaisiún Gaelach.

7.32 Bhí saol corrach ag Amhlaoibh. Bhí a athair Sitriuc Caoch nó Sitriuc Gáile mar a tugadh air freisin ina rí seal in Áth Cliath agus i York i Sasana.³⁴ Bhí an Sitriuc seo i gceannas ar na Gaill nuair a maraíodh Niall Glúndubh i gcath Átha Cliath. Ba éigin dó Áth Cliath a fhágáil an bhliain dar gcionn "per potestatem divinam" faoi mar adeirtear in AU(920). D'imigh sé leis go Sasana agus bhí sé ina rí ar York nuair a fuair sé bás sa bhliain 926. "Sitriuc h. Imair, ri Dubgall 7 Finngall, immatura aetate mortuus est" (AU 926 alias 927). Dhfíbir Aethelstan, rí Shasana, Gothbrith, a bhí ina rí i York i ndiaidh Sitriuc, agus Amhlaoibh mac Sitriuca as an mbaile sin agus faoi mar adeir Todd, "And now began the great effort to recover Northumbria from the hands of Aethelstan"³⁵. Bhí baint ag Causantin mac Aeda, rí Alban, agus ag Breatnaigh Ail Cluaidhe leis an iarracht seo. Rinneadh iarracht Breatnaigh na Breataine Bige a tharraing isteach san aontas in aghaidh Aethelstan nó an Mechteym mar a thugtar air in Ames Prydein, Tuar na Breataine, a cumadh chun na Breatnaigh a spreagadh le páirt a ghlacadh san aontas seo in aghaidh Aethelstan. (Cf. Ames Prydein,

curtha in eagar ag Ifor Williams, (Caerdydd, 1965).

Tagraítear don Mechteymn i ll. 18 agus 100 sa téacs agus tá an t-ainm seo pléite ag Williams sa réamhrá, xiv-xvii.) Tagraítear do Ghaeil na hÉireann agus Gaill Átha Cliath cúpla uair sa dán agus deirtear go dtabharfaidh siad cúnamh do na Breatnaigh chun na Sasanaigh, na Iwys, a dhíbirt.

Gwaethyl gwyr hyt Gaer Weir gwasgarawt allmyn
gwnahawnt goruoled gwedy gwelyn,
A chymot Kymry a gwyr Dulyn
Gwydyl Iwerdon Mon a Phryden.....³⁶

(The warriors will scatter the foreigners as far as Caer Weir — they will rejoice after the devastation, and there will be reconciliation between the Cymry and the men of Dublin, the Irish of Ireland and Anglesey (?) and Scotland....³⁷)

Bhí Hywel Dda, a bhí ina rí ar an gcuid ba mhó den Bhreatain Bheag nuair a fuair sé bás (950), báil leis na Sasanaigh agus is éard a deir Williams faoi Ames Prydein agus faoin aontas in aghaidh na Sasanach:

I suggest that a Welsh bard is doing his utmost to get the men of South Wales into this league, in spite of Hywel Dda. He promised them the help of the Scandinavians of Dublin, of the Irish, the Strathclyde Britons, Cornishmen, Bretons, and certain victory in the end. In the battle of Brunanburgh, 937, Athelstan defeated the allies, and the dazzling hope that bard had held up to his countrymen was utterly extinguished. I think we can date the Ames Prydein circa 930, without any hesitation whatsoever.³⁸

Ní fios go baileach cén bhaint a bhí ag Amhlaóibh Cuaráin leis an gcath seo. Luaitear an cath in AU 936 (alias 937) agus tugtar 'Bellum ingens lacrimabile atque horrible inter Saxones atque Nordmannos crudeliter gestum est....."

air agus deirtear gur éalaigh Amlaiph rí na Iochlannach ó pháirc an áir. Is éard adeirtear in ARÉ 938 faoin gcath seo: 'Cathroinedh ria righ Saxon for Constantin mac Aedha for Anlaf no Amhlaoibh, mac Sitric 7 for Breathnaibh.' Glacann Todd leis go raibh Amhlaoibh Cuaráin páirteach sa chath seo agus deir sé freisin:

Olaf Godfreyson was certainly at this battle.... but it is not certain whether he or his ~~name~~-sake Sitricson was the Olaf who is said in the poetical account preserved in the Sax. Chron. to have fled with the shattered remains of his troops to Dublin.³⁹

Meastar anois nach é Amhlaoibh Cuaráin an tAmhlaoibh atá i gceist sa dán faoin gcath. Tá na tagairtí don chath seo sna hannaíla Sasanacha tugtha ag D.J. Calder agus M.J.B. Allen ina dtuairisc faoi chúlra an dáin faoin gcath, The Battle of Brunanburh.⁴⁰ Is éard adeir siad faoin mbaint a bhí ag Amhlaoibh leis.

Essentially the facts are these: Anlaf, the Norse King of Dublin and son of Guthfrith (not to be confused with his cousin Anlaf, son of Sihtric), invaded England in 937 to re-establish Norse control over York and Northumbria.⁴¹

Fuair Aethelstan bás dhá bhliain i ndiaidh an chatha agus d'éirigh le Amhlaoibh mac Gothfradha smacht a fháil ar York and nuair a fuair sé bás sa bhliain 941 rinneadh rí de Amhlaoibh Cuaráin. Baisteadh é sa bhliain 943 nuair a ghéill sé do Edmund, rí Shasana, agus dhíbir muintir na cathrach é mar gheall air a bhaisteadh. D'éirigh leis teacht ar ais arís sa bhliain 949 ach cuireadh an ruaig air arís sa bhliain 952 agus d'fhill sé ar Áth Cliath.⁴² Ghlac sé páirt an-ghníomhach i gcúrsaí na hÉireann ina dhiaidh sin. Bhí sé

ina chliamhain ag Murchadh mac Finn (972) rí Laighean agus bhí sé pósta freisin le hinfon Mhuircheartaigh mhic Néill (943).
Luann Gilla Mo Dutu airneacha na mban seo a bhí pósta leis.

Glun Iairn is Mael Sechlainn saidbir
a saemathair Dunlaith druin
Murchertach mac Neill a hathair
i céim ra cathaib ra chuir. (LL 11. 17357-60)

Cland Murchada meic Find Gomlaid
gasta cein rí Lagen léir
a meic mac Briain Donchad deymain
is Sitriuc mac Amlaiph feil. (LL 11. 17365-8)

Is faoi Ghomlaith a dúradh

Trí lemnend ra ling Gomlaith
ni lingfea ben co bráth;
léim i nÁth Cliath, leim i Temraig⁴³
léim i Cassel carraig ós chach.

Is éard adeirtear faoin rann seo in LL: "Amlaib Cuarain a cetruntar 7 Mael-Sechlainn mac Donnall iar tain 7 Brian."⁴⁴
Tá cuntas maith tugtha ar Todd ar imeachta Amlaoibh in Éirinn.⁴⁵
Thug sé cúnadh cúpla uair do Chonghalach cé gur dócha gurbh é a bhí i gceannas ar na Gaill nuair a maraíodh Conghalach. Ina ainneoin sin bhí sé féin agus Donnall mac Conghalaigh ag comhoibriú lena chéile ina dhiaidh sin in aghaidh an ard-rí Donnall Ua Néill nuair a bhris siad cath Cille Móna air.⁴⁶

Léiríonn na hainneacha a bhí ar roinnt de na daoine a shíolraigh ó Amlaoibh go raibh siad gaelaithe go maith. Tugadh Glún Iarainn (989) ar mhac leis agus le Dunlaith. Tá an t-ainm seo pléite ag Carl Marstrander ina Bidrag til det norske sprogs historie i Irland (Christiana. 1915).
Tá résumé i bhFraincis ar an saothar seo le Alf Sommerfelt sa Revue Celtique, 39 (1922), 175-198. Is air atá no chuid eolais faoi leabhar Marstrander bunaithe. Deir Marstrander nach

ainm Gaelach é Glúin Iarainn ach go bhfuil sé múnlaíthe ar *Iarn-kné sa tSean-Ioruais. Tá an t-ainm seo ar fáil ar tús mar Ierncne, Erone (AU, 852, 882, 885, agus 886) agus is éard adeir sé faoin malartú seo: "L'alternance Ierncne: GlúinIarainn est une témoignage sur des rapports linguistiques très intimes qui existaient entre les Scandinaves et les Irlandais à la fin du ixe siècle."⁴⁷ (Tá trácht ar Glinaru/Glinvarn sna ginealaigh Bhreatnacha.⁴⁸) Tugadh Mael Muire ar infon le hAmhlaibh a bhí pósta le Mael sheachnaill Mór mac Domhnaill.⁴⁹ Fuair Duggall mac Amhlaibh bás i gcath Chluain Tarbh agus marafodh Gilla Ciaráin mac Glúin Iarainn in éineacht leis.⁵⁰ Bhí mac ag an Dubhghall seo agus tugadh Mathghamhain air.⁵¹ Mar is léir ó na hainmneacha seo bhí dlúthbhaint ag Amhlaibh agus ag a mhuintir leis an saol Gaelach. Ghlac rí Átha Cliath páirt i gcúrsaí polaitíochta na tíre faoi mar a ghlac rí ar bith eile in Éirinn, geall leis, ach bhí ceangal ag mhuintir Átha Cliath leis an saol Lochlannach ag an am céanna. I bhfianaise ar staid Átha Cliath sa chóras Éireannach is féidir an tagairt a rinne Broccán Cráibdeach di agus é ag déanamh gaisce as Cúige Laighean a lua:

Ní chluinem i n-oenchuíced
 eter thalmáin is naemnem
 caillig inmar naeb Brigit
 7 clerech inmar Chaengen....

is ess inmar Ess nDuthaite
 7 dún inmar Dublind. (LL 11. 6351-4; 6361-2.)

Sa bhliain 978 tuairiscítear sna hannála: "Muircertach mac Domnaill huf Neill agus Congalach mac Domhnaill, maic Congalaigh, da rigdamna Erenn do marbadh le hAmlaim mac Sitriuca"⁵². Bhris Amhlaibh cath Bithlainn ar na

Laighnigh an bhliain dar gcionn agus marafodh rí Laighean sa chath. 'Augaire mac Tuathail .ui. A marbad la Amlaíb Cuaran i cath Bithland.' (LL.1.5466-7. Seo é an t-aon fhoinsé a luann Amhlaoibh leis an gcath.)⁵³ Gabhadh Donnall Claen, rí Laighean, an bhliain chéanna agus coinníodh ina phríosúnach in Áth Cliath é. Bhí cumhacht Amhlaoibh ag méadú agus b'fhéidir gur shíl sé an t-ard-ríochas a bhaint amach dó féin nuair a troideadh cath fuilteach idir é féin agus Maelseachlainn Mór ag Teamhair. Tá sé suntasach gur troideadh an cath seo ag Teamhair (faoi thábhacht na Teamhrach cf. 7.22). Briseadh go hionlán ar Amhlaoibh. "Ba fae do cechtar de comriachtain and, acht ba messu do na Gallaib" faoi mar adeirtear faoin gcath i gCGG.⁵⁴ Fágadh Ragnall mac Amhlaoibh rídhambna na nGall marbh ar pháir an áir agus thit "mathi Gall Atha Cliath and uli". Cuireadh Áth Cliath faoi léigear ar feadh trí lá agus trí oíche agus gabhadh an baile agus saoradh na géill a bhí ag Amhlaoibh. Is éard adeirtear faoi seo in LL: "Is and sin forfuacair Mael Sechlainn in n-escongra n-airdairc .i. Cech oen ar se fil i crich Gall do Gaedelaib i ndaire 7 i ndochraite táet ass dia thir freisin." (LL 3141-4). D'imigh Amhlaoibh leis thar sáile go hÍ Choilm Chille 'a n-aithrige 7 a n-ailithri'⁵⁵ agus is ann a fuair sé bás. Chuir cath na Teamhrach deireadh le cibé ar bith cén uallmhan a bhí aige cumhacht Átha Cliath agus a chumhacht féin a leathnú.

7.40 Is fianaise é dán Chinaeda go raibh cumarsáid liteartha de chineál Éigin idir na Gaeil agus na Gaill sa IOú aois. Tá freisin ceann de na chéad samplaí sa Ghaeilge de fhocal iasachta ón tSean-Ioruais ina chuid filíochta. Is é sin an focal targa, (IV, 19a) (cf. 7.43 thíos). Ní míste ar an ábhar sin scrúdú a dhéanamh ar an gcumarsáid chultúrtha a bhí idir an dá chine - go háirithe i ngeall ar an úsáid a baineadh as saothar Chinaeda le cruthú go raibh an-chumarsáid eatarthu.

7.41 Ag trácht dó ar na filid (filí) agus a gcuid taistil ó phátrún go pátrún deir Thurneysen.

Auch die Wikinger Staaten in Dublin und Waterford suchen sie auf. Schon aus dem 9. Jahrhundert ist uns eine preisende Strophe auf König Amlaib (Olaf) von Dublin bewahrt. Und nachdem die Nordländer im 10. Jahrhundert das Christentum angenommen hatten, scheint⁵⁶ ein reger Verkehr geherrscht zu haben.

Tagraíonn A. Walsh don fháilte a fearadh roimh fhilí Éireannacha sna bailte Lochlannacha⁵⁷ agus deir Nora K. Chadwick: "We have ample records of literary intercourse and even close friendship between the bards and sagatellers of the Irish and Norse."⁵⁸ Nuair a scrúdaítear na foinsí a luann na húdair thuas feictear nach raibh cúrsaí amhlaidh. Is ábhar iontais é a laghad tionchair a bhí ag an dá chine ar a chéile i gcúrsaí litríochta agus teanga, go háirithe nuair a chumnaítear go raibh na Gaill seantbhunaithe in Éirinn in aimsir Chinaeda. Réitím cuid mhaith

leis an ráiteas seo leanas a rinne W.A. Craigie faoi
na cúrsaí seo:

Despite the close connection of the invaders with
the natives which existed at various times and
places (e.g. the reign of Olaf Kvaran at Dublin),
the general mass of the people on both sides
could have known but little of each other.⁵⁹

Ní shéanaim nach raibh baint agus dlúthbhaint ag an dá chine
lena chéile ar uairibh - is léir ón tuairisc thuas faoi
Chonghalach agus Anhlaoibh go raibh - ach mar sin féin ní
féidir liom glacadh leis go raibh dlúthbhaint chultúrtha
agus liteartha eatarthu faoi mar a thugann na húdair thuas-
luaite le tuiscint go raibh. Má bhí an uasalaimne Loch-
lannach sna bailte fite-fuaite i gcúrsaí polaitíochta na
hÉireann agus gaol acu leis na ríthe agus taoisigh Ghaelacha
níorbh anhlaidh do ghnatháitreachbhoirí agus ceannaithe na mbailte.
Ón méid atá ar eolas againn fúthu choimnigh siad a dtraidisiúin
(cf. 7.42) agus a dtéanga féin go teacht na Normanach go
hÉirinn. Is anhlaidh a léiríonn an córas eaglasta a bhí in
Áth Cliath ag na Gaill nuair a ghlac siad leis an gCriostaíocht
an difríocht idir iad féin agus an chuid eile d'Éirinn, arae
ghlac siad le ceannasaíocht Canterbury i Sasana agus níor ghlac
siad le córas na mainistreacha. Bhunaigh Thurneysen a
chuid tuairimí faoin gcumarsáid idir na filí agus na Lochlannaigh
ar dhá fhoinse; (a) rann acnair do Anlaib éigin agus (b)
an fhianaise a chuir Meyer ar fáil in alt dar teideal
'Nordisch-Irisches'.⁶⁰ Tá (a) luaite in dá cheann de na
tráchtais nheadracha a chuir Thurneysen in eagar faoin teideal

Mittelirische Versleheren; ⁶¹ tá (a) luaite i dtéacs I, 32; II uimh. 58. Luaitear an rann aonair seo sna tráchtais seo mar shampla de Rathnuall bairdne agus tá sé curtha in eagar ag Meyer ina Primer of Irish Metrics

Amláib airchingid	Atha airtheraig	Erenn íathaige
dagrí Duiblinde	dēne dūthaige	trēne trīathaige. ⁶²

Tá an tagairt seo do Amláib pléite ag Thurmeysen ina anailís ar na tráchtais seo. ⁶³ Níl sé chomh cinnte anseo agus atá sé sa Held. faoin duine atá i gceist. Luann sé Amlaib a bhí ina rí in Áth Cliath agus a luaitear sna hannála idir 853 agus 871 agus deir sé go mb'fhéidir gurb é atá i gceist. Cuireann sé Olaf Godfreyson (Amhlaoibh mac Gothfradha) c. 930-940 agus Amláib Cuarán san áireamh freisin. Cuireadh an chéad téacs in MV le chéile sa 9ú aois agus deirtear in Early Irish Metrics gur féidir glacadh leis go mbaineann rann ar bith a luaitear i dtéacs I agus II araon leis an 9ú aois. ⁶⁴ (Deir Thurmeysen go mbaineann an chuid is sine de II le deireadh an 8ú aois agus gur cuireadh I agus II le chéile sa IIú aois. Admhaíonn sé go ndeachaigh athraithe ar I sa Ióú aois. ⁶⁵) Síleann G Turville-Petre go mb'fhéidir gurb é an tAmláib a bhí ina rí ar Áth Cliath sa 9ú aois atá i gceist. ⁶⁶ Níl féidir a bheith cinnte cé tá i gceist anseo. Táim féin i bhfabhar glacadh leis go bhfuil seans maith ann gurb é Amhlaoibh Cuarán atá i gceist. Tá fianaise againn gur cumadh dán amháin ar a laghad dó (VI istigh). Mar a léirítear thuas bhí sé féin agus a chlann mhac ar maos sa saol gaelach agus d'fheilfeadh an teideal 'dagrí Duiblinde' go maith dó. Ós a choinne sin caithfear fianaise na

dátaíochta a chur san áireamh agus tá an chuma ar an scéal go mbaineann an rann leis an 9ú aois má tá an dáta a luaigh Thurneyesen le MV i agus ii ceart. Ní miste a rá go raibh an tAmhlaoibh atá i gceist ag Thurneysen (ina Held.) pósta le hiníon le Aed Finnléith mac Néill (-879).⁶⁷ Má cumadh an rann seo don Amhlaoibh seo is iontach liom nár tháinig dán nó aon chuid de dhán eile a cumadh do rí nó taoiseach de bhunadh Lochlannach anuas chugainn ón tréimhse idir an dá Amhlaoibh. Is féidir glacadh leis an rann áirithe seo mar fhianaise go raibh cumarsáid de chineál éigin ann idir aos dána na Gaeilge agus na Gaill ach más é Amhlaoibh Cuaráin atá i gceist ann ní féidir an rann a úsáid mar fhianaise neamhspleách ar an gcumarsáid seo mar tá a fhios againn gur chum Cinaed dán don Amhlaoibh seo agus faoi mar a léitítear thíos dealraíonn sé go mba eisceacht é an dán sec.

Maidir le (b) luann Meyer don Chinaeda (VI), tagraíonn sé do Thurcaill agus a bhean, Líamain, agus Ragnall Phort Láirge a luaitear i ndán atá curtha síos do Chúán ua Lothcháin agus curtha in eagar ag Meyer féin,⁶⁸ agus tagraíonn sé do rann i gcaoineadh ar Mhathghamhain mac Cinéidigh (976). Seo leanas an rann as dán Chúáin.

Turcaill tuir in trénc[h]atha
 is Liamain a bean nar' liudh,
 Ragnall rig-p[h]uirt rim-Lairgi
 roba hinmain hium in triur.⁶⁹

Maidir leis an triúr a luaitear sa rann sec tugann Meyer patrúin an fhile orthu⁷⁰ agus deir sé sa reamhrá a chuir sé leis an dán gur fianaise é an dán ar chumarsáid shíochánta idir Gaeil agus Gaill:

Das folgende Gedicht Cúan húa Lothcháins (41024) ist u.a. durch die Aufzählung der gleichzeitigen Könige Irlands und Schottlands interessant, sowie durch die Erwähnung des friedlichen Verkehrs nordischer Eroberer mit einem irischen Barden.⁷¹

Ní luann Meyer aon dáta le duine ar bith de na Gaill atá i gceist sa rann seo. Níl aon tagairt do Thurcaill sna nótaí faoi Ghaill Phort Láirge a chuir Todd lena eagrán de CGG.⁷²

Ní eol dom ach oiread aon ní i dtaobh Líamain. Maidir leis an Ragnall a luaitear ba ainm sách coitianta é sin i measc ríthe Phort Láirge agus bhí an t-ainm sin ar bheirt de ríthe an bhaile sin a mhair thart faoin am céanna le Cúán.⁷³

Caithfear iniúchadh a dhéanamh ar na hainmneacha eile a luaitear sa dán seo le fáil amach ar chum Cuan é. Ní féidir tatal a bhaint as roinnt de na hainmneacha seo. Luaitear 'Brian na Banba a Borumi' i rann 25 agus bhí an rí sin comhaimseartha, ar ndóigh, le Cúán. Maidir leis an gCinaith a luaitear sa rann céanna ní féidir a rá go cinnte cé tá i gceist siocair an t-ainm sin a bheith ar roinnt ríthe Albanacha. Luaitear Tomaltach sa rann céanna agus deirtear go raibh sé i gCruachain. Ní raibh aon duine darbh ainm dó Tomaltach ina rí ar Chúige Connacht in aimsir an fhile. Tagraítear do Chormac éigin i rann 24 agus deirtear go raibh sé ina 'ardrí deag-Ulad' ach ní raibh a leithéid de rí ann ar chor ar bith. Ní móide gur chum Cúán an dán seo agus cé go luaitear a ainm i rann 4 sílim gur cumadh an dán seo i ndiaidh a bháis. Dá gcumadh Cúán an dán seo bheifí ag súil le tagairt éigin do Mhaelsheachlainn mac Domhnaill i liosta na ríthe sa dán. Ní féidir dá bhrí sin glacadh leis an dán seo mar shampla de phátrúntach na nGall.

Maidir leis an gcaoineadh faoi Mhathghamhain is é an leathrann seo leanas atá i gceist ag Meyer. (Tagraíonn Walsh agus Chadwick dó freisin.)

ni dingnem tainsium na nGall
ar mo dile le Duibhgenn.⁷⁴

Is éard adeir Todd faoin leathrann seo:

There is a curious allusion to the bard's friendship (the original uses a stronger word, dile, "love") for Dubhcenn, son of Imar of Limerick, in consideration of which he says, "I will not revile the foreigners."⁷⁵

Ghlac Todd leis gur cumadh an dán nuair a bhí Brian ina ard-rí.⁷⁶

Tá an dán seo sa chóip de CGG a scríobh Mícheál Ó Cléirigh.

Tugtar B ar an ls. seo de CGG. Bhumaigh Ó Cléirigh a théacs ar ls. a scríobh Cú Chonnacht Ó Dálaigh (C). Maidir leis an gcaoineadh atá i gceist anseo baineann sé le ceithre cinn de dhánta faoi Bhrian agus faoi Mhathghamhain atá i gcóip B de CGG ach nach bhfuil sa chóip atá i ls. H.2.I7 (D). Is éard adeir Goedheer faoi na dánta seo:

These four poems, found only in B, were probably inserted by O'Clery from some other manuscript. They never formed part of C, since the scribe of D, who in another instance did not shrink from swelling his text with additional poetry, would never have expunged them. There is, however, no linguistic or prosodical evidence preventing us from ascribing them to the eleventh century. They contain particulars, including proper names, which can only be explained from their being based upon oral tradition.⁷⁷

Níl an dáta a luann Goedheer anseo ag teacht leis an dáta a luaigh Todd. Ní móide go dtéann an dán siar go dtí an IOú aois. Dealraíonn sé nach raibh sé sa bhunleagan de CGG a cumadh sa chéad leath den I2ú aois.⁷⁸

Ní féidir glacadh leis an dán seo mar fhianaise dhearfa ar chumarsáid chultúrtha idir na filí agus na Lochlannaigh sa IOú aois.

Chomh maith leis an gcaoineadh thuas tagraíonn Walsh⁷⁹ agus Chadwick⁸⁰ do Mhac Liag agus Mac Coise agus deir siad gur chaith siad bliain in Áth Cliath. Tá sé seo bunaithe ar an dá rann seo leanas as dán atá in ainm agus a bheith ina chomhrá idir an dá fhile.

Marthain duit, a Ioraird féil,;
a meic Coisi go ccaimcé[i]ll,
as mithidh dúinn tocht d'ar ttoigh,
atámaid i fus bliadhain.

Gidh goiritt let-sa accus lind
an denus sin i nDuibhind,
as faide le Brían Banba⁸¹
gan éistecht rem urlabhra.

Baineann Chadwick úsáid as an dá rann seo mar shampla den chumarsáid liteartha idir an dá chine:

And both Brian's chief poet Mac Liag, and Mac Coisse, bard and story-teller of the High-king Mael Sechnaill II, spent a whole year at the court of the Scandinavian King Sihtric in Dublin.⁸²

Tá an dán seo agus na dánta a chuirtear síos don bheirt fhile seo pléite ag Colm Ó Lochlainn agus is é a bhreithiúnas nár chum ceachtar don bheirt an dán áirithe seo.⁸³ Tá sé chomh maith dúinn an dán seo a phlé i dteannta an dáin dar tús 'Leasg amleasg sind gu Áth Cliath.'⁸⁴ Thug Meyer Mac Liacs Totenklage um Tadg ua Cellaig ar an dán seo. Is é Ó Comhraidhe ba thúisce a chuir an dán seo síos do Mhac Liag.⁸⁵ Seo leanas an chéad dá rann sa dán:

Leasg amleasg sind gu Āth Clīath,
co dún Amlaib na n-ōrscīath,
ō Āth Clīath na lland 's na lecht
is dīan, is mall m'imthecht.

A lucht Ātha Clīath na clog
eidir abaidh is easbog,
na cuiri[d] ūir tar Tadg toir⁸⁶
co tair[i]g dūinn a dēchain.

Bhain Goedheer úsáid as na rainn seo le cruthú go mba
Chríostaithe iad na Lochlannaigh in Éirinn faoin am ar troideadh
cath Chluain Tarbh.⁸⁷ In ainneoin gur ghlac an tAth. Ryan
leis gur chum Mac Liag an dán seo níor ghlac sé leis go mba
Chríostaithe iad bunáite na Lochlannach in Éirinn faoin am
ar cumadh an dán agus is léir ón sliocht seo leanas as léirmheas
a scríobh sé ar leabhar Goedheer go raibh roinnt deacrachtaí
aige leis an dá rann thuas.

Isolated christians in the Norse host at Clontarf
may be regarded as the exceptions proving the
rule. It is, however, true that Mac Liag
in his elegy on Tadg O Ceallaig refers to
monasteries, bells, an abbot and bishop in
connection with Dublin, but as the existence
of persons and things so ecclesiastical in the
Dublin of 1014 is not otherwise attested, it would
be wise to conclude that Mac Liag is indulging in
poetic licence, or that the name 'Ath Cliath' is
applied to the whole Norse territory about the
Liffey, which would include such distinguished
churches as Swords and Clondalkin.⁸⁸

Tá an dán seo pléite ag an Ath. Aubrey Gwynn in alt dar teideal
'The Origins of the See of Dublin'.⁸⁹ Léiríonn sé nach bhfuil
aon fhianaise ann gur chum Mac Liag an dán agus deir sé:

On the other hand, the mention of an Abbot and
Bishop of Ath Cliath may be a sound argument for
dating this poem later than the life-time of Mac Liag.
Dublin had a Bishop within⁹⁰ twenty or thirty years
of the battle of Clontarf.

Murar chum Mac Liag an dán seo agus an chuid sin den chomhrá atá leagtha air sa dán reamhráite dar tús 'Marthain duit, a Ioraird féil' cé chum na haistí seo? Tá na dánta atá curtha síos do Mhac Liag agus Mac Coisi pléite ag Colm Ó Lochlainn.⁹¹ (Ní miste breithiúnas Carney ar alt acu seo a lua anseo: "The article, quite valuable on the whole, has to be read with caution."⁹²) Shíl Ó Lochlainn gur chum duine amháin bunáite na ndánta seo agus shíl sé gurbh é Seán mór Ó Dubhagáin an t-údar:

Many of the 'Mac Coisi' poems and most of the 'Mac Liag' poems savour very much of Ó Dubhagáin, with long lists of chiefs and kings in the exact style of the famous topographical poem.⁹³

Fiú féin mura bhfuil an ceart amach is amach ag Ó Lochlainn faoi údar na ndánta seo is léir nach féidir glacadh leo a thuilleadh mar shampla de chumarsáid liteartha idir Gaeil agus Gaill. Ní féidir glacadh leis a thuilleadh go raibh, faoi mar adeir Thurneysen agus scoláirí eile, 'ein reger Verkehr' idir na filí agus na Lochlannaigh in Éirinn. Is fíor, ar ndóigh, go luaitear Gaill Átha Cliath i Lebor na Cert agus go bhfuil dán ann fúthu.⁹⁴ Is léiriú é seo ar ionad Átha Cliath i bpolaitíocht na tíre. Go dtí go gcuirfear fianaise ar fáil chun a mhalairt a chruthú caithfear glacadh le dán Chinaeda do Amhlaoibh Cuaráin mar eisceacht. Ní féidir liom ach oiread morán muiníne a chur sna "numerous references to Norse and Icelandic poets who visited kings in Ireland, notably Óláfr Cuaran and Sihtric 'Silken-Beard'..." atá i gceist ag Chadwick.⁹⁵ Níl Walsh ach in ann trí fhile Lochlannach a lua a raibh baint acu le ríthe in Éirinn.⁹⁶ Is ábhar iontais é a laghad tionchair a bhí ag an dá chine ar a chéile i gcúrsaí litríochta agus is íontach liom freisin nár fhág na Lochlannaigh a bhí lonnaithe

in Éirinn leis na céadta bliain rian níos láidre ar an nGaeilge ná mar a d'fhágadar. Gan amhras fágadh rian Lochlannach ar ghnéithe áirithe de litríocht agus teanga na hÉireann ach níl an rian seo chomh fairsing agus a measadh í a bheith uair amháin. Is ceist ghabhlánach chasta í ceist seo an tionchair a bhí ag an dá chine ar a chéile. Ní miste breathnú ar dhá ghné den cheist seo chun dán Chinaeda a shuíomh níos fearr ina chúlra. Is féidir linn an tionchar nó easpa tionchair atá faoi chaibidil againn a mheas sna traidisiúin faoi bhunú Átha Cliath agus ní miste seo a dhéanamh i ngeall ar an mbaint a bhí ag Cinaed le duine de ríthe an bhaile seo. Caithfear na focail iasachta a glacadh sa Ghaeilge ón Ioruais a chur san áireamh freisin arae tá dhá shampla de na focail seo i saothar Chinaeda.

7.42 Ní chuirtear an oiread sin suime i gcúrsaí na nGall sna hannála Éireannacha ná i bhfoinsí eile a scríobhadh in Éirinn. Luaitear, gan amhras, an scrios a rinne siad sa tír ar mhain-istreacha agus tugtar cuntas ar a gcuid imeachtaí míleata ach is ar éigin a chuirtear aon spéis ina nósanna, ina gcreideamh ná ina stair.⁹⁷ Cé is moite de roinnt inscríbhinní san aibítir Rúnach⁹⁸ níor fhág na Lochlannaigh in Éirinn aon fhoinsí scríofa ina ndiaidh. Is éard adeir an tAth. Ryan faoi chultúr na Lochlannach a bhí ina gcónaí i mBaile Átha Cliath:

The general culture of the Norse citizens of Dublin is a subject that requires fuller investigation. It seems to be a historical fact that they produced absolutely no literature. Not a single Dublin writer in prose or poetry is known between the settlement on Áth Cliath in the middle of the 9th century and the coming of the Normans. The same is true of the Northmen

all over Ireland. A few runic inscriptions alone bear witness to any knowledge, even rudimentary, of letters.⁹⁹

Chun eolas a fháil faoi dhearcadh na Lochlannach ar chúrsaí in Éirinn caithfear dul i muintín foinsí a scríobhadh sna teangacha Lochlannacha, san Íoslainnais go háirithe. Scríobhadh na foinsí seo go hiondúil i ndiaidh teacht na Normanach go hÉirinn agus tá ar an ábhar sin bearna fada ama idir iad agus na cúrsaí staire atá faoi chaibidil iontu. Ní luaitear titim Átha Cliath do na Normanaigh sna foinsí seo ach tugtar tuairisc i roinnt foinsí Lochlannacha ar bhunú an bhaile, tuairisc nach bhfuil sna hannála Éireannacha. Ní miste an tuairisc seo a phlé mar léiríonn sé in ainneoin nach bhfuil aon fhoinsí scríofa againn ó Lochlannaigh Átha Cliath gur féidir linn teacht ar chuid dá dtraidisiúin fúthu féin. Tuairiscítear sna hannála Éireannacha gur bunaíodh longphort ar an Life ag Duibhlinn sa bhliain 841 (AU). Ní hinsítear, áfach, cé bhí i gceannas ar na Lochlannaigh a bhunaigh an longphort seo. Thart faoin mbliain 853 tháinig 'Amlaib mac ríge Lochlann 7 longas gall Herenn lanmor leis..... cora gaib rigi gall Herend'.¹⁰⁰ Glactar leis gurbh é an tAmhlaoibh seo a rinne baile tábhachtach de Áth Cliath.¹⁰¹ Ní chuirtear bunú an bhaile ina leith sna foinsí Lochlannacha.

Tuairiscíonn Snorri Sturluson (II78-1241) ina mhórshaothar staire, an Heimskringla,¹⁰² gur bhunaigh Thorgils agus Fródi, beirt mhac le Harald Hárfagri, rí na hIoruaidhe sa 9ú aois, Áth Cliath.

King Harald gave ships of war to Thorgils and Frode, with which they went westward on a viking cruise, and plundered in Scotland, Ireland, and Bretland. They were the first of the Northmen who took Dublin. It is said that Frode got poisoned drink there; but Thorgils was a long time king over Dublin, until he fell into a snare of the Irish, and was killed.¹⁰³

Ní eol dom aon tagairt don bheirt mhac seo le Harald in annála na hÉireann. Tá macalla den traidisiún seo ar fáil, áfach i bhfoinsí Breatnacha. Tugtar tuairisc ar bhunú Átha Cliath in Hanes Gruffydd ap Cyran. Deirtear sa tuairisc seo gur bhunaigh Harald féin an baile.

Haralld harfagyr eissyoēs a gerdassei kyn no henne, a dirvaur lu gantha6, ac a damgylchynus holl ywerdon gan greulonder, a llad y chi6daut ac eu fo, ae goresgyn ar hyt ac ar llet. Ac yd adeilws enteu dinas dulyn a llawer o dinassoed ereill a chestyll a lleoedd cadarn, ac y velly cadarnhau a guastatau y deyrnas ene chyl o gylch. Ac 6n oe vroder a ossodes yn 6n or dinassoed a adeilassei; er honn a elwit yn eu hyeith hwy porthlarg; ae etived enteu a vuant vrenhined y dinas h6nn6 er henne hyt hedi6. Harallt eissyoēs a wledychus tros wyneb ywerdon ac enyssed denmarc y rei y syd ene mor kyuarystlys a thal enys prydein megys y mae enyssed ciclade y rung mor tyren a denmarc.¹⁰⁴

(Harald Haarfagr, moreover, had set out before this, and a mighty host with him and circumscribed all Ireland with cruelty, and slain its inhabitants and put them to flight, and conquered them far and wide. He built the city of Dublin and many other cities and castles and strongholds, and thus strengthened and settled the kingdom round about him. He placed one of his brothers in one of the cities which he had built; wherefore it is called in their language **Pertláirge**; and his descendants have been kings of this city

since then to this day. Harald likewise reigned throughout Ireland and the islands of Denmark which are in the sea side by side with the island of Britain as the islands of the Cyclades are between the Tyrhennian Sea and Denmark.¹⁰⁵⁾

Tá an tuairisc shuimiúil seo pléite ag A.G. van Hamel.¹⁰⁶

Glacann sé leis go mbaineann an traidisiún faoi bhunú Átha Cliath san Hanes leis an IIú aois. Deir sé go bhfuil cuntas Snorri bunaithe ar thraidisiún níos sine ná foinse an Hanes agus míníonn sé an pháirt a ghlac Harald i mbunú an bhaile dar leis an gcuntas Breatnach mar seo leanas:

That the record of the two sons was transferred to the father and his brother, is in no way surprising. Hárald Hárfagri was becoming the national hero of the Norse Vikings, so that he could easily be credited with the achievements of his less illustrious sons.¹⁰⁷

Sílim go léiríonn an sliocht as saothar Snorri agus as an Hanes go raibh traidisiúin ar leith dá gcuid féin ag Gaill Átha Cliath agus ag Gaill na hÉireann frae chéile. Níor chuir aos léinn na Gaeilge mórán spéise sna traidisiúin seo go bhfios dom agus is léiriú eile é seo nach raibh mórán den 'literary intercourse' a bhí faoi chaibidil againn thuas ann idir an dá chine.

(B'fhéidir áfach, go raibh eolas éigin ag aos dána na Gaeilge ar an traidisiún faoi bhunú Átha Cliath faoi mar atá sé san Hanes. Cé nach luaitear Harald sna hannála Éireannacha tugtar síl Arailt ar mhuintir Átha Cliath i gceann de na dánta atá pléite thuas (7.41) agus a chuirtear síos go bréagach do Mhac Liag. Is éard adeirtear sa dán seo:

A s[h]íl Arailt rúadhus rand,
a iarsma laec[h]rad Lochlann,
ní Gall do báid Ó Maine,
ní rand d'áir ná d'esgaine. ^{I08}

B'fhéidir, áfach, gurb iad muintir Arailt, teaghlach de bhunadh Lochlannach a choinnigh greim ar a gcuid tailte i ndiaidh teacht na Normanach agus gabháil Átha Cliath, atá i gceist anseo. D'fheilfeadh an cur síos 'iarsma laechrad Lochlann' go maith dóibh. ^{I09})

7.43 Ceapadh tráth go raibh Gaeilge na hÉireann agus Gaeilge na hAlban go mór faoi chomaoin ag an Ioruais agus go raibh roinnt mhaith iasachtaí de bhunadh Lochlannach sa Ghaeilge. Tá athbhreithniú déanta ar an gceist seo le roinnt blianta anuas agus feictear do scoláirí nach bhfuil an tionchar Lochlannach ar an nGaeilge chomh mór agus measadh é a bheith uair amháin. Is féidir an sliocht seo leanas as alt le Alf Sommerfelt a lua mar shampla den chlaonadh a bhí ann tráth nuair a cuireadh an iomarca béime ar na hiasachtaí seo:

We have many words for weapons and war and for seamanship and fishing of Norse origin in Middle Irish. Is is interesting to see how many terms for ships and seamanship used in the Latin texts which were translated into Irish during the time of the Norsemen or shortly after, are rendered by Norse words; the Cath Catharda is full of them. Some are still in use in Irish, e.g. stiúir, stiúradh, acaire, sciobadh, dorgha, trosc. ^{II0}

Tá tionchar na hIoruaise ar an Gàidhlig pléite ag Magne Oftedal agus tá an tionchar a bhí ag an Ioruais ar an nGaeilge fré chéile pléite ag D. Ó hUaithne le deireannaí. ^{III} Is féidir an sliocht seo leanas as saothar Uí Uaithne a lua mar shampla den athbhreithniú

atá déanta ar cheist seo na n-iasachtaí:

Thus, when Sommerfelt (1962:76) speaks of the large number of terms for ships and seamanship rendered by Norse words in twelfth-century Irish and says 'the Cath Catharda is full of them', it is worth while seeing just what that means; in fact a check of Stoke's Glossarial Index reveals fewer than thirty words of Norse origin. A more diligent investigation might turn up a few more, but it is improbable that there could be as many as fifty. It is probably safe to conclude that at no period of Irish did the number of Norse loanwords exceed the percentage of 0.2 of the total vocabulary estimated by Oftedal (1962:123) for contemporary Lewis Gaelic.^{II2}

(Ní miste a lua go raibh tráth ann nuair a shíl scoláirí Lochlannacha go raibh tionchar láidir ag an nGaeilge ar an Íoslannais ach léirigh Finnur Jónsson nach bhfuil ach dornán beag focal san Íoslannais a shíolraigh ón nGaeilge. ^{II3}) Sílim go léiríonn an teirce seo a laghad cumarsáide a bhí idir an dá chine agus is gné eile í de cheist an tionchair atá pléite thuas. Tá dhá fhocal iasachta de bhunadh Lochlannach i bhfilíocht Chinaeda. Is iad sin na focail Amlaíb (VI 21a) agus targa (IV 19a). Is ainmfhocal dílis é Amlaíb agus dá bhrí sin ní féidir glacadh leis mar shampla de ghnáthiasacht ón Ioruais. Tá tábhacht faoi leith ag baint leis an bhfocal targa. Gan na hainmfhocail dhílse ná an focal iasachta erell/iarla a bhíonn ina dteannta scaití á gcur san áireamh aige deir Ó hUathne gurb é an focal punnann i Saltair na Rann an focal iasachta is sine sa Ghaeilge ón Ioruais. ^{II4} Ach má cumadh an tSaltair thart faoin mbliain 985, agus dealraíonn sé gur cumadh, ^{II5} caithfear glacadh leis gurb é targa i ndán Chinaeda an sampla is sine dá bhfuil againn de fhocal iasachta ón Ioruais. Bhí Cinaed marbh faoin am

ar cumadh an tSaltair. Tá targa agus starga sa Meán-
Ghaeilge agus tá siad bunaithe faoi mar a léirigh Meyer ar
targa, 'sciath' sa tSean-Ioruais.^{II6} (Tá tarian na
Breatnaise bunaithe ar an bhfocal céanna ach meastar gur tríd
an tSean-Bhéarla a tháinig an focal sa Bhreatnais.^{II7})

NOTAÍ

- 1 Féach F.J. Byrne, Proc. RIA C 66, 390.27
- 2 Tá an bhaint a bhí ag Síol Aodha Sláine le Cnoghbha pléite ag F.J. Byrne, Proc. RIA C 66, 383-400.
- 3 Gilla Mo Dutu, LL ll. 17303-6.
- 4 CS s.a. 943.
- 5 Féach Gilla Mo Dutu, LL ll. 17249-52.
- 6 'On a poem about Gormfhlaith', Éigse, xvi, 252.
- 7 Féach Byrne, Proc. RIA C 66, 389; 397.
- 8 CGG, 285
- 9 ARE s.a. 954.
- 10 CGG, 286.
- 11 Féach mar shampla David Greene agus Frank O'Connor, A Golden Treasury of Irish Poetry, Introduction, 12.
- 12 Folklore, iii, 469.
- 13 op. cit. 469.
- 14 Ériu, xxii, 89 nóta 1.
- 15 MD, i, 15.
- 16 W. Stokes, The Martyrology of Oengus the Culdee (London 1905), 24.
- 17 'The Feast of Tara and Fair of Tailtiu', Ériu, xviii (1958), 137.
- 18 op. cit. 4-5.
- 19 Fingal Romain and other stories (Med. and Mod. Ir. Ser., vol. XVI) 45-51; tá tuairimí Henken pléite aige ar lgh.44-5.
- 20 op. cit. 46.
- 21 MD, i, 44.
- 22 Féach F. J. Byrne, The rise of the Uí Néill and the high-kingship of Ireland, (O'Donnell Lecture 1969), lch. 12.
- 23 Irish Kings and High-Kings, 53
- 24 CGG, ci.
- 25 Féach Charles Plummer, Two of the Saxon Chronicles Parallel, ii, 148.
- 26 Féach P.C. Bartrum, Early Welsh Genealogical Tracts (Cardiff 1966), 36.3.
- 27 Féach E.V. Gordon, An Introduction to Old Norse, revised second edition A.R. Taylor (Oxford 1957), lch. 238.
- 28 Plummer, op. cit. 148.
- 29 Bartrum, op. cit. 226.

- 30 AU,i, 465 nóta 9.
- 31 CGG, ci.
- 32 Scandinavian Relations with Ireland during the Viking Period, (Dublin 1922),40.
- 33 Maidir leis an as féach P. Mac Cana, Celtica x (1974), 160-6.
- 34 Maidir le cuntas ar a shaol féach Todd, CGG 278.
- 35 CGG 281.
- 36 op. cit. 1, línte 7-10.
- 37 Aistriú le Rachel Bromwich, Armes Prydein, Sir Ifor Williams (Dublin 1972), 2.
- 38 Ifor Williams, Lectures on Early Welsh Poetry (Dublin 1944), 54.
- 39 CGG 282.
- 40 Sources and Analogues of Old English Poetry, Chapter xix, 'The Battle of Brunanburh'.
- 41 op. cit. 193-4.
- 42 Maidir le cuntas ar na himeachtaí seo féach T.D. Kendrick, A History of the Vikings (1930), 251-6.
- 43 Corp. Gen. 13.
- 44 Corp. Gen. 13.
- 45 CGG 280-7.
- 46 CGG 286.
- 47 RC, xxxix, 195.
- 48 Féach Bartrum, op. cit. 152 nóta ar 6a.
- 49 CGG 291.
- 50 CS s.a. 1012.
- 51 CS s.a. 1011.
- 52 ATig. RC,xv 339; CGG 286.
- 53 CGG 286.
- 54 CGG 46.
- 55 ATig. RC xv 341.
- 56 Held. 68
- 57 op. cit. 70.
- 58 Nora K. Chadwick, The Vikings and the Western World in The Impact of the Scandinavian Invasions on the Celtic-speaking Peoples, curtha in eagar ag B. Ó Cuiv (B.Á.C. 1975), 35.
- 59 'Gaelic words and names in the Icelandic Sagas', ZCP i (1897) 439.
- 60 Sitzungsberichte der Preussischen Akademie, 1918, ii, 1030-47.
- 61 Irische Texte, iii (1891).
- 62 op. cit. 62.

- 63 Zu irischen Handschriften und Literaturdenkmälern, i (1912), lch. 82.
- 64 Féach an Foreword inti le Brian Ó Cuív, lch. v.
- 65 op. cit. 82; 86.
- 66 Ériu, xxii (1971), 19.
- 67 Féach Three fragments of Irish annals s.a. 862; D. Ó Corráin, Ireland before the Normans, 96.
- 68 ZCP, v (1905), 21-23.
- 69 op. cit. rann 26.
- 70 Sitz. ber. Preuss. Ak. 1039.
- 71 ZCP, v (1905), 21.
- 72 CGG 294-6.
- 73 Féach na ginealaigh i CGG 294.
- 74 CGG 98.
- 75 CGG cxxxiv.
- 76 CGG cxxxiv.
- 77 A. J. Goedheer, Irish and Norse Traditions about the Battle of Clontarf (Haarlem 1938), 43.
- 78 Maidir le dáta cumtha CGG féach Kathleen Hughes, Early Christian Ireland: Introduction to the Sources, 289 agus nóta 3.
- 79 op. cit. 70.
- 80 op. cit. 35.
- 81 Curtha in eagar ag Kuno Meyer, ZCP, viii (1912) 218 ff; rann 1 agus 2 atá luaite agam.
- 82 op. cit. 35.
- 83 'Poets on the Battle of Clontarf', Éigse, iii, 208-18; Éigse, iv 33-47.
- 84 Curtha in eagar ag Kuno Meyer, ZCP, viii (1912), 229 ff.
- 85 Manners and Customs, ii, 124-6.
- 86 ZCP, viii, 229.
- 87 Goedheer, op. cit. 108.
- 88 Irish Historical Studies, vol. ii (1940-1), 96.
- 89 The Irish Ecclesiastical Record, vol. lvii, 40-55; 97-112.
- 90 op. cit. 101.
- 91 féach nóta 83 thuas.
- 92 Éigse, xiii, 305 nóta 5.
- 93 Éigse, iv, 41.
- 94 Lebor na Cert (ITS 46, Dublin 1962) curtha in eagar ag M. Dillon, féach lgh. 114-9.

- 95 op. cit. 35.
- 96 op. cit. 71.
- 97 Féach P. Mac Cana, The Influence of the Vikings on Celtic Literature in Impact of the Scandinavian ... lch 79 agus nóta 1.
- 98 Féach tuairisc fúthu le Magnus Olsen 'Runic Inscriptions in Great Britain, Ireland and the Isle of Man' in H. Shetelig, Viking Antiquities 6 (Oslo 1954), 151-233.
- 99 'Pre-Norman Dublin', JRSAL, lxxix (1949), 82-3.
- 100 LL 11 39474-6.
- 101 Féach Chadwick, op. cit. 24-5; Liam de Paor, 'The Viking Towns of Ireland', Proc. of the Seventh Viking Congress, 31.
- 102 In eagar ag F. Jonsson, (Copenhagen 1911).
- 103 Aistriú le Samuel Laing, Heimskringla, ii (Everyman Library 847), 76-7. Tá an bunleagan Íoslannaise i Heimskringla, caib. 35 'Haralds saga in Hárfágra'.
- 104 Hanes Gruffudd ap Cynan, curtha in eagar ag Arthur Jones (Manchester 1910), 106.
- 105 Aistriú le Jones, op. cit. 107.
- 106 'Norse History in Hanes Gruffudd ap Cynan', RC, xlii (1925), 336-44.
- 107 RC, xlii, 338.
- 108 ZCP, viii, 229 rann 3.
- 109 Luann Ryan iad ina alt ar 'Pre-Norman Dublin', JRSAL, lxxix, 83.
- 110 The Norse influence on Irish and Scottish Gaelic, in Impact of the Scandinavian ... lch. 76.
- 111 M. Oftedal, 'On the frequency of Norse loanwords in Scottish Gaelic', Scottish Gaelic Studies, ix, 116-27; D. Greene, 'The influence of Scandinavian on Irish', Proc. of the Seventh Viking Congress, 75-82.
- 112 Greene, op. cit. 80.
- 113 Norsk-Íslandske Kultur-og Sprogforhold (1921): féach freisin Einar Ól. Sveinsson, 'Celtic elements in Icelandic Tradition', Béaloideas, i ml. xxv (1957), 5.
- 114 Greene, op. cit. 78.
- 115 D. Greene, 'The Religious Epic', Early Irish Poetry (eag. Carney) lch. 78.
- 116 RC xliii (1892), 506.
- 117 Féach Henry Lewis, Datblygiad yr iaith Gymraeg, (Caerdydd 1946), lch. 87.

CAIBIDIL VIII

8.1 Chuir Find episcopus Cilli Dara aon rann déag le dán II le Cinaed. Seo é an Finn hUa Gormáin, epscop Cille Dara a fuair bás sa bh. II60 (AU). Bhí sé ina easpag ar Chill Dara faoin mbliain II48.¹ Tugann an Céitinneach Flann mac Cianáin easpag Chille Dara air agus deir sé gur ghlac sé páirt sa sionad a reachtáladh i gCeannannas na Mí sa bh. II52.² Annála Chluana hEidhneach a bhí mar fhoinse ag an gCéitinneach. Tugann Seán Mac Colgan Finnius filius Kiennani Episcopus Killdariensis air ach tá a tuairisc seisean bumaíthe ar FFÉ an Chéitinnigh.³ Cé go raibh baint aige le Cill Dara i gCúige Laighean tá fhios againn ón tuairisc faoi in AU go raibh baint aige le Cúige Uladh óir tugtar 'abb manach Ibhair Cinn Trachta fri re' air. Tráthúil go leor luaitear roinnt eaglaisigh Ultacha a raibh Ua Gormáin orthu sna hannála sa I2ú aois. Léitear in AU II23 'Oenghus hUa Gorman, comarba Comghaill, do ec i n-ailithri i lLios Mo Chutu.' Tugtar 'in epscup Ultac' air sa tuairisc faoina bhás in AI II23.4. Sa bh. II74 (AU) fuair 'Flann hUa Gorman, ardferleighbinn Aird-Macha 7 Erem uile' bás. Thart faoin am céanna bhí Máel Muire Ua Gormáin i mbun oibre ar an martarlaig a dtugtar Féilire Huí Gormáin air.⁴ Bhí an Máel Muire seo ina ab ar Chnoc na nApstol, mainistir i gCo. Lú agus reastar gur cuireadh an Féilire le chéile idir II66 agus II74.⁵ Is ionann an Máel Muire seo agus Máel Muire hUa Dúnáin a fuair bás sa bh. II81 (ARÉ II81).⁶

Bhí baint ag Flann Úa Gormáin agus Mael Muire Úa Gormáin le cursaí léinn, (maidir le Flann féach an tuairisc faoi in AU II74). Bhain siad agus Óengus Úa Gormáin leis an gceantar céanna, le hoirdheisceart Chúige Uladh, nó ar a laghad is ann a bhí cónaí orthu. Bhí baint mhór ag Find Ua Gormáin le cursaí léinn freisin. Is léir sin ó na rainn a chuir sé le dán Chinaeda. Léirítear a spéis i gcursaí léinn sa litir a sheol sé chuig Aed mac Crimthainn: '.... Tucthar dam duanaire Meic Ionain co faicemis a cialla na nduan filet ann.....'⁷ Bhí baint aige freisin le hoirdheisceart Chúige Uladh mar chaith sé seal fada ina abb ar an mainistir sa Iúr. Sílim go mb'fhéidir gurb as an taobh sin tíre dó ó dhúchas agus go mb'fhéidir go raibh gaol aige leis na daoine réamhráite.

8.2 Tá 'blas' Ultach ar dhá cheann de na rainn bhreise le Find Ua Gormáin. Is iad sin rann I agus 2. Baineann na rainn eile leis an gcineál traidisiúin a léirítear sa Láidsenchas Lagen i Rawl. B. 502.⁸ Mórta Laighneach is cúis leis na dánta seo agus tá an bholscaireacht ina horlaí tríthu. Tá roinnt dánta den chineál seo in LL, mar shampla na dánta seo leanas: 'Lecht Cormaic meic Culennáin' (LL 6159), 'Andsu imarbaig ri Lagnib' (LL 6446), 'Crimthan clothrí cóicid Hérend' (LL 6446), 'Cath tuastar Crimthann' (LL 6513), 'Échta Lagen for Leth Cuind' (LL 6980). Is féidir rainn 5 agus 6 le Finn a chur i gconúrtas leis an rann seo leanas a cuireadh le 'Échta Lagen for Leth Cuind'.

Níall Glundub gád is gaba
 fúair ar lár ac Lethduma;
 la Laigniu scladach sith⁹
 Congalach mac Mael Mithig.

Bhí baint mhór ag manaigh agus eaglaisigh leis an gcineál seo filíochta. Ina measc bhí Orthánach ua Caellana (+839) a bhí fearacht Find ina easpag Chill Dara; Flann mac Máel Maedóc (+977) a bhí ina oircheannach ar Ghleann Uiscean, (féach a ghinealach i Corp. Gen. II9 b10); Broccán Craibdech a raibh baint aige de réir dealraimh le Cluain Mór Moedóc. Cumasc den léann dúchasach agus de léann na mainistreacha a bhí ina saothar. Tá, mar shampla, léann na Laidne le sonrú ar na rann seo leanas le Broccán.

Aithbél ba búaid bantrochta
 mathair Ercoil ben Midgna,
 ro marb na deich Fomoraig
 issin traig ic Tuind Chlidna.

.....

Rucad cusna Cichloscthib
 iar n-argain tiri Siria
 ro marb tri chét cethrachat
 de slúag Pentasilia.

Ba hí búaid na mbanLagnech
 mathair Hercoil adfedem,
 i n-airechas for Gaedelaib
 . uii. mbliadna i rígu Herend. IO

NÓTAÍ

- 1 Féach Best, The Book of Leinster, i, Introduction, xvi.
- 2 FFÉ, iii, 316.
- 3 Acta Sanctorvm Hiberniae, 664 agus 776.
- 4 W.S. Stokes, Féire Hui Gormáin, The Martyrology of Gorman (Henry Bradshaw Soc. ix, London 1895).
- 5 J.F. Kenney, Sources for the Early History of Ireland: Vol I, Ecclesiastical, 483-4.
- 6 Féach Acta Sanctorvm Hiberniae, 737, Kenny, op. cit. 483.
- 7 Maidir leis an litir seo féach Best, op. cit. xvi.
- 8 Maidir le Laids[h]enchas Lagen féach EIHM 103.
- 9 LL 7092-6.
- 10 LL 6273-9; 6287-94.

NOTA EAGARTHOIREACHTA

Glacadh le lámhscríbhinn amháin mar bhuntéacs i gcás gach dáin ar leith. Baineadh úsáid as na lámhscríbhinní eile chun lochtanna meadarachta a leasú agus chun bearnaí sa téacs a líonadh. Níor féachadh le litriú normalaithe a chur i bhfeidm ar na dánta ach baineadh úsáid as macran chun sínte fada nach bhfuil sna lámhscríbhinní a chur in íúl. Cuireadh líne faoi aon litir nach bhfuil sna lámhscríbhinní. Uaimse an phoncaíocht. Tugtar tuilleadh eolais faoin modh eagarthóireachta i gcaibidil 3.5.

I

In chloch fors tāt mo dī s̄ail
hūaidi rāiter Inis Fāil,
eter dā thrāig thuile thinn
Mag Fāil uile for Ērind.

II

- 1 Fíanna bātar i nEmain,
i rRāith Chrūachan, i Temair,
i lLúachair lúatis curaid,
i nAlind, i nIarmumain.

- 2 Ní marat, ní fil a mbá,
cīaptar ili a n-aideda,
marait dia n-éis a scéla,
acht mad duí nīs dichēla.

- 3 Fergus mac Leite ba lāech,
luid cosin mbéist, ba bidg bāeth,
co torchratar immalle
for Fertais ruaid Rudraige.

- 4 At-bath mac Nessa in rí
for tōeb Letrach Lamraigi,
dos-cel Ślea, slíab co rath,
ocus Fachtna mac Sencath.

- 5 Gōet Conaire, cond ferga,
i cath Bruidne Da Berga,
i mBruidin Da Choc ro class
lechtān Cormaic Con Longas.

- 6 In Bruidin chétna Da Choca
do-rochratar coím occa,
intí ba forderg fuirri
gāeta Cacht mac Fíngúine.
- 7 Līa fail i n-ūachtar bruidne,
līa for-aca ilbuidne,
Lugaid Lānderg rodas-lá
for Illann mac Fergususa.
- 8 I Sléib Uillend imbid glend
ro bíth Furbaide Fer Bend,
Lugaid Rīab nDerg rod-bí and
i ndígail Crūachna Clothrand.
- 9 Amargin ba garg a glecc,
Eithiér mór is Eithiēr bec,
matan i nImliuch Áe,
immalle atá a lecht Iáe.
- 10 Iecht Con Ruí i Sléib Mis,
lecht Lugdach fo lecaib lis,
i nDún Binne, bríg de roí,
ro bíth Fíamain mac Foroí.

11 Do-cer Cū Chulaind co fí
for cness Corthe Crumtherí,
for Traig Baile, bressim nglē,
do-rochair Oínfer Aífe.

12 Erc mac Corpri gáet i tress
i cómair Themra fodess,
atá lecht Lugdach, cía thois,
fon charn i Maig Argetrois.

13 Lecht Fir Death forsind áth
la Coin Culaind at-chíi cách,
Cethern mac Fintain anair
do-rochair oc Smirommair.

14 Erca Iuchna, amnas búar,
oca togail do-cer Lūan,
oc techt immach assa thaig
fríth lecht Lóegaire Būadaig.

15 At-bath Celtchair, conid ail,
fri Dún Iethglasse anair,
bás Blai Briuga/tria chin mna
i nDesciurt Ōenaig Macha.

? 1 /
|

- 16 Aided Cūscraid la Mac Cēcht
do lūin Cheltchair, crōda in t-ēcht,
do-rochair Mac Cēcht Īar tain
la Conall mac Amargein.
- 17 Guin mac nUislend ba helgna,
fescur ar brú na hEuna,
nirbo chĪan Īarsin mebail
co ngoēt FĪacha i Temair.
- 18 Ina ndĪgail, nirbu rom,
gāet Gergend mac Illadon,
la mac Rossa frĪth a lecht
ocus Ēogan mac Durthecht.
- 19 I fleid Bēlchon ro lāmad
cētguine Cet meic MĀgach,
Bēlchū Brēifne cona chlaind
goĪta do cherddaib Conaill.
- 20 Conall Cernach, crōda in t-écht,
is and ro bíth i mMaig Ślécht,
ic Rāith Chruāchan, gnĪm do rind,
dia láim do-rochair Ailill.

- 21 Ro bíth Fergus matan moch
do śleig Lugdach i Findloch,
iss é sin in scél dia tá
Óenét amnas Ailella.
- 22 Mes Gegra roined cech róen
do-rochair la Conall Clóen,
ocus do-dechaid a lind
dar Munremur mac Gergind.
- 23 I cath Ētair bītha fir
im Mes nDé mac Amairgin,
do léim assa dún immach
do-rochair f'orgull Manach.
- 24 Do láim Ferches cīarbo chol
do-rochair Lugaid Mac Con,
is de ro gáet issin tres
Ferches mac Commāin ēices.
- 25 Gáet Art ūas Maccrama meirg
coro hadnacht i lLūachair Deirg,
atá lecht Cormaic Īar fír
forinn áth ic Ros na Ríg.

- 26 Atá lecht Murchertaig múaid
for taíb Chlettig anairtuaid,
atá lecht Taidc issin glind
for-accai F'inddabur find.
- 27 Atā lecht Cellaig 'sin Bruig,
i n-ēc n-ūachta ní maluid,
i mMaig Mucrama atá
lechtān Céin meic Ailella.
- 28 Mongān ba mind cach dīne,
do-cer la féin Chind Tíre,
la féin Luagne aided Find
oc Áth Brea for Boind.
- 29 Do-rochair Níall mac Echach
ūas Muir Icht, nī gním clethach,
Nath Í tolchar gáet iar mbúaid
ō Slēbib Elpa sairtuaid.
- 30 I nGrellaig Dollaid ro ba
Fīnnachta mac Dūnchada,
i mMaig Line, ba tria laing,
do-cer Diarmait mac Cerbaill.

31 Ro bíth Fogartach mac Néil
i nDruim Ríg tes Taltin tréin,
.....
.....

32 Do-cher Suibni, síd n-úailli,
la hAed Slāine for Sūaine,
do-rochair Aedh Slāni de
for brū Locha Simdidi.

33 Do-cer Fergal, finn a gne,
i cath Mōna Almaine,
i cath Uchbad ro bíth Bran
la dīth nAedha meic Colgan

34 Atā lecht Máil i nDruim Gam
for-acca Éca Imnam,
ocus lecht meic Con Crēchta
la Ferdmun ōenēchta.

35 Andso dóib mā tát i péin
cen adrad Ríg roithes gréin,
ro choscair Mac Maire mass
conos-roscair fri fiannas.

*leasaithe ag Murphy : con[c]o[is]-roscair,
Ériu 16. 154.*

36 Mac Dé' rom-anacht co se
ar imrad na n-ecraite,
iss ē rom-ain iarmothá'
connā toīthus la fīanna. F.

(i)

Find episcopus Cilli Dara hoc addidit.

1 Lecht meic Carbad i rRea,
is cīan mór ō Šruib Rea,
lecht meic Carbad i nDruim Gat
la mac Inair meic Abrat.

2 Aided Branduib co mbini
i Clūain Šenbothi Sini,
ruc bás mac Rudrach na n-ech
i fīad mórālaind Masten.

3 Cid cath Ailbe, ard in clú,
ro bí in mairt for Mumnechu,
diar goet Cormac, ard ind rand,
rīa Tadc ocus rīa Cerball.

- 4 Hi Cind Fūait, nír gním gremma,
Augaire mac Ailella,
ocus fer ba glórda gáir,
Māel Mōrda mac Muricāin.
- 5 Níall Glūndub mac Āeda aird,
Conchobor ō Thulaig Thaidc,
is Maíl Dub rí Airgíall án,
ocus Āed mac Eochocān,
frīth a n-airlech cen timmi
rīa slūag ndagrech Dublinni.
- 6 Do-rochair mac Maíl Mithig,
Congalach Cnogba crichid,
la slūag saérger sidi Gall
ic Ailēn Tigi Giugrand.
- 7 Domnall mac Lorcān ba losc
ō fūair Murchad a mórchos,
gnīm dia fūair déni ocus dó
'na thig fodéni icon athól.
- 8 Hi cath Croíbi cumain lib
Eochu mac Ardgair airich
ocus Āed mac Domnaill déin,
robo dodraing d'Uíb degNéill.

- 9 Sochaidi^í tuc i n-écin
aided Bríain meic Cennétig
rīasin ngass nglórda co ngail,
rīa Mael Mórda mac Murchaid,
rīa slúag Gall mbrogach mbūada
i cath torach Tarbchlūana.
- 10 In cath i Slēib Crott cumnech
tuc socht for slūag sāerMunnech,
Lagin tuillmech dia thorud
dia fúair Lunnech lūathgorud.
- 11 Cath na Mōnad, mór ind ail,
do-rat brón issin Mumain,
sluaig Lagen ro bāid hūa Blait,
gráin a dagfer im Dīarmait.

(ii)

Gluaiseanna ar II

3a) .i. rí Ulad La 3c) .i. Fergus 7 in bēist La 3d) .i. Fergus do-chūaid ... frithrosc forsín Sínigh Locha Rudhruighi co torcratar immolle. Eg

4b) .i. dia ro selaidh Conchobar Fídh Lamraige is ann luidh a inchinn Mes Gedhra asa chinn 7 a einchind féin post. Eg 4d) .i. is ann ro adnacht Concopar 7 Fachtna hi Sléib Sleá os Loch Laíg hi Semni hi nUlltaib. Eg

5b) .i. mac Etirscíuil 7 Messe Buachall rod-marb Ingcél Cáech mac Conaic do Bretnaib. La .i. Incél Cóech 7 Ferel 7 Fer Rogain 7 Fer Roroguin it ē béotar Conaire. Eg 5d) .i. do-cer la Connachta. La .i. Cond Loinges .i. loc .i. col loingis .i. Conchobar do-rigni fria a máthair tria mesci .i. fri Neis, unde dicitur col longes. Eg

6d) .i. dá choc suí .i. da chomsuí gobann ro batar inti, Forod Forod a n-anmann. Mug Corbb rígh Laigen ro marb Corbmac Conn Loinges. Eg

8b) .i. mac Concubair meic Nessa. La 8c) .i. mac na Trí Find Emna. La 8d) .i. Lugaid ro marb Ethne máthair Furbaide 7 Furbaide ro marb Clothra máthair Luigdech 7 Lugaid ro marb Furbaide post in ndígail a mathar. Eg

9d) .i. Aimergin Iargiunnuch iss ē ro marb dá Ethíar nImlech Áe. Eg

10a) .i. Cū Culainn rod-marb. La .i. Cū Culainn 7 Ulaid ro marb
Coin Ruī ina tigh Īarna brath dia mnaī fēin .i. do Blāthnait ingen
Minn. Eg

10b) .i. ē féin ro marb hi cumaid a mnā .i. da-rat a
claideb trīt fēin. La .iii. lecca liss Luigdech .i. gress 7 ruicci
7 mebul. Eg

11a) .i. la cethri cōicedaib hĒrenn. La 11b) .i. i Maig Muirtemne.

La ... Ulaid i cath Coirthi Chuimper. Eg 11d)i. Aífte
ingen Airdgemin muime Con Culainn a māthair. Eg

12b) ... Ercc in ndīgail Con Culainn. Eg

13b) .i. Cū Chulainn 7 Ulaid ro marbsat Fer Díad ar āth Īarna
tuidecht ar aslach Medba. Eg 13d) .i. is ann dano do-rochair

Cethernd mac Finntain meic Neille ... legis do .i. in smircomairt. Eg

14b) .i. for forbais Fer Fālga do-rochair Lūar do tucait cairi Mind
7 Blāthnata ocus .iii. erca Iuchna .i. trī bae. Eg 14d) .i. a cenn

ro ben frisin fordorus co n-erbailt de. La .i. do thessarcain Āeda

meic Annind dia mbas occa bādud i Loch Laíg la Concubar hi cinaid

tehta docum Mugain is and ro ben a cenn Iāegaire Būadach frisin

fordorus co n-apad de, ar nī leced nach cathmīlid di hulltaib a

modugud fora erann ara hespaige. La .i. Āed mac Aindinn in fili

condrānic fri Mummain mnaī Conchobair co robus bádad co ruccad co

Loch Laíg ar bēlaib thigi Laeguire .i. co luid Iāeguirī co dīan dia

tesarcuin, co ruc clethi a chinn de co n-apad. Eg

15b) .i. Dóelcū Chelch ꝛc co torcair bainne do neim do rind in gai

i cenn Celtcair co n-apad de. La .i. Cealtchuir ro marb Dāelcoin dia

lūin .i. dia ghae, 7 brāen fola in chon Īarsan ngae chuici co ndeachaid

trít co talmain gurros-marb. Eg 15d) .i. Blaí Briuga ro luidh rīa
mnaí Cheit nō Celtchair conad ro marb Ceat nō Celtchair ind Íaromh. Eg

16b) .i. Mac Cēcht is ē ro marb Cumsgraid Mend mac Conchobair don
lūin Chealtchair. Eg 16d) .i. ro-cher Mac Cēcht Íartain la Conall
a ndíghail Cumsgrada meic Conchobair. Eg

17b) .i. Naíse, Ardān, Ainnle, Eogan mac Durthacht rodos-marb trīa
forcongru Conchobair. La Eogan mac Durthacht ros-marb trē forcongra
Conchobair ar fōesam Fergus. Eg 17d) .i. Fergus dano ro marb
Fíacha mac Conchobair a ndíghail mac nUisnigh. Eg

18b) .i. athair Munremair La .i. is a ndígail mac nUisnig ro
marbad Gerrcenn athair Munreamhair. Eg 18d) .i. is 'na ndígail ro
marb Fergus Eoghan mac Durthecht rī Fernmoighe. Eg

19b) .i. Conall Cernach ro marb Ceat a cath 7 ic fledh Bělchon ro
cocrathad. Eg 19d) .i. Conall ro marb trī maco Bělchon i ndíghail
a n-athar Íar marbad a n-athar dōib trīa celg Conaill. Eg

20b) .i. na trī Rūadchoin Martine rod-marbsat Conall Cernach. La
.i. na trī Rūadchoin Martine ro marbsat a ndígail Ailealla. Eg

20d) .i. Conall dano ro innsma gae trīa Ailill ar iráil Medba
trīa ét. Eg

21b) .i. Ailill is-bert fri Lugdaig Dallēces: 'ālainn connágat in
t-ag 7 in elit,' ar sē, .i. Ailill, 'isin loch, imsoeí gae forrae,
a Lughhaigh.' Eg

22b) .i. Conall Cernach ro marb Mes Gethra a ndígail Mes Degad 7
Læsuiri 7 Conla 7 Beothaig 7 Connad 7 rl. Eg 22d) .i. a bādud
ina loch bodēin .i. Loch Munreamair. Eg

23b) .i. dia ro gabatar Laigin Ētar fri .ix. trāth for Ultachaib is
ann do-rochair Mes Degad. Eg 23d) .i. hic élugud dó asin bruigin
amach is ann do-chomart a chnāim daela. Eg

24b) .i. Ferches mac Comāin égis cathmīlid Ailella Úluim. Eg

24d) .i. do-rochair la fēin Find hī Baīscene Feirchis a n-ūaim
Esa Fidgrinde. Eg

25b) .i. Lugaid Mac Con tuc in cath 7 Lugaid Lágha ro marb Art 7
Bene Brit nō Lighairne rus-marb Artt. Eg 25d) .i. cnāim bratāin
rus-len ina brághuit co n-apthad de. Eg

26b) .i. bādud a ndabaig fīna 7 losgad a tene 7 goin co rinnib
ros-fuc. Eg 26c) is do chestaib in t̄senchais aided Taidc. LL (+ rann
faoi, féach (iiia) thíos) 26d) .i. os ro marb ac Āth Ruis na Rīgh
fri hAird Findabrach anall. Eg

27a) meic Māeli Coba LL 27b) .i. a éc do fuacht na habhae nō galur
brége do chur a grāid ina mnāib. Eg 27d) .i. Cīan mac Ailella Ūloim
athair Taidg is ann torchair. Eg

28b) .i. fīan Chind Tíri ro marb Mongān ar brū Locha Lō nō Locha
Maccil. Eg 28d) .i. la Aichlech mac Duibrenn do-rochair Find ac Āth
Brea ōs Boaind 7 nī a mBeola Broghoige a Lūachair. Eg

29b) .i. Eochaid mac Éna Cennselaig... Eg

30b) .i. Áed mac Dlúthaig 7 Conaing ro marbsat Fínnachta 7 Bresal
a mac. Greallach Dallaich ... ro marb Cú Culainn isin greallaig sin
... cósin is ann ro imraided cath Maige...Eg 30d) .i. Áed Dub mac
Suibni rí Ulad ro marb... Eg

32b) .i. Áed Slāine ro marb Suibne mac Colmāin Mōir i mBrī Dam for
Sūaine. Eg 32d) .i. Áed Gustan comalta Conaill Guthbinn ro marb
Áed Slāine. Eg

33b) .i. ... mac Finn rí Laigen ro marbad Fergal 7 Conall Mend. Eg

33d) .i. la hÁed Allān .i. hi Ráith hua nAllān i nUlltaib ro alt
unde Áed Allān. Eg

34a) huc usque Cināed cecinit LL

35a) Cināed hunc uersum cecinit LL

Gluaiseanna ar (i)

1) Find episcopus Cilli Dara hoc addidit. LL

2b) .i. Sáran Sóebderc do muinntir Senbothi ron-gedhnae. Eg

2c) .i. Muridach mac Rudrach. Cellach mac Brain ro gab teg fair. LL

2d) .i. ... r Eg (gluais dholeíte)

6a) ... la hÁed...LL (gluais dholeíte)

7d) Domnall Clóen mac Lorcáin ro marb Murchad mac Find meic Máel
Mórda iar comlugi fo minnaib Brigti 7 Cāemgin ina thig fodēin far
comōl 7 comlongud. LL

(iii)

Rainn bhreise

- a Ro bíth oss la Tadc mac Céin,
Tadc mac Céin la oss ro bíth,
la oss ro bíth Tadc mac Céin,
Tadc mac Céin i rRos na Ríg.
- b Ro bíth Finn dra ro bíth Finn,
ba do goeib, gomach guin,
do thall Aicclech mac Duibrenn
a chenn do mac Murni muin.

III

- 1 A chloch thall for elaid úair
 Bute búain meic Brónaig báin,
 ropsa mind ar tressa tóir,
 dia mba i cind meic Nessa náir.
- 2 Ciapsat náma dó rot-chelt,
 secht mbliadna lána rot-alt,
 dia luid do dígail Ríg recht
 is and fo-rríth a lecht latt.
- 3 Lāech fris ralais comnaid chain,
 fúair lat lom tonnaid íar sain,
 for mac Cathbath, coínsit fir,
 dális dig di nathraig neim. —cl
- 4 Nemnech dot-uc Cet aness
 a tress ard Ailbe fria aiss,
 cend ríge Emna orgsi leiss,
 a inchind Meis Gegra glaiss.
- 5 Datarlaic dar arach uad
 Cet mac Māgach fri gliaid ngāeth,
 ōn Muni ro-fitir cāch
 co hĀth ic Daire Da Bāeth.

*Cathbath
 nathraig*

- 6 Scoiltis dí't, ba mór in gním,
 mullach in rí'g, rí'gi gí'all,
 ar is é ba ferr do lāech
 darsa taitned gāeth is grīan.
- 7 A ndo-rairngred duit ot aís,
 mairg Lagnech hi rraba gnáis,
 nīr scarais frisin rī'g rāin
 co fargabais i ndáil bāin báis.
- 8 For Lettir Iamraigi luimm
 rot-gīalsat druing na fīan find,
 do glēo frit chomthach ba gand
 co torchar and assa chind.
- 9 Fotroilsig Rí' ro delb nem
 do mac Brōnaig ūas Brí' Breg,
 i ndún daingen ina ttail
 i fail ilar angel ngel.
- 10 Ō chonattail fritt cen brath
 Buti co rrath rīamnai cloth,
 tairnit duit in tślūaig for ruth
 coro chlōemchlais cruth, a chlach. A.
- 11 Inchind Meiss Gegra *sin chath
 ropo glēo fri demnu troch,
 Adart Buti co tí' bráth
 bud é th'ainm la cá'ch, a chloch. A.

IV

- 1 Nī cheil maisse dona mnaib
 Temair cen tasse ar tocbail,
 fūair ingen Lugdach 'na laim
 tulmag bad líach do lotbáig.
- 2 Ellom ro gáid ben Géde
 for a cēile, ro chūala,
 dindgna dathglan, dréim n-áine,
 ba athlam áine im ūaga.
- 3 Árus ba dún ba dangen,
 ba cáduis, mur cen mannur,
 fors mbiad lecht Tea cen tuinnem,
 combad fuilled ria hallud.
- 4 Ro boí ic hErimón humal
 ben i nglēmedón gemel,
 ruc ūad cach roga romer,
 atnoimed cech ní at-bered.
- 5 Brega Tea, treb tuilltech,
 ro-cluinter ūair ba ardben,
 fert i fail in mór mergech,
 nī rōm reilgech nār airged.

- 6 Ingen Foraind co llín argg
Téphi rolaind, lūaded leirgg,
ro chum chathraig, cróda in chuid,
dia luirg ros-torna is dia deilg.
- 7 Do-rat ainm dia cathraig caīm
in ben co n-aīb rathmair rīg,
Múr Tephi fris toirged dáil,
as n-oirged cen grāin cech ngním.
- 8 Ní clethi in rún ria ráda,
Múr tair Tephi, ra chūala,
fuí sain sunna, cen dígna,
cumsat mór rīgna rúama.
- 9 Fatlethet Tige Téphi,
cen trēthi midit suīthi,
sesca traiged cen tlāthi,
con-fēgsat fáthi is druīdi.
- 10 At-chūala i nEspáin uillig
ingin lescbáin lāechbuillig,
cin ō Bachtir mac Buirrig,
dos-fuc Camsōm cāemchuinnid.

- 11 Tēphi a ainm ō cach gērad,
mairg fors mēlad a mūrād,
ráth sescat traiged tōlach
leo da-rōnad dia rūnad.
- 12 Nīs-tuc rī Bregoin cen brón,
cīarbo debaid la Camson,
co mbeth a assec dia hón,
cid mōr cid min cid marbsón.
- 13 Erlam Camson, nī clethe,
Etherún, ba herchrede,
is slūag na nglasderc nglethe
ūad fri tassec trēnTēphe.
- 14 Éc trúag Tēphi tānic tuaid,
ni gním clethi ri ōenuair,
Camson ra léic luing cen lūaig
lē dar tuind sále sóebūair.
- 15 Ros-cart bār Bretan ōn brúch,
ar ba hetal Etherún,
co marblaig fria mess 'sin mūr
tess fors tarblaig Tēphirún.

- 16 Is fōn samla-sain sunna
gníth co calma a cétchumma
Temrach, cen tafdlíus trumma,
ar oebnius ar ētrumma.
- 17 Temair cech aird cech irgna
fors mbít sosta sodindgna,
Temair cech bennach birda
acht mad Emain forirgna.
- 18 Temair túathi ocus tigi
cen lūathi cen læchmiri,
māthair anai cech fini
conos-brāthaig bāethbini.
- 19 Ba targa trīath ocus tor,
ba adba níath, nīth co neim,
Temair cen tassi cen tráig
a masse for mnáib nī cheil. Ni.

- 1 Domun duthain a lainde
 comol caire cét cuire,
 bréc ilar líth fri labrad
 acht adrad Ríg na n-uile.
- 2 Ro fáid cach recht im road,
 ro scāich cach cert co grian,
 Temair indiu cid fásach
 baí ré ba nāsad niad.
- 3 Nirbo thráig a tor tōebach
 diarbo oēnach Scott scēlach,
 ba mór ndám diarbo domgnas
 in dūnad foglass fērach.
- 4 Ba fond n-orddnide n-imglicc,
 ba borgbile co mbladblait,
 fri taidbsin ba druim n-irdairc
 i n-aimsir huī Chuind Cormaic.
- 5 Is cāem in gairm nos-cāema,
 amal do-rōega sech rūama,
 tārca Boind bró bāga
 Cathir Chroind, cró bāada.

- 6 Dia mboí Cormac fri clotha
ba réil roblat a retha,
ní fríth dún amal Temair
ba sí rún belaig betha.
- 7 Balc in brígsain fíad buidnib
ind rígsain réided Temraig,
is ferr dúin tōlaib fine
tuirem a thige teglaich.
- 8 In tech mór mīlib annus
do dínib nīrbo doloss,
cathir glan glērib glanfēr
secht cé't traiged a thomoss.
- 9 Nīs tairchell baísse burba
nā cumga gáise gargga,
nīrbo rubach fria terbba
sé cōic cubat a ardda.
- 10 Noí cluid, nīs cluí garbdrend,
la noí ndui 'na timchell,
fri findairbirt na findchland
cathir imairdirc imthend.

- 11 Adba in rí, rí ad-ranna,
fors ndáilte fín co finne
ba dín, ba dún, ba dindgna,
trī choícait imda inde.
- 12 Trí coícait lāech co lainib,
nīrbo borg bāeth ar bruidin,
ba sé lucht, línaib dindgna,
cacha imda de suidib.
- 13 Ba álaind in slóg samlaid,
taitned ór ósa n-imdaib,
trī coícait airēl n-airgnaid,
coíca cach airēl imglain.
- 14 Secht coícait cannach connail
fīad in dáim drongaich drennaig
fri annud sútrall solus,
ba sē tomus in tellaich.
- 15 A secht n-aile, ro chūala,
fri cert glaine cen sēna,
sēgda, saindille, sōera,
cōema caindelbrai créda.

- 16 In chathir gr̄īanach glansin
fledach fīanach co fondsib,
indi fri sochli sobus
dā sé dorus de dorsib.
- 17 Ba hé dliged in rígsain
ól as n-ibed in slōgsain,
ba mét mór mór in lānsain,
trí chét ól isind ōlsain.
- 18 A n-ōl n-uág fri ūabur
na ruirech rūad, na rānfer,
nírbo dimbrig ind ārem,
tricha dálem nos-dáled.
- 19 Noí coícait stáb a roga,
ba sí dál, toga a tuile,
sech ba carrmocol glanbalc,
ba ór ba argat uile.
- 20 Trī choícait coica ngalach
cen nach n-anad fri fuirech,
fri airer, cennach tolach,
na rí g rogach, na ruirech.

21 Coīca rechtaire rānda
lasin flaith fálda fīrda,
coīca foss fledach fīrglan
la coīcait rīglach rīgda.

22 Coīca fer ina sessam
connoítis in fáel fossad,
céin bīd in rí ac oal
arnā bad doad dossam.

23 Ba hán don mál ba mou,
ar cach lou ba lia,
teōra mīle ban āirnech
mac Airt ēirned cach dia.

24 Cend drong filed fó fīrda
saigtis dliged a ndála,
is derb ní bāes ci at-bera
cen āes chena cach dána.

25 Tuirmem teglach i ndálaib
taige Temrach de dínib,
iss hí seo a n-árim fíre,
trícha mīle de mīlib.

26 Dia mbaí Cormac i Temair
ar roblat ūas cech rogail,
rígathgein meic Airt Ōenfir
ní fríth de doīnib domain. D.

27 Cormac co cóema chrotha
ba fotha fondbalc flatha,
gēnair ō Echaig ingil
mac do ingin Uilc Acha.

28 Ō baí Solom oc siriud,
ferr cach ciniud fri comul,
gein bad chumma fri Cormac
a Dē in tormalt domun? D.

VI

- 1 Achall ar-aicce Temuir
ros-carsat óic a hEmuin,
ra coined in tan at-bath
aínder gel Glain meic Carbad.
- 2 Ingen Choirpri do-rochair,
ingen d'Féidlim Noíchruthaig,
do chumaid Eirc, erctha raind,
goíta i ndīgail Chon Culaind.
- 3 Conall Cernach tuc cend Eirc
dochum Temrach ria tráth teirt,
is trūag gním do-ringned de,
brissiud cride úair Aichle. A.
- 4 Duma Fínd, Duma na nDruad,
Duma Créidne, grūad ri grūad,
Duna 'ma nderned gleicc glē,
Duna Eirc, Duma Aichle. A.
- 5 Tāncatar mathe Ulad
im Chonchobor na curad,
ro fersat graffaind ngil nglain
d'Achail ar-aicce Temair. A.

- 6 ^a Duma nEirc, ni haicde chress,
 is druim ri Temraig aness,
 Erc, is and t̄anic a ré,
 derbr̄athair ālaid Aichle. A.
- 7 ^f Br̄athir Find a hAlind úair
 is Ailill a Cr̄uachain chr̄uaid,
 Coirpre Niad a Temair thall
 diarbo ingen f̄ial Achall. A.
- 8 ^b Duma na nDr̄uad riss aness
 Temair na r̄ig, in r̄igless,
 ri Temair anair anall
 is andsin at-bath Achall. A.
- 9 ^g Is andsin ro hadnacht in ben,
 ingen ardr̄ig na nḠaedel,
 di ro claided in ráthsa thall,
 and fūair a haided Achall. A.
- 10 ^h Sé mn̄a is ferr ro boí ar bith ché
 dar éis Maire m̄athar Dé,
 Medb, Sadb, S̄arait, s̄echda rand,
 Erc is Emer is Achall. A.

- 11 ^d Oclach do Chairpri Nía Fer
 Eochu Garb, gērait Gāedel,
 tarmaid co mbeth ní dia chlaid
 risin n-ingin, ri Achail. A.
- 12 ^e Do-biur teist sūaichnid ĩar tain
 for ingin Cairpri chrichid,
 nā fríth a húair tháidi thall
 sech ócmaib áille Achail. A .
- 13 ^p Guidme Mac Dé do-rat meirg
 tar Meidb Lethdeirg tar Meidb nDeirgg
 tar Saidb dar Sārait tar Faind
 tar Gairb tar Eirc tar Achail, A.
- 14 ^q Co raib inad for nim nár
 do Chināed hūa Artacán,
 ro-fitir rindchert cech raind
 is é ic imthecht i nAchail. A .
- 15 ^c Noco tart ar talmain traig
 bid ferr im búar nō im graig,
 nocoro alt ar Temraig thall
 ben bad ferr indā Achail. A.

16 ⁱ A gillai geib m'ech it láim
nā tí nech dom imfórráin,
Gāidil for creich ocus Gaill,
it lūatha a n-eich dar Achail. A.

17 ^k In t-inad atát ar n-eich
ro báe caill trít ar cech leith,
tír ind écis Mane Maill
no gairthea de ria nAchail. A.

18 ^l Maraid ráth Chonaire chain,
maraid ráth Chairpri chrichid,
nī mair Éssa siu nō thall,
nī mair Erc, ní mair Achall. A.

19 ^m Fogartach ro báe i nDind Ríg
ba flaith Fōtla co findgním,
fetatar Gāidil is Gaill
guss in ōenfir i nAchail. A.

20 ⁿ Sūaire in dremm dedgair datta
cland Chernaig meic Diarmata,
gegnatar cūana co se
im thōebu ūara Aichle. A.

21 ° Amlaíb Átha Cliath cétaig
ro gab rígi i mBeind Étair,
tallus lūag mo dūane de
[ech] d'echaib ane [Aichle]. A.

22 (Tānic co Temraig na rīg
Colum Cille cen imsnīm,
cumdaigther leis eclais ann
'sin chnoca a radnacht Achall. A.)

VII

- 1 Án sin a maig Meic ind Óc,
 fairsiung do rót rethaib cét,
 forolgais moṛ flathe fír
 do aicme cech rīg 'mot-rét.
- 2 Rot-brecai cach n-ingnad n-án
 a chlár findglan fichtib sluág,
 a thír fērach feñach féig,
 a íath n-énach n-indsech n-úág.
- 3 Tech Meic ind Óc ós do dind,
 rīgda fót fri féle find,
 taircet éim ōs do lind duind
 gēill a sídib hÉrend ind.
- 4 Ingen Araind fort lár luind,
 caín mál, bá molbthach in mind,
 furri ro lād in tor thall,
 nī gand in gnod ós do chind.
- 5 At-chíu lind find Féic na Fīan
 frit aníar, nī tim in gním,
 co lá brátha, brígach bág,
 meṛaid hi fán rátha rīg.

- 6 Iánamain con-tuiled sund
 rí̃a cath Maigi Tuired tall,
 in ben mór, in Dagda dond,
 ní dūaichnid a n-adba and.
- 7 Cnoc in Máthai iarna guin
 léir fort a Bruig, breccas graig,
 a chnaím ro chorbai in muir,
 dia tá Inber Colbtha cain.
- 8 Sechi Bó Boadain búain
 ōs grūaid a líac budi bāin,
 termond na fían fedeil féig
 im réid airthir Nemid nāir.
- 9 Hi Fertai na Faílend fand
 is and ro maīded in glond,
 mór in gnīm n-ualle do rind
 ēcht Find for féin Luagni lond.
- 10 Geñair inneot mellach mac,
 Cellach ro slat leirg for Lorc,
 ba túalnge trebe rot-chacht
 co n-appad éc n-ualle fort.

- 11 A barc braineach na tor trom,
tathig trethan trom do dind,
ōthā Chremthand Níad co Níall
bá tú relec na fían find.
- 12 Fintan Feradach fecht fland
ro thecht do thalam in trom,
Tūathal Techtmar, tríath ar cland,
fo-luing do land lechtach lom.
- 13 F'edelmed Rechtmar it rím,
bá gein gleccach fri cech tōir,
nīdat écradach hi tír
fo-cheil Cond Cétchadach cóir.
- 14 Ní thoracht Art, aidble uird,
imma n-aigtis luirg for leirg,
ro gab lige n-úachal n-ard
arg na lāech i llúachair Deirg.
- 15 Ní thoracht Cormac cen lén,
déad na fírinni rod-fír,
ro gab foss ōs Bōind bán
forsin traig ic Ross na Ríg.

- 16 Corpri Liphechair fort lār,
 Fīachra rān Roiptine réil,
 Muridach Tírech din Brí,
 in rí Eochu athair Néil.
- 17 Ní thoracht Níall, núal nād go,
 dirsan dó in rīan ro rā,
 iar ndul do Elpa fo secht
 ro-fes a lecht áit i tá.
- 18 Īar sin tánic cretem glan
 for Mag Fáil, bēs nīrbo rom,
 co fail cách i rreilcib nóem
 dia scarad fri cloén fri col.
- 19 Fo-cheil cúani colma caín
 a mag Meic in Dagdai déin
 nā dernsat adrad Dé moir,
 andso dóib hi tát hi péin.
- 20 Íatsom dimbúan, tussu búan,
 immot-rēide cech slúag slán,
 íatsom dosrogáed a mbés
 tussu fo-géba áes n-án. an.s.

21 Boand bale roglas réil,
Mana sechut la Séil sláin,
cen nindais uí úabrig úaib,
Senbic a túaim imnais áin. an.s.

22 Congalach Culli cond fían,
díán a buille, dond a dál,
is búale rāntor co rían,
is cúane n-ardchon, is án. an.s.

VIII

- 1 Déccid ferta nīthaig Nēill
 ūas lettir déin díchmaig dúir,
 sund for ur slige na slūag
 ro gab lige n-úar i n-úir.

- 2 Nīall mac Echach assa lecht
 luid fa šecht dar trethan tricce,
 ro reraig comarbus Cuind
 co ngāet ōs muing Mara Icht.

- 3 Dia rāidi in drong dúr din múr,
 "Áill dúin dēscin rīg non-dlig,"
 at-rácht in mál súas iar sin,
 in gein ba hūallchu fo nim.

- 4 Eochu, ba hed ainm ind fir
 de Lagnib lir, lám co neim,
 i tóeb Nēill co ngūalaind glain
 sādís fiadna slūagaib sleig.

- 5 Cid ruc in Lagnech innund
 ri báig Saxan ngalbech ngand
 guin ind rīg dond imram oll,
 ingnad glond do-ringned and.

- 6 Tan nos-ticed cith nō chrúas
tocabtha sūas, serig dúis,
ba fír flatha iar ndáil báis
maidm secht catha rena gnúis.
- 7 Fírīan focul at-bert Níall
dia ngōet forsind rían cen rún,
áitt i clanta ilad Néill
co teilctis a ngēill for cúl.
- 8 Airesin ra lēicthea ass
dar gāeth nglass, ba trom a thress,
géill Saxan, ba mórdál mas,
géill Franc, géill Rómān anes.
- 9 Lotar asin Temraig síar
fían a theglaig trelmaig tréin,
ba de bóe, iar masse brón,
Ochan mór muntire Néill.
- 10 Celebrais i nOchain aird
cāch diaraile, aidble uird,
Lagin, Mumain, roda-sní,
Connaicht, Ulaid, Fir Lí is Luingg.

- 11 Lāech dosrimthais ropu rí,
 nirb fānd a chlí for bith ché,
 ba sūail do Níall, nāsad dín,
 co toracht creitem dil De.
- 12 Randsatar a meic iar sin
 inis nAirt, ba hamra fir,
 is dóib do-bērtar a ngéill
 céin beti neóil im gréin ngil.
- 13 Dā Chonall, Eogan atūaid,
 Fíachu, Cairpre, Mane mīn,
 Ēnna, ba ōenbaile in tslúaig,
 gabais Lōegaire do rīg.
- 14 Rí dos-rat fo thalman tōe,
 mairg nā n-adrand for bith chē,
 ro rand Muir Romuir i ndó
 ba ar omun tūathe Dē.
- 15 Cland meic Cairne cengtar rōe,
 diamtis umle immale,
 ar immaí óc ocus ech
 nīs-fōrsed nech acht Mac De. D.

16 Luid sair dia ēis, armchar clí,
Nath Ī, ba talchar fria rē,
nírbo fand a chomlond for cóe,
ro rand in domon i ndé. D.

(17 Ūa as dech ōs grīan, glan a gnē,
ro chin ó Níall, násad nglē,
Colum Cille ro gab hĪ,
búaid fir bí fil i tig Dé. D.)

- 1 Ētar étan ri dí^lind,
 in clár cētach tūath Cuá^laind,
 nī fail aslaig ar hĒ^rind,
 con-gair glasmuir ria gū^laind.
- 2 A gū^lalu dess ri Dothra,
 Ruirthech ria chness co feochra,
 fachta tuili, tond aithbe,
 aicnre ri trā^lchta trethna.
- 3 Drēcht d'éc^ssib ceta-bá^tar
 cardaís trā^lchtad cech cēt^lail,
 is tšenchoss ardos-peitted
 cid dia n-eper ainm Ē^tair.
- 4 Tár^lcai lind lecht ind ó^lclaich
 ūas rind ind é^lchta é^lcbá^lith,
 bás Bethi dia baís bē^ltaig
 Āes meic Ē^tair meic É^tbá^lith.
- 5 Mac Ē^tbá^lith assa horba
 ro art co huru Alba,
 fuá^lir mnaí cen chend cumga,
 ba sí Maig ó Slēib Marga.

- 6 Dó ba máthair chóir chlainne,
fo-cheirded id n-óir immi
nad báded fairge foa,
nach rubdais roa rindi.
- 7 Deisein boí nī do brécaib
ad-fét cech suí iar sētaib
siu ocus tall immon saile
Nasc mall Mná nāre Étair.
- 8 Ba baīth a cland ar tossuch,
bítis and in cech dessiuch,
mac lesseom nārbo lési,
ingen lési nārbo lessium.
- 9 Lotar fon fairggi fograig
d'immarbaig snāma sedlaig,
in mac and fodúair imned
ocus inn ingen ergnaid.
- 10 Áes rod-mbádi tond dílend,
rod-mert a bāes, būan fūalang,
i ndáil fo thuinne telchaid
ingine Cremthaid Cūaland.

11 Do-lluid in bēist, bág dathe,
cucu trésin sál sithi,
Rind Chind Aíse, ci at-chethe,
Áu Bethe for Lind Liphi.

12 Forācsat mac slán slattra
Āes is Bethe bán bechta,
Dond mac Aís, carad indred,
fer diarbu ingen Elta.

13 Elta dian mag fo ócaib,
in clár glan cusna cétaib,
fert na n-airech di Grécaib
décaid ar ainech Ētair. E.

14 Dia luid Aithirni angbaid
ro muir isin slíab sabbir,
secht cét mbó ōiderg findglan
timnad dó' tuc ō Lagnib.

15 Ba gúr do-llotar Lagin
do breith for cúl in dliged,
sair i sSlíab Ētair oraig
dia thogail forsin filid.

- 16 Luid Conchobor mac Nessa,
secht cét co ngairgi gossa,
do chosnam in búair b̄uāda
for maccu r̄uāda Rossa.
- 17 Mag nElta erctais curaid
im Chonchobor dia chobair,
i n-ing i mb̄atar Ulaid
gabsat Étar find foraib.
- 18 Do-bert Mess Dia tré macblait
in ngell, ba erchor tecmaicc,
corod-mb̄adi Find Fili
oc ól digi assin tiprait.
- 19 B̄ursit Ulaid dia mb̄aded
Mess Dia, ba duine dóitgel,
roínset Ulaid, nād chlóiter,
for cethra chōiced Coídel.
- 20 Súigsit linn, láthar ndoing,
i mMaig Find aithle ind roing,
cen usce srethglan snámach
Iarna b̄arach boí Boind.
- 21 Ba Iar n-ár na cúan crechtach
ruc leiss a búar mbán mb̄etach,
luid Aitherne is nī rubad
d'inchaib Ulad a Étar. E.

I

The stone on which my heels are, Inis Fáil is named after it,
between two strands of a strong flood, Mag Fáil is a name
for all Ireland.

II

1 There were champions in Emain, in Ráith Cruáchan, in Temair, in Luachair which heroes used to celebrate, in Alenn, in West-Munster.

2 They remain not, all that has died is no more, though their deaths were various, stories about them have survived them, only a fool will conceal them.

3 Fergus son of Leite was a warrior, he went to the monster, it was a reckless attack, so that they fell together on blood stained Fertais Rudraige.

4 The son of Ness, the king, died on the slope of Lettir Lamraige, Slea, a gracious mountain, covers him and Fachtna son of Sencha.

5 Conaire, a wrathful leader, was killed in the battle of Bruiden Da Berga. The little grave of Cormac Con Longas was dug in Bruiden Da Choca.

6 In the same Bruiden Da Choca nobles fell on that occasion, he, who was blood-red at it, Cacht son of Finguine was slain.

7 The stone that is in the upper part of the hostel, a stone that looked down on many bands, Lugaid Redhand threw it on Illann son of Fergus.

8 In Slíab Uillind of many valleys Furbaide Fer Bend was slain, Lugaid Ríab nDerg slew him there in vengeance for Clothru of Cruáchain.

9 Amargin, his struggle was fierce, Eithíer the Great and Eithíer the Small, (they fell) in battle at Imlech Áe, their grave is together with Íae's.

10 The grave of Cú Ruí is on Slíab Mis, the grave of Lugaid is under the slabs of an enclosure, in Dún Binne, might of a battle-field, Fíamain son of Foroí was slain.

11 Cú Chulainn fell with venom across the Pillar of Cruntheri, on the Strand of Baile, a clear defeat, fell Óenfer Afíe.

12 Erc son of Coirpre was slain in a fight to the south in front of Temair, the grave of Lugaid is under the cairn in Mag Argetros, whatever you may swear.

13 The grave of Fer Death at the ford brought about by Cú Chulainn, everybody sees it, Cethern, son of Fintan, from the east fell at Smirommair.

14 Iuchna's cattle, troublesome cows, Lúan fell while besieging them, while going out of his house the death of Lóegaire was brought about.

15 Celtchair died, so that it is a misfortune, to the east of Dún Lethglaisse, Bláí Briuga's death through a woman's sin was in the south of Óenach Macha.

16 The violent death of Cúscraid by Mac Cécht with Celtchair's spear, bloody was the deed, Mac Cécht fell afterwards by Conall son of Amargin.

17 The killing of the sons of Uisliu was deliberate at eve in Emain, it was not long after the treachery until Fíacha was killed in Temair.

18 Gergend son of Illadon was slain in vengeance for them, it was not too soon, by the son of Ross he and Éogan son Durthecht met their deaths.

19 The first wounding of Cet son of Maga was attempted at Béalchú's feast, Béalchú of Bréifne with his children was killed by Conall's arts.

20 Conall Cernach, bloody the deed, he was slain in Mag Sléicht, at Ráith Crúachan Ailill fell by his hand, deed of a spearpoint.

21 Fergus was slain one morning early in Findloch by Lugaid's spear, that is the story from which is the 'Sole cruel Jealousy of Ailill'.

22 Mes Gegra who used to rout every rout fell by Conall Clóen and his lake came over Munremur son of Gergenn.

23 At the battle of Étar men were slain along with Mes Dé son of Amairgin, Forgull Manach died while leaping out of his fort.

24 By the hand of Ferches, though it was wrong, fell Lugaid Mac Con, Ferches son of Commaín, the poet, fell on account of that in the fray.

25 Art was slain above ... Muccrama and was buried in Luachair Derg. The grave of Cormac is according to truth by the ford at Ros na Ríge.

26 The grave of noble Muirchertach is to the north-east beside Cleittech. The grave of Tadc is in the valley that overlooks fair Finnabair.

27 The grave of Cellach is in the Brug, would that he had not died of cold ! The small grave of Cian son of Ailill is in Mag Muccrama.

28 Mongán was the hero of every troop, he fell by the warrior-band of Cenn Tíre. The violent death of Find was by the warrior-band of the Lúagne at Áth Brea on the Bóind.

29 Níall son of Eochu fell above the English Channel, no hidden deed, Nath Í, the obstinate, was slain after victory north-east of the Alpine mountains.

30 Fínnachta son of Dunchad died at Grellach Dollaid, Díarmait son of Cerball fell in Mag Line, it was through treachery.

31 Fogartach son of Níall was killed at Druim Ríge south of strong Tailtiu, ...

32 Suibne fell, seat of pride, by Áed Sláine on the Súaine, Áed Sláine fell on account of that on the bank of Loch Simdidi.

33 Fergal, fair his shape, fell in the battle of the Bog of Allen. In the battle of Uchba Bran was killed with the destruction of Áed son of Colgu.

34 The grave of Mál is in Druim Gam which overlooks Éca Imnam (?) and the death of the son of Cú Créchta was caused by Ferdun of the single deed.

35 It will be more difficult for them if they are in torment not adoring the King who sets the sun in motion, the excellent Son of Mary has defeated and severed them from championship.

36 The Son of God has protected me until now against a multitude of hostile things, it is He who will protect me henceforth so that I may not fall with warriors.

(i)

Find bishop of Kildare added this.

1 The grave of the son of Carbad in Rea, it is a great distance from Srub Rea, the death of the son of Carbad in Druim Gat was brought about by the son of Inar son of Abrat.

2 The violent death of Brandub was by a crime in Cluain Senbothi Sine. Death came upon the son of Rúaidri of the steeds in the vast fair land of Maistiu.

3 As for the battle of Ailbe, noble the fame, it was won (?) against the Munstermen on a Tuesday, when Cormac was slain, noble the quatrain, before Tadc and before Cerball.

4 Augaire son of Ailill fell at Cenn Fúait, it was not a deed of profit, with a man whose shout was loud, Máel Mórda son of Muricán.

5 Níall Glúndub, son of noble Áed, Conchobor from Tulach Taidc, and Maíl Dub king of splendid Airgíalla and Áed son of Eochocán, they were slaughtered without exception before the fiery host of Dublin.

6 The son of Máel Mithig, Congalach the perfect from Cnogba, fell by the onset of the noble keen hosts of the Gall at the island of Tech Giugrand.

7 Domnall son of Lorcán was crippled since Murchad received his great check, a deed from which he got violence and fire in his own house at the carouse.

8 In the battle of Croéb, do you remember, Eochu the son of noble Ardgar and Áed son of swift Domnall fell, it was an affliction for the descendants of good Niall.

9 An army he brought in distress, the violent death of Brían son of Cennétaig, before the brave resonant scion, before Máel Mórda son of Murchad, before the strong victorious host of the Gall in the crowded battle of Clontarf.

10 The battle on Slíab Crot the memorable silenced the noble hosts of the Munstermen, Leinster was well paid by its result when Limerick

got a quick burning.

11 The battle of the Bog, great the misfortune, brought sorrow into Munster, the armies of Leinster destroyed the descendant of Blat, the dread of his noblemen was around Diarmait.

(ii)

3a) i.e. king of the Ulaid. La 3c) i.e. Fergus and the monster La

3d) i.e. Fergus went back to the Sinech of Loch Rudraige so that they fell together. Eg

4b) i.e. when Conchobor hued down the wood of Lamraige it was then that the brain of Mes Ceghra fell out of his head and so did his own brain afterwards. Eg 4d) i.e. it is there that Concopar and Fachtna were buried, on Slíab Sleá above Loch Iaí in Semne in Ulster. Eg

5b) .i.e. the son of Eterscéil and Mess Búachalla whom Ingcél Caéach son of Conaic of the Britons killed. La i.e. Incél Cóech and Fer Gel and Fer Rogain and Fer Roroguin, it was they who killed Conaire. Eg 5d) i.e. he fell by the Connacht men. La

i.e. Cond Loinges i.e. instead of i.e. incest of exile i.e. Conchobor begot him through drunkenness on his mother i.e. on Ness, whence is said col longes. Eg

6d) i.e. two coc suí i.e. two equal master smiths who were in it. Forod and Forod were their names. Mug Corbb king of Leinster

killed Corbmacc Conn Loinges. Eg

8b) i.e. son of Concubair son of Ness. La 8c) i.e. son of the three Fair ones of Emain. La 8d) i.e. Lugaid killed Ethne the mother of Furbaide and Furbaide killed Clothra the mother of Lugaid and Lugaid killed Furbaide afterwards in vengeance for his mother. Eg

9d) i.e. Aimerigin Iargiunnach, it is, he who killed the two Ethíars in Imlech Áe. Eg

10a) i.e. Cú Chulainn killed him. La i.e. Cú Chulainn and the Ulstermen killed Cú Ruí in his own house after he had been betrayed by his own wife, i.e. by Bláthnait the daughter of Menn. Eg

10b) i.e. he killed himself out of grief for his wife i.e. he put his sword through himself. La The three lecca liss of Lugaid i.e. insult and disgrace and shame. Eg

11a) i.e. by the four provinces of Ireland. La 11b) i.e. in the Plain of Muirtemne. La ...the Ulstermen at the battle of Coirthi Chuimper. Eg 11d) ... i.e. Aíffe, daughter of Airdgemen, Cú Chulainn's fosteress, was his mother. Eg

12b) ...Erc in vengeance for Cú Chulainn. Eg

13b) i.e. Cú Chulainn and the Ulstermen killed Fer Díad at the ford after he had come through Medb's persuasion. Eg 13d) i.e. it is there Cethernd son of Finntan son of Neille fell ... healing for him, i.e. the marrow mash. Eg

14b) i.e. Lúar fell at the siege of the Men of Fálga on account of the cauldron of Menn and of Bláthnait and of Iuchna's three erca i.e. three cows. Eg 14d) i.e. his head struck against the lintel and he died on account of it. La i.e. to rescue Áed son of Annend when he was being drowned in Loch Laíg by Concubar for the crime of having had intercourse with Mugain, it is then Láegaire the Victorious struck his head against the lintel so that he died because of it since he would not allow any warrior of the Ulstermen be destroyed on his territory on account of his ...La i.e. Áed son of Aindenn, the poet, had intercourse with Mummain, the wife of Conchobor, so that he was being drowned and was brought to Loch Laíg in front of Láeguire's house, i.e. so that Láeguire went swiftly to rescue him so that the crown of his head was taken off him and he died. Eg

15b) i.e. the Dóelchú of Celtchair son of (Uthechair), so that a drop of poison fell from the point of the spear onto Celtchair's head so that he died on account of it. La i.e. Cealtchuir killed Dáelchú with his spear and a drop of the hound's blood flowed the spear to him and went through him to the ground so that it killed him. Eg 15d) i.e. Bláí Briuga had intercourse with the wife of Cet or of Celtchair so that Cet or Celtchair slew him on account of it afterwards. Eg

16b) i.e. Mac Cécht, it is he who killed Cumsgraid, the Stammerer, son of Conchobor, with the spear of Cealtchair. Eg 16d) i.e. Mac Cécht was killed afterwards in vengeance for Cumsgraid son of Conchobar Eg

17b) i.e. Naíse, Ardán, Ainnle, Éogan son of Durtacht killed them by order of Concubar. La Éogan son of Durthacht killed them by order of Conchobar while they were under the protection of Fergus. Eg

17d) i.e. Fergus killed Fíacha son of Conchobar in revenge for the sons of Uisnech. Eg

18b) i.e. the father of Munremar. La i.e. it is in revenge for the sons of Uisnech that Gerrcenn, the father of Munreamhar, was slain. Eg 18d) i.e. in revenge for them Fergus killed Éoghan son of Durrthecht, the king of Fernmag. Eg

19b) i.e. Conall Cernach killed Cet in battle and it was first planned at Bélchú's feast. Eg 19d) Conall killed Bélchú's three sons in revenge for their father after their father had been killed by them through Conall's trickery. Eg

20b) i.e. the three Redhounds of Martine killed Conall Cernach. La i.e. the three Redheads killed him in revenge for Ailill. Eg

20d) i.e. Conall then thrust a spear through Ailill at Medb's instigation on account of jealousy. Eg

21b) i.e. Ailill said to Lugaid Dalleces: 'It is delightful what the stag and the doe seek in the lake,' said he, i.e. Ailill, 'Cast a spear at them, O Lugaid ! ' Eg

22b) i.e. Conall Cernach killed Mes Geghra in revenge for Mes Degad and Laéguire and Conla and Beothach and Conna etc. Eg

22d) i.e. his drowning in his own lake, i.e. Loch Munreamair. Eg

23b) i.e. when the Leinstermen besieged the Ulstermen in Étar for nine days then did Mes Degad fall. Eg 23d) i.e. when escaping out of his hostel he crushed his ... bone. Eg

24b) i.e. Ferches son of Comán, the poet, the battle-warrior of Ailill Óluim. Eg 24d) Ferches fell by the warrior-band of Find, descendant of Báiscne, in the cave of Es Fidgrinde. Eg

25b) i.e. Lugaid Mac Con delivered the battle and Lugaid Lágha killed Art and Béne Brit or Lighairne killed Artt. Eg 25d) i.e. a bone of a salmon stuck in his throat so that he died on account of it. Eg

26b) i.e. a drowning in a vat of wine and a burning in a fire and a killing by spearpoints bore him away. Eg 26c) the death of Tadc is one of the problems of history. LL 26d) i.e. a deer killed him at the ford of Ros na Ríg beyond Aird Findabrach. Eg

27a) of the son of Mael Coba. LL 27b) i.e. his death from the cold of the river or a false disease to fill his women with love for him. Eg 27d) i.e. Cían son of Ailill Óluim, father of Tadc, it is there he fell. Eg

28b) i.e. the warrior-band of Cenn Tíre killed Mongán on the banks of Loch Lo or Loch Maccil. Eg 28d) i.e. Find was killed by Aichlech son of Duibriu at Áth Brea on the Boind, and not at Beola Broghoige in Luachair. Eg

29b) i.e. Eochaid son of Enna Cennsélach ... Eg

30b) i.e. Áed son of Dlúthach and Conaing killed Fínnachta and his son Bresal at Grelloch Dallach ... Cú Chulainn killed in that bog ... until then, it is there that the battle of Mag (Tuired) was planned. Eg 30d) i.e. Áed the Black son of Suibne, king of Ulster, killed ... Eg

32b) i.e. Áed Sláine killed Suibne son of Colmán the Great at Brí Dam on the Súaine. Eg 32d) i.e. Áed Gustan, a fosterbrother of Conall Guthbinn killed Áed Sláine. Eg

33b) i.e. Fergal and Conall Mend were killed by ... son of Finn, king of Leinster. Eg 33d) i.e. by Áed Allán, i.e. he was fostered at Ráith húa nAllán in Ulster, whence Áed Allán. Eg

34a) So far composed Cinaéd. LL

35a) Cinaéd composed this verse. LL

(i)

1) Find bishop of Kildare added this. LL

2a) i.e. Sarán the Squinteyed of the community of Senboth killed him. Eg 2c) i.e. Muridach son of Rúaidri. Cellach son of Bran took his house by violence. LL

6a) ... by Áed ... LL

7d) Donnall Clóen, son of Lorcán, killed Murchad, son of Find son of Máel Mórda, after swearing an oath together on the relics of Brigit and Cáemgen in his own house after dining and drinking together. LL

(iii)

a) A deer was slain by Tadc son of Cían, Tadc son of Cían was slain by a deer, by a deer Tadc son of Cían was slain, Tadc son of Cían at Ros na Ríg.

b) Find was slain then, Find was slain, it was by spears, a cruel slaughter, Aicclech son of Duibriu cut off the head from the neck of the son of Muirne.

III

1 O stone yonder on the cold grave of everlasting Buite, the blessed son of Brónach, you were a treasure after the pursuit of battle when you were in the head of the noble son of Ness.

2 Though you were an enemy to him he hid you, for seven full years he nourished you, when he went to avenge the King of laws it is then his death was caused by you.

3 The hero whom you hit, a fair compact, got thereafter a drink of death through you, you served the son of Cathbath a drink of serpent's poison, men mourned.

4 Cet the vindictive brought you on his back from the south, from the noble battle of Ailbe, you wrecked the head of the king of Emain through him, O grey brain of Mes Gegra.

5 Cet mac Mágach cast you from him in violation of a bond for a cunning fight, from the thicket, all know ^{that} (it) to the Ford at Daire Dá Báeth.

6 The crown of the king's head, a kingdom of hostages, split on account of you, for he was the best hero on whom wind and sun used to shine.

7 That which was foretold to you all your life, woe to the Ieinsterman in whose company you were, you did not part from the noble king until you left him in a meeting with a bloodless death.

8 Bands of fair warriors obeyed you on bare Iettir lamraige,
your fight against your companion was rare until you fell there
out of his head.

9 The king who fashioned Heaven revealed you to the son of Bronach
above Bri Breg in a strong fort in which he slept, in which there is
a multitude of bright angels.

10 Since Buite with the grace of blazoning fame slept on you
without treachery, the crowds swiftly humbled themselves to you
until you changed shape, O stone.

11 The brain of Mes Gegra in the battle, it was a fight against
demons of doomed men, 'Pillow of Buite' will be your name by
everyone, O stone, until Doom.

IV

1 Temair, without weakness after its construction, hides not the glory due to women, the daughter of Lugaid obtained in her possession a hilly plain that it were a pity to devastate.

2 Gede's wife asked her husband for a bride-price, as I have heard, a clear-hued fortress, stately ascent, quick was the driving at the funeral sport.

3 An abode that was a keep, that was a fortress, that was a sanctuary, a rampart free from destruction, whereon Tea's sepulchral monument would be without anguish so that it would be an increase to her fame.

4 Obedient Erimon had a wife in the very middle of fetters, she got from him every fantastic desire, he used to grant everything she spoke of.

5 Brega of Tea, a teeming home, is heard of because she was a noble woman, the mound in which the great time-worn one is, is not the burying ground that was not plundered.

6 The daughter of Pharaoh, the bright Téphi, who used to cross a hill slope with a number of champions framed a fort, brave the art, she marked it out with her staff and with her brooch.

7 The woman with the prosperous vigour of a king gave a name to her fair fort, Múr Téphi, against which an assembly would come, she would perpetrate without dread any deed.

8 Not to be concealed is the secret that it should not be spoken of, Mú^í Tephi in the east, as I have heard, many queens built their graves under it here without reproach.

9 Not ignorantly the learned measure the length and breadth of the house of Tephi, sixty feet without deduction, seers and druids beheld it.

10 I have heard in many-cornered Spain of a fair and unwilling maiden of warriorlike blows, she descended from Bachtir son of Buirrech, Cam^ísón, a fair champion, married her.

11 Tephi was her name by every warrior, woe to him who would inflict a burial on her, a rath of 60 feet, full measure, was constructed by them for her burial.

12 The king of Bregon did not give her away without sorrow, though there was strife with Cam^ísón, until the loan of her might be restored, whether it be great or small, or whether she be dead.

13 Etherú^ín, he was transitory, the tutelary idol of Cam^ísón, not to be hidden, and the grey-eyed grazing herd were given by him as restitution for mighty Tephi.

14 The sad death of Tephi happened in the north, it is not a deed to conceal for one minute, Cam^ísón launched a ship without payment with her over the surface of the cold and treacherous sea.

15 The leader of the Britons sent them from the shore, for Etherún was pure (?), with the corpse to do it honour in the rampart in the south on which the name Tephirun settled.

16 Thus in this place the first fashioning of Temair, with no gleam of sorrow, was boldly done for pleasure and gaiety.

17 Temair is every high and conspicuous place on which are ramparts of strong forts, every peaked and pointed hill with the exception of Emain is Temair.

18 Temair of the tribe and of the house, without swiftness, without frenzy of heroes, was mother of prosperity of every kindred until a foolish crime destroyed her.

19 It was a shield of lords and champions, it was a home of heroes of keen battles, Temair without weakness, without decay, hides not its glory from women.

1 The world whose splendour is transient is a sinful gathering of hundreds of hosts, to describe a multitude of delights except the adoration of the King of all is deceitful.

2 Every law concerning prosperity has vanished, every claim has gone to the bottom, although Temair today is deserted there was a time when it was the place of assembly of heroes.

3 There was no exhaustion of its many-sided towers when it was the assembly of the storied Irish, many were the companies to whom the green grassy keep was an abode.

4 It was the territory of magnificent and clever men, it was a fort like a trunk with famous strength, as regards to appearance it was a conspicuous ridge in the time of Cormac grandson of Conn.

5 Fair is the name that cherishes it as he chose among cities, Cathir Crofind, a pen of victory, overlooks Boaind, a millstone of battle.

6 When Cormac was among the famous the strength of his career was manifest, no fort like Temair was to be found, it was the knowledge of the road of life.

the world's destruction *the king's destruction (?)*
7 Powerful before hosts was the authority of that king who used to ride through Temair, it is better for us than for tribes unnumbered to enumerate his household retinue.

8 The great house with thousands of attendants was not obscure to multitudes, a bright fort with the choicest of bright men, seven hundred feet was its measure.

9 Wanton ignorance nor strictness of harsh wisdom did not hold sway over it, it was not warlike at its separation, six times five cubits was its height.

10 There were nine ditches, fierce fight did not overcome them, with nine ramparts around it, a very famous and a very strong fort for the noble usage of the fair families.

11 The dwelling of the king, a king who distributes, upon which sparkling wine used to be poured, it was a refuge, a fort, a stronghold, there were three times fifty compartments in it.

12 Thrice fifty heroes with companies, it was not a wanton and brawling fort, those were the contents of each of the compartments according to the counts of strongholds.

13 Beautiful was the host in this wise, gold used to gleam above their compartments, there were trice fifty famous couches, there were fifty men in every shining couch.

14 Seven times fifty constant ... before the crowded warlike company, for lighting bright torches, that was the measure of the hearth.

15 Another seven , as I have heard, for true brightness beyond denial, majestic ... noble , beautiful chandeliers of brass.

16 This bright shining fort, festive, martial, with cask-staves, in it were twelve doors for good conduct of hospitality.

17 The ration from which that host would drink was the prerogative of that king, that content was very very great, there were three hundred draughts in that ration.

18 The whole drink was for the pride of the strong chiefs, the noblemen, the company was not dissatisfied, thirty cupbearers used to dispense it.

19 Their choice was nine times fifty drinking vessels, it was a custom, their abundance was a cause of choice, except what was clear and strong carbuncle all was gold and silver.

20 Three times fifty steaming cooks, never stopping for delay, for the pleasure of the excellent kings and chieftains, a willing bargain.

21 There were fifty noble stewards with the well-guarded just prince, there were fifty pure festive attendants with fifty noble warriors.

22 There were fifty men standing who used to protect the sturdy warrior as long as the king was drinking so that there would be no trouble for him.

23 It was glory to the prince who was greatest, every day it was more numerous, the son of Art used to reward three thousand women daily.

24 The leader of the companies of good just poets who used to strive after the right of their assembly, without including the practitioners of every art in general, it is certain that what he may say is no folly.

25 Let us enumerate the retinue of the house of Temair of people in assemblies, this is their true number, thirty thousand in all.

26 When Cormac was in Temair, surpassing all valour because of his great might, a royal equal to the son of Art was not found among the men of the world.

27 Cormac, fair of form, was the firmly founded foundation of princes, he was born of fair Echtach, a son of the daughter of Olc Acha.

28 Since Solomon's time, he was better than every offspring on account of a pact, has the world known an offspring like Cormac,
O God ?

VI

1 Achall which faces Temair, the warriors from Emain loved her, the bright wife of Glan son of Carbad was mourned when she died.

2 The daughter of Coirpre died, a daughter to Fédelm Noíchruthach, from grief for Erc, which stanzas declare, who was slain in vengeance for Cú Chulainn.

3 Conall Cernach brought the head of Erc to Temair before the hour of terce, sad is the deed that was done on account of it, the breaking of the cold heart of Achall.

4 The Mound of Find, the Mound of the Druids, the Mound of Créidne, cheek by cheek, a mound around which was fought a famous fight, the Mound of Erc, the Mound of Achall.

5 The nobles of the Ulstermen came along with Conchobor of the champions, they held a bright and pure race for Achall which faces Temair.

6 The Mound of Erc, it is no narrow work, in the hill to the south of Temair, Erc, the handsome brother of Achall, it is there his life ended.

7 Find from cold Alend and Ailill from stern Cruáchain were brothers of Coirpre Nía Fer from Temair yonder, whose noble daughter was Achall.

8 South of the Mound of the Druids is Temair of the kings, the royal hold, to the east beyond Temair it is there that Achall died.

9 It is there the woman was buried, the daughter of the high-king of the Gaels, for her this rath was constructed yonder, it is there that Achall met her death.

10 The best six women in this world after Mary the mother of God were Medb, Sadb, Sárait, fair stanza, Erc and Emer and Achall.

11 Fierce Eochu, champion of the Gael, a warrior of Coirpre Nía Fer, attempted to have one of his children by the maiden, by Achall.

12 I give clear testimony thereon about the daughter of perfect Coirpre that a wanton hour with her was not to be had yonder, Achall surpassed all young women in beauty.

13 We pray the Son of God who brought decay on Medb Lethderg, on Medb Derg, on Sadb, on Sárait, on Fand, on Garb, on Erc, on Achall,

14 That there may be a place in noble heaven for Cináed úa Artacán, he knows the rule of rhyme of every stanza while he journeys in Achall.

15 There never set foot on earth one that surpassed her in cattle nor horses, there was never reared in Temair yonder a better woman than Achall.

16 Servant, take hold of my horse, let nobody come to trouble me, the Gael and Gall are on a raid, their horses are swift over Achall.

17 The place where our horses are, there was a wood through it on every side, it was called the land of the poet Mane, the Indolent, before it was called Achall.

18 The rath of fine Conaire stands, the rath of perfect Coirpre stands, Éssa lives neither in this world nor the next, Erc lives not, Achall lives not.

19 Fogartach who was in Dind Ríg was a king of Fótla with fair deed, the Gael and Gall know of the vigour of the single hero at Achall.

20 Pleasant the fervent fine folk, the descendants of Cernach son of Diarmaid, they have slain companies until now around the cold sides of Achall.

21 Amlaíb of Áth Cliáth the hundred-strong assumed kingship in Bend Étair, I bore off the reward for my poem from him, a horse of the horses of Achall's treasure.

22 Colum Cille free from sorrow came to Temair of the kings, a church is founded by him there on the hill where Achall was buried.

fert fos fuil in mor meirgech B3, 5d an M B3, in D2, 7a da cathir
 chaem LL, 7b co n-aeb rathmar LL, co n-aib rathmur B2, 7c fris
 toirgi R, frais toirge B, nos toirgeadh M, fris toirghedh B2, fris
 doirgedh D2, fris toirgedh B3, 7d as toirgedh R, as traoirgead B,
 nos oirgeadh M, as noirgidh B2, as noirgedh D2, 8a amrun B2,
 8c foesain sunn can dual dingna R, foesain sund cen digna B,
 faesair sunn cen dual ndingna D2, faesair sund can duil dingna B2,
 faisin sunn cen dual dighna B3, 8d mo LL, ruamna LL, 9c .lx. LSS
 9b suthi LL, 10a lescbáin laechbuillig LL, 10c cin LL, 10d Canson
 LL, Anton R, Canton B, D2, Cannton B2, 11a ngerad LL, deiridh B2,
 gerait B3, 12b Cantón R, Cacton B, Candton B2, D2, Canton M B3,
 12d o rig na mBretan mbadbron R, o ri na mBreatan mbadbron B,
 o ri na mBreatan mbladhmhór B2, o righ na mBretan mbladhmoir D2, B3,
 13a coimdiu LSS eile, Canthoin R, Caton B, Chantoin M, Canntoin B2
 Cantóin D2 B3, 13b herchraede LL, herceithi R, erceti B, earr
 cruaigncreithi M, himcreithe B2, hinclethe D2, herchrethe B3,
 13c í LL, co D2, B3, 14d sóebruade LL, tshearbhruaidh B2,
 serbruaidh D2, tserbrúaidh B3 15a barr M B2 D2, baar B3,
 15b hEtterún LL, Ethirun B3, Eitirrun B2, 15c si LL, 15d i
 tarblaid R, i tarblaig B, a tarblaig M, a tarbluig B2, a tarblaidh
 D2, 16a fo LL, 16c Temraid R, Temra B, Temair B2, Team- M,
 Teamair D2, Temuir B3, taoiblius B3, taiblius D2, cuma D2,
 17a ard LSS eile, 17b mbi D2, mboi B2, 17c ben nach LL,
 bendac B, bearnach M, bendach B2, mennach D2, mbennach B3,
 17d mad (in easnamh in LL), 18 (LL amháin), 19b im R, B, co B2,
 D2, B3, 17c gatoigh B2, 19d do R B, dona M B2 D2 B3,
 dobeir LSS eile.

Ceannscríbhinní: Turim Tigi Temrach .i. in tech mór milib amus
 Cormac fili cc LL, Do suidiugud Tighi Temrach 7 dia ordugud a
 n-aimsir Cormaic h. Chuind inso. Cinoeth h. hArtacain hoc carmun
cc R, Cinaed h. Artagan hoc carmen cc do suidigud tige Cormaic B,
 Cinaeth h. hArtacan hoc carmen cc do suig- tighi Cormaic M, Cinaeth
 h. Artacain B2, Cinoath h. Artucain B3, (D2 gan ainm údair).

Malairtí: 1a duthaine LL, a lainde in easnamh in LL, laine B,
 loinde R, lainne B3, 1b caire in easnamh in LL, 2a atchiu LL,
 2b de chliu LL, cert in easnamh ar LL, 3a robo B, ro ba R,
 ropa B2, dobo D2, ro bad B3, blaith ISS eile, tort LL,
 3b diarb LL, giarbo B2, ciarbo B, ropo R, gerbo M, scot M,
 scor R B D2 B3, sgor B2, 3c domgnais LL, 3d fonnglas R,B3,
 fondglas B, fondghlas B2, foghla D2, 4a dind ISS eile, 4b
 forglidhe R, foirglige R, hoirdnigi M, fonglidhi B2, foirglighe D2,
 borgbile B3, co mbadbslait R, co mbadbshlait B, cain comlait M,
 co mblath thslait B2, co mbladhslait D2, co mbadbshlait B3,
 5 (LL agus R), 5b ainm R, doragha R, 6a fa D2, fo R B M B3,
 im B2, 7c tola R B M, tolaibh B2,B3, 8a a thech B3, an tech R,
 a teach B2, in teach D2, 8b daine R, co ndainib B2,D2, 9c bhec B2,
 rubeag D2, robecc B3, 9d coicait LL, 10b la in easnamh ar LL,
 inairbirt LL, ri finn airbert R,B, ri find airbirt M, ri find
 airbert B2, re finn oirbert D2, 11a uas renda R, uas randa B,
 hua randa M, os runda D2, uais rinne B3, co raindi B2, 12a biid
 R B llaine LL, laindib R B2, lainde B3, 12b baeth in easnamh ar LL,
 12c cach LL, gacha D2, caca B, 13b n-imdaib in easnamh ar LL,
 ar a dingnoib R B M, ar a nidhnaibh B3, osin imdhaibh B2,
 13c tri coicait in easnamh ar LL, 14a secht cubait cen nach condail B2

secht cubaid cendach condail D2, seacht cubaid cennach cundail B3,
 14b ndroṅgaich ndrennaig LL, drongaidh drendaibh B2, ndrongaigh
 ndrennaib D2, drongaigh dhremaidh B3, 15a secht coicait aile
 ro chuala LL, a secht ele ro cuala B2, a vii ele ro chuala D2,
 a secht naile ro chuala B3, 15b cen sena in easnamh ar LL,
 gan tsena D2 B3, gan tshena B2, 15c soinepla B2, saineamhla D2 B3,
 15d caindebrai LL, coindelbra B3, coindil B2, caindelbra D2,
 16c solus ISS eile, 16d da sé ndorus LL, da thsecht ndhorus B2,
 da .vii. ndorus D2, da secht ndorus B3, 18a a nuall nuidheach B2,
 B3, D2, 18c ind arim LL, don airem R, don aiream B, an tairem
 B2, in tairem D2, don airemh B3, 19a tri ISS eile, 19b di cach
 daim R, di gac daim B, do cach daimh B2,D2, do gach daimh B3,
 20c cen nach LL, chind nach R, 21a rectaire LL, ramda R B B2,
 21b falga B R, faldha B2, D2, 21d firlaoch primda R, primlaech
 primda R, 22a laech B2 B2, fear B, fer B3 R LL, 22b connetis B,
 conettis R, coneisdis B2, conoidís D2, conoitis B3, 22c ac aol LL,
 oc ool R, con ool B, ag in ola B2, ac ool D2, co nóal B3,
 22d arna hobbad LL, arnabad osodh R, arnaba dood B, arnabadh
 doṣodh M, conabat dora dsan B2, conabudh doudh D2, arnabadh doshodh
 dosomh B3, 23a ba mo...ba moo R,B, ba mo...ba moa D2, ba mo...
 ba modha B2, ba mo...ba moo B3, 23c tri LL, .xxxca .c. nochan
 fuirged R, trica .c. noco fuirgead B, trich .c. noch huidbed B2,
 .xxx. .c. nocho nuirgedh, xxxat cet noch no fuirgedh B3, tricha
 .c. con fuirgeadh M, 23d truimed R, tuirmead B, tuirmeadh M,
 tuirmet B2, tuirmedh D2 B3, 24a an drong M R, a drong B B2 D2 B3,
 24b cuingdis R cuintis B, cuindcis M, cuindtis B2 condid D2
 cungdis B3, 24d co naes ISS eile, 25a tolaib B R toraib B2,
 25b dainib B2 D2 daeinibh B3, 25d .L.ar mili R B .L. ar mile B2 D2,
 caega ar mile B3, 26a Temraig B2, 26b rogain B R B2 D2,

26d cin R B, gein B2, ghen D2, chin M, 27a caine R, caeime B3,
27c Ectai findgil R, Echtge finngil B3, 27d don R, Uilc Fath- R,
Uilc Aithe B3, 28 fri D2, R, B3, 28b fer D2 R B3, 28c commai R,
commaith D2 B3, 28d in domun R B3 an doman D2.

VI

Ceannscribhínní: Cinaed cc LL, Cinaoth h. hArtacan cc R, Cinaeth h.
hArtagan so sis B, Cinaet cc M, Cinaeth h. Artacain B2, Cinaeth cc
D2, (B3 gan ainm údair).

Malairtí: Acall, Accall LSS eile passim, foraicce M, araicce R D2 B2,
1b rosgarsat B2, 1c roscaineadh M, 2b dFedlem Nocrothaidh R, do
Fedlim Nochroth- R, eilim Nocrotaigh M, dFheidhlim Nocrothaig B2,
dFedhlim Nochrothaigh, 2d gaodaeR, gaed M B B2 D2 gaeda B3,
3b im LSS eile, 3c in gnim LSS eile, dorigned B R do ronad B2,
dorighned D2, dorighnedh B3, 3d Aicle B R M B2 D2 passim,
4c mondernad B, manearnadh M, mad ndernad R, ma ndernadh D2, ma
ndernad B2, immo ndernat B3, 5c da radsad M gil glain B M R B3,
gglic glain B2, glic glain D2, 6b sin B R B2 D2 B3, 7b Ailealla
M, Chruachain LL, 7c Temraigh M B3, Temraig B2, 8c adall LL,
8d and LL, 9c da claigneadh di M, ro claided di B R, ro claided
B2, ro claidhedh di D2, ro claidhed di B3, 10c segda B R B3
seghdha B2 D2, sega M, raínd B R, rínd B2, rinn D2 B3 M,
12a do beir M D2 do ber B3 do b- B2, 12b cruthaig ± crichid LL,
crich- B, crith- R, crichaigh D2 crichaidh B2, 12c a in easnamh
in LL, uair LL, an uair M, 13a guidim B R B3, guidhim M B2 D2,
14 in LL amháin, 15c i B, a R M B2 D2 B3, traim B2, 15d aenben
B2, 16 in LL amháin, 17c indeachis D2, fhinechais B2,
19c faigheadair M, feghair B2, fedhar D2 19d fri B, iman R,
20a deighfer B2 20c geonadar M, sluaḡha D2 20d thaebaibh M taebaib

B R B3 21 LU amhain, 21d dechaib ana aicce LL, 22 níl an rann
seo in LL, leagan B B3 atá sa teacs, 22d sa cnocsa ar hadhnacht
Acall B3.

VII

Ceannscríbhinní: Conid dinnisin na rí^g ro gabsat Temraig iar Cremthand
do neoch ro adnacht isin Brug ro chum Cinaéd hua hArtacan in laid
sea .i. dia fallsigud na mathi ro nadnacht isin Bruig LU, Cinaeth
ua hArtacain ro cachain and so R, Cinaeth cc.B, Cinaeth cc B2,
Cinaeth h. hArtagan D2, Cinaoth ua hArtacain cc B3, (M gan ainm
udair).

Malairtí: 1a bruigh M D2, Meic in Oig M, Mic nOic B2, Meic an Oc
D2, Meic in Oicc R, Meic an cc B3, 1b srethaib set M D2 R B3,
re taeb set B2, 1c rolais dit B B2 D2 B3, rolais dith R, dalais did
M, fian iar fir B R M B3 D2, fian co fir B2, 1d imotred R B B3
D2, rigatred M, imatred B2, 2a rogabais R B M D2 B3, do
gabuis B2, mor R B M B2 B3 D2, 2b clar LU B2 R B, fictib Lu,
2c fremach ferach R B, fremach ferach D2, fremach fé^rach B2,
2d uar ISS eile, 3 LU amhain, 4a Foraind ISS eile, ar lar
luing R M B D2 B3, cain ar luing B2 4b molbtha B, molfach R,
da mholaind M, molta B2, molbthach B3, 4c impi ISS eile,
4d in nath B, in ath B2 D2 B3, in a R, osa ISS eile, 5 LU amhain,
6b iar ISS eile, 7a lecht ISS eile, Mata R B, Madai B3, Nada M,
ar in maigh B2, 7b orut R B3 M, 7c se cnama B2, is e a cnam
B R, is e da chnamh M, is dia cnam B3, rainn 8 9 10 LU amhain,
11a braenach R B bruinech B2 11b tonn fod lind R tonn fod
lionn B3 tond fo lind B tond do lind B2, 11c o Crimthann R B B2
o Crimth^hand M, o Criomthain B3, 11d is tu ISS eile,

12 LU amháin, 13a Fedlim Rechtaid R B Feidhlim Reachtaigh M
 Feidhlimidh Rech- B2, Feidlim Reachtmur B3, ar do lar R B3,
 art lar B, ardha lar M, ar triall B2, 13b nirbo Elcmar ar cach
 toir R, nirbu Elcmar ar gach coir B, nirbo Elcmar fri gac toir B2,
 nirba hElcmar ria gach toir B3, nírbha hEalcmar fria gach toir M,
 13c cíarbo hécrathach R nirbo brec brathach B2, iar fir LSS
 eile, 13d dotriacht B R, dodriacht B3, datriath M, dotriath B2,
 14a aille LSS eile, 14b imnánaig tess LU, imon geibdis LSS eile,
 14c nuath- naird R, nuathaidh nard B2, nuathaigh naird M,
 15b daig LSS eile, nod fir B R B3, not fir B2, 16a ar lar B2,
 16b Fiacha Sraiftine R M, Fiachra Sraiftine B2, ran reigh B2,
 16c it tir B R, a tir M B2 B3, 17b ro feas a luam leth ro la
 R, ro fes a uam leath ro la B2, 17c co chuaidh R B B3 B2, ro
 gabh M, 18b co LSS eile, 18c fuilit a R B B3, fuilead a M,
 bfhuil it B2, 18d snadud LSS eile, 19 LU amháin, 20a siat
 LSS eile, 20b imusraide R, indasraidhi M, am- raidhit B2, imis
 raidhe B3, 20c dosrulaid B R B3, rosroluaidh B2, dosrulluaigh M,
 in gaes B B2 M, in gaos R, a ngaos B3, 21, 22 LU amháin.

VIII

Ceannscríbhinn: Cinaed h. Artacain cc LL, (ISS eile gan ainm údair).

Malairtí: 1 fert in B2 B3, 1b leachtaigh M, leacht fir B2 D2,
 dicmaid LL, 1d uar LL, 2b tricht ISS eile, 2c co riaraidh B2
 D2, 2d tuind M, 3a raded LL, raidhi R M B3, raidhit B2,
 raidhid D2, 3b in rig LL, ro dligh B2 D2, ron dlig B R M B3,
 4a he LSS eile 4c coa gualaind R B3, gil R B2, ngil M B D2 B3,
 5b co mbaidh M, fri baid B, im baig R a mbaigh B2, in baigh D2,
 i mbaigh B3, 5c dind iram R, ba himrall B2, di amram B,

5d ro gnid R, do gnidh M, doigneadh B, do righned B2 D2, do rinedh
B3, 6a in tan LL, dus ficad R B3, ros figheadh B2 D2 M,
cath ISS eile, 6b ba tocabtha LL, tocbaidis B2, do gaibthea D2,
tocfaithea M, seathnach tuis D2, sethnach duis B3, seireoh tuis B2,
7a fir in B2 D2 M, firen B3, 7b rian muir LL, tria run R B
M B3 D2, 7c airm B R B3 D2, claita B2, clannfa B3, 7d llingtís
LL, 8a araisin B2, araesin D2, tairlaicthi ISS eile,
8b gaethrian LL, 8c mas in easnamh ar LL, 9c iar mbaisi R
B2 D2, iar mbraise B3, 9d Ochain B2 D2, Ochand B3, 10a celebraid
B M, celebrait R, ceilebradh B2, 10c rodad ni LL, rodusni R D2
B2, rodosni M, rodusmairg B, rodasgni B3, 10d ic Li LL,
11a do remthus R B, do rimthas B2 D2, do romtus M, 11c in din R,
ndin B, nin B2 B3 D2 M, 11d tardsat R, tarat B2, tarsadh B3,
12a Ronset LL, rannsator B3, randsatar R, 12b ind fir R, in fir
B B2 D2, 12d cen beiti R, gin beid B2, cenbed D2, cen beit B3,
gein bai M, 13a Conall LL R B2 B3 M, 13c ba haenguine D2,
13d gabsat ISS eile, 14a dorat B R, do rad B2 D2 M B3, fon
B R M D2, talmain B M, talmuin B2, talm- D2 R B3, 14b na
hadrann R B, na hadrand M, nach adhrann B2, nach adhrand D2,
nach adhair B3, 14c ineo B R, in deo D2 15a clanna ISS eile,
cengta R B B3, centa B2 cengtha D2, ceangta M, 15b diambidís B,
15d foirfed R, forfet B, foirfedh B2, foirfeadh D2, foirgfeth M,
foirgedh B3, 16a sair in easnamh ar LL, dia neis B M R B2,
diandeis B3, dia nes D2, 16b Da Thi LL B2 D2, 16c nírbó
chomlond for cóe LL, nírb gandra comol M, nírb fandra comul B R,
ní fandra comol B2, nírb fandra comhul D2, nírb fandra chomhal B3,
16d roranda domand dil De B2, 17 in easnamh ar LL, (téacs bunaithe
ar R B2 D2 M B3), 17a grein B2 D2 R, gu gnae M, glan gne B2 D2,
gnoe R, 17d feirbi B2.

Ceannscríbhinn: Cinaed h. Artacain cc LL.

Malairtí: 1b Cúaland LL, 1c fáil LL, 1d co ngair LL,
3b tractad LL, 9b immarbaig athraithe go immarbaid sa IS,
17a curaig ⁊ d LL.

VII

1 That is splendid, O plain of Mac ind Óc, your road with traffic of hundreds is wide, you have covered many a true prince of the race of every king that has ridden about you.

2 Every splendid wonder has adorned you, O clear shining plain with scores of hosts, O lucent grassy land abounding in waggons, O virgin land of birds and byres.

3 The house of Mac ind Óc above your stead, a royal sod with fair hospitality, hostages from the fairy-mounds of Ireland come swiftly over your brown stream into it.

4 The daughter of fierce Pharaoh is on your surface, a fair princess, praiseworthy was the treasure, the tower yonder was set up over her, not meagre is the point over you.

5 I see the clear pool of Fíac of the warriors to the west of you, the deed is not weak, he will abide in the slope of the royal rath until the Day of Doom, a powerful boast.

6 Here a couple used to sleep before the battle of Mag Tuired yonder, the big woman and the brown Dagda, their dwelling there is not unknown.

7 The Mound of the Máthai after its slaying is plain to see on you, O Brug that horses adorn, its bone polluted the sea, whence pleasant Inber Colbtha is named.

8 The Cow-hide of eternal Bóadan is above the brow of his yellow pillar-stone, a sanctuary of the staunch and keen warriors is about the eastern level of noble Nemed.

9 At the Grave of the weak Seagulls was boasted the violent deed, the slaying of Find by the warrior band of the fierce Luágne, great the deed of pride of a spearpoint.

10 A pleasant lad was born in you, Cellach who plundered a plain against Lorc, it was one capable of sustaining a household that ruled you until he died in you a death of pride.

11 O beaked bark of the mighty champions the strong sea frequents your stead, you were the burying-place of the fair warriors from the days of Cremthand Níad to Níall.

12 Fintan Feradach of bloody battles, the mighty one possessed your land, your bare sepulchral land sustains Tuáthal Techtmar, lord of our clans.

13 Fedelmed Rechtach in the number of your dead, he was a warlike person on every chase, they are not hostile in a land that hides just Cond Cétchadach.

14 Art, highest in rank, around whom troops used to gather on a battlefield came not, the champion of the heroes found a proud and lofty grave in Luachair Derg.

15 Cormac free from sorrow came not after the Truth that made him true, he rested above the fair Boind on the shore at Ros na Rí^g.

16 Coirpre Lifechair lies on your ground, noble and famous Fíachra Sroiptine, Mairidach Tírech from Brí, Eochu the king, father of Níall.

17 Níall came not, an utterance that is not a falsehood, the course he rowed was unlucky for him, after going seven times to the Alps the place where his grave is is known.

18 Thereafter came the pure Faith to Mag Fáil, indeed it was not too soon, so that everyone lies in cemeteries of saints to sever them from iniquity and sin.

19 O plain of the son of the swift Dagda you hide a brave and fair company that did not worship great God, it is worse for them where they are in torment.

20 They are transient, you are permanent, every noble host rides about you, their conduct has betrayed them, you shall reach a splendid age.

21 Boand, a verdant and bright spot, Mana and Séil pass by you ... of a proud grandson from you, of Senbec from the abode of noble poetry.

22 Congalach of Culli (?) a leader of warriors, swift is his blow, noble is his assembly, it is a fold of noble chieftains as far as the sea, it is a band of noble whelps, it is splendid.

VIII

Rehoted

1 See the grave of martial Níall over a keen ... hard hill-side, here by the side of the road of the hosts he found a cold grave in the ground.

2 Níall, son of Eochu, whose is the grave, went across the active sea seven times, he extended the patrimony of Conn until he was killed above the surf of the English Channel.

3 When the resolute band said from the rampart: 'We wish to look on the king who has a claim on us,' the prince arose thereupon, the proudest person under heaven.

4 Eochu, that was the name of the man of the numerous Leinstermen, a hand of poison, he planted a spear in the side of the white-shouldered Níall in front of the hosts.

5 Though the Leinstermen brought about yonder, out of love for the fierce mean Saxons, the killing of the king after his great voyage, it was a strange evil deed that was done there.

6 When trouble or danger came upon them he used to be raised aloft, a strong treasure, the breaking of seven battles in front of him was a prince's truth after a meeting with death.

7 Níall said a just word when he was slain openly on the sea that their hostages should be set free where his tomb would be built.

8 On account of that the hostages of the Saxons, they were a comely company, the hostages of the Franks, hostages of the Romans from the south, were sent free over the green sea, wild was its battle.

9 The warrior band of his armed powerful retinue went west from Temair, thence was called great Ochan of the followers of Níall, after the glory there was sorrow.

10 Everybody parted from one another in Ochan, highest in rank, Leinstermen, Munstermen, it caused them sorrow, men of Connacht, Fir Lí and Fir Luirg.

11 The hero who united them was a king, his authority was not weak in this world, it was a short time from Níall, his fame was a shelter, until the Faith of precious God came.

12 His sons then divided the island of Art, who was a wonderful man, it is to them that their hostages shall be given so long as clouds shall be around the bright son.

13 Two Conalls, Éogan in the north, Fíacha, Cairpre, Mane the gentle, Énna, who was the rallying point of the host, it got Lóegaire as king.

14 The king that laid them under the silence of the earth, alas for him who does not worship Him in this world, He divided the Red Sea in two parts, it was through fear of the people of God.

15 The descendants of the son of Cairenn who go through the battlefield, to whom men on all sides were obedient, none except the Son of God could help them against a multitude of warriors and horses.

16 Nath Í, who was obstinate in his day, went east after him, a weapon-loving champion, his battle on a journey was not weak, he divided the world in two.

17 The best descendant on earth, pure his form, who descended from Níall, splendid glory, is Colum Cille who possessed Iona, the most eminent man living in the house of God.

1 Étar, brow against the flood, the hundred-strong barrier to the north of Cúalu, it is no place for an attempt on Ireland, the grey sea roars against its shoulder.

2 Its right shoulder to the Dothra, the Ruirthech rushes wildly beside it, onsets of the flood-tide, the ebbing wave, fierce are the seas against the strands.

3 Some of the poets who lived long ago used to love to comment on every musical composition, in the lore that entertained them the reason why Étar is so named was given.

4 The warrior's grave overlooks the sea above the point of the deadly-foolish deed, the death of Bethe resulted from the shameless lust of Áes son of Étar son of Étbaíth.

5 The son of Étbaíth ravaged from his patrimony as far as the edges of the Alps, he found a wife whose head was not narrow, she was Maing from Sliab Marga.

6 She was a suitable mother of children for him, she used to put a collar of gold on him so that the sea should not drown him while he wore it nor spears of battle wound him.

7 As a result of that there was a legend that every sage tells in turn on this side and that of the sea, the vast Chain of the modest wife of Étar.

8 Their family was foolish at first, they used to be in every...,
he had a son who was not hers, she had a daughter who was not his.

9 They went over the resonant sea for a vigorous swimming match,
the son who caused sorrow there and the famous daughter.

10 A mighty wave drowned Aes, his lust betrayed him, lasting frenzy,
at the meeting under the wave's roof with the daughter of Crimthand
of Cúalu.

11 The monster came to them through the lasting sea, a swift combat,
the Point of Aes' Head, though it should be seen, Bethe's ear is
over the Liffey-Pool.

12 Aes and fair trusty Bethe left a sound son, Dond son of Aes, he
used to love to foray, a man whose daughter was Elta.

13 Elta to whom the plain covered with warriors belongs, the clear
plain with hundreds of men, behold the grave of the nobles of the
Greeks in front of Étar.

14 When the ruthless Aithirne went away he remained in the rich
mountain, he carried off from the Leinstermen seven hundred red-
eared pure white cows that had been delivered over to him.

15 The Leinstermen came keenly to bring back the tribute, eastwards
to Slíab Étair of the shores to sack it over the poet.

16 Conchobor mac Nessa went with seven hundred men in fierceness of strength to defend the precious cattle against the mighty sons of Ross.

17 Warriors used to fill Mag nElta round Conchobor to help him, when the Ulstermen were in difficulty they (the Leinstermen) besieged them in Étar.

18 Mess Dia gave the surety through his boyish strength, it was a shot that struck him, so that Find Fili drowned him while he was drinking a draught from the well.

19 The Ulstermen shouted when Mess Dia was drowned, he was a white-armed man, the Ulstermen who are never defeated routed the four provinces of the Gaels.

20 They drank up a pool, a spot not narrow, in Mag Find after the great hardship, the Boaind was without clearly-rippling flowing water on the morrow.

21 It was after the slaughter of the wounded companies that he carried off his white illgotten cattle, Aithirne went away from Étar and was not injured through the protection of the Ulstermen.

APPARATUS CRITICUS

Níl anseo ach na malairtí a bhfuil a bheag nó a mhór de thábhacht iontu. Maidir leis na foinsí tá siad luaite i gCaibidil III.

I

Malairtí: 1a an Lec.2 cloch Lec.1 fors tait Lec.1 fors dait Lec.2
mo da Lec.1 adam Lec.2 sail Lec.1 1c traig Lec.1 thenn Lec.1
Lec.2 thinn FFE,i,208.

II

Ceannscríbhinní: Cinaed hua Artacain LL, Cinaed hua hArtacain cc Ia,
Aidheda forni do huaislib Erenn inso Eg (gan ainm údair).

Malairtí: 1d Airmumain La, 2a Ni marait nis fil i mba Eg, Ni
marat nis fail i mba La, 2b cia bátar LL, ciamtar Ia, 3b ba
beo baeth La, ba bedc baeth Eg, 3c malle LL, (rainn 4,5,6, agus an
chead leathrann i 7 in easnamh in LL), 4b fri Eg, 4c tosceil Eg,
4d Fachna La, 5b Bercga Eg, 5c Coca La, 6a In Bruidin cetna Da
Coca La, Imm Bruidin cetna Da Cocca Eg, 6b oic Eg, 6c fuili Eg,
6d Ilgwini Eg, 7b foranacca ilbuidne Ia, 7d Illaind LL, Ilann La,
8c Lugaid Reo nDergg rom bí ann Eg, Chruachna Clothrand Eg,
Clothrann Cruachann La, 9b eter mór is eter bec LL, eter mor 7
eter becc La, 9d Láe La, imolle a lecht la haí Eg, 10c Binnid Ia,
Binni Eg, 11c ngae La, 12c and atá LL, 12b sardess Eg,
13ab Lecht Fir Díad atchí cách / re Coin Culainn forsin áth Eg,
13b la Con Culainn ro ortha La, 13c co ngail Eg, 13d ro marbad La,
14a búan LL, Iuchra La, 14b Lúar Eg, 15a conad áil LL, conad

ail La, 16ab Aided Cumscraidh crúaid in t-écht / di luin Celtchair
 la Mac Cecht Eg, 16c iarsin La, 17d gaéta Fiachna na ndeguidh Eg,
 18b Gerchend La, Cerrcen Eg, 18c Roaig Eg, 19a Belcon LL Eg,
 19d goeth La, 20c Cruachan LL Eg, 21a gaeta Eg, 22a romet Eg,
 roinned La, 22d Ercind La, Ceirrginn Eg, 23a gaéta Eg,
 23b im hes Dé La, im Mess nDead Eg, 25d dia ro gaet oc Ros na
 Ríg La, 26b aníartuaid La, anairtuaigh Eg, 26c dofuil Eg,
 26d foracai La, foraicce Eg, 27a dofuil Eg, 27b in éc
 Nuaille ni mad luid La, in éc Nuaille niimaluidh Eg, 28a tire La,
 28b Cind Tíre LL, Chinn Tíre Eg, Chind Thire La, 28d for Ain
 Brea os Boáinn Eg, 29ab For Muir Icht ni guin clethuch /
 dorochair Niall mac Echach Eg, 29b huas Muir Icht im glinn
 chetach La, 30a Dallaig Eg, 30c ba...Eg(doiléir) ba truagh linn
 St Mels III, lch 219, 30d orta Eg, (rann 31 in easnamh in Eg,
 an leathrann deiridh in easnamh in LL, rann 32 in easnamh in LL
 agus tá an chuid is mó de rann 33 in easnamh), 32d Simdi St Mels
 III, lch 219, 33c bit LL, dith Eg, 34a Ata lecht Smóil hi
 Sleib Damh Eg, 34b foraicca Eg, 34d la Fergom anoéinéichta Eg,
 35a annsom dóib atát hi péin Eg, 35b rethis Eg, 35c ro tascair Eg,
 35d dosrascair Eg, ffannachas Eg, 36 b ar imnead ar eccraide Eg,
 (i) 2b Senboth LL, 2c na nedh Eg, (iii) a in LL agus Eg,
 aa Tadg mac Céin Eg passim, ad ic Ross na Rígh Eg, b in Eg amháin.

III

Ceannscríbhinní: Cinaed hua Artacain cecinit LL, Is don cloich sin
 ro mughaid Conchobar ro chan in fili D4, (D4 agus B4 gan ainm údair).

Malairtí: 1a il- B4, 1c robsat D4, ropsat B4, fir tressa trein B4,
 i tressaibh toir D4, 1d mbái D4 2a ciapsa B4, ciapsam D4,

rodotcelt D4, 2c ac dul B4, do luidh D4, 2d fo frith B4, fo
 frit D4, 3a comaid B4, co mbuaidh D4, 3b fuair in tonnaigh
 iarsin D4, dig loim B4, 3d dí t D4, 4a do thucc B4 D4, 4c
 origsi D4, oirgti B4, 5a dotharlaicc D4, ruagh D4 nuadh B4
 5b Matach LL, Maghach B4, ngloed LL, nglaedh B4, 5d co hAth
 Daire Da Baeth LL, ag B4, 6a mor gnim LL, 6d taitnenn B4,
 7a a ndorairngered LL, ann dorighned D4, an do rairngert B4,
 7b mairg a Lagnech i mba gnáis LL, i rrabho B4, 7c nira LL,
 7d coros fargbais i ndail bhais D4, co tarroidh a ndail bain bais B4,
 8b rot giallsat B4, ro giallsat D4, 8c dot LL, 9a rothoillsidh
 D4, 9c is dun B4, in rotail D4, inat fail B4, 9d hilliu D4,
 iallo B4, 10a o conattail LL, o conatail D4 B4, 10c rath D4,
 10d o rachloais D4, oro coemclais B4, clach D4, 11d is e D4,
 bidh e D4.

IV

Ceannscríbhinní: Conid doibsin ro cacacain inso .i. Cinaet h.
 hArtagan B, conid dosin ro cachain Cinoeth ua hArtacan R, conadh
 doibhsin rochan Cinaeth ceicinit M, Cinaedh ua hArtagan cc D2,
 conadh dona neithibh remraite rochan Cionaeth ó hArtagain B3,
 (LL agus B2 gan ainm údair).

Malairtí: 1a dobeir ISS eile, do LL, 1d lotbádadh B2, 2a ro
 gaed , † ro guid (ós a chionn)B, ro gabh M, 2b do chuala LL,
 2c dreim ndaeine R, 2d mbuadha B2, a mbuadha D2, 3c Aeda IL,
 iar B B2 D2 R M B3, 4b nglemedhon R B2 B3 D2, 4d adnoimedh R B2
 adnomedh D2 adnomead B adnoimhed B3, 5c fir i fail in mor mergge
 LL, fert a fuil an mhór meirgeach M, fert fors fail in mor mergech
 R B, fos fail in mor fert mergech B2, fert fos fuil in mor mergeach D2,

NOTAÍ TEACSA

Noda

a.	ainmfhocal	fosh.	foshuiteach
aid.	aidiacht	gairm.	gairmeach
ain.	(tuisseal) ainmneach	gin.	ginideach
bain.	baininscneach	iol.	iolra
br.	briathar(tha)	lá.	láithreach
ca.	caite	m.	modh
coibh.	coibhmeasta	n.	neodrach
coinn.	coinníollach	ord.	ordaitheach
fa.	fáistineach	p.	pearsa
fir.	firinscneach	tabh.	tabharthach
for.	forainm	tuis.	tuisseal
		ua.	uatha

I

Meadaracht: Deibide nguilbnech ndialtach, féach EIM 68.

II

Meadaracht: Deibide scaílte, féach EIM 63.

2a a mbá: 3u ua. ca. baid 'éagann', féach freisin ro bá (: Dunchada)

II 30a. S-caite athchóipeáilte a bhí ag an mbriathar seo sa tSeanGhaeilge, féach GOI, § 680. Tá sampla eile den s-caite ag

Cinaed i leaba an chaite athchóipeáilte, féach ro rá VII 17

in ionad ro rera. Maidir leis an dá bhriathar seo féach Murphy,

Eriu, xvi, 154.2.

2b Caithfear cia bátar LL a leasú ar mhaithe leis an meadaracht, tá siolla sa bhreis in LL faoi mar atá sé. Glactar le leagan Eg.

Tá rann 4, 5, 6 agus an chéad leathrann i 7 in easnamh in LL. Tá an bearna sa téacs líonta le leagan La ach glactar le Eg i gcás 4d, 5c agus 7b.

6a Leagan La atá sa téacs. 'Imm Bruidin cetna Da Cocca' ata in Eg. Tá locht meadarachta ar an líne seo sa dá ls. Tá siolla sa bhreis iontu. Mhol Thurneysen an leasú seo leanas, in a fhágáil ar lár agus Bruiden a léamh i leaba Bruidin agus d'aistrigh sé an líne mar seo: 'Dieselbe Bruiden Da-Choca...' (Held. 587 agus nóta 3). Tá bruidin sa tuis. tabh. in La.

7a Shíl Stokes go raibh an Lia Fáil i gceist sa rann seo, féach Held. 587 nóta 4 agus caib. 5.13 thuas.

7b for-aca: 3u p. ua. ca. for-aicce. Is tréith shuntasach í de fhilíocht Chinaeda an úsáid a bhaineann sé as comhbhriathra bunaithe ar cí- : féach for-accai II 26d agus for-acca II 34b, (for + ad + cí); tárcai IX 4a, tārca V 5c (to + for + ad + cí); ar-aicce VI 1a, 5d (ar + ad + cí). Baineann sé úsáid as na comhbhriathra seo le suíomh áiteanna agus nithe a chuir in iúl.

10b fo lecaib lis: táim in amhras faoi bhrí na líne seo. Ní or aistrigh Stokes fo lecaib lis. D'aistrigh Thurneysen an líne mar seo leanas: 'Lugaid's Grab (ist) unter den Steinen des Gehöftes' (Held. 427). Mínítear Lecca liss Luigdech mar 'gress 7 ruicci 7 meabul' i ngluais ar an líne seo in Eg. Tá na tagairtí do Leca lis Luedach in Aided Derb Forgaill (LL 14479, 14480) agus i rann 7 sa dán Uar in lathe

do Lum Laine pleite ag Máirín O Daly ins na nótaí a chuir sí leis an eagraán a rinne sí den dán sin (Celtic Studies, eagr. J. Carney agus D. Greene, 92-108, nóta ar lgh. 106-7). In ainneoin na líne seo as dan Chinaeda síleann sí gur a. ua. é leca agus go bhfeileann an chiall náire 'shame' roinnt de na sampla de. Maidir le tuilleadh samplaí féach RIA Contribb. lecc (h).

12c Tá siolla sa bhreis sa líne seo in LL, caithfear fáil réidh leis an and ann.

thois: 2u p. ua. m. fosh. lá. tongaid, féach L&P § 644 agus RIA Contribb. tongaid.

14 Tá ciall an leathrainn thosaigh roinnt doiléir. D'aistrigh Stokes líne b mar 'Luar fell when destroying them'. D'aistrigh Thurneysen í mar 'bei ihrer (seiner?) Zerstörung (Eroberung?) fiel Luan' (Held. 436). I nóta faoin aistriú seo tagraíonn sé do leagan Ia oca thogail agus deir se: 'War Iuchna als Name einer Burg gebraucht?' (Held. 436.4). Ní thugtar le fios i mball ar bith gur scriosadh na ba seo ach a mhalairt scriosadh na hUltaigh nuair a bhíodar ag iarraidh iad a fháil (Held. 433).

14d lecht: tá dhá chiall le baint as an bhfocal seo i bhfilíocht Chinaeda. Ciallaíonn sé 'ionad adhlactha, uaigh' go hiondúil ina chuid filíochta. Scaití, áfach, ciallaíonn sé 'bás'; sin an chiall ag na samplaí a luaitear in RIA Contribb. lecht (c), agus de réir dealraimh sin an chiall atá leis anseo. Deirtear in RIA Contribb gurb ionann go bunusach an focal a chiallaíonn uaigh agus (b) a chiallaíonn 'bás' agus luaitear sanasáocht Vendryes. Shíl seisean gur focal iasachta é lecht ó lectus na Laidne. Nochtann Calvert Watkins a mhalairt de thuairim maidir le díorthú (b). Is ionann dar leis

fréamh an fhocail seo lecht agus fréamh an bhriathair legaid agus díorthaíonn sé lecht ó leg-to- (féach Indo-European Origins of the Celtic Verb, lch. 119).

15a conid ail:(anair) glacaim le leagan Eg agus la anseo i gcoinne conad áil LL. D'athraigh Meyer an líne seo go 'Atbath Celtchair cona dáil' agus dúirt faoi: 'Stokes reads conad ail, and translates, 'so that it is a shame.' The glossator certainly read cona dáil 'with his Dáel,' though this makes a poor rhyme with anair.' (Death Tales, 44.3). Luaigh sé an líne leasaithe seo in alt faoi rinn agus airdrinn sa Deibide (Ériu, vii, 12). Bhain sé úsáid aisti in éineacht le haon cheann déag de sholaoidí as dánta eile mar chruthú ar an teoiric seo leanas: '... that long monosyllables ending in a consonant may also rhyme with short unstressed syllables.' Níor ghlac an tAimhirgineach le téis Meyer agus in alt faoi chúrsaí meadarachta deir sé: '... If this theory were sound it would invalidate what has hitherto been regarded as a criterion of quantity... Not one of Meyer's 12 examples will stand the test of a critical examination.' (Ériu, viii, 167). Ach oiread leis an Aimhirgineach níor ghlac Thurneysen le leasú Meyer. Ní raibh sé sásta glacadh leis go raibh cuibheas idir an défhoghar ái/óe agus an guta gearr a agus deir sé: '...Somit ist vielmehr die Lesart conid ail (Eg) und die Übersetzung von Stokes 'so das es ein Schimpf ist' richtig.' (ZCP, xi, 36).

25a meirg: ach oiread le Stokes ní thuigim brí an fhocail seo. Tá an líne seo luaite in RIA Contribb. s.v. 2 meirg ach ní thugtar aon mhíniú air. Bheadh focal éigin mar lerg feiliúnach anseo: 'uas Muccrama leirg', 'above the battlefield of Muccrama'. Tá meirg sna

lss uilig agus cinntíonn an uaim gurb é a bhí i gceist ag an bhfile. Baineann Gilla Cóemáin úsáid as an aid. mongrúaid (:chrúaid) mar chur síos ar Muccrima (LL 15517) agus luann Fland mac Máel Máedóc 'cath magrúaid Muccrime' (ZCP, viii, 117, rann 14d). B'fhéidir dá bhrí sin go bhfuil dath rua i gceist le meirg sa rann seo, mar ar ndóigh tá dath rua ar mheirg.

29b clethach: níltear cinnte de bhrí an fhocail seo in RIA Contribb. D'aistrigh Stokes é mar 'hidden'. Tá sé seo ag réiteach leis an méid adeir Cinaed i ndán eile faoi mharú Néill: 'dia ngoet forsind rían cen rún' (VIII, 7b).

31b Maidir le húsáid tes sa líne seo féach nóta ar IX 1b.

Níl rann 32 in LL agus tá a, b, agus d i rann 33 cailhte anois.

35 cl. *canon: -ro-bí: Ceannithe ag Murphy go canóir -ro-bí*
(i. v. chosca) , *Ériu 16. 154*
(i)

3b Nílim cinnte de aistriú na líne seo. D'aistrigh Stokes í mar: 'the Munstermen were defeated on a Tuesday'. Tá úsáid ro bí sa líne seo pléite ag Murphy. Ciallaíonn sé é mar 'which he fought (?)' agus deir sé: '... The apparently misused ro bí could be explained as imitation of the original poem's correctly used rod-bí 'who slew him' (8), bítha 'were slain' (23), ro bíth 'was slain' (passim)'. (*Ériu*, xvi, 154) B'fhéidir go bhfuil ro bí in úsáid anseo mar a úsáidtear 'brissid (maidid, srainid) for' sa chéill 'defeats, puts to rout; overthrows', féach RIA Contribb. s.v. brissid (c).

(ii)

Tá roinnt de na gluaiseanna in Eg an-doléite anois agus ba éigin dom dul i muinín eagraim Stokes anois agus arís óir ní féidir na gluaiseanna seo a léamh a thuilleadh sa ls féin ná i bhfótachóip den ls.

14b Chiallaigh Stokes ara hespaige (La) mar 'for his naughtiness'.

Níl aon trácht ar an bhfocal seo espaige in RIA Contribb.

14d Maidir le co robus bádad (Eg) d'aistrigh Stokes é mar 'so that there was drowning' agus i nóta faoi deir sé: 'i.e. he was condemned to be drowned'. Sílim go bhfuil téacs na gluaise seo lochtach agus gur ceart 'co robus aca bádad' a léamh. Féach an cuntas ar mharú an fhile in Aided Loegairi Buadaig, Death Tales, 22 line 11.

21b connagat: Nílim cinnte de bhrí an bhriathair seo sa ghluais seo.

B'fhéidir gurb é an 3ú p. 101. lá. de con-dieig. D'aistrigh Stokes an abairt mar: 'Delightfully the stag and the hind swim (?) together in the lake, saith he.' Is éard atá in Aided Fergusa maic Roich: 'Is alaind a ndogni an dam, a Lugaid, 7 in eilit isin loch,' (Death Tales, 32)

23d a chnaim daela: Ní mhínítear an focal daela in RIA Contribb.

III

Medaracht: Rannaigeacht mór, féach EIM 15.

- 1c ar tressa tóir: ghlac Meyer le 'i tressaib tóir' atá bunaithe ar D4 agus d'aistrigh sé an líne mar 'thou wast a diadem in battles of pursuit'. Tá tressaib ag teacht salach ar an gcuibheas inmheánach le Nessa i líne d. Maidir leis an ar is ionann é agus iar na SeanGhaeilge agus tá ar i leaba iar i ndán eile le Cinaed, féach IV,1b.
- 3a commaid chain: tá 'co mbuaid cain' i D4 ag teach salach ar an gcuibheas le tonnaid i líne b.
- 4c orgsi: 2u p. ua. ca. oirgid. Tá an s-caite anseo in ionad an t-caite. Tá oirgti i B4 agus b'fhéidir go bhfuil sé seo níos sine ná orgsi LL. Níl aon solaoid de 2ú. p. ua. neamhspleách an t-caite luaite i GOI § 684. B'fhéidir go bhfuil oirgti múnlaithé ar an t-caite cé gurb é an gas oirg atá ann.
- 5b Māgach: Matach atá i LL ach is fearr go mor Māgach (: ārach) atá sna lss. eile.
- 5b ngæth: ta ngloed in LL agus nglaedh in B4. Luaitear leagan LL in RIA Contribb. s.v. 2 glóed ach ní luaitear aon mhíniú leis. Dá mbeadh gliad in LL i leaba gliaid b'fhéidir go bhféadfaí é a chiallú mar 'cry of battle'.
- 7a a ndo-rairngred: Mhol Meyer an leasú seo ar a ndorairngred LL. Tá an líne seo faoi mar atá sí in LL lochtach ó thaobh meadarachta de, tá siolla sa bhreis inti. Níl aon chuibheas inmheánach idir líne a agus b in LL ach má ghlactar leis an leasú seo tá a leitheid ann óir tá cuibheas idir rairngred agus lagrech, féach Meyer Death-Tales

43 nóta ar p. 20 l. 7; maidir leis an gcarn consan sa dá fhocal seo agus an cuibheas eatarthu féach EDM lch. 33 agus fonóta 1.

Maidir leis an malartú seo sa bhriathar féach dorairngerad, Ml. 113^d5 agus dorairngred, Wb. 2^c12.

7b Glacaim le leagan B4 agus D4 anseo i gcoinne LL atá doiléir.

7c ráin: is ar mhaithe leis an meadaracht atá ráin (:dáil) anseo in ionad rán. Tugann Meyer 'a by-form of rán' ar ráin sa líne seo (féach Death Tales, 51) agus glactar leis an míniú seo i RIA Contribb. s.v. 1 rán áit a luaitear solaoid eile dá leithéid as Saltair na Rann.

9c ina ttail: tá inatt ail i dtéacs dioplómaitiúil LL agus deirtear gurb ionann é agus inat fáil B4. Bheadh inat fáil ag teacht salach ar an aicill le fail i d; inat fail atá i B4 i ndáiríre, níl fail inte. Maidir le inatt ail tá sé leasaithe agam go ina ttail (féach in rotail, D4) agus glacaim leis gurb éard atá ann an 3ú p. ua. ca. de tuilid, féach ō chonattail i 10a. *féach nóta Grease in Death Tales, 53.*

10c tairnit: is éard adeir Meyer faoin mbriathar seo : 'present tense, used , as in German and French, of an action that has been going on for some time and continues up to the present.' (Death-Tales, 21).

10d coro chlōemchlais: tá coemclais i B4 agus faoi mar adeirtear in RIA Contribb. s.v. con-imchloí tá foirmeacha prótatonacha agus simplí an bhriathair seo an-mhalartach. Ta o sna lss eile in ionad co LL agus is féidir leagan na lss eile a aistriú mar : 'since you changed shape, O stone, the hosts eagerly humble themselves to you'. San aistriú seo ní gá ciall na haimsire caite a lua le tairnit.

IV

Meadaracht: tá an dán seo an-ealaíonta, cumasc de deibide agus rannaigecht atá ann. Tá trí chineál deibide agus dhá chineál rannaigehta i gceist sa dán. Seo leanas iad: deibide n-imrinn fota ($7^1 7^2, 7^1 7^2$, tá comhardadh idir airdrinn b agus d; féach EIM 73, lch 69) rann 1, 12, 14: emain imrinn ($7^2 7^3, 7^2 7^3$, féach EIM 76) rann 10, 13, 16, 17, 18: maidir le rann 15 ($7^1 7^3, 7^1 7^3$) ní thugtar aon ainm faoi leith air in EIM ach deirtear gur emain de chineál éigin é, féach EIM lgh. 69-70: rannaigecht dialtach / rannaigecht mór ($7^1 7^1 7^1 7^1$, féach EIM 15, lch. 52) rann 6, 7, 19: rannaigecht fota remcomarcach / rannaigecht bec ($7^2 7^2 7^2 7^2$, féach EIM 16, lch 53) rann 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11. Maidir le cuntas ar dhán eile a bhfuil meadarachtaí éagsúla ann féach Meyer faoi Reicne Fothaid Canainne, Fianaigecht, 2-3.

- 1a Ní cheil: Do-beir atá sna lss eile. Is cosúil go mba é an té a dtugann Gwynn an 'Reviser' air a rinne an t-athrú seo (féach MD, v, caibidil VII).
- 1b tocbáil: i nóta faoin líne seo deir Gwynn: 'lot-báig is not a good rhyme to tócbáil' (MD,i, 59). Ní tócbáil atá againn anseo, áfach, ach tocbáil agus tá comhardadh idir é agus lotbáig airdrinn d. Maidir le fad an chéad siolla i tocbáil féach GOI lch. 526; tugadh aitheantas do tógbháil agus togbháil i bhfilíocht an Dána Dhíriugh, féach Irish Grammatical Tracts, III (Ériu, xiv) 108.
- 1d tulmag: d'aistrigh Gwynn é seo mar 'an open plain' agus tá nóta aige faoi: 'According to P O'C tul- in composition means (1) 'sudden', (2) 'bare, naked, exposed.' Temair was not as yet built over and fortified.' (MD,i,59) Glacaim, áfach, gurb ionann tul- sa bhfocal seo

agus an chéad mhír sna focail seo leanas, tulach, tulán, tulchán (féach RIA Contribb. s.v. 1 tul) agus gur féidir tulmag a aistriú mar 'a hilly plain' (féach 'hill-plain' mar aistriú air i Tara, 133). Is cur síos maith é seo ar an gceantar ina bhfuil Teamhair suite, agus tá sé ag reiteach leis an tuairisc seo leanas ó sheandálaí faoin gceantar:

The plain, on the edge of which the Hill of Tara stands, is based on the lower carboniferous limestone. A small group of hills, of which Tara, rising to 512 feet over sea-level and Skreen to 507 feet are the most notable, stand above the plain. (Sean P. Ó Riordán, Tara (1969),5)

2a Ellom: tá gluais ar an bhfocal seo i TCD H. 3. 18, féach ACL,iii, 142. Is éard adeirtear sa ghluais 'ellamh .i. coibche' agus luaitear an rann seo mar shampla de úsáid an fhocail.

3 Luaitear an rann seo i ngluais ar manner agus tonn i TCD H. 3. 18 féach ACL, iii, 142.

3c lecht Tea: tá lecht Aeda in LL. Tá siolla iomarcach sa líne in LL agus ní luaitear Aed ar bith sa chuid eile den dán seo agus is léir go bhfuil LL lochtach.

4d atnoimed: molann Gwynn é seo a leasú go addoimed (addomed) in MD,v, 125 agus 215. Níltear cinnte i dtaobh an fhocail seo in RIA Contribb. Luaitear é mar 3ú p. ua. neamhfhoirfe ad-daim ach le comhartha ceiste ina thaobh roimhe agus glactar le leasú Gwynn. Luaitear atnoim agus atnaim sna Additions and Corrections i bhfascúl A2 le ad-daim. Maidir le fad an o in atnoimed féach an cuibheas idir é agus romer i líne c. Is féidir glacadh leis go raibh an guta seo gearr.

5cd Tá an-éagsúlacht leaganacha sna lss, féach na malairtí san Apparatus Criticus agus Gwynn, MD,i,59. Tá LL lochtach ó thaobh na meadarachta agus na céille de. Níl fir (c) ach in LL amháin agus tá ciall na líne doiléir. Má ghlactar le fert M agus merge LL a leasú go mergech (: reilgech) is féidir comhad a fháil atá sásúil ó thaobh na céille agus na meadarachta de agus a bhfuil ag an am céanna údaras lss leis.

5d reilgech: tá reilged in LL ach is fearr reilgech atá sna lss. eile.

6cd Luaitear an leathrann seo i ngluais ar cuid i TCD H 3. 18, féach ACL, iii, 142.

7a dia cathraig caīm: glactar anseo le leagan B R M arae is é is fearr ó thaobh na meadarachta de (cathraig:rathmair). Maidir le neamhshéimhiú túschonsan na haidiachta féach Irish Grammatical Tracts, Introduction (Ériu, viii) 51.

7c fris toirged: nílim cinnte da bhrí. Aistrítear é faoi mar gurb é 3ú p. ua. neamhghoirfe do-roich.

8c Glactar le leagan na lss eile i gcoinne 'cumsat mo rigna ruamna' in LL. Mhol Gwynn an leasú seo leanas ar théacs LL: 'L's reading mo (for immo) may be right: 'they built sepulchres round queens'. Ní thráchtann sé, áfach, ar ruamna LL.

10c Camsōn: tá iliomad foirmeacha ag an ainm seo sna lss. Tá Cansōn sa líne seo in LL ach d'athraíós é go Camsōn faoi gurb é atá sna rainn eile in LL.

11b fors mēlad: ach oiread le Gwynn (MD,v, 277, s.v. melim) nílim cinnte de chiall na líne seo.

- 13b erchrede: tá erchraede LL leasaithe ar mhaithe leis an gcuibheas le trēnTephe
- 14d sóebūair: tá sóebruade LL ag teacht salach ar an meadaracht agus is léir gur fearr soebuaire B R M.
- 15b Etherūn: is fearr é seo ó thaobh na meadarachta de ná Etterūn LL.
- 16c taídlus: deir Gwynn go bhfuil brí an fhocail seo doiléir (MD,v, 299). Luaitear an focal seo in RIA Contribb. s.v. taídlus ach ní mhínítear é. Glacaim leis gur ainmfhocal teibí é bunaithe ar an a. taídle agus an foirceann -us. Maidir le taídle féach RIA Contribb. agus maidir le -us féach GOI § 259.3.
- 19 targa: focal iasachta ón tSean-Ioruais, féach caib. 7.3.

V

Meadaracht: rannaigeacht fóta recomarcach, féach EIM 16.

- 1a lainde: tá bearna sa téacs in LL agus níl an focal seo ann. Lainde ata sna lss. eile cé is moite de B áit a bhfuil laine. Is fearr an cuibheas laine:caire ná lainde:caire. Is féidir B a aistriú mar: 'The world whose host is transient'. Baineann Cinaed úsáid as an bhfocal seo laine i rann 12a. Glactar le lainde anseo mar is é atá i mbunáite na lss.

2ab Tá sé deacair meabhair a bhaint as LL. Tá atchiu ann i leaba ro fáid agus de chliu ann in ionad ro scāich. Luaitear de chliu in RIA Contribb. s.v.2 clíu ach ní thugtar aon mhíniú air. Glacaim le leagan RB.

3c domgnas: tá domgnáis in LL ach is léir go bhfuil sé seo lochtach agus gur fearr an aicill domgnas:foglass. Maidir le fad an ghuta sa siolla deireanach féach RIA Contribb. s.v. domgnas domnas.

4a fond: tá an ainmfhocal seo neod. anseo.

4b bladblait: glacaim leis gurb éard atá sa chomhfhocal seo blad 'clú' + blat 'neart'. Mar is léir ó na malairtí tá an-éagsúlacht leaganacha sna lss. Tá co mbodbslait Gwynn bunaithe ar R.

6d Maidir leis an aistriú seo féach RIA Contribb. s.v. belach (b). Molann Gwynn é a aistriú mar seo leanas: 'she was the goal of the world's road' (MD,v, Corrigenda, 125).

9d coīc: tá coicait in LL, rud a fhágann siolla sa bhreis sa líne.

11a ad-ranna: tá riad rinde, 'commotion of lances' ag Gwynn ina eagrán. Leasaigh sé é seo go Rí ós Rinne, 'King over Erin' in MD,v, 125. Mar is léir ó na malairtí tá an-éagsúlacht idir na lss. Maidir le ad-ranna (atá in LL) níltear cinnte faoin gcéad mhír ann in RIA Contribb. s.v. ?ad-ranna.

12a co lainib: is fearr lainib:bruidin ó thaobh na meadarachta de ná laine:bruidin.

- 13b ósa n-imdaib: tá bearna tar éis ósa in LL. Tá ósa n-imdaib bunaithe ar osin imdhaibh B2. Mar is léir ó na malairtí tá an-éagsúlacht idir na lss. Ghlac Gwynn le ar a n-idnaib 'from their weapons'. Tá ósa fanta in LL agus sílim gur fearr glacadh le imdaib mar tá siad faoi chaibidil sa rann roimhe.
- 14a cannach: ní léir dom brí an fhocail seo. Is éard atá sna lss eile: secht cubait cennach condail. Ghlac Gwynn leis seo agus d'aistrigh mar seo leanas: 'seven cubits, an honest reckoning'. Ní luaitear an focal seo cannach in RIA Contribb. Ní móide go bhfuil aon bhaint aige leis an bhfocal canach, 'wooly substance, down of plants' (RIA Contribb) ach b'fhéidir go bhfuil baint aige leis an bhfocal connad, 'firewood, faggot' (RIA Contribb)
- 15a Tá 8 siolla sa líne seo in LL gan an geb leathscriosta a leanas aile á chur san áireamh. Glactar le leagan na lss eile.
- 15c saindille: níl aon trácht ar an bhfocal seo in RIA Contribb. Is fearr a fheileann sainemla na lss. eile an mheadarach na an focal anaithnid in LL.
- 15d Tá caindebrai LL leasaithe go caindelbrai agam.
- 16c sobus: tá solus ina ionad sna lss. eile agus ghlac Gwynn leis agus d'aistrigh fri soichli solus mar 'amid radiant hospitality'. B'fhéidir gur fearr é seo na leagan LL.
- 16d se dorus: tá se ndorus in LL agus secht ndorus sna lss eile. B'fhéidir go raibh secht ndorus i gceist in LL freisin i ngeall ar an urú ar dorus.
- 17b Maidir leis an aistriú seo feách RIA Contribb. s.v. 2 ól.

18c ārem: tá ārim LL agteacht salach ar an aicill le dālem agus glactar le ārem na lss eile.

20c cennach: cen nach atá in LL ach moltar glacadh leis mar cennach in RIA Contribb.

22a fer: ghlac Gwynn le laech (bunaithe ar B2 D2) in ionad fer (LL, B, R). Is fearr läech (:fäel) ó thaobh na meadarachta de ná fer ach ós a choinne sin tá fer sna lss is sine agus is fearr cloí leo.

22c oal: tá aol in LL ach is léir ó na malairtí go bhfuil LL lochtach. Focal déshiollach atá ag teastáil anseo ar maithe leis an meadaracht. Léiríonn an aicill oal:doad go bhfuil oal ceart.

22d Faoi mar is léir ó na malairtí agus ó théacs Gwynn (MD,i, 34) níl na lss. ar aonfhocal faoin líne seo. Tá ar na bad doad dossam ag Gwynn in MD,i ach d'athraigh sé é sin go ar obbad doad dossam, 'to ward off mischances from him' sa Corrigenda (MD,v, 126). Tá 8 siolla in LL faoi faoi mar atá sé: arna hobbad doad dossam, arae caithfear doad a áireamh mar dhá shiolla. Ní léir dom go baileach ciall LL faoi mar atá se: '?so that danger would not refuse him'. Tá an leasú sa téacs bunaithe ar leagan LL agus B, cé gur leasc liom é a athrú.

23c Níl ach 6 siolla sa líne seo in LL ach is féidir an líne a leasú gan an chiall a athrú: i leaba trí míle LL is féidir glacadh le teora míle. Is a. bain. í míle agus is fearr teora ó thaobh na gramadaí de ná trí. Maidir leis an leasú seo féach an abairt seo leanas as cuid de Suidigud Tige Midchuarta atá gaolmhar le dañ Chinaeda: 'Teora míli cech laí no érned Cormac.' (LL 3682)

24cd:nílimcinnte de chiall an leathrainn seo. Ghlac Gwynn le co n-áes

na lss eile agus d'aistrigh dá réir: 'along with the professors of every art in general, / 'tis certain whatever that company says is not folly.' (MD,i,37).

28a oe siriud: maidir leis an aistriú air seo féach RIA Contribb.
s.v. siriud.

VI

Meadaracht: deibide scailte, féach EIM 63; tugtar deibide do-cheil a chubaid (7¹⁷¹, 7¹⁷²) ar leithéidí 3, 4, 7, 10, 13, 15, 17 in EIM 65, lch 66.

2c ertha: tá ciall an fhocail doiléir, féach RIA Contribb. s.v.

1 ercaid. Luaitear an focal seo i ngluais bunaithe ar an rann seo i TCD H.3.18 , féach ACL.iii, 143.

6b is: baineann Cinaed úsáid as an bhfoirm seo den alt agus an réamhfocal i i ndán eile leis, féach IX 3c.

11b gerait: luaitear an focal seo i ngluais i TCD H.3.18, féach ACL.iii, 143 áit a gciallaítear é mar beodha.

12b chrichid: cruthaig atá in LL agus tá í crichid scríofa ósa chionn. Tá crichid sna lss. eile agus cailíonn sé Cairbre arís i rann 18b.

16b imforraín: b'fhéidir gur féidir an líne seo a chiallú mar: 'let none come to contend with me', féach RIA Contribb. s.v. imforraín (a).

20a súairc: b'fhéidir gur fearr é seo a chiallú mar uasal, féach RIA Contribb. s.v. súairc (b).

21 Tá an rann seo ar fáil in LL amháin. Tá an ceathrú líne ann lochtach agus glacaim leis na leasaithe a mhol Gwynn.

21d ana: glacaim leis gurb é gin. an a. anae 'saibhreas' atá i gceist anseo.

22 Níl an rann seo in LL agus tá an leagan dó sa téacs bunaithe ar B agus B3.

VII

Meadaracht: rannaigecht dialtach / rannaigecht mór, féach EIM 15.

2b a chlar: tá clar neod. anseo. Leanann urú an tuis. gair. de ainmfhocail neod. san ua. , féach GOI § 237: 'For the voc. sg. neut. the examples happen to occur only later ...' Tá sampla soiléir den urú seo i líne d áit a bhfuil iath ina a. neod. Tá tír i líne b ina a. neod. freisin.

4d Nílim cinnte de bhrí na líne seo. Mar is léir ó na malairtí tá éagsúlacht mhaith sna lss. Tá in nath ag Gwynn ina eagrán agus d'aistrigh sé é mar 'not sparing was the dirge over her head'. Ní raibh sé an-sásta leis an leagan seo agus in MD,v, Corrigenda, 127, deir sé 'read perhaps ní gann in gnod, 'not sparing the graving-tool': gnod = rinn ...' Ní luaitear an líne seo in RIA Contribb s.v. gnod 1, 2, 3. B'fhéidir go bhfuil baint ag gnod sa dan seo le gnod 3, 'shape' : 'not meagre is the shape above you'. Glactar le gnod 1 san aistriú.

- 6b Tuired: tá comhardadh inmheánach idir Tuired agus tuiled i líne
 b. Is éard adeir G. Murphy faoin gcuibheas seo: 'One is tempted
 to read con-tuili 'slept' for con-tuiled, 'used to sleep'. This
 would give good Middle Irish rhyme with Tuire, which may have
 been the gen. pl. form used by Cinaed as it certainly seems to have
 been the form used by Flannacán. The same form occurs in the late
 Middle Irish introduction to the Senchas Mór ...' (Eigse, vii, 196)
- 9c Féach gním do rind, II 20c.
- 13c D'aistrigh Gwynn an líne seo mar: 'they are not at enmity in the
 ground' (MD,ii, 15) ach sa Corrigenda deir sé 'read perhaps nídat
écruthach hit tír, 'thou art not unlovely in thy land'. K.M.
 suggests écrodach, 'scant of Stock'. (MD,v,127) Luaitear an líne
 seo in RIA Contribb s.v. éccradach agus mínítear é mar 'hostile'.
- 14b imma n-aigtis: tá imánaig tess in LU agus moltar é a léamh mar
immanaigtis i nóta san eagrán dioplómatiúil.
- 14c uachal: d'athraigh Gwynn é seo go dtí uachail ar mhaithe leis an
 gcomhardadh inmheánach le Lúachair. Ní ghlacaim leis an leasu seo,
 tá uachal agus ard ag cáiliú lige, a. neod. nó fir. Féach, áfach,
ráin i III 7c agus an nóta faoi thuas. Tá ciall uachal doiléir,
 féach RIA Contribb. s.v. uachal(1), uachel(1).
- 17b ro rā: 3u p. ua. ro-caite ráid, féach nóta ar II,2a.
- 21c Ach oiread le Gwynn ní thig liom aon chiall abhaint as cen nindais.
 Deir Gwynn go mb'fheidir gurb é Ceanannas atá i gceist le cennindais,
 MD,ii, 94. Ach ós a choinne sin tá comhardadh idir nindais agus
immais i líne d. Níl aon trácht ar an bhfocal seo in RIA Contribb.

VIII

~~Meadarach~~: rannaigecht dialtach / rannaigecht mór, féach EDM 15.

- 1b díchmaig: ní luaitear aon mhíniú leis an bhfocal seo in RIA Contribb.
s.v. díchmaig.
- 3a rāidi: tá dia rāded in LL ach tá siolla sa bhreis sa líne sa ls. seo.
Glacaim le rāidi atá bunaithe ar R M B3.
- 5b ri báig: glacaim leis gurb ionann báig anseo agus an focal báid,
féach báid in RIA Contribb , féach freisin EIHM 219.
- 6a tan: fágann in tan LL 8 siolla sa líne; caithfear glacadh le tan
atá sna lss. eile ar mhaithe leis an meadaracht.
- 6b tocabtha: tá ba tocabtha in LL ach fágann sin siolla sa bhreis sa líne.
- 7d teilctis: tá co llingtís in LL ach ro leicthea atá sa ls. i rann
8a. Glacaim le leagan na lss eile anseo ar mhaithe leis an gciall.
- 8b gæth: gaethrian atá in LL ach glacaim leis gur gluais é rian ar
gaeth, féach rian muir in LL 7b in ionad rian áit a bhfuil muir ina
ghluais ar rian.
- 10c roda-sní: tá rodadní in LL ach ní féidir liom aon chiall a bhaint as
agus is fearr dul i muinín na lss eile. rod-sní atá ina mbunáite.
- 12a randsatar: tá ronset in LL ach tá siolla in easnamh ar an líne.
Glacaim le randsatar atá i roinnt de na lss eile chun an locht ar
LL a leasu.

14b adrann: tá sé seo ins gach uile ls. cé is moite de B3. Tá bunús agus leathnú an fhoircinn bhriathartha -ann (-enn) pléite ag Murphy in 'Notes on analogy in Middle Irish Conjugation' i bhFéilsgríbhinn Eoin Mhic Néill (in eag. ag Ó Riain, BÁC 1940), 75-76.

Is é -ann (-enn) foirceann an 3ú p. ua. spleách. lá. Glactar leis go coitianta nach raibh an foirceann briathartha seo ann roimh an 11ú céad ach i mbriathra a raibh -n sa ghas acu. Shocraigh Thurneysen an dáta seo i léirmheas ascríobh sé i ZCP,i, 342ff ar 'The verbal system of the Saltair na Rann', le J. Strachan (Transactions of the Philological Society, 1896). Sa léirmheas seo phléigh Thurneysen trí bhriathar a bhfuil an foirceann seo in -ann (-enn) acu sa tSaltair, .i. ní thadbann SR 303, con-innisenn SR 4607, agus dian-adrann SR 3308. Léiríonn sé gur gá agus gur féidir dhá cheann de na solaoidí seo a leasú, .i. innisenn a leasú go innised (344) agus adrann go adrad (345). Maidir le ní thadbann baineann sé leis na briathra a bhfuil -n sa ghas acu (tadbain tadban 3u p. ua. lá. neamhspleách, luaite ag Thurneysen, 343).

Is éard adeir Thurneysen faoi na briathra seo:

Wenn man darin einen ersten Anfang der späteren Bildung sehen will, so stimme ich bei, so wenig ich jetzt wie früher die Verdoppelung des n zu erklären vermag. (343)

(Is é 'Dlí Mhic Néill' atá i gceist leis an Verdoppelung nó dúbailt seo, feách GOI § 140.) Maidir le dáta an fhoircinn seo deir Thurneysen:

... die präsentischen Formen sind, ausser bei n-Verben wie -tadbann -tesbann, vor dem 11. Jh. bis jetzt nicht belegt. Ein Text, in dem sie gesichert sind, darf nicht früher gesetzt werden. (345)

Mar is follas ón Held bhain Thurneysen úsáid as an bhfoirceann seo le dáta roinnt téacsanna a fhaíl amach. Is féidir a phlé ar Serglige Con Culainn ocus aenēt Ēmire (Held, cuid II, caib. 34) a lua mar shampla de seo. Maidir le dáta cumtha an scéil is éard

adeir sé:

Sie ist in der vorliegenden Gestalt nicht allzu alt, sondern enthält eine Reihe von -- zum Teil durch den Vers gestützten -- Formen, die nicht vor dem 11. Jahrhundert möglich sind ...
(Held. 414)

I measc na Formen seo luann sé 6 cinn de bhriathra a bhfuil -and iontu sa 3ú p. ua. lá. spleách.

Má ghlactar leis an dáta a luaigh Thurneysen leis an bhfoirceann seo caithfear glacadh leis nár chum Cinaed an dáta nó ar a laghad an rann áirithe seo. (D'fhéadfaí, ar ndóigh, adrand a leasú go adrad, ach ós a choinne sin tá adrand ins na lss. uilig cé is moite de B3, áit a bhfuil adhair.) Creidim go raibh an foirceann seo bisiúil

roimh an 11ú cead ní amháin i mbriathra ar nós *tadbann, *tesbann ach i mbriathra nach raibh n sa ghas iontu. Go deimhin féin gan fianaise ar bith on 10ú céad a lua go fóill ní miste breathnú ar roinnt de na solaidí a luann Thurneysen ina Held. as Serglige Con Culainn (féach freisin eagraán Dillon, Serglige Con Culainn, Med. and Mod. Ir. Ser., Vol. xiv, réamhrá lch. xv). Tá cúig cinn de na

solaidí a luann Thurneysen scríofa i bpeannaireacht an scríobhaí a dtugtar M air agus is é a scríobh Fassung A. (Tá an séú solaid ní fuband (:fulang) scríofa i bpeannaireacht H, féach LU 3647.)

Glacadh leis go coitianta go dtí le deireanaí go mba é an M seo an Mael Muire a maraíodh sa bh1. 1106 (féach LU. Introduction, xii-xv). Ghlac Thurneysen leis gur mhair H sa 13ú céad (Held. 31).

Tá fianaise curtha ar fáil ag T Ó Concheanainn le cruthú gurb é H an Mael Muire a maraíodh sa bh1. 1106 (féach 'The reviser of Leabhar na hUidhre', Éigse, xv, 277-88; féach freisin na tagairtí faoin chonspóid seo in Éigse, xvi. 256 nóta 8 agus 9). Má tá an ceart ag Ó Concheanainn, agus dealraíonn sé go bhfuil, caithfear glacadh leis go raibh M i mbun oibre thart faoi 1050 AD. Agus má bhí caith-

fear na solaoidí de -and ina shaothar a chur siar ar a laghad go dtí tús na haoise sin agus siar níos faide ná sin is dócha. Tá sé ag luí le réasún go raibh an foirceann seo bisiúil sa chaint sular tugadh aitheantas dó sa teanga liteartha.

Tá roinnt samplaí den fhoirceann seo aimsithe agam i bhfilíocht a cumadh sa 10ú aois, nó i dtreo deireadh na haoise sin. Glactar leis gur chum Airbertach mac Cosse Dobráin, fer légin Ruis Ailithir, an dán faoi thíreolaíocht an domhain arb é Ro fess i curp domuin duir a chéad line. Tá coip den dán seo curtha síos dó i Rawl. B.502 agus in LL. Is féidir roinnt dátaí cinnte a lua leis an bhfile seo. Chum sé dán faoin tSaltair sa bhl. 982 (féach ZCP,iii, 22; EIL 188). Luaitear é in AI s.a. 990 agus fuair sé bás sa bhl. 1016 (AU). Ins an 7ú rann dá dhán faoi thíreolaíocht an domhain deir sé:

Atuaid anair is aness
atá in muir imma mórchness,
nos dedland sruth Danai aníar
Muir Méoit is Muir Torrían. (LL 16184-7)

Is éard ta sa tríú líne in Rawl.: nos dedlann sruth Danoe aniar agus tá í tanai ós cionn Danoe. Maidir le dedlann, 3ú p. ua. lá. spleách dedlaid féach RIA Contribb s.v. dedlaid mar a luaitear nosdedlai (: co ndremnai) mar sholaoid den 3ú p. ua. lá. spleách. Maidir leis an dán seo is léir nach bhfuil ceann ar bith de na téacsanna bunaithe ar an gceann eile, mar shampla i líne b thuas tá ata muir ima coem-
chness i Rawl. Téann nos dedland siar go dtí an bun dán agus siar go dtí an 10ú aois, achar gearr tar éis bás Chinaeda. Tá roinnt solaoidí den fhoirceann -ann i ndán a chum Eochaid ua Flainn a fuair bás sa bhl. 1004 (AU). Tá siad sa dán dar tús Heriu co n-uaille
co n-idnaib (LL 10b):

Eochaid cen elmnas n-idland
delbas deochair a degrand,
for fis na fian dia fuiglend
cia dosruirmend nis adrاند.

Adraid ainm ind Ríǵ dorórand
fodlaid cech fír adfeidend ... (LL 1254-9)

(Tagraíonn Ó Rathile don chéad rann thuas agus é ag trácht ar Fhlann Mainistreach: 'A generation or two before Flann's time Eochaid ua Flainn had composed a poem in which he names many of the Tuatha Dé; at the end of the poem he is careful to add: cia dos·ruirmend nis·adrand, 'though he (the author) enumerates them, he does not worship them' (LL 10 a 42; cf. ZCP xiv, 178 4).') (EIHM 261.1) Is léir gur ghlac Ó Rathile leis an bhfoiceann -and (-end) sa dá bhriathar thuas. Maidir le fuiglend féach RIA Contribb s.v. fo-gella (c); maidir le dosruirmend féach RIA Contribb s.v. do-rími; maidir le adfeidend féach RIA Contribb s.v. ad-fét.

Léiríonn na solaoidí seo go raibh an foirceann seo -ann (-enn) in úsáid roimh an 11ú céad i mbriathra nach bhfuil -n sa ghas acu.

16c Tá siolla in easnamh ar LL faoi mar atá sé: nírbo chomlond for coé. Tá nirb fand a chomul for coe i mbunaíte na lss. eile agus glactar le fand a uathu chun LL a leasú cé gur fearr comul (:domun) na lss sin ná comlond LL.

IX

Meadaracht: rannaigecht fota recomarcach / rannaigecht bec, féach EIM, 16, lch. 53.

1b túath Cúalaind: Tá Cúaland in LL ach níl comhardadh slán idir é agus gūalaind (féach Cūaland: fūalang, rann 10). Leasaigh Ó Rathile Cūaland go Cualainn agus é ag trácht ar úsáid réamhfhoclach na ndobriathra ionaid tuath agus des in ainmneacha mar Lagin Tuath Gabair

agus lagin Des Gabair. Is éard adeir sé: 'A few other examples of this prepositional use of tuath and des (or tes) may be quoted: tuath Cualainn (sic. leg.)...' (EJHM 462) Glactar leis an leasú seo in RIA Contribb s.v. tuaid, thuaid (a). Maidir leis an gcomhréir féach GOI § 858. Tá sampla eile den úsáid réamhfhoclach i ndán eile le Cinaed, féach II 31b.

5b ro art: 3ú p. ua. ro-caite oirgid. Maidir le co huru Alba sa líne chéanna d'aistrigh Gwynn é mar '(known) as far as the shores of Alba' agus glacann sé leis gurb ionann Alba anseo agus Scotland (féach MD,v, Index of Place Names, 180). Ach da mba í Alba (Scotland) a bheadh i gceist anseo bheadh Alban sa dán, arae is n-gas í Albu Scotland, féach RIA Contribb. s.v. Albu. Nílim cinnte arb iad na hAilp atá i gceist sa rann.

5c Tá siolla amháin in easnamh ar an líne seo. B'fhéidir gur fearr fo-fuair a léamh in ionad fuair.

6c
8b dessiuch: (:lessium) ach oiread le Gwynn ní léir dom brí an fhocail seo. Níl sé luaite in RIA Contribo.

8d Tá siolla sa bhreis sa líne seo ach is féidir é seo a leasú má leitear nár̄b in ionad nár̄bo. Tá narbo sa líne seo faoi thionchar nár̄bo i líne c áit a bhfuil an líon ceart siollaí.

11c Rind Chind Aíse: tá Aes infhillte anseo mar a. bain. ach i 12c tá sé infhillte mar a. fir., féach RIA Contribo. s.v. 1 áes.

17a Bhí rogha ag an scríobhaí idir curaig agus curaid agus is deacair a rá cé acu is fearr arae tá an chuma ar an scéal go bhfuil an éiginnteacht chéanna léirithe sa scéal próis, Talland Étair: 'ar dochoid Leborcham do thochostul Ulad. co tístais i curchaib i co

tístaís ar tír dia cobair.' (LL 13401-2). Glacaim le curaid mar is dócha gurb iad a bheadh ar an maigh.

17c i mbatar: is éard adeirtear faoi seo in RIA Contribb s.v. ing: '? read: a mbatar when they were.' Ach mar is léir ón nóta seo leanas le Murphy ní gá iⁿ a athrú go aⁿ:iⁿ 'in', 'in which' sometimes means 'when' -- hi nglen luch 1.6 'when a mouse sticks'... (EIL, Glossary, 279).

17d Glacaim leis gurb iad na Laighnigh ainmní gabsat. Is éard atá i Talland Étair: 'Maidid for Ulto. co ndechatar la muir sair co rragbad Etar forru' (LL 13377-8). Seo leanas mar a d'aistrigh Stokes é: 'The Ulstermen are routed, and they went by sea eastward until they were shut up (?) in Howth.' (RC, viii (1887) Seo mar a chuir Thurneysen Gearmáinis air: 'Aber die Ulter werden geschlagen, ziehen sich laⁿgs des Meeres zurúck und werden in Etar belagert.' (Held. 508).

18d ól: tá an focal seo aonsiollach anseo ach tá sé déshiollach i V 18a, 22c. Is éard adeir P. Mac Cana faoi mhalairtí den chineál seo: 'It would appear that the choice of monosyllabic or disyllabic forms throughout the tenth century depended on metrical requirements (cf. Ériu xvii 35).' (Celtica, v, 208)

20. doing / roing / 3úind / 2úhullach
if 3úind / 2úhullach / 2úhullach / 231

NÓTAÍ FAISNEISE

I

Is é an Lia Fáil atá i gceist sa rann seo. Maidir leis an bhfocal fál sna hainmneacha Mag Fáil agus Inis Fáil féach EIRM 521.1 agus H. Wagner, ZCP 31, 58. Bhain Petrie leas as an rann seo le cruthú go raibh an Lia Fáil i dTeamhair sa 10ú céad. Is éard adeir sé faoi shuíomh na cloiche seo:

It was at the side of the preceding monument (Dumha na nGiall) that the celebrated coronation stone, called the Lia Fáil, was located in the time of the writers of the prose and verse already referred to; and it remained in the same situation till some years after 1798, when it was removed to its present situation in the Rath, called the Forradh, to mark the grave of the rebels, slain at Tara in the insurrection of that year. But the mound is still popularly called Bod Fhearghais, that is Penis Fergusii, an appellation derived from the form of this stone. (Tara, 159)

II

1 Emain: Eamhain Mhacha, i ngiorracht cúpla míle de Ard Mhacha.

Ba í seo laí ionad na nUltach in aimsir na Tána agus is iad curáí na Craoibhe Rua atá i gceist ag Cinaed. Meastar gur scriosadh an áit am éigin sa 5ú céad (Byrne, Irish Kings and High-Kings, 73).

Navan Fort nó Navan Ring atá ar an áit i mBéarla (Hogan, Onomasticon Goedelicum, 396).

Ráith Cruáchan: idir Béal Átha na gCarr agus Tuilsce i gCo. Ros Comáin. Tugtar Rathcroghan ar an áit i mBéarla (Hogan, 570). Meadhbh agus a comhaimsirigh atá i gceist ag an bhfile.

Teamair: Teamhair i gCo. na Mí, 'port ríochais' na hÉireann. Tá tábhacht na Teamhrach in aimsir an fhile pléite i gCaibidil 7.22.

Lúachair: an ceantar a dtugtar Magh gQuinche (i gCiarraí) agus Dúth Ealla (i gCorcaigh) air anois. (Hogan, 507).

Alend: Ba í seo príomháras ríthe Iaighean tráth. Tugtar Knockaulin ar an áit anois (Hogan 19) agus tá an cnoc seo i gCo. Chill Dara.

Iarmumu: is tagairt é seo is dócha do Chú Roí mac Máire mar bhí baint aige leis an gceantar seo (Hogan 542).

3 Fergus mac Leite: luaitear é i roinnt foinsí mar rí ar Chúige Uladh roimh Chonchobhar mac Neasa (EIHM 480.2) faoi mar a dhearbhaíonn an rann seo leanas:

Fergus mac Leite in rī
no luaided cairptiu ar Machi;
Ulaid cen ēcnach cen on,
dia ēis ro-s-gab Conchobor. (Corp. Gen. 158,12)

Let an t-ainm a bhí ar a athair (féach Corp. Gen. 672, s.v. Let). Measadh tráth go raibh an e san ainm seo fada. Is éard adeir D.A. Binchy faoin bpointe seo:

I spell his father's name so (.i. Fergus son of Léte) in deference to all the scholars who have hitherto mentioned him, though I have an idea that the e was short and that we should really call our hero Fergus mac Leti (pronounced 'leddy'). (Irish Sagas, eag. Myles Dillon, 44.)

Is follas óna Chorp. Gen. gur ghlac M.A. O'Brien leis go raibh an guta seo gearr agus leanas a threoir san eagrán. Maidir leis an scéal atá i gceist ag Cinaed sa rann seo, Echtra Fergusasa maic Leite féach caib. 6 istigh. Tá Fertais Rudraige i Loch Rudraige, nó Cuan Dhúin Droma (Dundrum Bay) mar atá air inniu (Hogan 414).

4 Mac Nessa: Conchobhar mac Neasa, rí Chúige Uladh in aimsir na Tána (Held. 89). Luann Cinaed é go minic. Tagraítear dá bhas anseo, féach Aided Concobair, caib. 6.

Leittir Lamraige: tugadh Coill Lamraige agus Fídh Lamraige ar an áit seo freisin. I bhFearaibh Ruis, i gCuige Uladh, a bhí sé (Hogan, 281, 486).

Slea: faoi mar adeirtear sa ghluais faoin áit seo bhí Sliabh Slea 'os Loch Laig hi Semni'. Is é Loch Iao (Belfast Lough, Hogan 500) an loch atá i gceist agus is ionann Semni agus Oileán Mhic Aodha an lae inniu (Hogan 594).

Fachtna mac Senchath: breitheamh clúiteach sa seanreacht. Luaitear é in Ancient Laws of Ireland, i, 18. Maidir leis an ainm Seancha féach Mac Airt, Ériu, xviii, 140.

5 Conaire: maraíodh é i mBruiden Da Derga, féach Togail Bruidne uí Derga i gcaib. 6. Faoi mar a thuairiscítear sa ghluais in La. ar an rann seo mac le Eterscéil agus Mess Buachalla ab ea é. Maidir leis na scéalta atá ann faoina ghiniúint féach an plé orthu leis na deartháireacha Rees, Celtic Heritage 220f. Maidir leis na daoine a luaitear sna gluaiseanna caithfear Ferel in Eg. a leasú go Fer Gel agus Conaic in La a leasú go Conmaic. Tá na traidisiúin éagsúla faoi na daoine seo pléite ag Ó Rathile, EIHM 118, 119 go háirithe fonótaí 1 agus 4. Ní luaitear Fer Roroguin in aon chuntas eile ar bhás Chonaire go bhfios dom ach is docha gurb ionann é agus an Fer Rorogair a áirítear mar dhuine de sheacht mac Duind Desa i ndán a chuir H le leagan LU den Toghail (LU lch 216 in eagrair Best agus Bergin; féach Held. 654). Maidir le suíomh na Bruidhne i ndeisceart Cho. Átha Cliath féach Hogan 131.

Cormac Con Longas: mac le Conchobhar mac Neasa. Maidir lena leas-ainm, Conn Longas, féach EIHM 130.2. Maidir leis an scéal atá i gceist anseo, Togail Bruidne Da Choca, féach caib.6. Bhí Bruiden Da Choca suite i bparáiste Druim Raithne i gCo. na hIarmhí (EIHM 132;

Hogan 131).

- 6 ~~Cacht mac Finguine~~: tugtar Cacht mac Ilguine air in Eg. agus sa leagan de Thogail Bruidne Da Choca atá tagtha anuas chugainn (RC, xxi, 388). Tugtar mac Ilguine air ins an rann seo leanas as dán faoi churaí na Craoibhe Rua a chuirtear síos do Mhongan mac Fiachna.

ba fial Cacht mac Ilguine
ba suithc[h]erna fria guide
mad ara buar cessed nech
roindfed a chrod i certleth. (Corp. Gen. 158,14)

Maidir leis an Mugh Corb a luaitear sa ghluais in Eg. ba dhuine de sheachtar mac Mághach é (Held. 579). De réir an scéil mharaigh Cormac Mug Coro (RC, § 58) agus mharaigh Corb Gaillni Cormac ina dhiaidh sin (§ 61). De réir na gluaise in Eg mharaigh Mug Corb Cormac Conn Loinges agus déantar gaisce as an rud seo sa dán Echta Lagen for Leth Cuind: 'Mug Corb rí Lagen ro lass / ro marb Cormac Cond Loinges.' (LL 7048-9) Tá na cúrsaí seo pléite ag Ó Rathile, EIHM 135.

- 7 Lugaid Lānderg: luaitear an t-eachtra seo sa scéal réambráite (féach RC, xxi, 323).

Illann mac Fergusa: tá an duine seo pléite ag Cecile O'Rahilly.

Fergus seems to have had many sons called Illann. Illann Finn mac Fergusa is said to have been slain by Conall Cernach after the deaths of Mic Uisnig (Ir. T. II. 141), but an Illann Finn mac Fergusa was also said to have been killed by Lugaid Lānderg in Br. Da Choca (RC XX 323 53)... (The Stowe Version of Tain Bó Cuailnge, 183)

- 8 Sliab Uillend: in Anghaile i gCo. Longfoirt (Hogan 612).

Furbaide Fer Bēnd: mac le Conchobhar mac Neasa. Maidir leis an scéal atá i gceist anseo féach Attá sund Carn hui Chathbath (LL 199a) le Cúan úa Lothcháin. Féach freisin Held. 585.

Lugaid Ríab nDerg: tugadh Lugaid Reo nDerg air freisin (féach, mar shampla, leagan Eg. den rann seo). Tá na hainmneacha seo pléite

ag Ó Rathile (EIHM 486.5) agus ag Kelleher (Ériu xxii, 121). Síleann Ó Rathile go gciallaíonn Reoderg 'of the red sky' agus gur bunúsáí é ná Ríab nDerg. Nochtann Kelleher a mhalaírt de thuairim. Dar leis tá Ríab nDerg ag teacht leis an scéal faoi ghiniúint agus breith Lughdhach. Maidir leis na Trí Find Emna a luaitear sa ghluais in La agus Clothru, a ndeirfiúr, agus giniúint cholach Lughdhach féach Irische Texte iii 332, 415. Tá an mhóitíf seo, an ghiniúint cholach, pléite ag na deartháireacha Rees, Celtic Heritage 234 agus tá fáithchiall an scéil pléite ag Kelleher, Ériu xxii, 120.

Clothru: máthair Lughdhach agus máthair a mhic, Crimthann, freisin.

Seo mar a chuirtear síos ar a ngaol i ndán a leagtar ar Fíngin mac Flaínd:

Atchúala mac is athair gabsat Éirinn illdathaig
inunn máthair dóib, cén mair, ocus inunn senathair.

I ngluais faoin rann seo deirtear:

.i. Crimtann mac Lugdach 7 Lugaid Sríab nDerg mac na trí Find Emna, tri meic sin Ehdach Feidlig 7 Clothra ingen Ehdach máthair Lugdach luid Lugaid post co a máthair co nderna Crimtann fria . 7 (ZCP xiii, 5)

9 Amargin: Amargin Íargiunnach, athair Chonaill Chearnaigh. Is é Cath Airtig an scéal atá i gceist anseo, féach caib.6. Maidir leis an dá Eithier a luaitear sa rann in Eg. agus i ngluais in Eg. féach Held. 597. Ciallaíonn an t-ainm seo 'deamhan' nó a leithéid (féach RIA Contribb, s.v. 2 ethiar. Chomh maith leis na samplaí dá úsáid mar ainm dílis atá luaite anseo is féidir an sampla seo leanas as Cethri Arda in Domain a lua: Fintan mac Bóchraí meic Ethiair meic Púail meic Airrda meic Caim meic Noe (LU lch 305).

Imlech Áe: i Ros Comáin (Hogan 454).

Iáe: Láe ata in La agus la haíi atá in Eg. Níl a fhios agam céard atá i gceist anseo go baileach. B'fhéidir gur cúnamh é an rann seo leanas as dán le Flann mac Mael Maedóc chun an cheist a fhuascailt:

Ailill mac Māta mōinig is aurdaire isna lāidib
ardrī Āi, ba hān in gein, is ē robī Amargein. (ZCP viii 117)

10 Cú Ruí: Cú Ruí mac Dáire, féach Aided Con Ruí i gcaib. 6. Bhí scéal faoina bhás ar eolas sa Bhreatain Bheag. Tá dán dar teideal Marwnad Corroi i Leabhar Taliesin (Llyfr Taliesin). Tá cuntas tugtha ag C. O'Rahilly ar an dán (Ireland and Wales, 127). Iníon le Menn (féach an ghluais in Eg) nó le Poll (?Puill, féach Held. 436) ab ea a bhean Bláthnait.

Sliab Mis: i gCorca Dhuibhne, Ciarraí.

Lugaid: Aided (Lugdach Ríab nDerg) agus Derbforgaill atá i gceist anseo, féach caib.6.

Fíamain: maidir leis an scéal faoi bhás Fhiamhain agus scéalta eile faoi nach bhfuil ar fáil anois féach Aided Fíamain i gcaib. 6.

Dún Binne: bhí an dún seo in aice na farraige, tá tagairt ann do 'Fiamuin Dúin Binne don muir' (LL 13261). Is éard a deir Dobbs faoi shuíomh an dúin seo: "Dún Binne is the name today of a promontory fort on the tip of the Dingle peninsula, south of Smerwick (cf. JRSAL, xlii (1912), 323, xliv (1914), 318)." (The Journal of Celtic Studies, ii, 46)

11 Cú Chulainn: tá Aided Con Culainn pléite i gcaib. 6.

Corthe Crumtherí: níl sé luaite go bhfios dom ach sa dán seo agus sa ghluais in Eg. ach ní foláir go raibh sé i Maig Muirthemne.

Oínfer Aífe: Conlai no Conlaech a bhí air (Held.404) agus insítear scéal a bháis in Aided Óenfir Aífe. Maidir lena mháthair Aífe ingen Airdgemin (mar a thugtar uirthé in Eg.) féach Held. 404.

Tráig Baile: in aice le Dún Dealgan (Hogan 643).

12 Erc mac Corpri: deartháir leis an Achall atá faoi chaibidil ag

Cinaed in VI. Tagraítear dá bhás sa dán sin freisin. Maidir le bás Eirc agus bás Lugdach (Lugaid mac Con) féach Aided Con Culainn i gcaib. 6.

Maig Argetrois: 'ar an bhFeoir i nUíbh Duach Osraighe, i dtuaisceart Cho. Chill Choinnigh.' (An tAthair Mac Domhnaill, Dánta is Amhráin Sheáin Uí Ghadhra, lch. 72.144: féach freisin Hogan 23.)

- 13 Fir Death: tá an scéal faoina bhás, Aided Fir Diad, pléite i gcaib. 6.

Cethern mac Fintain: tá cuntas ar a bhás i gCaladgleo Cethirn, féach caib. 6. Maidir leis an Neille a luaitear mar a sheanathair in Eg níl aon eolas agam faoi. B'fhéidir gur truailliú é ar 'm. Ailella Nertlāim' a luaitear i nginealach Chetheirn sa Corp. Gen., 158,41.

Smirommair: 'Smarmore' i gCo. Lú (Hogan 614). I mbarúntacht Átha Fhirdhia atá sé (Held. 190).

- 14 Iuchna: luaitear Iuchna agus a bheithigh sa scéal Forbais Fer Falga atá pléite i gcaib. 6. Luaitear Lúar/Lúan sa cuntas ar an scéal seo i gcaib. 6.

Lóegaire Būadach: tá Aided Lóegaire pléite i gcaib. 6. Duine de laochra móra na Craoibhe Rua ab ea é. Tá Loch Lóegaire, nó Loch Laíg mar a thugtar air sna gluaiseanna ar an rann seo, in aice le Cúirt an Bharúin, Co. Thír Eoghain. Lake Mary atá air anois (Hogan 500).

- 15 Celtchair: Celtchair mac Uthechair, maidir lena bhás agus bás Blaí Briuga féach Aided Blaí Briuga, caib. 6. Molann Meyer an ghluais in La. a léamh mar seo leanas: 'Dóelcú Cheltchair maic

(Uthechair),' (Death Tales, 44.2). Maidir leis an gcú seo féach Death Tales, 28-30, 44. Tá Lúin Cheltchair a luaitear sa ghluais in Eg ar an rann seo agus i rann 16 pléite ag Ó Rathile, EIHM 65f. Dún Lethglasse: tugadh Dún Da Lethglass (LL. 16753) agus Dún Celtchair (Studia Hibernica iv, 85.29) ar an dún seo. Tugtar Dún Pádraig air inniu (Hogan 385).

Oenach Macha: in aice le hEamhain Mhacha (Hogan 559).

- 16 Cúscraid: mac le Conchobhar mac Neasa. Tugtar Cúscraid Mend Macha air freisin agus mínítear an t-ainm seo i Scéla Muicce Meic Dathó (eag. Thurneysen, Med. & Mod. Ir. Ser. VI) lch.13. (féach, freisin, Coir Anmann, Irische Texte, iii, 405). Litrítear a ainm mar Cumsraidh (féach Eg.) agus tá an malartú seo Cúscraid / Cumsraid an-choitianta. Baineann na heachtraí a luaitear sa rann seo le Cath Airtig ata pléite i gcaib. 6.

Mac Cēcht: mharaigh sé Cúscraid agus mharaigh Conall Cearnach é i ndíoltas (ATig. RC, xv, 410). Tá sé pléite ag Ó Rathile, EIHM 66.

Conall mac Amargein: Conall Cearnach, duine de laochra móra na Craoibhe Rua. Tagraíonn Cinaed dó go minic sa dán seo agus luann sé é arís in VI, 3. Tá trácht air sna scéalta seo leanas (féach caib. 6): Aided Ailella agus Conaill Cernaig, Aided Con Culaind, Argain Bélcon Breifne, Cath Airtig (an scéal ata i gceist sa rann seo), Cath Étair.

- 17 Mic Uislend: Naoise, Ainnle agus Ardán. Maidir le Uisliu / Uisnech a bhí ar a n-athair féach Aithed Derdrinne re maccaib Uislenn, caib. 6.

Fiacha: mac le Conchobhar mac Neasa. Insítear faoina bás i Longas mac nUislenn (féach Aithed Derdrinne caib. 6 agus Held).

323). Deirtear sa ghluais faoin rann seo in Eg. gur mharaigh Fergus é. Deirtear i bhfoinsí eile gurb é Dubthach Dóeltenga a rinne an gníomh seo (féach TBC, eag. Strachan & O'Keefe, l.2063; féach freisin an insint i ls. Edinburg LIII (Glenmasan), Celtic Review i, 212, 214; ii, 118).

18 Gergend mac Illadon: luaitear mac leis, Munremur, i rann 22.

Maraíodh Gergend agus Eogan mac Durthecht i ndíoltas ar Chlann Uislenn. Tagraíonn Cathbad dá marú sa tuar a rinne sé faoi Dheirdre:

Is it chin a bé co mbail
guin Gerrce meic Illadain.
 } gním nad lugu smacht
 } orggain Eogain meic Durthacht. (LL.34372-5)

Tá Fernmag i ndeisceart Cho. Mhuineacháin (Hogan 411).

Mac Rossa: Fergus mac Rossa nó mac Roaig mar thugtar air scaití (féach Eg.). Tá na hainmneacha seo pléite ag Ó Rathile, EIHM,480.3. Tagraítear do na heachtraí atá i gceist sa rann seo agus sa rann roimhe in Aided Fergusa maic Róich: 'Is ē ro marb Fiachraig mac Conchobair 7 is ē romarb Geirgi mac nIlleda 7 as ē romarb Eogan mac Durthact.' (Death Tales, 32)

19 Bélchū Bréifne: tugtar cuntas ar a bhás in Aided Ceit maic Mágach, féach Arggain Bélcon Bréifne i gcaib. 6.

Cet mac Mágach: luann Cinaed é i III,4,5. Chaith sé Inchinn Meis Gegra le Conchobhar agus is éard adeirtear faoi i leagan amháin de Aided Conchobair: 'Béist ass andsamrobói i nHéirinn in Cet'. (Death Tales, 4) Maidir le cuntas ar na traidisiúin faoina bhás féach Arggain Bélcon Bréifne i gcaib. 6. Tagraítear do 'cherddaib Conaill' in insint Nua-Ghaeilge de bhás Cheit:

Fa' do chearrdaibh Conaill Chearna(igh)
ionnradh Manann, mór an modh,
is goin trí mac Béalchon Bréifne
iar ngoin athar na ttrí tcon. (Death Tales 42)

- 20 Mag Slécht: i gCo. an Chabháin (Hogan 530). Maidir leis na Ruadchoin Martine a luaitear le bás Chonaill tá siad pléite ag Nettlau (RC xvi, 446) agus ag Ó Rathile (EIHM, 144.1). Deirtear sa ghluais in Eg. gur mharaigh siad Conall 'a ndígail Ailealla'. Bhí traidisiún eile ann, áfach, faoi bhás Chonaill. Sa dimnseanchas faoi Mag Luirg deirtear faoi bhas Chonaill:

Na tri Ruadchoin Martine mín
báid a balcbríg mbladfir,
tallsat a chend cia bui de
hi cin Chon Ruí meic Dáire. (LL. 30063-6)

Ailill: fear Mheidhbhe. Tá cuntas air i Corp. Gen. 118b 5. Maidir leis an scéal atá i gceist sa rann seo féach Aided Ailella ocus Chonaill Chernaig i gcaib. 6.

- 21 Lugaid: tugtar an tuairisc seo leanas air in Aided Fergusa maic Roich: 'Trícha cét rob ē lín na loingsi 7 is ē roba fer cumtha dō-som a tegluch Ailello .i. Lugaid Daillēigis .i. brāthair do Oilill in Lugaid sin' (Death Tales 32). Maidir le bás Fhearghusa féach Aided Fergussa, caib. 6.
- Findloch: ní fios go baileach cén loch atá i gceist. Tá deich gcinn de locha a dtugtar Findloch orthu luaite ag Hogan. Is éard adeir Stokes faoin loch seo: 'perhaps the lake mentioned in Dinds. 156, Rev.Celt., XVI, 272, or "the Lower Lough Erne in Fermanagh" FM.1369.' (RC,xxiii, 338)

- 22 Mes Gegra: tugtar cuntas ar a bhás sa scéal dar teideal Talland Étair, féach Cath Étair i gcaib. 6. Is é Conall Clóen (= Conall

Cernach) a mharaigh é. Insítear sa scéal réamhráite faoi mar a tugadh an leasainm seo ar Chonall, féach LL 117a. Maidir le Mes Degad agus Laeguire agus Conla agus Beothach agus Connad (= Conaed mac Mornai) a luaitear sa ghluais in Eg. féach LL 1. 13420 mar a n-áirítear iad i measc an dreama a maraíodh. Dearthaíreacha le Conall ab ea Mes Dia (Mes Degad Eg.) agus Laeguire (féach LL 1.13481).

Munremur mac Gergind: duine de churaí na Craoibhe Rua (Held. 94).

Ní heol dom aon sceal ná teideal scéil faoina bhás. Tá Loch Munreamair, Loch Ramhar an lae inniu, i gCo. an Chabháin (Hogan 502).

- 23 Mes Dia: tá cuntas níos iomláine ar a bhás tugtha ag Cinaed in IX, 18,19. Maidir lena a ghaol le Conall féach nota thuas ar rann 22 agus maidir leis an scéal atá i gceist anseo féach Cath Étair, caib. 6. Forgull Manach: athair Éimhire, bean Chú Chulainn. Bhí 'bruigen Forgaill Monach a taebh Luscaí' (Scéla Mucce Meic Dathó, eag. Thurneysen, R 1). Seo mar a mhínigh Gilla in Chomded hua Cormaic a ainm:

Do choiciud Cairpri Nia Fer
Forgall Monach, mod míled,
cach clessach na chanad cheilg
manach sein sin Gaedilg. (LL 11. 18011-4)

Maidir le míniú eile ar an ainm seo féach EHM 32.

+ *Tollán Comair*

- 24 Ferches mac Commain: 'Senfēnnith 7 senfer teglaig do Ailill' (Fian- aigecht, 38). Tugtar cuntas ar na heachtraí atá i gceist sa rann seo sna scéalta faoi chath Maige Mucrima, féach caib. 6. Tá tagairt do insint eile faoina bhás in Agallamh na Seanórach:

'cáit ar marbad Ferchis mac Comáin éices ar Cainén.
urchar ar sé tuc Ael mac Dergdhuib do bhir chruaid chuilinn
i mullach sléibe crot do dham allaid gur mharb Fairchis
de. (Silva Gadelica, i, 119)

Deirtear sa ghluais in Eg gur maraíodh é in 'uaim Esa Fidgrinde', ach luaitear áiteacha eile lena bhás i bhfoinsí eile, féach caib.6. Lugaid mac Con: insítear faoina bhás i gCath Maige Mucrima, féach caib. 6. Tá a ainm agus an scéalaíocht faoi pléite ag Ó Rathile (EIHM 78ff).

- 25 Art: Art Óenfer (V,26c), mac le Conn Céadchathach, athair Chormaic. Tugtar cuntas ar a bhás ins an scéal faoi Chath Maige Mucrima, féach caib. 6. Luaitear Lugaid Lágha agus Béne Brit sa scéal seo freisin. Maidir leis an mbaint a bhí ag Lighairne le marú Airt, féach caib.6. Mag Muccrama: idir Gaillimh agus Baile Átha an Rí (Hogan 527). Lúachair Deirg: tugtar cuntas ar adhlacadh Airt agus tagraítear don áit seo i Senchas na Relec. Is ionann an áit seo agus 'Duma Derglúachra áit hi fail Treoit indiu'(LU 4091). Tá Treoit (Trevet) i gCo. na Mí, i mbarúntacht Scrín Cholaim Chille (Hogan 508). Cormac: mac leis an Art réamhraite. Tagraíonn Cinaed dá bhás i ndán eile leis (VII,15). Tugtar cuntas ar a bhás i Senchas na Relec (LU 50b), féach freisin na tagairtí in EIHM,138.2. Maidir leis an mbradáin atá i gceist sa ghluais in Eg. féach an dán faoi Chnuca (in eagar in Agallamh na Seanórach, eag. Nessa Ní Sheághdha, Cuid III 175. 21-176.20). Síleann Ó Rathile nach bhfuil aon fhréamhacha ag Cormac sa stair (EIHM 283ff.) agus tugann Binchy 'an apparently mythological figure'air (Ériu, xviii, 128). Ní ghlacann Byrne leis na tuairimí seo áfach. Is éard adeir sé faoi Chormac:

The mass of legend and myth which surrounds Cormac mac Airt signifies that his descendants the Connachta and Uí Neill looked back to him as the founder of the high-kingship they claimed for Tara. He is the only figure among their ancestry whose career one is tempted to regard as historical. (op.cit. 66)

Ros na Ríg: ar an mBóinn, cóngarach do Bhaile Shláine (Hogan 588).

26 Murchertach: Muircheartach mac Erca, rí Éireann, a fuair bás de réir AU sa bhliain 534. Tugtar cuntas ar a oidhe in Aided Muirchertaig meic Erca, féach caib. 6. Tá a ainm agus a ionad i stair na hÉireann pléite ag Byrne. Deir sé nach féidir a bheith cinnte ar mhair Muirchertach mac Erca agus gur údar amháin a ainm. Coimeasc de Macc Ercae agus Muirchertach mac Muiredaig atá ann dar leis (op. cit.102).

Clettech: deirtear go bhfuair Cormac mac Airt bás anseo freisin. Bhí síd ann (EIHM 138.2). Maidir lena shuíomh deir Ó Comhraidhe go raibh sé ar an taobh ó thuaidh den Bhóinn ach deir Ó Donabháin go raibh sé ar an taobh eile (féach Hogan, 248 maidir lena gcuid tuairimí). Ní iontas ar bith í an éiginnteacht seo mar is dócha go bhfuil an ceart ag Byrne faoina shuíomh: 'The house of Cleittech on the Boyne, whose real location probably lay in the Otherworld, was also the scene of Cormac mac Airt's death.'(op.cit. 100)

Tadc: Tadc mac Céin. Tugtar cuntas ar a bhás sa scéal dar teideal Echtra Taidg maic Céin, féach Aided Taidc meic Céin i gcaib. 6. Maidir le fréamhacha Thaidhg sa mhiotaseolaíocht feach Ó Murchadha, Duanaire Finn III, 205 agus Byrne, FRIA C 66 386.

Finddabur: in aice le Baile Shláine. Maidir leis an logainm seo atá sách coitianta ar fud na tíre féach Hermathena (1935) 210-12.

27 Cellach: mac le Máel Coba. Tagraíonn Cinaed dá bhás i ndán eile leis (VII,10). Lwaitear a bhás faoi dhó in AU, s.a. 657 agus arís ('secundum alium librum') s.a. 663. Deir G. Mac Niocaill go bhfuair sé bás i mbraighdeanas i mBrugh na Bóinne (Ireland before the Vikings, 98). Maidir le leaganacha La agus Eg. den rann seo shíl Stokes go raibh tagairt iontu d'abhainn éigin.

'Hence it would seem that Nuaille is the gen. sg. of a river name Nuall?' (RC,xxiii, 339). Is é an t-ainmfhocal uall atá i gceist anseo. Baintear úsáid as an leagan cainte seo in VII,10d.

Maidir leis na traidisiúin faoina bhás agus na scéalta a meastar a bhí ann tráth faoi féach caib. 6.25.

Brug: Brugh na Bóinne, ábhar VII le Cinaed, an ionad adhlactha pagánach is mó clú in Éirinn. Is é an ceantar sa lúb mhór sa Bhóinn taobh thoir de Bhaile Shláine atá i gceist (féach EIHM, 516.1; agus Hogan 130).

Cían mac Ailella: athair Thaidhg mhic Ceín (féach nota ar 26) agus mac le Ailill Óluim. Maidir lena bhás i gcath Maige Mucruma féach Aided Taidc meic Ceín i gcaib. 6.

- 28 Mongán: Mongán mac Fiachna a maraíodh sa bhliain 625 (AU 624). Chuaigh sé go mór i bhfeidhm ar aos scéalaíochta agus seanchais na tíre agus cumadh roinnt scéalta faoi go gairid i ndiaidh a bháis. Tá fáil ar roinnt de na scéalta seo i gcónaí agus bhí scéalta faoi i gCín Dromma Sneachta (féach liosta ag Thurneysen, Held. 17). Sa 9ú aois chuir Flannacán mac Cellaich síos ar a bhás mar seo: 'Cētaín Mongāin mūaidh muirnich / hi condāil slūaig fūair indrid' (Journal of Celtic Studies, i, 84.14). Tá mar a bheadh macalla as a dhán i rann faoi Mhongán sa dán dar tús A Mór Maigne Moige Síuil: 'Nách cúala Mongán, maith láech, / do thuitim hi condáil chrích' (EIL, lch. 90.7; maidir leis an bhfocal condáil feach an Glossary, EIL 256). Ní ghlacann Ó Murchadha leis, áfach, gurb é Mongán mac Fiachna atá i gceist anseo:

Mongán, mentioned in the same quatrain (7) as Cermait Milbél, is doubtless the mythical Mongań a ssídib ('M. from fairy hills') of Gwynn's Metrical Dindshenchus, iv, 38. 30, rather than the east Ulster king who

died c. A.D. 625 and was looked on in legend as a reincarnation of Finn. (EIL, 214)

Tá seans maith ann gurb é Eraird mac Coisse údar an dáin atá i gceist anseo. Shíl Meyer gurb é (féach Fianaigecht, mír XXII, lch. xxiv) agus tá Carney go mór i bhfabhar glacadh leis gur chum Mac Coisse an dán (féach a chuid tuairimí faoi údar an dáin agus faoi eagrán Uí Mhurchadha in EIL, 'The Queen of Ireland's Goose', Éigse, xiii, 304-312, go háirithe lch. 310). Luaitear Mongán i ndán eile a leagtar ar Mhac Coisse. Mongán mac Fiachna atá i gceist aige sa dán dar tús Abair dam-sa re Derbail (in eagar ag Meyer, ZCP, vi, 269). Más é Eraird mac Coisse údar an dá dhán caithfear glacadh leis gurb é Mongán mac Fiachna atá i gceist sa leathrann thuasluaite. Seo mar a chuireann Mac Coisse síos ar a bhás sa dán eile:

Nocha lugha rocaoi in ben
Cāintigern da treb da s ...
bás Mongāin i nGartūir glain
don ail doteilcc Artūir air. (ZCP, vi, 269.7)

(Maidir leis an Artūir seo féach ATig. RC, xvii, 178.)

Is léir go ndeachaigh traidisiúin na miotaseolaíochta go mór i bhfeidhm ar na scéalta faoi Mhongan agus ba ábhar conspóide é Mongán cheana féin san 12ú céad:

cia atberad gúshenchaidi comad mac do Mhanannán é agus condigsed irrechtaib imda ní creidte sin (acht) ro b'fer fesa mhóir in Mongan agus ro ba gér gaeth a intlecht. ('Mionannála', Silva Gadelica, i, 391; luaite ag Flower, The Irish Tradition, 10)

Tá féith na miotaseolaíochtaí Mongán pléite ag P. Mac Cana, 'On the prehistory of Immram Brain', Ériu 26, 33-52, féach go háirithe lch. 34.

Fíán Chind Tíre: luaitear iad sa chuntas ar bhás Mhongan in ATig. RC, xvii, 178. Tá an Loch Lo a luaitear in Eg áit éigin in aice le háth Luain agus b'fhéidir gurb ionann é agus an Loch Maccil a luaitear sa ghluais chéanna (Hogan 501).

Find: Fionn mac Cumhaill. Tá na sceálta éagsúla faoina bhás pléite i gcaib. 6, féach Aided Find. Maidir le Fionn agus cúrsaí staire agus bréagstaire féach EIHM 271.

Fíán Luagne: deirtear gurb iad a mharaigh Cathaoir Mór (LL, l. 2959). Tá siad pléite go mion ag Ó Rathile in EIHM, 391-94.

Áth Brea, áth eigin ar an mBoinn (Hogan 53), maidir le 'Beola Brogh-oige a Luachair' féach Hogan 111.

29 Níall mac Echach: Níall Noighiallach. Tagraíonn Cinaed dá bhás in da dhán eile leis, VII,17 agus VIII, dán faoina ionad adhlactha, Ochan. Maidir leis an sceál atá i gceist anseo féach Sluagad Néill meic Echach co Muir nIcht, caib. 6.

Muir Icht: 'the sea of Wight' idir Sasana agus an Fhrainc.

Nath Í: luann Cinaed é arís in VIII,16, agus baineann sé úsáid as an aidiacht chéanna, tolchar, le cur síos air. Maidir le sceál a bháis féach Sluagad Dath Í co Sliab nElpa. Maidir lena ainm Nath Í / Dathí féach EIHM, 211.1.

30 Grellach Dollaid: meastar go mb'fhéidir gurb é 'Girley' in aice le Ceanannas Mór na Mí atá i gceist anseo (Hogan 450). Cath Maige Tuired atá i gceist sa ghluais dhoiléite in EG., féach MD,iv, 302; 456.

Fínnachta mac Dūnchada: tugtar Fínnachta Fledach air (LL 1.3076, mar shampla). Tugtar Snechta Fína air i mBaile Chuind (féach na tagairtí ag Byrna dó, op. cit. 104). Maraíodh é sa bhliain 694 (AU 694). Mhaith sé an Bhoramba do na Laighnigh agus Mo Ling. Tá gearrchuntas ar a shaol in Ireland before the Vikings (Mac Niocaill) 107-10. Maidir leis na daoine a luaitear sa ghluais in Eg. luaitear iad sa chuntas in AU., caithfear Conaing na gluaise a cheartú go Congalach mac Conaing (mic Congaile mic Áeda Sláine).

Mag Line: i ndeisceart Cho. Aontroma idir Carraig Fhearghais agus Aontroim (Hogan 524).

Diarmait mac Cerbaill: 'rí Éireann' idir 544 agus 565. Maraíodh é go fealltach sa Ráth Bheag i Maigh Line (ATig, RC, xvii, 146, '... 7 tucad a chend co Cluain 7 ro adnacht a coland a Connere.'). Bhí baint aige le Ciarán mac an tSaoir agus le bunú Chluain Mhic Nóis más féidir iontaoibh a chur sna scéalta faoi. Tá a thabhairt i stair Ua Néill pléite ag Byrne, 'Diarmait mac Cerbaill and the consolidation of Uí Néill power' (op. cit. caib. 6). Tá cnuasach de na traidisiúin agus scéalta éagsúla faoi in Diarmaid Mac Chearbhaill, le Cormac Ó Cadhlaigh. Maidir leis an scéal faoina bhás féach Aided Diarmada meic Cherbaill, caib. 6. Tá nóta beathaisnéise ar Aed Dub mac Suibne (+588), rí Uladh, le Byrne in Studia Hibernica, 4, 83.17, féach freisin a leabhar faoi na ríthe lch. 99.

31 Fogartach mac Néil: tugann Cinaed 'flaith Fótla' air i ndán eile leis (VI, 19b). Ba é Niall mac Cernaich Sottail meic Díarmata Rúanada meic Áeda Sláine a athair (Corp. Gen. 144 b 6). Ba é an duine deireanach de Shíol Chearnaigh Shotail a bhí ina ard-rí. Maraíodh é sa bh. 724 (AU 723) i gcath Cinn Deilggden. Cinaed mac Irgalaig (+728), an duine deireanach de Shíol Aodha Sláine a bhí ina ard-rí roimh Chonghalach Cnoghba (+956), ba é a mharaigh Fogartach.

Druim Ríg: tá an áit seo, faoi mar adeir Cinaed, 'tes Taltin tréin'. Níl sé ach cúpla míle taobh thiar de Dhún Seachlainn (Hogan 368). Dealraíonn sé go bhfuil dul amú ar Chinaed nuair a luann sé an áit seo le bás Fhoghartaigh. Maraíodh é i gcath Deilggden (724) agus fearadh cath Droma Ríg sa bh. 797 idir Aed mac Néill (+819) agus Donnchad Midi mac Domnaill a maraíodh sa

chath seo (féach Mac Niocaill, op. cit. 144).

Tailtiu: Teltown i gCo. na Mí (Hogan 619).

- 32 Suibni: ba é Colmán Mór mac Diarmada a athair agus ba é Aodh Sláine a uncail. Bhí sé féin agus a uncail in árach a chéile agus maraíodh é sa bhL. 600 (féach A'Fig, RC,xvii, 163; Mac Niocaill, op.cit. 82; Byrne, op. cit. 97).

Aed Sláine: maidir le cuntas ar a ghiniúint féach Genemain Áeda Sláine LU 52a (féach freisin LL 145 b 20). Mharaigh sé an Suibhne thuasluaite agus bhí tréith na fionáile sa dúchas ag a shliocht (féach an tagairt do 'fingal clainne Aeda Slane' in LL 1. 5938; féach freisin Byrne, op. cit. 96). Maidir lena bhás féach Aided na trí nAed i gcaib.6.

Suaine: 'riuulus' (AU 599). Meastar gurb í an 'Cushina' in Uíbh Fáille an abhainn atá i gceist anseo (Hogan 618). Tá Brí Dam in aice le Céisill in Uíbh Fáille (Hogan 127).

Loch Simdidi: Lough Sewdy i gCo. na hIarmhí (Hogan 504). Maidir le Conall Guthbinn, mac leis an Suibhne thuasluaite, agus Aed Gustan, comhalta leis, féach Aided na trí nAed caib. 6 agus Mac Niocaill, op. cit. 82-4.

- 33 Fergal: Fearghal mac Maoldúin, rí Éireann, a maraíodh ar an 11ú lá de mhí na Nollag 722 (AU 721) i gcath Almhaine. Maidir leis an scéal faoina bhás féach Cath Almhaine, caib. 6. Tá cuntas ar chúlra an chatha seo i leabhar Mhic Niocaill, lch. 121; tá cuntas ar shaol Fhearghail i Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, 18-9. Maraíodh Conall Menn 'rex generis Coirpri' in éineacht le Fearghal (AU 721; A'Fig, RC,xvii, 228). Ní feasach mé ce he an '... mac Finn rí Laigen' a luaitear lena mbás in Eg. Murchad mac Brain (+727) a bhí ina rí ar chúige Laighean nuair a troideadh an cath agus is é a luaitear sna cuntais ar an gcath. Ní raibh Fionn ar bith ina rí ar chuige

Laighean sa tréimhse sin. Bhí Murchad mac Finn ina rí ar an gcúige sin sa 10ú haois (féach Byrne, 'Uí Dúnlainge Kings of Laigin', op. cit. Appendix II, lch. 289, uimh. 41). B'fhéidir gur mheasc an té a chuir na gluaiseanna le Eg. an Murchad seo leis an Murchad eile.

Móin Almáine: i gCo. Chill Dara (Hogan 540).

Cath Uchbad: tugtar Cath Átha Seanaigh ar an gcath seo freisin a troideadh sa bhl. 738 (AU 737; ARE 733). Tá Uchba, nó Béal Átha Seanaigh (Ballyshannon) an lae inniu, i gCo. Chill Dara (Hogan 660).

Bran: mac leis an Murchad mac Brain réamhraite. Bhí sé ina chomhrí ar chúige Laighean de réir na tuairisce faoi Chath Uchbad in ATig., RC, xvii, 241, ach níl sé sin fíor faoi mar a léiríonn Byrne (op. cit. 148). Aedh mac Colgan a bhí ina rí ar an gcúige mar is léir on tuairisc faoingcath in AU 737. Maraíodh é féin agus Bran sa chath seo.

Mac le Fearghal mac Maoldúin ab ea Áed Allán. Maidir le cuntas ar a shaol agus ar chath Uchbad féach Mac Niocaill, op. cit. 124-5.

Raith hua nAllān: níl a fhios ag Hogan go baileach cá bhfuil an áit seo, luann sé roinnt áiteacha ina chuntas air (Hogan 566).

34 Mál: tugtar Smól air in Eg. Ní feasach mé cé tá i gceist. Shíl Stokes go mb'fhéidir gurb é Mál mac Rochridi (RC, xxiii, 342; maidir leis an Mál seo féach Corp. Gen. 136 a 51; 156 b 51). Síleann Dobbs go bhfuil baint aige leis an bhFiannaíocht (féach caib. 6.24). Luaitear Smól mac Duibh Dhíthraibh in Agallamh na Seanórach (féach na tagairtí dó in eagrán Nessa Ní Sheághdha, Cuid III, lch. 228).

Druim Gam: síleann Hogan go mb'fhéidir gurb é Drumgamph i gCo. Fhear Manach atá i gceist anseo (Hogan 364). Tugtar Sliabh Damh ar an áit in Eg. agus measann Hogan go mb'fhéidir gurb é Sliabh Gamh i gCo. Shligigh atá i gceist (Hogan 607).

Eca Imnam: níl a fhios agam an bhfuil ainm áite i gceist anseo.

Luaitear an focal imnam in RIA Contribb ach ní thugtar aon mhíniú

air. Leanaim treoir Uí Mhurchadha faoi na focail seo. Is léir go nglacann aé leis go mb'fhéidir go bhfuil áit éigin i gceist leo. (féach Ériu, xvi, 154). Níl a leithéid de áit luaite ag Hogan.

Luaitear Muigh Eaga sa Leabhar Muimhneach (eag. Tadhg Ó Donnchadha, lch. 401). Bhí Cell Osnadh ann agus is ann a maraíodh Aonghas mac Nadjhraoich. Tá Cell Osnadh i gCo. Cheatharlach (Hogan 400). Ní móide go bhfuil aon bhaint ag Éca Imnam le Muigh Eaga má tá na háiteacha a luaitear sa chéad líne (Druim Gam, Sliabh Damh) in íochtar na hÉireann.

Mac Con Crēhta : ní eol dom cé tá i gceist anseo, féach caib. 6.24 mar a luaitear roinnt tuairimí faoi agus Ferdomun.

(i)

1 Mac Carbad: tugtar cuntas ar sheacht mac Carbad sna ginealaigh, féach Corp. Gen. 156 b 8 agus luaitear iad i ndán, 156 b 13. Níl a fhios agam an bhfuil aon bhaint ag na mic Carbad a luaitear sa rann seo leo.

Rea: áit éigin i gcúige Laighean (Hogan 579).

Srub Rea: ní fios go cinnte cén ait atá i gceist. B'fhéidir gurb ionann é agus Sruib Liath mar a thugtar sna hannála ar Bannockburn (Hogan 617).

Druim Gat: baile fearainn agus paráiste i gCo. an Duín (Hogan 364).

Tá sé in aice leis an Iúr sa chontae sin agus bhí Finn Ua Gormáin, údar an rainn seo, ina 'abb manach Ibhair Cinn Trachta fri re' (AU 1160).

Mac Inair meic Abrat: ní eol dom cé tá i gceist anseo.

2 Brandub: Brandub mac Echach, rí Laighean (+605). Chuir sé cosc leis

an gcreimeadh a bhí ar siúl ag Uíbh Néill ar chúige Laighean mair a bhris sé Cath Dúin Bolg (598) orthu. Ba údar mór gaisce é do na Laighnigh, go háirid do Uíbh Ceinnséalaigh dar díobh é. Tugtar cuntas ar a chaithréim ins an mBóramha (LL 300a ar aghaidh) agus i ndánta in LL (féach mar shampla Bemend Branduib for Brega in uno anno, LL 48a). Tá dhá insint ann faoina bhás: '...Triginta annis regnauit in Laginia 7 a cath Damcluana ro marbhadh. No gomadh e Saran Saebhderg .i. oirchinneach Seanbhoithe Sine rosmhairfeadh.' (AU 604). Maidir le Sárán Soebderc agus na leaganacha éagsúla de bhás Bhranduibh féach Mac Niocaill, op. cit. 84. Tá Senbotha Sine, Teampall na Seanbhoithe (Templeshanbo) an lae inniu, in aice le Fearna i gCo. Loch Garmain (Stokes, RC, xxiii, 343; Hogan 270). mac Rudrach: Muridach mac Rudrach, maraíodh é sa bhl. 829 (AU 828). Maidir lena réimeas i gcúige Laighean féach Byrne op. cit. 160-1. Deirtear sa ghluais in LL gur 'gab' Cellach mac Brain 'teg fair'. Bhí Cellach ina rí ar chúige Laighean ina dhiaidh (Byrne, op. cit. 161; 289, uimh. 24). Fuair sé bás sa bhl. 834 (AU 833). Maistiu: Mullagmast, i gCo. Chill Dara (Stokes, RC, xxiii, 343). fiad Masten in úsáid anseo mar ainm ar chúige Laighean? Féach Leabhar Branach (eag. Sean Mac Airt) lch. 423 faoi Maisde.

3 Cath Ailbe: troideadh an cath seo i mBealach Mughna i Maigh nAilbhe sa bhl. 908 (AU 907). Maigh nAilbhe, machaire idir Co. Cheatharlach agus Co. Chill Dara.

Cormac: Cormac mac Cuilleannáin 'an duine naomtha dobudh mó eagna d'fhearaibh Éireann 'na chomhairsir', rí Mumhan, a maraíodh sa chath réamhraite. Maidir le cuntas ar a bhás féach Céitinn (Sgealaigneacht Chéitinn, 43-49), Byrne op. cit. 164 agus Ó Corrain (Ireland before the Normans, 113).

Tadc: deir Stokes gurb é seo Tadc mac Faeláin, rí Ua gCinnséalaigh (RC,xxiii, 343). Ní luaitear é sa chuntas ar bhás Chormaic in AU, ní thagraíonn an Céitinneach dó. Fuair sé bás sa bh1. 922 (AU 921).

Cerball: Cerball mac Muirecáin rí Laighean (+909). Ghlac sé páirt sa chath in aghaidh Cormaic. Fuair sé bás an bhliain dar gcionn, 909 (AU 909). Maidirle cuntas air féach Byrne, op. cit. 163-4.

- 4 Cind Fúait: i ndeisceart Cho. Cheatharlach, 'isin glinn uas Tigh Moling', (Hogan 226). Maidir leis an 'Confey, near Leixlip, co. Kildare' a luann Stokes leis an áit (RC,xviii,343) féach Eoin Mac Néill, Phases of Irish History, lch 264 áit a bhfuil cuntas ar an gcath atá i gceist anseo.

Augaire mac Ailella: rí Laighean, 'Sitriuc hua Ímair ros marb i cath Cind Fúait' (LL 1.5455). Troideadh an cath ina bhfuir sé bás sa bh1. 917 (AU 916).

Mael Mórda mac Muricāin: deartháir leis an gCearbhall mac Muireagáin réamhráite. Fuair sé bás in éineacht le Augaire. Tugtar 'ri Airthir Liphi' air in AU 916.

- 5 Níall Glúndub mac Áeda: rí Éireann a maraíodh i gcath Átha Cliath sa bh1. 919. Maidir le cuntas faoi Níall agus faoin gcath féach Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, 23-4; Mac Néill, op. cit. 264; Ó Corráin, op. cit. 102; chomh maith le AU 918.

Conchobor: Conchobor mac Flainn mhic Mhaoileachlainn, 'rígdamna Érenn'. 'Conchobor hua Mael Sechnaill .iii. malle ra Níall Glundub ro marbad' (Ríg Uisnig, i LL 5958)

Tulach Taidc: 'ro aitreb i Cnuc Réin frisi raiter Tulach Taidg indiu,' (LU 3200). Deir Hogan (657; 277) go bhfuil sé i mBreagha.

Máil Dub: Mael Croébe mac Duib-Sínaich meic Áeda (Corp. Gen. 146 g 28),

rí Airgiall, féach Byrne, op. cit. 126.

Airgialla: an taobh thoir theas de Chúige Uladh.

Aed mac Eochocān: rí Uladh, 'a marbad i cath Atha Cliath' (LL 1. 5827),
féach Byrne, op. cit. lch. 127.

sluag Dublinni: Gaill Átha Cliath faoi cheannas Sittriuc Gále, 'In
Cáech hú Imair' (AI 919).

6 Mael Mithig: rí Breagh, maraíodh é in éineacht le Niall Glúndubh.
Congalach Cnogba mac Maíl Mithig: duine de phatruín Chinaeda, féach
caib. 7.2.

Ailēn Tigi Giugrand: áit éigin in aice leis an Life (Hogan 624).

7 Domnall mac Lorcān: tugtar cuntas ar an mbeart seo in AU 972: 'Murchad
mac Finn do marbad la Domnall Cloen per dolum.' Maraíodh é fein
sa bhl. 984 (AU 983) . Bhí sé ina rí ar Chúige Laighean.

Murchad: Murchad mac Find meic Mael Mórda, rí Laighean (féach Byrne,
op. cit. 288, uimh. 41).

8 Cath Croíbi: cath mór a troideadh sa bhl. 1004 'etir Ultu 7 cenel
nEogain, co remaindh for Ultu' (AU 1003). Cráeb Tulcha atá i gceist
anseo. Is ionann é agus Crew Hill i gCo. Aontroma. Tá tuairisc
bheacht ar an áit seo agus ar na himeachtaí stairiúla a tharla ann
in alt le Deirdre Flanagan, 'Cráeb Telcha: Crew, Co. Antrim',

Dinnseanchas, Iml. iv, Uimh. 2, 29-32.

Eochu mac Ardgair: rí Uladh. Maraíodh é sa chath tubaisteach thuas-
luaite in éineacht le 'Dubhtuinne a brathair, 7 a da mac .i.

Cuduilig 7 Domnall, 7 ar int sluaigh arcena etir maith 7 saith...(AU).

Féach Byrne, op. cit. 127 faoi thábhacht an chatha seo.

Aed mac Domnail: Aodh Craoibhe Tulcha, rí Ailigh, a maraíodh sa
chath seo freisin. Mac le Dearbhail, iníon Taidhg an Eich ghil

Í Chonchubhuir (féach Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, 27; Gilla Mo Dutu, LL 17353-6). Cumadh an dán dar tús Abair dam-sa re Derbail di faoi bhás a mic (féach na tagairtí don dán seo sna nótaí le rann 28 thuas). Tugann Fear Flatha Ó Gnímh cuntas ar a bhás i ndán ar Chaisleán Éadan Dubhchairrge (Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, dán XXV, rann 13-19).

- 9 Brian mac Cennētig: Ardrí na hÉireann a maraíodh i gcath Chluana Tarbh, 1014. Ba údar gaisce do na Laighnigh a mharú:

Cóir aosda um nách fuil fala,
atá leacht Briain Bhóramha
a measg óigfhear báinlearg Breagh
a gcóigeadh láimhdhearg Laighean.

(Leabhar Branach, 2373-6)

Máel Mórda mac Murchaid: rí Laighean. Maraíodh é i gCath Chluana Tarbh ag troid in aghaidh Briain. 'A thesbaid i cath Briain. Act atberat araile is é Gilla Barrini mac Gillai Rigni de muntir Lifechair ros baid oc Drochiut Dubgail oc tintod on chath.' (LL 5471-3)

- 10 Sliab Crott: i nGleann Eatharlaí, Co. Thiobraid Árann. Tugtar Benn gCrot agus Mount Grud air freisin (Hogan 607). Tugadh cath Sléibhe Crot sa bh. 1058. Páirteach ann bhí Diarmait mac Máel na mBó, rí Laighean agus Donnchad mac Briain, rí Mumhan. Tá tuairisc ar an gcath in AU 1058 agus AI 1058.4 áit a léitear gur loisc 'fir Mumhan fein Luimnech ar omun ind lochta aile dia loscud'. Maidir le tábhacht an chatha seo féach Ó Corráin, op. cit. lch. 135.

- 11 Cath na Mónad: tugadh an cath seo sa bh. 1151. Tá an Mhóin Mhór, mar a tugtar ar an áit, i dThiobraid Árann. Tugtar le tuiscint sa rann gurb é Diarmaid (mac Donchada meic Murchada), Diarmaid na nGall, rí Laighean a bhris an cath seo ar na Brianaigh. Léitear,

áfach, sna tuairiscí ar an gcath seo (ATig. RC, xviii, 172-3; Miscellaneous Irish Annals (eag. Seamus Ó hInnse), s.a. 1151.3; LL 3192-5) gurb é Toirdelbach Ua Conchobhair, rí Connacht, a bhí i gceannas ar an arm a rinne ionradh ar an Mumhain agus go raibh Maelsechlainn mac Murchada Uí Maelsechlainn agus Tigernan Ua Ruairc chomh maith le Diarmaid ina theannta. Rinneadh sléacht ar na Muimhnigh sa chath seo: 'no co n-airmther ganim mara 7 renda nime ni hairmthar ar marbad do macaib rig 7 taiss(ech) 7 tromflatha fer Muman andsin, cona terno dona tri cathaib tanic ri Muman acht aonchath esbadhach amain'. (ATig). Maidir le tábhacht an chatha seo feách Ó Corraín, op. cit. 160-1.

Ua Blait: h. Blait atá sa ls. agus scaoil Stokes agus eagarthóirí LL an nod mar hua. Shíolraigh na Brianaigh agus teaghlaigh eile ó Bhlait (Corp. Gen. 152 a 47; 154 a 57). B'fhéidir gur fearr huf Blait a leámh i leaba hua Blait agus glacadh leis mar thagairt do Dhál gCais. Ma'tá hua Blait ceart b'fhéidir gurb é Muircheartach mac Conchobhair Uí Bhriain, rí Tuadmuman, 'indarna dune is ferr ro baí do Dail Cais' a maraíodh sa chath seo atá i gceist.

III

- 1 Bute mac Brónaig: fuair sé bás, más fíor, nuair a rugadh Colm Cille (AU 518 agus 522; ATig. RC, xvii, 128). Tá a bheatha, Vita Sancti Boecii episcopi de Mainistir Buite, curtha in eagar ag Plummer i Vitae Sanctorum Hiberniae, i, 89-97; agus tá cuntas ar na foinsí faoi i réamhrá an leabhair sin, xxxiv-v. Maidir leis an mainistir a bhunaigh sé, Mainistir Bhuithe (i gCo. Lú) agus an scéal atá i gceist anseo feách Aided Chonchobair, caib.6.

mac Nessa: Conchobhar mac Neasa, 'o máthair ro hainmniged .i. Ness ingen Echach Salbudi' (LL 12421). Mac le Ness agus Cathbad ab ea é (féach rann 3). Tugtar cuntas ar a ghiniúint i Scéla Chonchobuir, LL 12421-12445. Féach freisin Compert Conchobuir, Held 273-6.

4 Cet: tugadh Cet mac Mágach agus Cet mac Mátach air. Maidir leis an mbaint a bhí aige le bás Chonchobhair féach Aided Chonchobair, caib. 6 agus maidir lena bhás féin féach nóta thuas ar II 19.

Ailbe: léitear faoin tress ann i Scéla Mucce Meic Dathó (eag. Thurneysen) 1.7-9; féach Held. 534.

inchind Meis Gegra: tugtar cuntas ar an inchind seo i Talland Étair LL 13544-6; féach Aided Chonchobair, caib. 6. Maidir le Mes Gegra feach nóta ar II 22.

5 Daire Dā Bāeth: áit éigin i gCuíge Uladh (Hogan 56), féach Death Tales, 6,7.

7 Lettir Lamraigi: féach nóta ar II 4.

8 Brí Breg: b'fhéidir gurb ionann í agus Teamhair (Gwynn, MD,v, 183).

11 Adart Buti: féach Held.534 agus caib. 6 Aided Chonchobair.

IV

Maidir leis an dán seo agus roinnt de na daoine a luaitear ann féach.caib. 5.20 agus an dinnseanchas próis i RC,xv, 277-8.

1 ingen Lugdach: Tea, Lugaid mac Ítha a hathair, féach Lebor Gabála

LL 1663-70. Tá Tea agus dinnseanchas na Teamhrach pléite i gcaib.5. Maidir le Lugaid mac Ítha féach EIHM 82.

- 2 Géde: tugtar Géidhe Ollgothach air sa dinnseanchas próis, féach RC, xv, 277. Is éard a deir Gwynn faona ghaol le Tea: 'Gede Ollgothach appears here to be identified with Erimon: though he is placed nearly 500 Years later by FM a.m. 3960: cf. Petrie, 153.' (MD,i,59). Mac le hOllam Fótla ab ea an Géde seo (Corp. Gen. 156 a 48; 156 b 48) agus maidir lena bhaint le Tea féach caib. 5.
- 4 Herimón: ba í Tea a bhean (féach Lebor Gabála, LL 1663-70). Tá a ainm bunaithe ar Ériu (EIHM 195) agus tá a ionad sa bhreagstair pléite ag O'Rathile, 197f.
- 5 Brega: is ionann é agus Co. na Mí agus Co. Átha Cliath ó thuaidh den Life (Hogan 123). Baineann an chuid is mó de fhilíocht Chinaeda leis an gceantar seo.
- 6 Ingen Fóraind: deir Cinaed gurb ionann í agus Téphi. Luann sé Ingen Araind (=Fóraind) i VII 4. Maidir leis an ainm Téphi féach caib.5 ; tá sé bunaithe ar ainm chathair na Téibe san Éigipt. Ní móide gurb ionann an duine atá i gceist ag Cinaed anseo agus i VII 4 mar cuireadh Téphi i Múr tair Tephi nó faoi mar adeirtear sa phrós: 'Ruccad sidhe iarum iarna bas co hEspain co ndernadh mur impe and .i. Teipe mur' (RC,xv 277).
- 7 Múr Tephi: deir Hogan (553) agus Gwynn (MD,v,198) go bhfuil sé i dTeamhair ach faoi mar is léir ó rann 8 le Cinaed agus ón bprós luaite thuas ní bhaineann an áit seo le hÉirinn ach leis an Spáinn

nó ait éigin thoir.

- 10 Bachtir mac Burring: athair Téphi, rí Breogain. Tugtar Bachtir rí Espainia air sa phrós.
- Camson: tugann Cinaed bār Bretan air i rann 15. (C)anthon mac (C)aithmend rí Breatan atá air sa phrós. Maidir le Camson agus na leaganacha éagsúla dá ainm féach na malairtí sa Apparatus Criticus. Luaitear Cathmend i roinnt foinsí. Deir Thurneysen go dtugtar Cathmenn mar ainm ar athair Bhláthnaide i roinnt foinsí i leaba Monn (Held.443). Deir sé go mb'fhéidir gurb é tionchar an dinnseanchais faoi ndear é seo. Luaitear 'Cacht ingen Cathmind rí na mBretan máthair Moga-Ruith' i Corp. Gen.157, 40. Níl a fhios agam an bhfuil aon bhaint acu le Camson.
- 13 Etherún: tugtar Érlam Camson air in LL agus Coimdiu Camson air sna lss. eile. Shíl Petrie gurb ionann é agus Taran mar go dtugtar idhal na mBreatan air sa phrós. Is éard adeir sé faoi: 'It can be no other than the Taran of the British antiquaries and historians, by which they understand the chief God or Jupiter of the Pagan Britons.' (Tara, 135). Tá an dia seo pléite ag Mac Cana (Celtic Mythology, 31). Is éard adeir sé faoi ainm an dé seo: 'It does not follow that he was universally known by this particular name; in fact it is unattested as a proper name in Irish, while Welsh has only two instances which are of uncertain relevance. Neither can it be said that insular tradition retains any clear reflection of such an individualised god.' Ní eol dom aon tagairt eile do Etherún. B'fhéidir gur ceart glacadh leis mar Ether-(r)ún (féach Tephi-rún, 15). Tugtar Ethor ar dhuine de mhic Ebir sna ginealaigh (féach Corp. Gen. 147 a 9) agus tugtar Ethēr ar dhuine de mhic Erimóin (Corp. Gen. 115 b 41).

V

- Maidir le cúlra liteartha an dán seo féach caib. 5.21. Dán faoi Theamhair in aimsir Chormaic mhic Airt is ea an dán seo. Tá tábhacht na Teamhrach in aimsir Chinaeda pléite i gcaib. 7.22.
- 4 Cormac úa Cuind: maidir lena shaol agus a bhás féach nóta ar II 25. Tagraíonn Cinaed dá ghiniúint i rann 27, féach Compert Chorbmaic huí Chuind, caib.6. Tugann Cinaed Echtach ar a mháthair, maidir lena hainm i bhfoinsí eile féach caib. 6.
- 5 Cathir Chroind: ainm eile ar Theamhair sa litríocht:
- Cathir Chrofind, nírbó chamm,
a hainm ac Túaith Dé Danann,
co toracht Tea, nar chlé,
ben Erimóin co n-ard-gné. (MD,i,4.29-32)
- 28 Solom: Solom mac Dauida, rí na nIúdach; maidir leis an gcomparáid idir é agus Cormac féach caib. 5.21.

VI

- Maidir leis an úsáid a baineadh as an dán seo féach caib. 5.32.
- 1 Achall: cnoc in aice le Teamhair. Tugtar Scrín Coluim Chille ar an áit anois (Hogan 4; féach caib. 7.30 istigh). Acall atá sna lss. eile agus tá malartú seo agus sanasaíocht an ainm pléite ag Tomás S. Ó Maille, 'Aichill in áitainmneacha', (JRSAL,88, 93-100). Ciallaíonn Achall 'áit faire, áit amhairc' dar leis (97). Baineann Cinaed úsáid as mar ainm áite agus ainm mna.
- Glan mac Carbad: luaitear é sa dinneanchas próis faoi Dumae nEirc (RC,xv, 289; féach freisin caib. 5.20). Áirítear é mar dhuine de sheacht mac Carbad sna ginealaigh i Rawl. B 502: 'Glan mac Carbad; is

- aice ro buí Achall ingen Charpri Niad Fir' (Corp. Gen.156 b 10).
- 2 Coirpre: athair Eirc. Ba dhuine de na coicedaig é (feach LL 2887).
Faoi mar adeir Cinaed ba dheartháirecha é féin agus Find agus Ailill,
rann 7. Ba é Ross Ruad a n-athair (féach Corp. Gen. 118 b 3-18).
Maidir lena ainm féach LL 27725; EIRM 139.
Fédlem Nóichruthach: iníon le Conchobhar mac Neasa, bean Choirpre,
máthair Eirc agus Aichle (féach Gilla Mo Dutu, LL 16773-16778).
Maidir lena baint le Cú Chulainn agus naimhdeas Choirpre i ngeall air
sin féach Held.125.
- 3 Conall Cernach: maidir leis agus Erc féach nóta ar II 12.
- 4 Duma Finn: in Achall (Hogan 374). Duma na nDruad san áit chéanna
(Hogan 374). Duma Créidne mar an gcéanna (Hogan 374). Is ann freisin
ata Duma Eirc agus Duma Aichle (Hogan 374; 373).
- 7 Find: Find File mac Rossa Ruaid. Luann Cinaed é in IX 18. Tá a
ghaol le Cairbre agus Ailill pléite ag O Rathile, EIRM 179, féach
nóta 1 agus 2 ann.
Ailill: féach nota ar II 20.
- 10 Medb: banríon Chonnacht in aimsir na Tána.
Sadb: is dócha gurb í iníon Chuinn Chéadchathaigh atá i gceist anseo.
Luann Gilla Mo Dutu 'Sadb 7 Sarait 7 Moen' (LL 16856) mar infónacha leis.
Maidir lena a clann mhac féach Corp. Gen. 147 b 37; 153 b 45.
Lwaitear mná eile sa litriocht a raibh Sadb mar ainm orthu. Tochmarc
Saidbe ingine Sescind is teideal do scéal i liosta A. Tá trácht
ar 'teóra hingheana Buidhbh Dheircc mheic in Dághda, Sadhbh, Sāroid,
7 Uchtghealbh' in Agallamh na Seanórach (Cuid II, 31).

Sárait: iníon Chuinn, féach Sadb thuas.

Erc: is dócha gurb í Erc iníon Loairnd, máthair Mhuirheartaigh, atá i gceist anseo. Luann Gilla Mo Dutu í (LL 17020), féach freisin cuntas uirthé sa Lebor Bretnach (eag. A.G. van Hamel) 40; Leabhar Cloinne Aodha Buidhe, 12. Luaitear Aithed Eirce ingine Looirn re Muridach mac Eogain i liosta A. Is í atá i gceist ag Cinaed i rann 13.

Emer: bean Chú Chulainn, féach Tochmarc Emire (i Compert Con Culainn and other stories, eag. A.G. van Hamel, 16-68).

- 11 Eochu Garb: deir Gilla Mo Dutu gurb í Achall 'commam Glain meic Carbaid chaeim / nó chommam Echach meic Carbaid' (LL 16780-1). Ní áirítear é áfach mar dhuine de sheacht mac Carbad sa chuntas orthu sa Corp. Gen. 156 b 10; ná sa chuntas ar naoi mac Carbada i dTalland Étair (LL 13465). Luaitear Eochu Garb .i. Echo Momo sna ginealaigh Muimhneacha (Corp. Gen. 147 a 18) ach nííl aon bhaint aige le tréimhse na Tána.
- 13 Medb Iethderg: tugtar ingen Chonáin Chualand uirthé i gcuntas uirthé in LL 6416-6423. Is ionann í go bunúsach agus Medb Chruachan, féach Byrne op. cit. 51 agus Mac Cana, Celtic Mythology, 120. Fand: duine de na mná sí i Serglige Con Culaind, féach Held, 415. Garb: b'fhéidir gurb í Garb ingen Néllíne (Corp. Gen. LL 330 c 44) atá i gceist anseo. Is éard adeir Gilla Mo Dutu fúithe: 'Garb ingen Eoganach Nellen / níabmathair Fiachna rofes' (LL 17121-2).
- 17 Mare Mall: luaitear 'epscop Éitcheáin meic Maine écis o Chluain Fota Bāetāin Aba ' sna ginealaigh (Corp. Gen. 120 b 31). Mhair an Maine éces seo sa 6ú haois (Meyer, The poets of Ireland, PIM 46). Nííl a fhios agam arb é atá i gceist anseo ag Cinaed.

- 18 Deir Hogan go bhfuil Rath Chonaire agus Raith Chairpri in Achall (569).
Éssa: 'ingen Echdach Aireman / ocus Étaíne áine' (MD,ii,2.3-4).
 Tugtar cuntas uirthé sa dinnseanchas faoi Rath Esa (MD,ii, 2-9; RC, xv,290-1), féach freisin Held, 619.
- 19 Fogartach: Fogartach mac Néill, féach nóta ar II 31.
Fōtla: tá an t-ainm seo pléite ag M.A. O'Brien, (ZCP,xiv, 332-3).
Dind Ríg: ní móide gurb é an áit in aice le Leithghlinn an Droichid atá i gceist anseo (Hogan 345). Deir Cinaed gur maraíodh é 'i nDruim Ríg tes Taltin tréin' (II 31, féach nóta air). Rinne Fogartach ionradh ar Chuíge Laighean sa bhI. 704 agus b'fhéidir gur ag tagairt don ionradh seo atá Cinaed nuair a luann sé Dinn Ríg le Fogartach. Níor baineadh aon úsáid as Dinn Ríg mar ionad cónaithe i Ré na Críostaíochta (EIHM 13).
- 20 Cland Chernaig meic Diarmata: maidir lena a mbaint le hAchall féach 7.30. Léitear in AU go mba díobh Cinaed, féach caib. 2.
- 21 Amlaib Átha Cliath: Amhlaoibh Cuaráin, féach caib. 7.3
Benn Étair: Howth i gCo. Átha Cliath. Chum Cinaed dán faoin áit seo, IX. Ní eol dom cén bhaint a bhí ag Amhlaoibh le Beann Éadair ach is de bhunadh Lochlannach an t-ainm Howth.
- 22 Colum Cille: Scrín Choluim Chille a thugtar ar Achall inniu i ngeall ar an mbaint a bhí ag Colm Cille leis an áit, féach Beatha Cholm Cille le Séamus Ó Searcaigh, lch. 52. Tagraítear dá ghaol le Niall Noighiallach i VIII,17.

VII

Tá cuntas ar na daoine atá curtha i mBrú na Bóinne sa dán seo. Ní féidir chuile áit a luann Cinaed a aithint inniu cheal eolais, ní féidir ach oiread ainm a chur ar chuile thulach adhlactha dá bhfuil ann inniu. Tá seandálaíocht an cheantair seo pléite ag (a) George Coffey, New Grange and other incised Tumuli in Ireland, (1912) agus (b) ag S.R.Ó Ríordáin agus G. Daniel, New Grange and the bend of the Boyne, (1964). Maidir leis an dán seo agus Conghalach mac Maelemithig féach caib. 7.20.

- 1 Mac ind Óc: mac leis an Daghdha agus an Bhóinn. Maidir lena bhaint leis an mBrug féach an dán dar tús Sect .o. f. n. (LL 209b 25) agus De Gabáil in tSída (LL 245b). Tá a ainm pléite ag Ó Rathile, EIHM 516-7 agus is ionann é go bunúsach agus Mabon sa Bhreatnais. Tá a chúlra sa mhiotaseolaíocht pléite ag Mac Cana, op. cit. 33.
- 3 Tech Meic ind Óc: sílim gurb é seo an sean ainm ar New Grange, ceann de na tumuli is mó cáil in Éirinn.
- 4 Ingen Araind: cé go luann Cinaed Téphi ingen Foraind i ndán IV ní móide gurb í atá i gceist anseo, arae cuireadh í thar lear, ach cuireadh an duine atá i gceist anseo in Éirinn. Tugtar Long Ingene Foraind ar a háit adhlactha sa dinnseanchas próis (Dindgnai in Broga, RC, xv, 292). Is dócha gurb ionann an Long seo agus 'in tor thall' a luann Cinaed. Luaitear beirt iníon eile le Forann sa litríocht; (a) 'Scotta ingen Foraind. is uadi ainmnightir Scuit de Gaedelaib' (Lebor Gabála, LL 121-2; féach freisin Thesaurus Palaeo-ibernicus, ii, 316.5). Ba í seo bean Níuil agus máthair Caedil Glais (Gilla Mo Datu, LL16489-90). Tugtar Forann Cingcris ar a

- nathair (Leabhar Muimhneach, 27;28). (b) Scotá inghen Forainn Nectonibus bean Mhíle (Leabhar Muimhneach,31). Fuair an Scotá seo bás in Éirinn agus b'fhéidir gurb í atá i gceist sa rann seo.
- 5 Linn Féic: in aice le Ros na Rí áit ar bádh Fiacc, (Hogan 490). Tá traidisiúin na linne seo pléite ag Ó Rathile, EIHM 320 agus is éard adeir Byrne faoin áit: 'Cinaed's references to Fiacc and the pool of Fiac west of Brug na Bóinne suggest a relationship with the Ferti virorum Feec (Ferta Fer Féic) near Slane mentioned by Muirchú and the Vita Tripartita.' (PRIA C 66, 390.28).
- 6 Maidir leis an Dagda, in ben mór agus an scéal atá i gceist anseo féach Cath Maige Tuired, caib. 6.22.
- 7 Cnoc in Mathai: Lecht in Mate a thugtar ar an áit seo sna lss. eile agus i nDindgnai in Broga (RC,xv,292). Tugtar Matha Mallcosach ar an ainm atá i gceist i ngluais in LU. Maidir leis an ainm seo féach RIA Contribb. s.v. Mata. Luaitear é sa dán dar tús A chóemu Breg, bríg nad bréc (MD,ii,18-25; féach 22.69-24.88) agus sa dán faoi Áth Cliath, LL 194b, ll. 26370-26389. Is éard adeirtear faoina 'chnáim ro chorbai in muir' sa phrós 'is dia colptha ráiter Inber Colptha'. Inbhear Colpa nó Béal na Bóinne atá i gceist anseo. Bhí míniú eile ar an ainm seo: 'O Cholptha dano Inber Colptha ubi Boand in mare exit.' (Thes. Pal.,ii,31638)
- 8 Sechi Bó Boadain: luaitear Uam Fheirt Boadan ós Dubadh sna hannála (AU 862; ARE 861). Tugtar buachaill Elcmaire ar Boadan in ARE (féach Byrne, PRIA C 66, 390).

- 9 Fertai na Faílend: áit éigin i mBrú na Bóinne (Hogan 414). Maidir leis an scéal atá i gceist anseo féach nóta ar II 28.
- 10 Cellach: Cellach mac Maeli Coba, féach nóta ar II 27. Is éard adeirtear in RIA Contribb, faoin Lorc a luaitear anseo: 'LU 4154 where Lorc seems = Laignib = Lorcán:' (s.v.1 lorc)
- 11 Barc Crimthainn Nia Náir, ceann de Dhindgnai in Broga atá i gceist sa chéad líne. Mac le Lugaid Riab nDerg is ea an Crimthand Niad seo, féach nota ar II 8. Tugtar cuntas ar a bhás i Ríg Erenn, Corp. Gen. 136 a 40 agus i Do Flaithiusaib Hérend, LL 2895-2902. Baineann siad seo le Echtra Crimthaind Nia Náir a luaitear i liosta A.
- 12 Fintan Feradach: mac leis an gCrimthann réamhraíte. Tugtar Feradach Fechnach mac Crimthaind (LL 2905) nó Feradach Find Fechnach (Corp. Gen. 136 b 55) air. Léitear in Audacht Morainn (eag. Fergus Kelly) gur chum Morann mac Moín an Audacht 'do Feradach Find Fechnach mac Craumthainn Niath Náir' (féach alt 1 ann agus nótaí air, lch 23). De réir an tseanchais bhí sé ina rí ar Éirinn.
Tuathal Techtmar: ba é Feradach Fechnach a sheanathair (Corp. Gen. 137 b 44). Tá an seanchas faoi pléite ag Ó Rathile, EIHM, caib.VIII.
- 13 Fedelmed Rechtach: mac Tuathail Techtmair, athair Chuinn Chéadchath-aigh (Corp. Gen. 137 b 44-5). In Do Flaithiusaib Hérend léitear faoi: 'Deich mbliadna dó i rríge Herend co n-erbailt'(LL 2957). Tá se pleite ag Ó Rathile, EIHM, 281.2.
Cond Cétchadach: de réir an tseanchais shíolraigh Síol gCuinn, ríshliocht na hÉireann uaidh. Tá a ionad sa bhreagstair cíortha ag Ó Rathile, EIHM, 281-285; agus a ainm, ibid. 514-5.

- 14 Art: maidir le hArt agus a mhac Cormac (rann 15) féach nótaí ar II 25.
- 15 Tá na ríthe a luaitear sa rann seo gaolmhar lena chéile. Mac le Cormac is ea Corpri Liphechair. Bhí sé ina rí i dTeamhair 'co torchair i cath Gabra la Senioth mac Cirb de Fothartaib' (LL 2975). Tá a fheidhm sa bhreagstair agus a leasainm Lifechar pléite ag Ó Rathile, EIHM, 139-40. Dar leis an Rathileach ní raibh aon bhaint aige le Síol gCuinn go bunúsach. Mac leis is ea Fiachra Sroiptine a maraíodh i gcath Duib-chommair (féach Corp. Gen. 142 a 20 - 50; 'Na trí Cholla', Sgeálaigheacht Chéitinn, 25-27). Maidir le traidisiún eile faoina bhás féach EIHM 228; maidir lena leasainm Sroiptine, ibid. 221.2. Ba é Muridach Tírech a mhac. B'fhéidir gurb ionann an Brí a luaitear sa rann seo agus Teamhair (féach MD,v, 183). Mac leis an Muridach seo is ea an Eochu a luaitear sa rann. Tugtar Eochu Mugmedōn nō Muinbecān (Corp. Gen. 139 b 45) air freisin. Tá gaol na ndaoine seo le Niall léirithe ag Ó Rathile i dtábla ginealaigh, EIHM 221.
- 16 Maidir le Niall féach nóta ar II, 29. *Under the Sign of Thor II 311.97*
- 17 Mana, Séil glacann Gwynn leis gur aibhneacha iad seo (MD,v, 127). Senbec: maidir lena bhaint leis an mBoinn féach Held.490.
- 18 Culli: logainm? D'athraigh Gwynn culli na lse. go dtí 'col-lí' ach mar is léir ón gcomhardadh le buille focal amháin atá ann agus níl aon bhaint ag 'lí' leis. Nílím cinnte de bhrí culli, b'fhéidir gur logainm é, féach Áth Cuille in RIA Contribb. s.v. 1 coll, féach freisin, 'co mac rí g Crinna agus Cuille' (:duinne), EIM, 51 agus nóta faoi Cuillenn lch. 128. Bhí Crinna i mBreagha.

VIII

- 1 Níall: Níall mac Echach, Níall Noighiallach, féach nóta ar II 29.
- 4 Eochu: Eochu mac Énna Cheinnseálaigh. De réir an tseanchais is é a mharaigh Níall, féach na tagairtí dó in EIHM 218.
- 9 Ochan: cnoc i gCo. na Mí idir Ceanannas agus An Uaimh. Tugtar Faughan Hill air, féach P. Walsh, Ériu, viii, 75.
- 10 Fir Lí: bhain siad le hAirgialla, féach Corp. Gen. 333 c 19.
Fir Luirg: bhí baint acu freisin le hAirgialla, féach Corp. Gen. 333 c 19.
- 13 Seo leanas mar a chuirtear síos ar chlann mhac Néill i Leabhar Cloinne Aodha Buidhe:
Do bhádor ocht mic oireaghdha don chloinn sin or' gheinsat clann,
... Conull Gulban, ó bhfuilid Cinél gConuill. Conull Earrbreadh,
ó bhfuilid Clann Colmaín agus Síol Aodha Sláine. Fiacha, a
quo Meic Eochagáin agus Muinntir Luinín. Maine, a quo Fir
Teabhtha. Iaoghaire, a quo Cinél Iaoghuire. Cairbre a quo Cinél
Cairbre agus Ibh Fhlannagáin Tuaithe Rátha. Éanna, a quo Cinél
Éanna. Eoghan a quo Cinél Eoghain. (lch. 6)
- Maidir leo féach Byrne, op. cit. 81.
- 15 mac Cairne: Níall. I ngluais ar an líne seo i LL léitear: 'Cairend
Chasfiachlach a mathair'. Maidir léi féach EIHM 216-7, 497.
- 16 Nath Í: maidir le Nath Í féach nóta ar II 29.
- 17 Í: Í Cholaim Chille in Albain.

- 1 Étar: Beann Éadair i gCo. Átha Cliath, féach nóta ar VI 21.
Cúalu: sean ainm ar cheantar i ndeisceart Cho. Átha Cliath agus i dtuaisceart Cho. Chill Mhantáin (Hogan 313).
- 2 Dothra: tugtar 'the river Dodder' ar an abhainn seo i mBearla (Hogan 354).
Ruirthech: sean ainm ar an Life (Hogan 589).
- 4 Bethe: luaitear Bethe agus Áes mac Étair sa dinnseanchas faoi Shliab Mairgge (LL 216 b).
- 5 Mac Etbaíth: Étar mac Etbaíth, maidir leis na traidisiúin faoi Étar féach M.E. Dobbs, Side-lights on the Tain age and other studies, 53-6.
Mairg: maidir léi féach an dinnseanchas faoi Shliab Mairgge (LL 216 b).
Tá Sliabh Mairge i gCo. Laoise (Hogan 610).
- 10 ingen Cremthaind Cualand: is dócha gurb í Bethe ata i gceist anseo. De réir an dinnseanchais is í Mairg a máthair (LL 25435). Deir Gilla Mo Dutu gurb í 'Bethech ingen Chremthaind Chualand' (LL 16634).
to Etuane Tolchland / Cúlchland of Tal'Ét. LL, 13371
- 11 Rind Chind Aíse: deir Gwynn go mb'fhéidir gurb é seo Ringsend an lae inniu (MD,v, 200).
Áu Bethe: áit anaithnid ar an Life (Hogan 71).
- 12 Dond mac Aís: luaitear é sa dinnseanchas faoi Shliab Mairgge.
Elta: ainmníodh Mag nEalta uaithe. Tá Mag nEalta i gCo. Átha Cliath (Hogan 519).

13c Níl a fhios agam barainneach cé tá i gceist anseo. B'fhéidir gurb é Parthalóm agus a mhuintir atá i gceist. De réir an tseanchais fuair siad bás i Magh Ealta, féach mar shampla an rann seo le hEochaidh ua Flainn:

Atbath iar n-uaill co n-ócaib
Partholon cona chuain chétaig,
ro slechta sellaib sétaib
for Senmaig Elta Etair. (LL 580-3)

14 Aithirni: Athirne Ailgessach mac Ferchertne, file Ultach. Tá sraith scéalta faoi i LL 114b-118b. Maidir leis an scéal atá i gceist ag Cinaed anseo féach Cath Étair caib 6.

16 Ros 'nóta Jaso

18 Find Fili: féach nóta ar VI 7.

mess Lia " " II 22, 23

20 Mag Find: i gCo. na Mí (Hogan 520).

ÁITEANNA

(Ní luaitear Eg ná Ia, .i. na gluaiseanna i II (ii), ach nuair nach bhfuil aon ní ag freagairt dóibh go baileach i II.)

Achall, VI passim.

Ailén Tigi Giugrand, II (i) 6.

Airgíalla, II (i) 5.

Alba, IX 5.

Alend, II 1, VI 7.

Ard Findabrach, Eg 26.

Áth Brea, II 28.

Áu Bethe, IX 11.

Bend Étair, VI 21.

Beola Brogoige, Eg 28.

Bóind, I 28, VII 15, 21, V 5,
IX 20.

Brega, IV 5.

Bréifne, II 19.

Brí, VII 16.

Brí Breg, III 9.

Brí Dam, Eg 32.

Brug, II 27, VII 7.

Bruiden Da Choca, II 5,6.

Bruiden Da Berga, II 5.

Cathir Chroind, V 5.

Cend Fúait, II (i) 4.

Cend Tíre, II 28.

Clettech, II 26.

Clúain Senbothi Sini, II (i) 2.

Cnoc in Máthai, VII 7.

Cnogba, II (i) 6.

Corthe Crumtherí, II 11.

Crúachu, VI 7.

Cúalu, IX 1, 10.

? Culli, VII 22.

Daire Da Báeth, III 5.

Dind Ríg, VI 19.

Dothra, IX 2.

Druim Gam, II 34.

Druim Gat, II (i) 1.

Druim Ríg, II 31.

Dublinn, II (i) 5.

Duma Aichle, VI 4.

Duma Créidne, VI 4.

Duna na nDruad, VI 4, 8.

Duma Eirc, VI 4, 6.

Duma Find, VI 4.

Dún Binne, II 10.

Dún Iethglasse, II 15.

? Éca Imnam, II 34.

Emain, II 1, 17, III 4, IV 17, VI 1.

Ériu, I, VII 3, IX 1.

Espáin, IV 10.

Étar, II 23, IX, 1, 3, 13, 17, 21.

Fernmag, Eg 17.

Fertai na Fáilend, VII 9.

Fertais Rudraige, II 3.

Finddabur, II 26.

Findloch, II 21.

Fótla, VI 19.

Grellach Dollaid, II 30.

Í, VIII 17.

Iarmamu, II 1.

Imlech Áe, II 9.

Inber Colptha, VII 7.

Inis Airt, VIII 12.

Inis Fáil, I.

Iettir Lamraigi, II 4, III 8.

Lind Féic, VII 5.
Lind Liphí, IX 11.
1 Loch Laíg, Eg 4.
2 Loch Laíg, Eg, La 14.
Loch Lo, Eg 28.
Loch Maccil, Eg 28.
Loch Munreamair, Eg 22.
Loch Rudhraighi, Eg 3.
Loch Simdidi, II 32.
Lúachair, II 1, Eg 28.
Lúachair Derg, II 25, VII 14.
Lumnech, II (i) 10.

Mag Argetrois, II 12.
Mag Elta, IX 13.
Mag Fáil, I.
Mag Find, IX 20.
Mag Line, II 30.
Mag Mucrama, II 25, 27.
Mag Slécht, II 20.
Maistiu, II (i) 2.
?Mana, VII 21.
Móin, II (i) 11.
Móin Almaine, II 33.
Muir Icht, II 29, VIII 2.
Muir Romuir, VIII 14.
Mur Tephí, IV 7, 8.

Nasc Mná Étair, IX 7.
Nemed, VII 8.

Ochan, VIII passim.
Óenach Macha, II 15.

Ráth Chairpri, VI 18.
Ráth Chonaire, VI 18.
Ráth Chráchan, II 1, 20,
VI 3.

Ráth ua nAllaín, Eg 33.
Rea, II (i) 1.
Rind Chind Aíse, IX 11.
Ros na Ríg, II 25, Eg 26, II
(iii)a, VII 15.
Ruirthech, IX 2.

Sechi Bó Boadain, VII 8.
Séil, VII 21.
Semni, Eg 4.
Slíab Crot, II (i) 10.
Slíab Elpa, II 29.
Slíab Étair, IX 15.
Slíab Marga, IX 5.
Slíab Mis, II 10.
Slíab Sleá, II 4, Eg 4.
Slíab Uillend, II 8.
Smirommair, II 13.
Srub Rea, II (i) 1.
Suaine, II 32.

Tailtiu, II 31.

Temair, II 1, 12, 17, IV 1, 16
17, 18, 19, V 2, 6, 7, 25,
26, VI 1, 3, 5, 6, 7, 8,
15, VIII 9.

Tephirún, IV 15.

Tír ind Éois Mane Maill, VI 17.

Traíg Baile, II 11.

Tulach Taidg, II (i) 5.

Úaim Esa Fidgrinde, II (i) 24.

Uchba, II 33.

Ulaid, Eg 4, 33.

f. Tech Maccil &c VII 3a

? Telcheind ? IX, 10c ?

CINIOCHA AGUS DAOINE

- Achall, VI passim.
Áed Allán, Eg 33.
Áed Dub mac Suibni, Eg 32.
Áed Gustan, Eg 32.
Áed mac Aindinn, Eg 14.
Áed mac Colgan, II 33.
Áed mac Dluthaig, Eg 30.
Áed mac Domnaill, II (i) 8.
Áed mac Eochocán, II (i) 5.
Áed Sláine, II 32.
Áes mac Étair mac Étbaíth, IX 4,
10, 12.
Aichlech mac Duibrenn, Eg 28,
II (iii) b.
Aíffe ingen Airdgemin, Eg 11.
Ailill, II 20, 21, VI 7.
Ailill Úloim, Eg 27.
Áinnle, Ia 17.
Aithirne, IX 14, 21.
Amargin, II 9.
Amlaíb, VI 21.
Ardán, Ia 17.
Art Óenfer, II 25, V 26, VII 14.
Augaire mac Ailella, II (i) 4.

Bachtir mac Buirrig, IV 10.
Bélchú Bréifne, II 19.
Béne Brit, Eg 25.
Beothach, Eg 23.
Bethe, IX 4, 12.
Bláí Briuga, II 15.
Bláthnait, Eg 10, 14.
Boadan, VII 8.
Bran, II 33.
Brandub, II (i) 2.

Bresal, Eg 30.
Brían mac Cennétig, II (i) 9.
Brigit, II (ii) ar II (i) 7.
Bute mac Brónaig, III 1, 9-11.

Cacht mac Fíngúine, II 6.
Cáemgen, II (ii) ar II (i) 7.
Cairend, VIII 15.
Cairpre, VIII 13.
Cairpre Lifechair, VII 16.
Cairpre Nia Fer, VI 1, 7, 11, 12.
Camsón, IV 10, 12-14.
Cellach mac Brain, II (ii) ar
II (i) 2.
Cellach mac Máeli Coba, II 27,
VII 10.
Celtchair, II 15.
Cerball, II (i) 3.
Cet mac Magach, II 19, Eg 15,
III 4, 5, 7.
Cethern mac Fintain, II 13.
Cian mac Ailella, II 27.
Cináed hua Artacán, VI 14.
Cland Chernaig meic Diármata,
VI 20.
Clothru, II 8.
Colum Cille, VI 22, VIII 17.
Conaire, II 5.
Conaing, Eg 31.
1 Conall, VIII 13.
2 Conall, VIII 13.
Conall Cernach, II 19, 20,
VI 3.
Conall Clóen = Conall Cernach,
II 22.
Conall Guthbinn, Eg 32.

- Conall mac Amargein, II 16.
 Conall Mend, Eg 33.
 Conchobor, II (i) 5.
 Conchobar mac Nessa, II 4, Eg 5,
 Eg 14, Eg 1a 17, III 1, 3,
 IX 16, 17.
 Congalach, II (i) 6, VII 22.
 Conla, Eg 23.
 Cond Cétchadach, VII 13, IX 2.
 Connad, Eg 23.
 Connaicht, VIII 10.
 Cormac Con Longas, II 5, Eg 6.
 Cormac mac Airt, II 25, V 6, 23,
 26, 27, 28. VII
 Cormac, II (i) 3.
 Cormac úa Cuind = Cormac mac
 Airt, V 4.
 Cremthand Cúaland, IX 10.
 Cremthand Níad, VII 11.
 Cú Chulaind, II 11, 13, Eg 30,
 VI 2.
 Cú Ruí, II 10.
 Cúscraid, II 16.

 Dagda, In, VII 6.
 Día, V 28, VII 19, VIII 11,
 14, 15, 17.
 Díarmait, II (i) 11.
 Díarmait mac Cerbaill, II 30.
 Domnall mac Lorcán, II (i) 7.
 Dond mac Aís, IX 12.

 Echtach ingen Uile Acha, V 27.
 Eithíer Iæc, II 9.
 Eithíer Mór, II 9.
 Elta, IX 12, 13.
 Emer, VI 10.
 Énna, VIII 13.
 1 Eochu, VII 16.
 2 Eochu, VI 11.
 Eochu mac Ardgair, II (i) 8.
 Eochu mac Énna Cendsélaig, VIII, 4,
 Eg 30.
 Éogan mac Durthecht, II 18, Eg 17.
 Éogan mac Néill, VIII 13.
 Erc, VI 10, 13.
 Erc mac Corpri, II 12, VI 2, 3,
 6, 18.
 Éssa, VI 18.
 Étar mac Étbaíth, IX 4, 5.
 Eterscél, Eg 5.
 Etherún, IV 13, 15.
 Ethne, Eg 8.

 Fachtna mac Sencath, II 4.
 Fand, VI 13.
 Féidlem Noíchruthach, VI 2.
 Fedelmed Rechtach, VII 13.
 Ferches mac Commain, II 24.
 Fer Death, II 13.
 Ferdomun, II 34.
 Fergal, II 33.
 Fer Gel, Eg 5.
 Fergus, 21, Eg 17, 18.
 Fergus mac Leite, II 3.
 Fer Roguin, Eg 5.
 Fer Roroguin Eg 5.
 Fíac na Fían, VII 5.
 Fíacha mac Conchobair, 17.
 Fíachra Sroiptine, VII 16.
 Fíachu, VIII 13.
 Fíamain mac Foroí, II 10.
 Find Fili, VI 7, IX 18.
 Find úa Baíscne, II 28, Eg 24,
 VII 9.
 Find episcopus Cilli Dara,
 II (ii) ar II (i) 1.
 Fínnachta mac Dunchada, II 30.

Fintan Feradach, VII 12.
 Fir Lí, VIII 10.
 Fir Luirgg, VIII 10.
 Fogartach mac Néil, II 31, VI 19.
 Forgull Manach, II 23.
 Forod, Eg 6.
 Frainc, VIII 8.
 Furbaide Fer Bënd, II 8.

 Gaídil, VI 16.
 Gaill, II (i) 6, 9, VI 16, 19.
 Garb, VI 13.
 Gede, IV 2.
 Gergend mac Illadon, II 18.
 Glan mac Carbad, VI 1.
 Gréic, IX 13.

 Herimón, IV 4.

 Iáe, II 9.
 Illann mac Fergusa, II 7.
 Ingcél Coéch, Eg La 5.
 Ingen Araind, VII 4.
 Iuchna, II 14.

 Láeguirí, Eg 23.
 Laigin, Eg 23, II (i) 10, 11,
 VIII 10, IX 14, 15.
 Lighairne, Eg 25.
 Lóegaire, VIII 13.
 Lóegaire Búadach, II 14.
 Lorc, VII 10.
 Lúagne, VII 9.
 Lúan, II 14.
 Lugaid, II 12.
 Lugaid, II 21.
 Lugaid Lágha, Eg 25.
 Lugaid Lánderg, II 7.
 Lugaid Mac Con, II 24.

 Lugaid Ríab nDerg, II 8, 10.
 Mac Carbad, II (i) 1.
 Mac Cecht, II 16.
 Mac Con Crechta, II 34.
 Mac Dé, II 36, VI 13.
 Mac Finn rí Iaigen, Eg 33.
 Mac Inair meic Abrat, II (i) 1.
 Mac ind Óc, VII 1, 3.
 Mac Maire, II 35.
 Mac Murni, II (iii) b.
 Mac Rossa, II 18.
 Máel Mórda mac Murchaid, II (i) 9.
 Máel Mórda mac Muricáin, II (i) 4.
 Maíl Dub, II (i) 5.
 Maire, VI 10.
 Mál, II 34.
 Mane, VIII 13.
 Mane Mall, VI 17.
 Mairg, IX 5.
 Medb, Eg 13, 20, VI 10, 11.
 Medb Iethderg, VI 13.
 Mend, Eg 10, 14.
 Mes Búachalla, La 5.
 Mes Gegra, II 23, III 4, 11.
 Mess Dia, II 23, IX 18, 19.
 Mongán, II 28.
 Mugain / Munmain, La Eg 14.
 Mug Corbb, Eg 6.
 Munain, VIII 10.
 Munnig, II (i) 3, 10.
 Munremur mac Gergind, II 22.
 Murchad mac Find, II (i) 7 + gluais.
 Murchertach, II 26.
 Muridach mac Rudrach, II (i) +
 gluais.
 Muridach Tírech, VII 16.

Naíse, La 17.
 Nath Í, II 29, VIII 16.
 Ness, Eg 5.
 Níall Glúndub mac Áeda, II (i) 5.
 Níall mac Echach, II 29, VII 17,
 VIII 1, 2, 4, 7, 9, 11, 17.
 Oínfer Aífe, II 11.

 Rómáin, VIII 8.
 Ross, IX 16.
 Rúadcoin Martine, La Eg 20.

 Sadb, VI 10, 13.
 Sárarit, VI 10, 13.
 Sárán, II (ii) ar II (i) 2.
 Saxain, VIII 5, 8.
 Scuit, V 3.

 Senbec, VII 21.
 Solom, V 28.
 Suibne mac Colmáin Móir, II 32,
 Eg 32.

 Tadc, II (i) 3
 Tadc mac Céin, II 26, Eg 27,
 II (iii) a.
 Tea, IV 3, 5.
 Téphi ingen Fóraind, IV 6, 9, 11,
 13, 14.
 Tuathal Techtmar, VII 12.

 Ulaid, Eg, 11, 13, La 14, Eg 23,
 VI 5, VIII 10, IX 17.
 Ulc Acha, V 27.
 Úa Blait, II (i) 11.
 Uí Néill, II (i) 8.
 Uisliu, II 17.
 Uisnech, Eg 17.

AINMHTHE CATHANNA AGUS NITHE EILE

Cath Ailbe, II (i) 3.
 Cath Coirthi Chuimpe, Eg 11.
 Cath Croíbi, II (i) 8.
 Cath Étair, II 23.
 Cath Maigi Tuired, VII 6, Eg 30.
 Cath na Mónad, II (i) 11.
 Cath Tarbchlúana, II (i) 9.

 Dóelchú, La Eg 15.

 Erca Iuchna, II 14.

 Fíán Cind Tíre, II 28.
 Fíán Find, Eg 24.

 Fíán Lúagne, II 28, VII 9.
 Lúin Cheltchair, ind, II 16, Eg 15.
 Mátha, in, VII 7.
 Sínech, Eg 3.

 Tress Ailbe, III 4.

FORLÍONADH **de nótaí breise i lámh Mháirtín Uí Bhriain**

Baineann tábhacht nach beag leis na tagairtí breise a chuir Máirtín Ó Briain de lámh lena chóip féin dá thráchtas ag amanta éagsúla in imeacht na mbliain. Bhreac sé cuid díobh ar chúl bán na leathanach uimhrithe, cuid eile ar bhlúirí páipéir a chuir sé laistigh de na leathanaigh, cuid eile fós ar inill na leathanach. Tugtar anseo iad i bhfoirm chlósscríofa. Tá aon iomlánú a dheineas orthu curtha idir lúibíní cearnógacha, i ndath gorm.

Máirín Ní Dhonnchadha Meán Fómhair 2022

Nóta istigh le lch. 6

Uí Artagáin < Eoghan m. Bracain m. Maine

Dobs Gen. of Southern Uí Néill 14 [= Maighréad Ní C. Dobs, 'The genealogies of the Southern Uí Neill', *Zeitschrift für celtische Philologie* 20 (1936) lgh. 1-29, ag 14.]

Nóta ar chúl lch. 14

Rawl. B. 512 Ó Cuív (2001), 241. 'Domun duthain a loinde' 24qq. [= Brian Ó Cuív, *Catalogue of Irish Language Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford and Oxford College Libraries* 2 iml. (2001, 2003), I, 241.]

Nóta ar imeall clé lch. 20

?Cinaed mac Flannagáin?

Nóta ag bun lch. 20

D V 1 < LU? [D V 1 = Acadamh Ríoga na hÉireann, LS 537 (D V 1), Lebor Gabála.]

Nóta ag barr lch. 24

+ C17 23 K 32, lch 153, 27 rann, cf. 28 infra. [= Acadamh Ríoga na hÉireann, LS 617 (23 K 32), lch. 153 (Cionaedh Ua Hartaccain. *Domhan duthain alainde*), 27 rann.]

Nóta ar imeall lch. 24

+ Rawl. B 512, 36 va1, 24qq. cf. Ó Cuív (2001), 241. [= Oxford, Bodleian, LS Rawl. B. 512, f. 36 va1, 24 rann; cf. Ó Cuív, *Catalogue of Irish Language Manuscripts in the Bodleian Library*, I, 241.]

Nóta ar imeall clé lch. 25

cf. foinsí eile: 23 K 32 etc. folder

Nóta ag bun lch. 51

LG < LU cf. Éigse 29.88 [= Tomás Ó Concheanainn, 'Textual and historical associations of Leabhar na hUídhre', *Éigse* 29 (1996), lgh. 65-120, ag 88.]

Nóta istigh le lch. 56

frisralais fris-ralais focaird

Nóta istigh le lch. 62.

NB Tá tuilleadh tuairimí faoi CMT & faoin mbéaloideas a bhaineas leis ag Dill. in *Saga & Myth* 110. [*recte* Gerard Murphy, 'Saga and Myth in Ancient Ireland', in Eleanor Knott and Gerard Murphy, *Early Irish Literature* (London, 1966) lgh. 97-144, ag 110.]

Nóta istigh le lch. 63

EIHM. 144. '... the three Ruadchoin of the Mairtine of Munster appear as slayers of Conall Cernach; they were of the Érainn, and slew Conall in revenge for the death of Cú Roí (Met. D. iii, 396; ZCP i, 105); and cf. RC xxiii, pp. 321, 326)'.
[= Edward Gwynn, *The Metrical Dindshenchas* 5 vols. (BÁC, 1903-1935), III, lch. 396; Kuno Meyer, 'Goire Conaill Chernaig i Cruachain ocus Aided Ailella ocus Conaill Chernaig', *ZCP* 1 (1897) lgh. 102-111, ag lch. 105; Whitley Stokes, 'On the deaths of some Irish heroes', *Revue celtique* 23 (1902) lgh. 203-348, ag 321, 326.]

Nóta ar chúl lch. 63

Pléite freisin Carney Corthals Ó Fiannachta/McKone

[= James Carney, *Studies in Irish Literature and History* (Dublin 1955), lgh. 295-303; Johan Corthals, 'The Retoiric in *Aided Chonchobuir*', *Ériu* 40 (1989), lgh. 41-59; Kim McCone, Pádraig Ó Fiannachta, *Scéalaíocht Ár Sinsear. Dáin agus Tallann* 3 (An Sagart, 1992), lgh. 35-40.]

Nóta ag barr lch. 65

wress Ard Ailbe?. gin (?) Aird

Nóta ag bun lch. 98

+ Leabhar Gablála Uí Chléirigh 23 K 32: 217. [= Acadamh Ríoga na hÉireann, LS 617 (23 K 32), lch. 217i: 'Aodh ua Raithnen. 'Iar n-orguín Atha Cliath grind', 2 rann.']

Dhá nóta istigh le lch. 68

(i)

Aided Fergusa

Sé bliadhna décc is céd
boí sé ag Fergus ní brég
gur thuit in curaidh ba grind
le Lughaidh le dall Oilill.

DF xx 87 [= Eoin Mac Neill, *Duanaire Finn* I (1908) lch. 54 §87.]

(leagan eile, Uí Mhaine). [= R.A.S. Macalister, *The Book of Uí Maine, otherwise called "The Book of the O'Kellys"* (1942).]

(ii)

Tá tagairt do bhás Fhearghusa sa leagan de Tháin Bo Flidais in LU, cf. líne 1640. [= R.I. Best & Osborn Bergin, *Lebor na hUidre* (1929; athchlónna 1953, 1970), lch. 57, líne 1640.)]

Nóta ar chúil lch. 81

Tochmarc nEmire Cinaed II, cd.

Luaite in A. Eagrán van Hamel §86. [= 'Tochmarc Emire' §86, in A.G. van Hamel, *Compert Con Culainn and other stories* (1933; athchlónna 1957, 1966, 1978), lch. 63.]

Trí nóta istigh le lch. 84

(i) Aided Finn

A ms. from ... 1765 elaborates this further by saying that F. was 'without anger or malice' in the Rath of Bregia by the Boyne when he was slain by Aichlech with gaffs and then beheaded.¹² Both sources state that he was avenged by Caoilte ...

12 = TCD H.1.7 14b

Ó hÓgáin Fionn 280, 292. [= Dáithí Ó hÓgáin, *Fionn mac Cumhaill: Images of the Gaelic Hero* (1988) lgh. 280, 292.]

(ii) Feardomhan

Tá trácht ar Fheardomhan i roinnt laoiithe in DF. Baint mhór aige le cuid acu. cf DF I. [= Eoin Mac Neill, *Duanaire Finn* I (1908).]

Leagan é II 34cd den scéal faoi Chonán 7 Aodh Rinn = Feardomhan?

leg. lecht meic Con chrechta

mac Con - ?tagairt do Chonán.

cf DF III 5. [= Gerard Murphy, *Duanaire Finn* III (1953), lch. 5.]

Áine ingean Ealcmhair anoir

mathair Fhearrdomhain airmhigh

XLIII, 26 [= Murphy, *Duanaire Finn* II, lgh. 106-7 (dán uimh. xliii rann 26).]

(iii)

A ccath Ollarbha gan feall
a ttorchair airdrigh Ereann
dar tuit Fionn tre inghin Ghuill
acc/ath Breghdha os Bouinn

DF XIX, 5 cf nóta leis [= Mac Neill, *Duanaire Finn* I, lch. 48 (nóta ar dhán XIX, rann 5.)]

(a ccath B san eagrán).

cf. Murphy DF III, 43 nóta ar an líne seo. [= Murphy, *Duanaire Finn* III, lch. 43 (nóta ar dhán XIX, rann 5, líne d).]

DF XXXVIII, tagairt do Choinchinn v. Fionn 7 'cath Átha Breó a mBreaghaibh'
cf. DF III 92 [= Murphy, *Duanaire Finn* III, lch. 92 (nóta ar dhán XXXVIII, rann 27, líne d).]

A cloch ata a nDruim Chríadh chain
is fúd ro cuireadh Finn feindidh

XLII, 112. [= Murphy, *Duanaire Finn* II, lgh. 98-9 (dán XLII, rann 112, línte ab).]

(i gceantar Breagh)

Bás Finn i mBroic AS²11 59. [= Nessa Ni Shéaghdha, *Agallamh na Seanórach* 3 iml. (1942-5), II, lch. 59.]

Nóta ag bun lch. 85

cf. John Carey, 'The testimony of the dead', *Éigse* 26 (1992) 8.²⁰ - tagairtí do Aichlech:
SG 91 [= S.H. O'Grady, *Silva Gadelica* (1892) lgh. 88-92, ag 91.]

LL 21833-36 (rann breise le 'Ath Liac Find...' faoi bhás Fhinn). [= R.I. Best & M.A. O'Brien, *The Book of Leinster* 5 iml. (1954-1967) III, lch. 729, línte 21833-36, ón dán 'Ath Liac Find cid dia tá'.]

Dhá nóta istigh le lch. 92

(i)

Maidir le cúl a staire an eachtra seo cf Smyth Hui Failgi relations with the Hui Neill ... Ét
Celt XIV [= Alfred P. Smyth, 'Hui Failgi relations with the Hui Neill in the century after the loss of the plain
of Mide', *Études celtique* XIV (1975) 501-523.]

(ii)

Aided na Tri nAed

'... Dá éis sin tug Conall mac Suibhne briseadh i gcath ar na trí hAodhaibh i n-aonló, mar atá
Aodh Sláine is Aodh Buidhe rí Ó Maine is Aodh Róin, rí o bhFáilge. I mBruighin dá Choga
do bhris orra, amhail adeir an file san rann-so. ... FFÉ, III, lch. 110 [= Rev. Patrick S. Dinneen,
Foras Feasa ar Éirinn 4 iml. (1901-13), III, lch. 110.]

cf *Bechbretha* 128 - cuntas ar na daoine atá i gceist, agus ar a gcúlra. [= Thomas Charles-
Edward & Fergus Kelly, *Bechbretha* (1983), lch. 128.]

Nóta ar chúil lch. 103

Luaitear 'Camman m. Amhlaimh m. Gothfrith' in AU 960.3

Cammán > Camm? ainm dílis
Cuarán < Cuar? ní móide

Nóta istigh le lch. 131

Muiredach mac mic Gormain, grandfather of Fionn Ua Gormáin
cf Ó Cróinín SAM 42 (1085) + tuilleadh faoi [= Dáibhí Ó Cróinín, *The Irish Sex Aetates Mundi* (1983) lch. 42 (tagairt do 'Muiredach ... (grandfather of bishop Find ua Gormáin, according to a misdated obit in AFM, s. a. 1085)...']

Nóta ag bun lch. 139

?dK [i. d a sholáthar i ndeireadh 'Briuga' i rann 15c]
cend Blai Briugad iar n-insu LU 11065 [= Best & Osborn Bergin, *Lebor na hUidre*, lch. 338, line 11,065.]

Nóta ag bun lch. 143

leasaithe ag Murphy: con[d]os-roscar Ériu 16. [= Gerard Murphy, 'On the dates of two sources used in Thurneysen's *Heldensage*', *Ériu* 16 (1952), 145-55, ag 154.]

Nóta ar imeall deas lch. 145

gér? [Mar mhalairt ar '-ger' sa bhfocal 'sáerger' i líne 6c.]

Nóta istigh le lch. 149

Mac Mathúna, lch. 201 " ... ar brú Locha Ló nó Locha Inncil (Mencil?) cf VB i, 41."
[= Séamus Mac Mathúna, *Immram Brain. Brail's Journey to the Land of Women* (1985), lch. 41.]

Nóta ar imeall deas lch. 153

X? Cathbath : nathraig [Tá an *varia* 'nathrach' luaite i leith rann 3d.]

Nóta ar imeall deas lch. 154

cf. LL. [Mar thaca leis an bhfocal 'fargabais' i rann 7d a leasú go dtí 'fargabais'. Cf. an nóta thíos ar lch. 236.]

Dhá nóta istigh le lch. 157

(i)
Plé ar an téama *éarlam* P. Ó Riain *Sages, Saints etc.* 360 7 nótaí

[= Pádraig Ó Riain, 'Conservation in the vocabulary of the early Irish church', in D. Ó Corráin, Liam Breatnach & Kim McCone (eag.), *Sages, Saints and Storytellers. Celtic Studies in Honour of Professor James Carney* (1989), lgh. 358-66, ag 360 (agus nótaí ar lgh. 364-5).]

(ii)
Epscop Santain et ... tri meic Cantoin^m ríg Bretan. It é filet i Cill Epscuip Santain
^m Caind(e)oin

Corp Gen Sanct Hib 669.3 [= Pádraig Ó Riain, *Corpus Genealogiarum Sanctorum Hiberniae* (1985), lch. 112 §669.3.]

Nóta istigh le lch. 162

ránfer cf rántor VII [= tagairt do line 22c i ndán VII le Cinaed, ('Án sin a maig Meic ind Óc') .i. 'is búale rántor co rian': cf. an tráchtas, lch. 174.]

Nóta ar chúl lch. 172

? colmai : Dagdai
leg. calmai (ag glacadh le *cúani* mar bhaininsneach uatha cuspóireach?) [cf. rann 19]

Nóta istigh le lch. 181

24. *cend drong filed* the object of companies of poets (?)

Nóta ar chúl lch. 183

Céard a chiallaíos *fianna* sa chás seo? - warbands? - warriors? [cf. rann 1-2.]

Nóta istigh le lch. 186

Munreomar [cf. rann 22.]
cf. *Corp Gen. Innéacs* + tagairtí [M.A. O'Brien, *Corpus Genealogiarum Hiberniae* (1962: athchló 1976)]

Nóta istigh le lch. 188

things will be more difficult for them if they fail to ... (?) [Ag tagairt do rann 35]
Contribb *ansae* [= *DIL*.]

Nóta ar lch. 202

? Is fearr leagan Gwynn

bith she was the world's destination? *rún belaiḡ* destination?

[Tagairt d'aistriúchán Gwynn ina eagrán den dán in *Metrical Dindshenchas* I, 28-37, ag 31: '*she was the secret place of the road of life*'.]

Nóta ar lch. 210

you are [not] transient? cf nótaí [Scriofa os cionn an line '*they are not hostile*'. Cf an line 'nīdat écradach hi tír' (dán VII ('Án sin, a maig Meic ind Óc'), rann 13c. ar lch. 172).]

Nóta ar lch. 215

pool / Dubh-linn [Scriofa os cionn an fhocail '*sea*' i rann 4.]

Nóta ar chúil lch. 215

décaid (1) Modh Ord. 2ú iolra.

(2) 1 ph. uatha Aim. Láithreach

? E. looks at Ét [Ag tagairt don line '*décaid* ar ainech *Étair*', rann 13d.]

Nóta ar chúil lch. 228

cf. *báe* DIL 'profit, benefit' etc.

Dhá nóta ar chúil lch. 229

(i)

7b

a) LL, VI, 1676, *re Druim Lis* [Tagairt d'fhoirm den bhriathar *for-aicce* 'overlooks' sa leathrann 'Druim Lis/ cell bec foracce Fanat', in Anne O'Sullivan (ed.), *The Book of Leinster*, irnl. VI (1983) lch. 1676.]

b) 'Bile Tortan', MD IV, 240 [2a] *Bile Tortan tarcaí tress* (cf nótaí breise) [Tagairt d'fhoirm den bhriathar *for-aicce* 'overlooks' sa line 'Bile Tortan tarcaí tress', aistriithe mar '*The Tree of Tortu looks down on strife*', in Gwynn, *Metrical Dindshenchas*, IV, lgh. 240, 241.]

(ii)

9b

eter mor., *eter bec* in LL [Tagairt don *varia* i leagan LL de líne 9b, 'Eithiér mór is Eithiér bec'.]

Nóta istigh le lch. 230

II, 7 cf. 'Ocus déchain ro déch Caílte secha i n-iarthar na bruidne, co n-acca in ríḡ-lia cloiche ro boí oc óclach gráda d'Finn', *Stories from the Acallam*, l. 530 [= Myles Dillon. *Stories from the Acallam* (1970), lch. 19, line 530.]

Nóta ar lch. 233

35d conos-roscaid: leasaithe ag Murphy go con(d)os-roscar (: ro choscar), Ériu 16, 154
[= Gerard Murphy, 'On the dates of two sources used in Thurneysen's *Heldensage*', *Ériu* 16 (1952), lgh. 145-55, ag 154.]

Nóta istigh le lch. 234

dia mbas:

Maidir leis an 'preterite / perfect impersonal'

bothae	ro both	>	ro bás
-both	-rabad		-rabas

cf. Jackson, 'The Date of the Tripartite Life of St Patrick' *ZCP* 41 (1986) 21-2 §10(b).
[Ag tagairt don léamh 'dia mbas' sa ghluais ar líne 14d, ar lch. 148 den tráchtas ('.i. do thesarcain *Áeda* meic Annind dia mbas occa bādud ...']

Nóta istigh le lch. 235

III, 3d

? *leg.* dális dig di nathrach neim. tá nathraig sa téacs, 7 LL, ach is fearr gin. uatha nathrach : Cathbath in 3b.

Nóta ar lch. 236

féach nóta breise in *Death Tales*, 53. [Cf. an nóta ar líne 7d thíos.]

Nóta istigh le lch. 236

7d báin báis uaim
leg. fargbais - sic LL, tá siolla sa bhreis san eagrán
cf. *scarais* : *fargbais*

9c ina ttail - tá nóta gearr ag OJ Bergin air seo sa *Corrigenda le Death Tales* = 'in which thou art' [= 'Addenda and Corrigenda' a chuir O. J. Bergin le hathchló 1937 de Kuno Meyer. *The Death-Tales of the Ulster Heroes* (1906), lch. 53.]

Nóta ag hun lch. 240

ní fearr; cf. Knott, *Irish Syllabic Poetry*, lch. 5, ach cf. EIM 32.
[= Gerard Murphy, *Early Irish Metrics* (1961), lch. 32.]

Nóta ar chúl lch. 240

5c tarca cf. IX, 4a

[Tagairt do líne 5c i ndán V, ar lch. 159 ('tárca Boind bró bága'; aistrithe mar 'overlooks Boind, a millstone of battle' ar lch. 202), agus do líne 4a i ndán IX, ar lch. 179 ('Tárcai lind lecht ind óclaich'; aistrithe mar 'The warrior's grave overlooks the sea', ar lch. 215).]

Nóta ar lch. 241

3c domgnas : foglass ... fondglass ?

Nóta istigh le lch. 244

Ro-shir Ercoil talmhain **truim**

ic **íarraidh** catha is chumhluind. Luid Iasón 28ab. St. Hib. lch. 33

[Cf. Gearóid Mac Eoin, 'Dán ar Chogadh na Traoi', *Studia Hibernica* 1 (1961), lgh. 19-55, ag 33.]

Nóta ar chúl lch. 244

ad 2bcd cf. Infhilleadh na n-aidiachtaí

Nóta istigh le lch. 245

Hēirmech Breg bretha graige

'The rider of Bregia who adorned steeds'

M.A. O'Brien, 'The Christian Kings of Leinster' *Ériu* 7, 38.

[= M.A. O'Brien, 'A Middle-Irish poem on the Christian kings of Leinster', *Ériu* 17 (1955) 35-51 ag 38 (rann 7a).]

Tri nóta ar chúl lch. 251

(i)

4a tárcai V 5c [Tagairt don bhfocal 'tárca' i ndán V, rann 5c.] cf. nóta lch 230 thuas.

(ii)

6d roerindi cf. gin. roimh an ainmfhocal atá á cháiliú aige
cf. 10c fo thuinne telchaid

(iii)

8b ? dessiuch < ? des + sed/seg
DIL d. 46-7 + *DIL* s. 138 strength, vigour

Nóta ag bun lch. 253

20 doing / roing / Boind déshiollach cf. Breatnach, Stair na Gaeilge, 231

[= Liam Breatnach, 'An Mheán-Ghaeilge', in Kim McCone *et al.*, *Stair na Gaeilge* (1994) lgh. 221-334, ag 231.]

Nóta ar chúl lch. 253

Lia Fáil In Chloch = cloch ina luí / ina seasamh.
cf. T Ó Broin *Celtica* 21 J Carey *Ériu* 50.

[= Tomás Ó Broin, 'Lia Fáil: fact and fiction in the tradition', *Celtica* 21 (1990) 393-401; John Carey, 'Varia I. *Ferp Cluche*', *Ériu* 50 (1999), lgh. 165-8.]

Nóta ar lch. 254

LG cf. *Éigse* 29.88 [= Ó Concheanainn, 'Textual and historical associations of Leabhar na hUidhre', *Éigse* 29, lch. 88.]

Nóta istigh le lch. 256

Rathuit Conaire ní chél
la Erc hua Echach Domlén
is and ro ngáet cliamain Cuind
isin leittir ós Liathdruimm.

LL, V, 1262 rann san imeall le De Maccaib Conaire
[= Best & O'Brien, *The Book of Leinster*, V, lch. 1262.]

Dhá nóta istigh le lch. 258

(i)

Druim Lis in aice Druim Dhá Eithiar, Co. Liathdroma C. Ó Cadhlaigh, *Fiannaíocht* 510 227.
[= Cormac Ó Cadhlaigh, *An Fhianuidheacht* (1938), lch. 510, 227(?)]

(ii)

Eithiar Mor B. ~ tagraíonn Thur. do Feithen 373 (*ZCP* 14 (1923) 307.

[= Rudolf Thurneysen, *Die irische Helden- und Königsage* (1921), lch. 373, agus *idem*, in 'Erschienenene Schriften', *ZCP* 14 (1923), lgh. 305-307, ag 307.]

Nóta istigh le lch. 263

Conall Cloen; cf. Aided Cheit maic Mágach

§5 Ní rachas as aniu, a clóain'

O evil one / Cloen
(Meyer) tagairt don leasainm

[= Kuno Meyer, 'Aided Cheit maic Mágach', in Meyer, *The Death-Tales of the Ulster Heroes* (1906), lgh. 36-41, ag lgh. 38, 39, §5.]

Nóta istigh le lch. 265

Maidir le bás Airt cf. [James] Carney 'Nia son of Lugna Fer Tri', *Éigse* 11 (1940) 187-197:

Liguirmi laech du Laignib,
uad d'Eochaid gin gur finbaig,
i mMucruma tri mebail
geoguin sé Art isin imguin. (188, 189).

Dhá nóta istigh le lch. 266

(i)

Tadhg mac Céin - cf. nótaí eile air.

Tagairt dá bhás ag Céitinn FFE II, 306,

'Bás Dáire is Taidhg mic Céin chain

I nDubhros Bóinne i mBreaghaibh'. [= Dinneen, *Foras Feasa ar Éirinn*, II, lch. 306.]

(ii)

Finnabar | Mainistir [Ag tagairt do 'Finddabur', a bhfuil nóta faoi ar lch. 266.]

Trí nóta istigh le lch. 269

(i)

Alt ar Dhún Brea (: Bray) ag Liam Price, *Éigse* IV, 147ff. Níl aon tagairt aige do Áth Brea.

[= Liam Price, 'The name of Bray', *Éigse* IV, cuid III, lgh. 147-151.]

(ii)

Grellach Dollaid 7 Amrún Fer nDea pléite ag TÓC, *Éigse* 30 (1997) 42ff.

[= Tomás Ó Concheanainn, 'Leabhar na hUidhre: further textual associations', *Éigse* 30 (1997) 27-91, ag 42-3.]

(iii)

Cuntas ar Fhinnachta Mionannála S.G. I, 402; a mharú S.G. I, 406.

[= Standish Hayes O'Grady, *Silva Gadelica* 2 iml. (1892), I, lgh. 402, 406.]

Nóta istigh le lch. 271

re. Murchad mac Brain/Find

a tract edited by Mac Neill was composed on internal evidence in the reign of 'Fergal mac Maíle-dúin, king of Ireland, and of Murchad mac Find [sic, leg. Brain], king of Leinster...'

Cath Almaine xix, ag tagairt do PRIA 28 C 6, 137

[As Pádraig Ó Riain, *Cath Almaine* (1978), lgh. xix-xx.]

Nóta istigh le lch. 274

Cuntas ar bhás Branduibh, B.B.C. §219, 22.

[= A. O. Kelleher & G. Shoepferle, *Betha Colaim Chille. Life of Columcille* (1918), lgh. 212, §219. line 22.]

Nóta istigh le lch. 284

Maine Mó-Ebirt - mharaigh Conall é i mBreagha. Aid C. C. §49

[= 'Aided Con Culainn', in A. G. van Hamel, *Compert Con Culainn and Other Stories* (1933, agus athchlónna), lgh. 69-133, ag lch. 119-20 §49.]

Nóta istigh le lch. 287

Máta TÓC *Éigse* 30, 42 fn, 35. [= Tomás Ó Concheanainn, 'Leabhar na hUidhre: further textual associations', *Éigse* 30 (1997). lch. 42, fonóta 35.]

Dhá nóta istigh le lch. 288

(i)
Cuillend Bregha 7 dobadh tréfnier tenn toghthadh ... Aid. Con. C. §54. I. 129.

[Cf. 'Aided Con Culainn', in van Hamel, *Comperit Con Culainn and Other Stories*, lch. 129 §54.]

(ii)
Feidlimid Rechtmar B.C.C. §43 [= Kelleher & Shoeppele, *Betha Colaim Chille*, lgh. 28-31 §43.]

Nóta ar bharr lch. 289

14c Luachair Deirg: cf. II 25, 7 Senchas na Relec, LU 4091

[Cf. 'i lLuachair Deirg', rann 25b i ndán II, 'Fíanna bátar i nEmain' (ar lch. 141 den tráchtas); agus 'i nDuma nDerglúachra áit hi fáil Treoit indiu', in 'Senchas na Relec', in Best & Osborn Bergin, *Lebor na hUidre*, lch. 128, líne 4091.]

Nóta ar lch. 289 (ar rann 16)

Maidir le hElpa cf. Thes II 311, 9^b [= Whitley Stokes & John Strachan, *Thesaurus Palaeohibernicus* 2 iml. (athchló 1975), II, lch. 31, líne 9, fonóta b.]

Nóta istigh le lch. 289

lecht Ebricc LL. 6185. Senbhecc ua Ébhric, tagairt dó Ériu XXXII, 60. [= Best and O'Brien, *Book of Leinster*, I, lch. 206, líne 6185; Liam Breatnach, 'The Caldron of Poesy', *Ériu* 32 (1981), lgh. 45-94, ag lch. 60.]

Nóta ar lch. 291 (re. 'fo thuinne telchaid' in 10c)

? fo thuinne Telchaid/telchaid cf. Tall. Ét. LL, 13371 [= 'Talland Étair', in Best and O'Brien, *Book of Leinster*, II, lch. 428, líne 13371.]

Nóta ar lch. 292 (re. 'Mess Dia' in 18a)

Mess Dia: féach nóta ar II 22, 23 [Tagairt do nótaí ar rann 22 7 23 de dhán II ('Fíanna bátar i nEmain'), ar lgh. 263-64 den tráchtas.]

Nóta ar lch. 294

↘ Tech Meic ind Óc, VII 3a

↘ ?Telchuind IX, 10c?